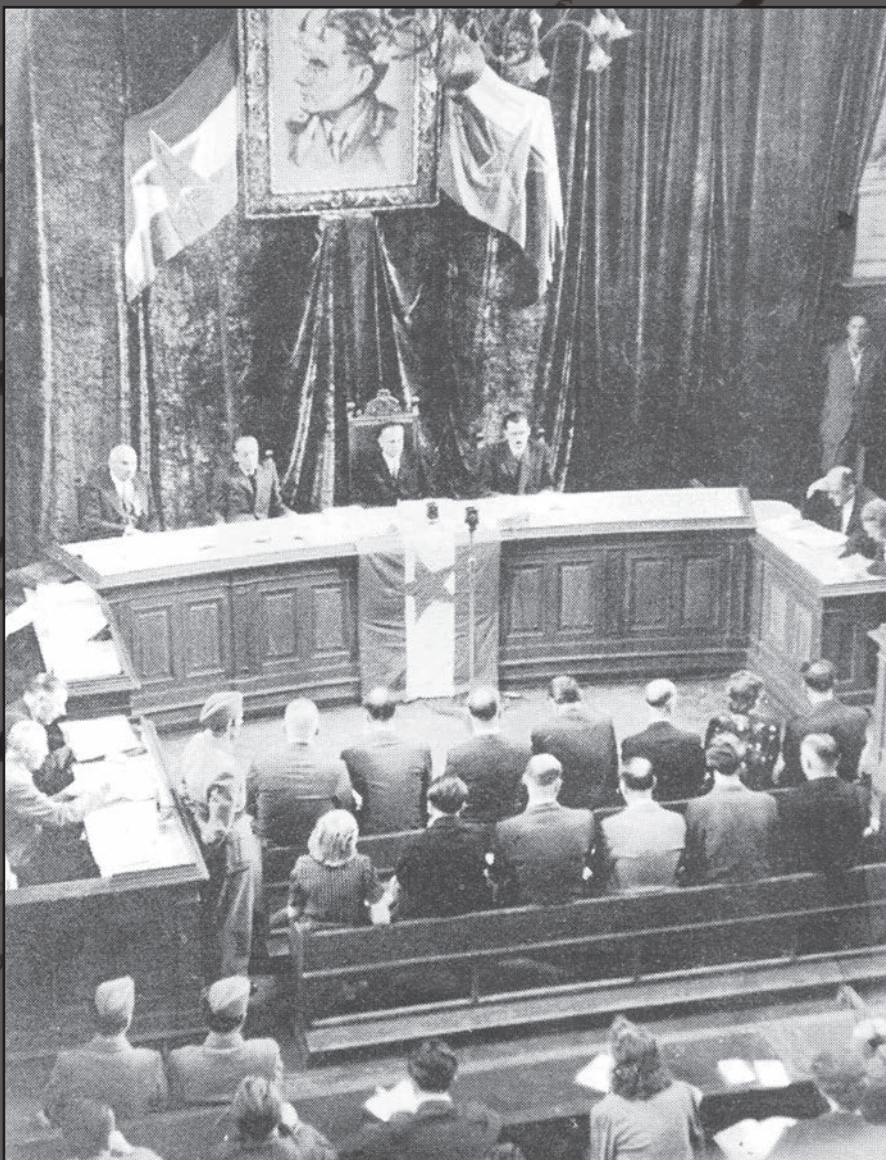

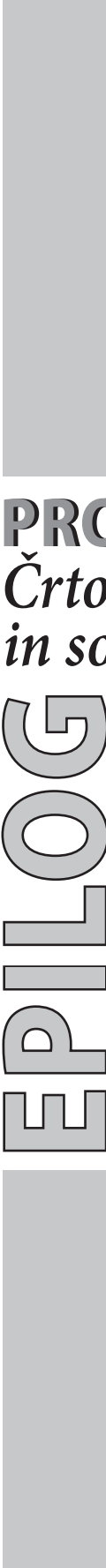

Mateja Jeraj, Jelka Melik

KAZENSKI PROCES

*proti Črtomirju Nagodetu
in soobtoženim*

EPILOG

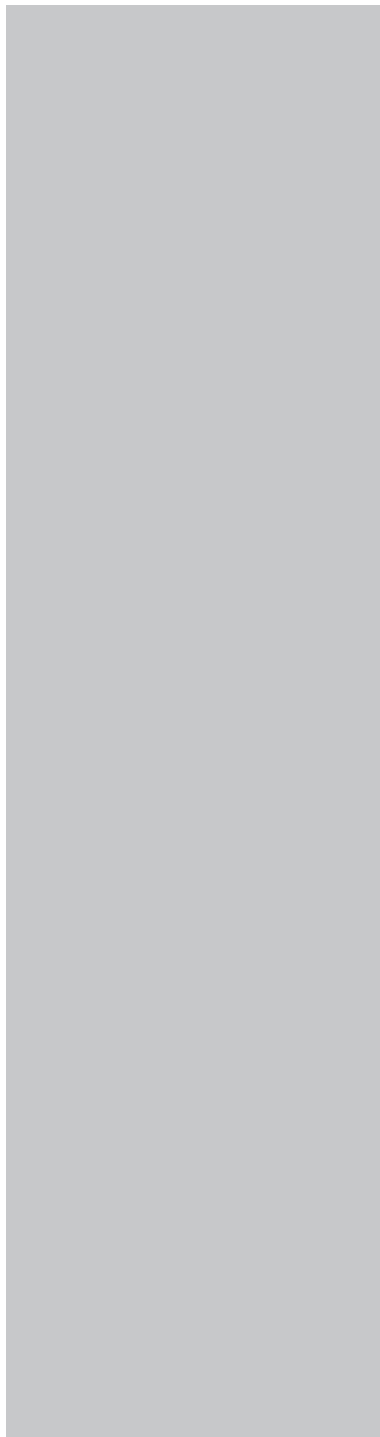

KAZENSKI PROCES

*proti Črtomirju Nagodetu
in soobtoženim*

G
O
L
I
P
I
E

Kazalo

1. Uvod	6
2. Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim – po sodbi	16
3. Dolga pot prizadevanj za popravilo krivic	38
4. Kazensko pravo in kazensko sodstvo od leta 1947 do 1991	142
5. Zadnje poglavje	172
 Prilogi	 212
Viri in literatura	228
Seznam reproduciranega gradiva	238
Kratice in okrajšave	242
Osebno kazalo	246
O avtoricah	254

Mateja Jeraj, Jelka Melik
Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim
Epilog

Recenzenta:
Peter Vodopivec, Gorazd Bajc

Jezikovni pregled:
Tamara Gorup

Urednik:
Matevž Košir

Izdal in založil:
Arhiv Republike Slovenije

Zanj odgovarja:
Bojan Čvelfar

Oblikovanje:
GALdesign

Tisk:
Tiskarna Januš

Naklada:
300 izvodov

Ljubljana 2017

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

34.096:929Nagode Č.

JERAJ, Mateja, 1955-
Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim. Epilog /
[Mateja Jeraj, Jelka Melik]. - Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2017

ISBN 978-961-6638-33-3
1. Gl. stv. nasl. 2. Melik, Jelka
290918400

Zahvala

Za izid drugega dela knjige Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim se najlepše zahvaljujeva direktorju Arhiva Republike Slovenije dr. Bojanu Cvelfarju, ki je omogočil objavo, in uredniku dr. Matevžu Koširju za pomoč in podporo.

Zahvaljujeva se tudi obema recenzentoma prof. dr. Petru Vodopivcu in prof. dr. Gorazdu Bajcu, ki sta se po skrbnem pregledu besedila zavzela za izid knjige.

Pri zbiranju arhivskega gradiva so nama pomagali sodelavci, predvsem Tadej Cankar, Vesna Gotovina, David Knez, mag. Tadeja Tomišek Čehulić, Polona Trobec Mlakar in Mojca Tušar. V veliko pomoč pri iskanju literature pa sta nama bila Igor Zemljič in Sergej Škofljanec iz knjižnice Inštituta za novejšo zgodovino. Vsem se iskreno zahvaljujeva.

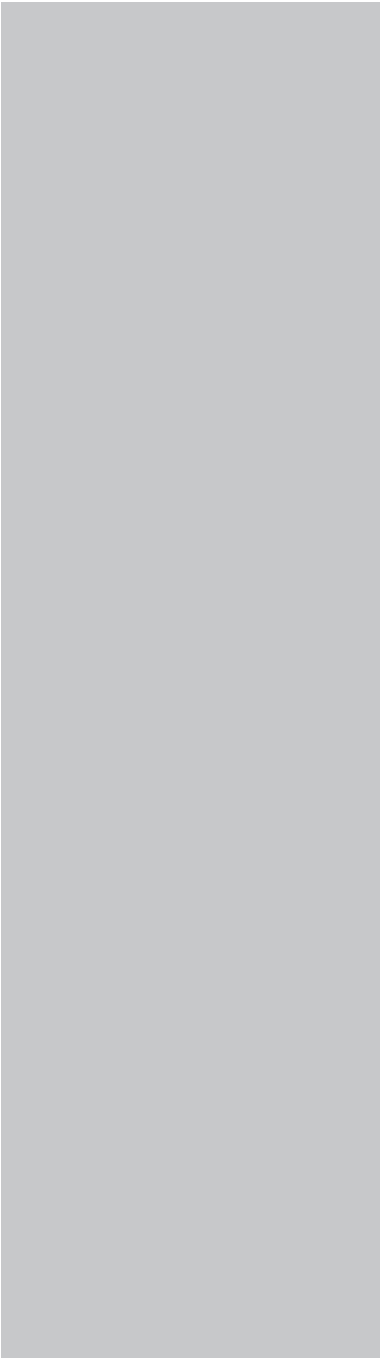
Hvaležni sva Janezu Stergarju in danes žal že pokojnemu mag. Dragu Demšarju za posredovanje podatkov o dogodkih, povezanih s prizadevanji za obnovo »Nagodetovega procesa«, zlasti pa Alenki Puhar, ki je pričujočo publikacijo obogatila še s pisnim zapisom svoje »zgodbe«.

Zahvaljujeva se mag. Marjani Karer in Maticu Jeraju za nepogrešljivo pomoč pri prevodu angleških besedil.

Še prav posebej pa hvala svojcem Elizabete in Zorana Hribarja, Vida Lajovica ter Bogdana Stareta, ki so nama pripovedovali o tem, kako so doživljali obnovo procesa, in posredovali tudi najrazličnejše gradivo.

Mateja Jeraj, Jelka Melik

1. Uvod

*Zgodovina naj nas ne rešuje le pred neprimernimi
vplivi drugih časov, temveč tudi pred
neprimernim vplivom našega časa, pred tiranijo
okolja in pritiski zraka, ki ga dihamo.*

(Lord Acton, Lectures on Modern History)

*Ko je komunizem leta 1989 padel, se zahodni
komentatorji niso mogli upreti skušnjavi
zmagovitega naslajanja. To, so oznanjali,
zaznamuje konec Zgodovine. Odslej bo svet
pripadal liberalnemu kapitalizmu – alternative
ni nobene – in vsi skupaj bomo v en glas korakali
v bodočnost, ki jo bodo zaznamovali mir,
demokracija in prosti trgi. Po dvajsetih letih je ta
trditev videti obrabljena.*

(Tony Judt, Deželi se slabo godi)

Publikacija je nadaljevanje obsežne knjige Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, ki se je končala z obsodbo obtoženih in se je le v grobih obri-
sih dotaknila njihove nadaljnje usode. S končanjem procesa in prihodom obsojenih
na prostost pa se je njihova dolga pot prizadevanj za popravilo krivic komaj začela.
Ta pot, ki se je končala šele v letu 1991, in sicer zgolj z razveljavitvijo sodbe, je prika-
zana na podlagi številnih dokumentov različnih pravosodnih in političnih organov,
raznih ustanov, društev in posameznikov. To pa ni edini namen tega dela. Poudariti
želi tudi pomen enega zgodovinskega dogodka in osebne zgodbe vpletenih, saj do-
živetja in občutja posameznikov praviloma pustijo močnejši in globlji vtis kot golo
nizanje dejstev in posplošene trditve. Glavno besedo prepušča ljudem iz bližnje in
daljne preteklosti ter ne vsiljuje ugotovitev in pogledov z vidika današnjega časa.
Tako v prvem poglavju z naslovom Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in
soobtoženim – po sodbi avtorici bralca seznanita le z osnovnimi podatki, sicer pa
pripovedovanje zgodbe v veliki meri prepuščata obsojenim ter njihovim zasliševal-
cem, novinarjem, publicistom, kulturnikom in znanstvenikom, ki so se pogovarjali
z nekdanjimi obsojenci ali pa so se s procesom srečali kako drugače.

Tudi v drugem poglavju sta si avtorici vzeli predvsem le pravico do vezne besede;
dolga pot do poprave krivic, ki so jo prehodili obsojenci, njihovi svojci in prijatelji,
sodišča in tožilstva, slovensko republiško vodstvo in njegovi organi, politične
organizacije, ustanove ter društva, tako iz Slovenije kot iz drugih delov takratne
jugoslovanske države, pa je predstavljena skozi vrsto najrazličnejših dokumentov.
Najdaljši je sklep Vrhovnega sodišča Republike Slovenije (RS) z dne 31. januarja
1991, s katerim je bila dovoljena obnova postopka, ki vsebuje tudi prepis sodbe iz
leta 1947; zaradi ohranitve razumljivosti in celovitosti je sklep objavljen v celoti.
Najbolj pretresljivi pa so dopisi ostarelega Leona Kavčnika, ki je skoraj povsem
osamljen pogumno in neomajno prav do konca vztrajal v boju za svojo pravico.

Drugačno pa je naslednje poglavje, ki prikazuje razvoj kazenskega prava in kazen-
skega sodstva od obsodbe obtoženih na »Nagodetovem procesu« v letu 1947 do
njene razveljavitve leta 1991. Predpisi s področja pravosodja in še posebej kazno-
valne politike so predstavljeni v okviru posameznih ustavnih obdobj: do 1953, od
1953 do 1963, od 1963 do 1974, od 1974 do številnih ustavnih dopolnil ob koncu
osemdesetih in v začetku devetdesetih let, ki so bistveno spremenila ustavno uredi-
tev in omogočila prehod v samostojno slovensko državo.

Četrto poglavje razkriva vzporedno dogajanje – dogodke in razmišljanja, ki so
sčasoma privedli do razveljavitve obsodbe, izrečene ob končanju »Nagodetovega
procesa«. Precejšnja pozornost je namenjena načinu reševanja poprave krivic
obsojenim v »dachauskih procesih«, saj je ta služil tudi kot vzorec za razveljavitev
krivičnih obsodb Črtomirja Nagodeta in soobtoženih. V večini primerov je
postopek potekal takole: Javno tožilstvo je vrhovnemu sodišču podalo predlog za
obnovo kazenskega postopka, ki mu je vrhovno sodišče ugodilo in vrnilo zadevo

sodišču prve stopnje v nov postopek, v katerem je tožilec odstopil od pregona, sodišče pa je postopek ustavilo ter prejšnjo sodbo razveljavilo.

Vendar vsebina zadnjega poglavja presega prikaz reševanja krivičnih obsodb na povojnih političnih procesih. Medtem ko poglavje o kazenskem pravu predstavi predvsem pregled zakonodaje, skuša to poglavje osvetliti še »zakulisno« dogajanje, ki je vplivalo na oblikovanje in delovanje kazenskega pravosodja ter represivnih organov v socialistični Sloveniji kot tistega področja družbenega življenja, za katerega velja, da najbolj razkriva naravo neke družbe, še zlasti pa kakovost določene vladavine, družbenega reda in političnega sistema. Zato so na tem mestu predstavljene tudi zamisli in izjave, ki so jih na partijskih zasedanjih predstavili vodilni jugoslovanski in slovenski politiki, sodniki in tožilci, dodane so ugotovitve britanskih diplomatov ter spomini slovenskega pravnika in nekdanjega vrhovnega sodnika Teodorja Tominška, katerega razmišljanja o demokratičnosti družbe in neodvisnosti sodišč posežejo tudi v devetdeseta leta prejšnjega stoletja, v obdobje, ko je bila Slovenija že samostojna država.

Ta publikacija ima še en namen, na katerega nikakor ne bi smeli pozabiti. Pokazati želi namreč izjemen in nenadomestljiv pomen arhivskega gradiva. O tem zelo pomenljivo in nedvoumno priča razprava Silva Gorenca, republiškega sekretarja za notranje zadeve in poznejšega načelnika jugoslovanske Službe državne varnosti (SDV), na sestanku slovenskega političnega vrha 26. 3. 1969. Posebej je namreč omenil dejstvo, da marsikatero težavo ne bi bilo, če se ne bi ohranili dokumenti, tako pa je bilo treba razmišljati, kako jih hraniti, da ne bi prišli v »neprave« roke, v katerih bi lahko služili kot sredstvo za »kakršnokoli obračunavanje«.¹

Komisija, ki jo je spomladi 1968 imenoval Izvršni komite Zveze komunistov Slovenije (ZKS), da bi preučila gradivo o »dachauskih procesih«, je v svojem poročilu izrazila tudi mnenje o ravnanju z arhivskim gradivom. Predlagala je, da naj bi se celotna dokumentacija o procesih, razen tiste, ki jo hrani sodišče, združila in shranila v arhivu SDV pri Republiškem sekretariatu za notranje zadeve (RSNZ) pod »*posebnim režimom*«. 50 let od dneva nastanka naj bi bila nedostopna, večji del gradiva naj bi bil posnet na mikrofilm, večina izvirnikov pa naj bi bila zaradi »*lažje in varnejše hrambe*« uničena.² Zgornje besede ne dopuščajo nobenega dvoma o tem, kako pomembno je, da arhivsko gradivo, tudi tisto najbolj občutljivo, najde pot do pristojnih javnih arhivov, ki lahko najbolj učinkovito preprečijo njegovo uničenje in omogočijo zakonito uporabo.

Z arhivskim gradivom je tesno povezano še eno področje družbenega življenja. O brezpravju in represiji socialističnega obdobja je bilo že veliko razkritega. Skorajda povsem neraziskano pa je ostalo področje psihiatrije oziroma njene zlorabe za

¹ Ta in druge razprave s tega sestanka bodo podrobneje predstavljene v Zadnjem poglavju.

² Več o tem v Zadnjem poglavju te knjige.

politične namene. V članku, objavljenem leta 2014 v jubilejni številki Dela, lahko preberemo, da se je nekdanji urednik tega časopisa Tit Doberšek³ na začetku svoje novinarske poti »ukvarjal z raziskovanjem političnih zlorab psihiatrije. S kolegom Primožem Žagarjem sta zbrala več sto strani gradiva, raziskave pa nista končala, ko je s političnega vrha prišlo sporočilo, da 'razmere za objavo še niso zrele'«. ⁴ Kot bo razvidno iz nadaljevanja besedila, razmere očitno tudi danes niso »zrele«.

Z zlorabami psihiatrije so bili povezani nekateri obsojeni na političnih procesih, tudi na t. i. Nagodetovem, zato jih na tem mestu nikakor ne moremo spregledati. Začnimo z julijem 2007, ko je bilo v vladi zastavljeno poslansko vprašanje o domnevnem uničevanju arhivskega gradiva Univerzitetne psihiatrične klinike v Ljubljani. V slovenskem časopisju se je kmalu zatem pojavila vest, da je bilo pred to kliniko najdeno gradivo iz obdobja 1944–1948, ki naj bi bilo predvideno za uničenje. Vsebovalo naj bi tudi dokumente o obsojenih na povojnih političnih procesih, med drugim poročilo o duševnem stanju Črtomirja Nagodeta in psihiatrično presojo Karla Barleta,⁵ obsojenega na »dachauskem procesu«. Najdba je vzbudila veliko pozornosti, saj naj bi bilo splošno znano, da so se v komunističnem obdobju marsikateri drugače misleči znašli v psihiatričnih bolnišnicah.⁶ Širiti so se začele alarmantne novice, da so zdravstvene kartoteke znanih Slovencev shranjene kar v pisarni direktorja psihiatrične klinike, da ima klinika peč, v kateri pogosto kurijo občutljive dokumente, da ima skrivnostni pojav dokumentov, povezanih z »Nagodetovim procesom«, politično ozadje, saj so se pojavili natanko 60 let po zloglasnem procesu. Težave ne bi bilo, če bi klinika delovala v skladu z arhivsko zakonodajo,⁷ saj bi morala v tistem obdobju Arhivu Republike Slovenije že izročiti arhivsko gradivo, ki je nastalo do sredine sedemdesetih let. Z nadaljnjim dogajanjem pa širša javnost ni bila seznanjena.

³ **Tit Doberšek** (1944), rojen v Mariboru, je leta 1967 diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani in se leta 1971 zaposlil pri Delu. V obdobju 1974–1983 je bil dopisnik v Moskvi in Nairobiju, nato pa med drugim glavni in odgovorni urednik, od leta 1996 do 2001 pa predsednik uprave ter direktor časopisne in založniške hiše Delo. (Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon, od A do L. Ljubljana 2008/odslej Osebnosti, A–L/, str. 200.)

⁴ A. Ž.: Samostojen časnik za samostojno Slovenijo. V: Jubilejno Delo, sobota, 3. 5. 2014, str. 23.

⁵ »**Karel Barle** (1910–1948/1950), inženir kemije, predvojni komunist in španski borec, jetnik v graških gestapovskih zaporih in interniran v Dachau, v času aretacije je bil sekretar ekonomske komisije CK KPS. Njegova aretacija (8. 8. 1947) se šteje za začetek dachauskih procesov. Na Diehl-Oswaldovem procesu je bil obsojen na smrtno kazen z ustrelitvijo, vendar je umrl zaradi izčrpanosti in bolezni. Njegova žena, Rezika Barle, je bila septembra 1948 enako ostro kaznovana na ločenem sodnem procesu in kmalu zatem usmrčena.« (Peter Vodopivec – Jože Snoj: Pogovor z Leonom Kavčnikom. V: Nova revija, 1987, št. 65–66, september–oktober /odslej Vodopivec – Snoj, Pogovor z Leonom Kavčnikom/, str. 283; avtor opomb je Žiga Koncilija.)

⁶ Ne v arhiv, v smeti?, Večer, 4. 8. 2007.

⁷ 40. člen tedaj veljavnega Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih je namreč določal, da morajo javnopravne osebe izročiti javno arhivsko gradivo pristojnemu arhivu najkasneje 30 let po nastanku, vključno z gradivom, ki vsebuje občutljive osebne podatke. (Uradni list RS, št. 30/2006.)

Čez sedem let, leta 2014, pa je zgodba o odtujitvi oziroma uničevanju gradiva psihiatrične klinike pripeljala do nenavadne ustavne odločbe in v letu 2016 končno še do Zakona o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta (ZAGOPP).⁸ Ustavno sodišče Republike Slovenije je v postopku za oceno ustavnosti zakona, začetem z zahtevo Varuha človekovih pravic,⁹ odločilo, da je Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA) v neskladju z ustavo, kolikor med javno arhivsko gradivo uvršča tudi gradivo javnopravnih oseb – izvajalcev zdravstvene dejavnosti, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacientov.¹⁰

Ustavno sodišče je hkrati določilo tudi, da se do uveljavitve drugačne zakonske ureditve »arhivski« zakon in predpisi, izdani na njegovi podlagi, za takšno gradivo ne uporabljajo. V obrazložitvi je sodišče pritrdilo predlagatelju, *»da je zbirka podatkov, ki izvirajo iz psihiatričnega zdravljenja, ena od najbolj občutljivih zbirk zdravstvenih podatkov«, saj se nanaša »na posebej ranljivo skupino pacientov«,*¹¹ a dodalo, da ustavnosodna presoja obravnavane zadeve zahteva *»širši pogled, v katerem ima spoštovanje človekovega dostojanstva kot konstruktivne vrednote družbe osrednje mesto«.*¹² Glede na to naj bi *»ustavno sodna presoja v konkretni zadevi«* vsebovala tudi *»odgovor na vprašanje o ustavni skladnosti celotne ureditve po ZVDAGA, ki med arhivsko gradivo uvršča gradivo vseh izvajalcev zdravstvene dejavnosti kot javne službe (ne le psihiatričnih bolnišnic), vključno z osebnimi podatki o zdravljenju pacientov, ki so opredeljeni kot občutljivi osebni podatki«.*¹³ Ustavno sodišče je izrazilo mnenje, da je arhivsko gradivo *»namenjeno ohranjanju kolektivnega in individualnega spomina, torej vedenju posameznikov in družbe o svoji preteklosti«.*¹⁴ Nato je ugotavljalo, da je ZVDAGA uveljavil načelo proste dostopnosti javnega arhivskega gradiva,¹⁵ da bi arhivska stroka lahko opravljala svoje poslanstvo, ki ni omejeno le na hrambo in varstvo javnega arhivskega arhiva, ampak vključuje tudi omogočanje dostopnosti in uporabnosti vsebine tega gradiva. Čeprav je zakonodajalec sicer omejil dostop do tistega javnega arhivskega gradiva, ki vsebuje občutljive osebne podatke, tako

⁸ Uradni list Republike Slovenije (RS), št. 85/2016.

⁹ 1. 6. 2011 je »Psihiatrična klinika Ljubljana« podala ustavno pritožbo in pobudo za oceno ustavnosti in zakonitosti ZVDAGA (U-I-120711 in Up-637/11), 2. 4. 2012 pa je tedanja varuhinja za zaščito človekovih pravic Zdenka Čebašek Travnik vložila zahtevo za oceno ustavnosti prvega odstavka 40. člena Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. (Dostopno na: Zahteve za oceno ustavnosti – varuh človekovih pravic, <http://www.varuh-rs.si/publikacije-gradiva-izjave/zahteve-za-oceno-ustavnosti/>, 26. 3. 2017.)

¹⁰ Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014. (Dostopno na: odlocitve.us-rs.si/documents/f5/da/u-i-70-123.pdf, 18. 3. 2017.)

¹¹ Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014, B. – II./6.

¹² Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014, B. – II./7.

¹³ Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014, B. – II./8.

¹⁴ Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014, B. – II./11.

¹⁵ 63. člen Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, Uradni list Republike Slovenije, št. 30/2006.

da je zanj predvidel daljši rok nedostopnosti, pa po mnenju ustavnega sodišča zgolj ta ukrep ne zadošča v primeru zdravstvene dokumentacije. Ta namreč vsebuje občutljive osebne podatke, ki v skladu z mednarodnimi instrumenti, pravnim redom Evropske unije in slovensko zakonodajo uživajo posebno varstvo. *»Njihova obdelava je praviloma prepovedana«, izjeme pa »dopustne le ob hkratni določitvi posebnih zaščitnih ukrepov«, saj naj bi »primarni namen beleženja (zbiranja) informacij, ki sporočajo vrsto osebnih podatkov o pacientu«, služil le »zagotavljanju pacientove zdravstvene oskrbe ter spremljanju in vrednotenju zdravljenja samega«.*¹⁶ Izhajajoč iz zgornjih trditev ustavno sodišče ni dopuščalo nobenega dvoma o tem, da bi *»že sama hramba občutljivih osebnih podatkov pri javnem organu, zajetih v zdravstveni dokumentaciji, prav tako pa tudi arhiviranje ter prenos gradiva iz zdravstvenega zavoda oziroma ambulate, v kateri je nastalo, v javni arhiv z namenom omogočiti dostopnost tega gradiva javnosti«, pomenila uporabo osebnih podatkov »zunaj primarnega namena njihovega zbiranja (t. i. nadaljnjo obdelavo osebnih podatkov)«* in bi predstavljala *»poseg v pravico pacienta do varstva osebnih podatkov (Ustava RS, 38. člen) ter pravico do varstva njegove zasebnosti (Ustava RS, 35. člen)«,* hkrati pa bi ogrožala *»tudi nedotakljivost osebnega dostojanstva (Ustava RS, 34. člen)«.*¹⁷

S to ugotovitveno odločbo je bilo zakonodajalcu naloženo, da protiustavnost odpravi v enem letu, zdravstveni dokumentaciji pa je bil za to obdobje odvzet status arhivskega gradiva in s tem tudi kazenskoopravno varstvo.¹⁸ Kazenski zakon namreč predvideva zaporne kazni za uničevanje, odtujitev in prikrivanje arhivskega gradiva. Ta protiustavnost je bila odpravljena šele po skoraj dveh letih z Zakonom o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta (ZAGOPP). Po tem zakonu pa bo gradivo, ki se nanaša na zlorabo psihiatrije za politične namene – če je še ohranjeno – nedostopno.¹⁹

Žal gre za pomanjkljivo poznavanje poslanstva javne arhivske službe. Arhivi namreč še zdaleč niso namenjeni le za javno uporabo ter oblikovanje kolektivnega in individualnega spomina, temveč tudi in predvsem za zaščito človekovih pravic.

¹⁶ Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014, B. – II/12.

¹⁷ Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014, B. – II/14.

¹⁸ Arhivsko gradivo je zaščiten v 219. in 259. členu Kazenskega zakonika – KZ-1 (Uradni list RS, št. 55/2008).

¹⁹ Zakon o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta (Uradni list RS, št. 85/2016), podaljšuje rok izročitve arhivskega gradiva na 150 let od nastanka in zelo omejuje uporabo tudi tistega gradiva, ki je že v pristojnem javnem arhivu, saj je dostopno le za namene znanstvenega raziskovanja registriranim raziskovalcem na podlagi pisnega soglasja pacienta ali njegovih zakonitih dedičev; med arhivsko gradivo javnih zdravstvenih ustanov uvršča le zbirke podatkov, za katere zakon, ki ureja zbirke podatkov s področja zdravstvenega varstva, določa rok hrambe trajno, in osnovno zdravstveno dokumentacijo, za katero ni določen rok hrambe trajno, če je tako odločil pristojni arhiv s pisnim strokovnim navodilom; preostala zdravstvena dokumentacija pa naj ne bi spadala v arhivsko gradivo. Ob tem je treba opozoriti, da zakon, ki ureja zbirke podatkov s področja zdravstvenega varstva (Uradno neprečiščeno besedilo, priloga 1, Uradni list RS, št. 65/2000 in št. 47/2015) določa, da se register hospitaliziranih psihiatričnih bolnikov hrani le pet let po smrti bolnika.

Arhivsko gradivo bi namreč moralo biti varovano tako, da bi ščitilo osebne podatke, onemogočalo zlorabo, hkrati pa omogočalo znanstvene raziskave in s tem posredno javnosti nadzor nad delom javnih zavodov in državnih organov. To pa je mogoče doseči le z natančnimi zakonskimi določili, osnovanimi na temeljitih strokovnih premisleku. Arhivi, vsaj državni, bi morali biti namreč pomembne ustanove pravne države, ki hranijo zapise trajnega pomena za potrebe zgodovinskih ter drugih znanstvenih in strokovnih raziskav, zakonodaje, sodstva in uprave ter tistih, ki omogočajo zaščito pravic državljanov. V našem primeru lahko vidimo, da brez ohranjenega arhivskega gradiva sodišč nikakor ne bi bilo razveljavitev krivičnih sodnih odločb in s tem vsaj delne poprave krivic.

Obtoženi v procesu

Boris Furlan

Pavla Hočevar

Elizabeta Hribar

Zoran Hribar

Leon Kavčnik

Metod Kumelj

Vid Lajovic

Črtomir Nagode

Metod Pirc

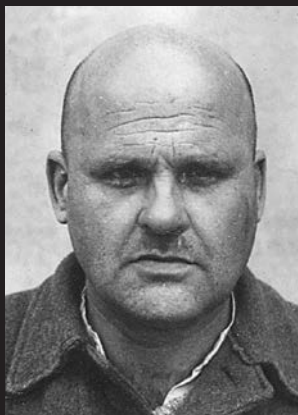
Franjo Sirc

Ljubo Sirc

Franc Snoj

Bogdan Stare

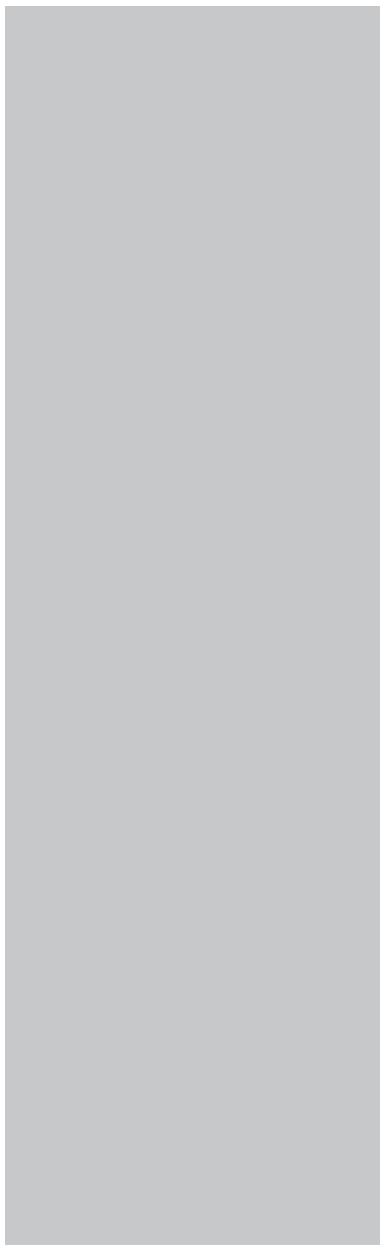
Angela Vode

Svatočluk Zupan

2.

**Kazenski proces proti
Črtomirju Nagodetu
in soobtoženim – po sodbi**

*Zgodovina človeškega rodu je v veliki meri
zgodovina človeškega prava, a še najbolj v pogledu
na kulturo; kajti izvestna kultura je pogoj za pravo,
a pravo nasprotno garancija za vzdrževanje kulture.*

*Eno kakor drugo pa je podvrženo istim
zakonom evolucije, trajnega razvijanja.
Prvobitna plast vsakega pravnega življenja
pa je bila kazensko pravo ...*

(Metod Dolenc,
Kultura in kazensko pravo v luči pravne zgodovine)

*Kazenski postopek je »trenutek resnice« pravnega
in političnega sistema vsake družbe.*

(Boštjan M. Zupančič, Prvine pravne kulture)

Nagodetov proces: obtoženi pred sodiščem

Poleti leta 1947 je pred Vrhovnim sodiščem Ljudske republike Slovenije (LRS) potekalo sojenje petnajstim slovenskim izobražencem, s katerim je želelo komunistično vodstvo obračunati z drugače mislečimi posamezniki. Proces je postal po prvoobtoženem Črtomirju Nagodetu poznan kot »Nagodetov proces«. Ta spada med najbolj znane povojne politične procese na slovenskih tleh, ki naj bi bil v prvi vrsti namenjen za zastraševanje tako dejanskih kot potencialnih političnih nasprotnikov, predvsem iz vrst starih političnih strank.

Začelo se je že spomladi, ko je bilo aretiranih več deset posameznikov, njihovih družinskih članov, znancev in prijateljev. Sledile so številne hišne preiskave in dolgotrajna zaslišanja osumljenih, pogosto v nočnih urah, ki so jih večkrat spremljale grožnje, a (po razpoložljivih podatkih) brez krutega fizičnega mučenja, značilnega za nekatere poznejše politične procese. Do konca julija je bila sestavljena obtožnica proti štirinajstim posameznikom, obtoženim, da naj bi v vojnem obdobju sodelovali z gibanjem Draže Mihailovića, z vohunom in »gestapovskim agentom« Vladimirjem Vauhnikom ter s pripadniki tujih (zahodnih) tajnih služb v korist »imperialističnih držav« in v škodo narodnoosvobodilnega gibanja (NOG). Po vojni naj bi pripravljali oboroženo vstajo proti Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ) v sodelovanju z opozicijskimi politiki v Zagrebu in Beogradu, jugoslovanskimi emigranti v tujini, predvsem s pripadniki nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske, ter s tujimi (zahodnimi) obveščevalnimi službami. Načrtovali naj bi atentate na jugoslovanske politične voditelje, diplomatskim in drugim predstavništvom

zahodnoevropskih držav naj bi dostavljali obveščevalna poročila o političnem in gospodarskem položaju, pomagali naj bi pri tihotapljenju ljudi čez mejo, pletli vo-hunsko mrežo po Sloveniji, hujskali proti obstoječi oblasti na različnih zborovanjih ipd. To so bili: **Črtomir Nagode**, star 44 let, gradbeni inženir in doktor geologije, samski; **Ljubo Sirc**, star 27 let, pravnik, samski; **Leon Kavčnik**, star 50 let, diplomant Tehniške visoke šole na Dunaju, redni profesor na Tehniški fakulteti v Ljubljani, poročen, oče dveh otrok; **Boris Furlan**, star 53 let, pravnik, redni profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani, poročen, oče treh otrok; **Zoran Hribar**, star 48 let, gimnazijski profesor, poročen, oče treh otrok; **Angela Vode**, stara 55 let, strokovna učiteljica, samska; **Metod Kumelj**, star 47 let, strokovni učitelj, poročen, oče treh otrok; **Pavla Hočevnar**, stara 58 let, upokojena učiteljica, samska, mati enega otroka; **Svatopluk Zupan**, star 28 let, pravnik, samski; **Bogdan Stare**, star 40 let, geodet, poročen, oče treh otrok; **Metod Pirc**, star 51 let, »kapetan vojnega broda« v pokoju, poročen, oče enega otroka; **Vid Lajovic**, star 30 let, pravnik, samski; **Franjo Sirc**, oče Ljuba Sirca, star 56 let, absolvent trgovske akademije, poročen, oče enega otroka, in **Elizabeta Hribar**, žena Zorana Hribarja, stara 34 let, akademska kiparka, poročena, mati treh otrok. Večina jih je bila v preiskovalnem zaporu – v Centralnih zaporih Uprave državne varnosti (UDV)²⁰ za Slovenijo na Poljanskem nasipu že od konca maja. 29. julija se je pred Vrhovnim ljudskim sodiščem LRS začela glavna obravnava »zoper obtoženega inž. Nagode Črtomira in soobtožence«, ki je trajala 9 dni. Šesti dan je javni tožilec dal predlog za združitev postopka zoper člane t. i. Nagodetove skupine, kot so običajno imenovali obtožence, s postopkom proti 45-letnemu gospodarstveniku in politiku **Francu Snoju**, poročenemu, očetu treh otrok. Na podlagi dotedanjega poteka razprave naj bi namreč ugotovil, da je bil z »inkriminirano organizacijo Nagode Črtomira« najtesneje povezan tudi Franc Snoj. Sodišče je njegovemu predlogu seveda ugodilo in sedmi dan razprave (7. avgusta) je javni tožilec predstavil obtožnico še zoper Snoja.

Oblast je želela vzbuditi videz formalno pravnega in pravičnega sodnega postopka, a je bila glavna obravnava pravzaprav le skrbno zrežirana predstava za javnost z vnep-

²⁰ **Uprava državne varnosti (UDV)**, bolj znana pod kratico Udva, ki izhaja iz srbohrvaškega poimenovanja Uprava državne bezbednosti (UDB), naslednica Ozne, je nastala aprila 1946 kot samostojen, strogo centraliziran državni organ, pristojen za varovanje ustavne ureditve v Jugoslaviji. V prvih letih po končani vojni je obračunavala s sovražnimi vojaškimi formacijami in skupinami, ki so se skrivale v državi ali vdirale vanjo od zunaj, sodelovala pri varovanju mej ter preprečevala dejavnost tujih obveščevalnih služb in politične emigracije. Imela je tudi pomembno vlogo pri preganjanju dejanskih in namišljenih nasprotnikov oblasti ter pri pripravi in izvajanju političnih sodnih procesov. Sprva je bilo njeno delo razdeljeno na oddelke in odseke (za obveščevalne službe, emigracijo, meščanske stranke, duhovščino, nezakonite skupine, sabotaže, industrijo, promet in univerzo), od leta 1953 pa je delovala v obliki centrov (za spremljanje in preprečevanje obveščevalne, protiobveščevalne in emigrantske dejavnosti ter delovanja notranjih nasprotnikov). Ob pomoči prostovoljnih in prisilnih sodelavcev je spremljala ne le dejansko in domnevno protidržavno delovanje, ampak tudi razmišljanja in občutke posameznikov. Leta 1966 je bila temeljito reorganizirana in je od leta 1967 delovala pod imenom **Služba državne varnosti (SDV)** v sestavi zveznega ministrstva za notranje zadeve. (ES, knjiga 14, Ljubljana 2000, str. 66.)

rej znanim koncem. Pri nas pravimo takim procesom montirani procesi, a so angleška (»show trial«), nemška (»Schauprozess«) in francoska poimenovanja (»procès spectacle«) za takšne procese morda bolj povedna. V vseh treh primerih je mišljen politični proces, ki se pod krinko zakonitosti uporablja predvsem za propagandne namene – nasprotnike režima ali oporečnike želi odvrniti od njihovega delovanja, preostale pa prestrašiti in tako povečati podporo aktualnemu državnemu vodstvu.

V devetih dneh so se zvrstila natančna zaslišanja obtoženih, izvedeni so bili številni dokazi, ki naj bi potrjevali njihovo krivdo. Zagovorniki so bili večinoma bolj ali manj le statisti. Njihova naloga v novem sistemu je bila namreč povsem drugačna kot dotlej. Zagovornik naj bi postal pomočnik sodišča pri iskanju materialne resnice. Razpravo je sicer vodil predsednik sodišča, a so vsi sodniki in tožilci delovali kot povsem usklajen igralski ansambel pod strogim nadzorom režiserja – javnega tožilca. Nekateri izmed obtoženih so prav vse obtožbe zanikali, nekateri so jih v celoti priznali, večina pa je priznala del očitanih jim dejanj. V svoj zagovor so največkrat navajali dejstvo, da so skušali delovati zgolj kot politična opozicija, ki jo je s predvidevanjem različnih političnih strank dopuščal sporazum Tito-Šubašić. Za dokazovanje te predpostavke pa so imeli omejene možnosti, saj jim marsičesa ni bilo dovoljeno pojasniti. Številno občinstvo v sodni dvorani je napeto spremljalo obravnavo. Nekateri so bučno sodelovali v »igri«, kar je navedeno tudi v zapisnikih obravnave. Proces pa ni ostal omejen le na prostore sodišča. Podprt je bil s skrbno in sistematično organizirano medijsko propagando, ki naj bi prepričala javnost, da so obtoženi »vohuni«, »špijoni«, »narodni izdajalci«, »sovražniki ljudstva« in »morilci«. Za »direktni prenos« dogajanja so skrbeli zvočniki, nameščeni po središču Ljubljane, o poteku procesa pa je zelo natančno poročalo dnevno časopisje.

Javna razprava se je končala 9. avgusta, sodba pa je bila razglašena tri dni pozneje, 12. avgusta. Kazni so bile drastične, nesorazmerne s težo dejanj, ki naj bi jih zagrešili. Trije so bili obsojeni na smrt z ustrelitvijo (Črtomir Nagode, Ljubo Sirc in Boris Furlan), preostali na visoke zaporne kazni s prisilnim delom in izgubo državljan-skih pravic za obdobje od dveh do petih let. Takoj po obsodbi so obsojeni začeli vlagati prošnje za pomilostitev ali skrajšanje zaporne kazni. Predsedstvo Prezidija Ljudske skupščine FLRJ je na seji 20. avgusta 1947 zavrnilo prošnje Črtomirja Nagodeta, Metoda Pirca in Franja Sirca, ugodilo pa je obsojenima Borisu Furlanu in Ljubu Sircu, katerih smrtna kazen je bila zamenjana s kaznijo dvajsetih let odvzema prostosti s prisilnim delom. 27. 8. 1947 je bila v *Slovenskem poročevalcu* objavljena kratka notica o justifikaciji Črtomirja Nagodeta in s tem je bila zgodba za javnost končana. Nagodetove posmrtno ostanke so zakopali na še danes neznanem kraju. Njegova mati je v noči z 28. na 29. avgust naredila samomor, saj je bila prepričana, da je zakrivila sinovo smrt – lažnemu sojetniku je namreč izročila njegov dnevnik, ki je bil na procesu glavno obtožilno gradivo zoper Nagodeta.²¹ Prav kmalu pa je

²¹ Vodopivec – Snoj, Pogovor z Leonom Kavčnikom, str. 1567–1568.

Nagodetov proces: obtoženi pred sodiščem

»Nagodetov proces« zahteval še eno smrtno žrtev. Metod Kumelj naj bi namreč naredil samomor v noči z 8. na 9. november 1947 v »preiskovalnih zaporih na Poljanskem nasipu 52«. Iz obvestila, ki ga je oddelek javne varnosti nekaj dni pozneje poslal njegovi ženi, je razvidno, da je bila 2. novembra 1947 zoper Kumlja odrejena ponovna preiskava, povezana z nekim drugim procesom.²² Sklepamo lahko, da bi bil morda obtožen na katerem od »dachauskih procesov«.

V prihodnjih letih so obsojeni in njihovi svojci vložili še ogromno število prošenj, predvsem za skrajšanje zaporne kazni.²³ Čeprav jih je bilo veliko zavrženih, so bili skoraj vsi pogojno izpuščeni pred iztekom celotne kazni. Prvi je bil Vid Lajovic,²⁴ in sicer decembra 1948, Franjo Sirc²⁵ avgusta 1950, Boris Furlan,²⁶ Franc Snoj²⁷ in Pa-

²² SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, Proces Nagode (odslej SI AS 1931), t. e. 575, št. 11133.

²³ Nekatere hrani Arhiv Republike Slovenije v okviru fonda SI AS 1931, t. e. 570–588, nekaj pa Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije.

²⁴ Obsojen je bil na 5 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic za obdobje 2 let.

²⁵ Obsojen je bil na 10 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celotnega premoženja in na izgubo političnih pravic za obdobje 3 let.

²⁶ Sprva je bil obsojen na smrtno kazen z ustrelitvijo, zaplembo celotnega premoženja ter trajno izgubo političnih in posameznih državljanskih pravic, a mu je bila kazen spremenjena na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom.

²⁷ Obsojen je bil na 7 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic za obdobje 3 let.

Vrhovno sodišče Ljudske republike Slovenije
v Ljubljani

S O D B A .

V I M E N U L J U D S T V A !

Vrhovno sodišče IRS v Ljubljani je po pooblastilu, ki mu ga daje čl. 56 in 59 zakona o ureditvi ljudskih sodišč ter čl. 13 zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo, v senatu pod predsedstvom podpredsednika vrhovnega sodišča Dolničarja Mateja ob sodelovanju s.v.s. Pekiža Silverija in s.v.s. Kneza Riharda kot članov senata, v prisotnosti sodnika okrajnega sodišča Hribarja Stanka in tajnika v.s. dr. Lučovnika Hinka kot zapisnikarja v kazenski stvari zoper obt. Nagodeta Črtomirja in sokrivce radi zločinstev po čl. 2, čl. 3, tč. 3, 4, 8, 9 in 10 ter čl. 11 ZKLD v navzočnosti vseh obtožencev ter njihovih branilcev odv. Ferda Ludvika za obt. Nagodeta Črtomirja po službeni dolžnosti, Čobala Josipa za obt. Sirca Ljuba, Vode Angelo in Snoja Franca po službeni dolžnosti, dr. Šubica Milana za obt. Kavčnika Leona po pooblastilu, dr. Rážma Joahima za obt. Furlana Borisa po pooblastilu, za obt. Stareta Bogdana pa po službeni dolžnosti, dr. Grossmann Josipine za obt. Hribarja Zorana, Hribar Elizabeto in Hočvar Pavlo po pooblastilu, dr. Kuharja Andreja za obt. Kumlja Metoda po pooblastilu, dr. Ravniharja Vladimirja za obt. Furlana Borisa, Zupana Svatočluka in Lajoslava Vida po pooblastilu ter dr. Žirovnika Janka za obt. Pirca Metoda po pooblastilu, za obt. Sirca Franja pa po službeni dolžnosti, po v času od 29. julija do 9. avgusta 1947 opravljeni glavni razpravi, ki se je vršila javno z izjemo točke VI. obtožnice ob sodelovanju javnega tožilca IRS tov. Avblja Viktorja in njegovih pomočnikov tov. Simčiča Marjana ter Žalika Martina, dne 12.8. 1947 izreklo in izdalo sledečo sodbo:

Obtoženci

N a g o d e Črtomir, sin Antona in Silve roj. Derč roj. 6.4.1903 v Metliki po poklicu gradbeni inženier in dr. geologije, samski, ima nekaj premoženja, slovenske narodnosti, državljani FIRJ, ne kaznovan, JA ni služil, stalno bivajoč v Ljubljani, Mirje 15, v preiskovalnem zaporu od 24.5.1947,

S i r c Ljubo, sin Franca in Zdenka roj. Pirc, roj. 19.4. 1920 v Kranju, dijak prava, samski, slovenske narodnosti, državljani FIRJ, ima nekaj premoženja, ne kaznovan, stalno bivajoč v Ljubljani, Gajeva ul. št. 2/a, v preiskovalnem zaporu od 24.5. 1947,

K a v č n i k Leon, sin Ivana in Cecilije roj. Firnat, roj. 28.2.1897 v Ljubljani, redni profesor tehnične fakultete Univerze v Ljubljani, oženjen, oče dveh hčera, ima premoženje in sicer polovico hiše v Zagrebu, Nova cesta 23, polovico stavbne parcele v Ljubljani, Ciril Metodova ulica, polovico varilnega agregata Siemens v vrednosti 65.000 Din na strojnem oddelku tehnične fakultete v Ljubljani, paket-obveznic komunalnega posojila Rio de Janeiro v dolarjih ne kaznovan, bivajoč v Ljubljani, Vekova 12, slovenske narodnosti, državljani FIRJ, v preiskovalnem zaporu od 24.5. 1947,

vla Hočevar²⁸ leta 1951, Zoran Hribar²⁹ in Svatopluk Zupan³⁰ leta 1952, Leon Kavčnik,³¹ Angela Vode³² in Metod Pirc³³ leta 1953, Bogdan Stare,³⁴ edini, ki je kazen v celoti preстал, pa junija 1954. Kot zadnji je prišel na prostost Ljubo Sirc.³⁵ Pogojno je bil izpuščen proti koncu novembra 1954, čeprav je bila še februarja 1954 njegova zahteva za izredno omilitev kazni zavrnjena.³⁶ Tu se je prva knjiga o »Nagodetovem procesu« (Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim) končala. V njej so bile sicer na kratko predstavljene še poznejše usode obsojenih, omenjen je bil tudi pravni postopek, ki je privedel do razveljavitve procesa v letu 1991. O dolgoletnem boju obsojencev, ki se jim je sčasoma pridružil še del slovenske javnosti, pa bo spregovorila ta knjiga.

Po izpustitvi iz zapora so nekdanji obsojenci vlagali prošnje za omilitev stranskih in za izbris pogojnih kazni, za rehabilitacijo, za priznanje pokojninske dobe ipd. Iz dostopnih dokumentov je mogoče ugotoviti, da je bilo v letih 1955 in 1956 nekaterim prošnjam sicer ugodeno, več pa jih je bilo zavrnjenih. Kaj se je dogajalo v naslednjih letih, ni znano. So nekdanji obsojenci obupali ali pa se le dokazi o njihovih prizadevanjih niso ohranili? Vsekakor pa je vztrajal Leon Kavčnik. Leta 1963 je vložil predlog za zaščito zakonitosti pri Vrhovnem sodišču LRS, ki je zadevo odstopilo Javnemu tožilstvu Socialistične republike Slovenije (SRS), to pa je Kavčnikovo prošnjo »poslalo v odločanje« Zveznemu javnemu tožilstvu v Beograd in jo »pospremiло« z mnenjem, češ da ne vsebuje dejstev, ki bi lahko postavila pod vprašaj pravilnost dokaznih ugotovitev v sodbi; Kavčnikova vohunska dejavnost se slovenskemu tožilstvu očitno nikakor ni zdela vprašljiva. Odločitev zveznega tožilstva v razpoložljivem gradivu ni ohranjena, a je mogoče predvidevati, da je upoštevalo negativno mnenje slovenskega tožilstva.

V nasprotju z »dachauskimi procesi«, ki so že v šestdesetih letih vzbudili javno pozornost, pa se je o »Nagodetovem procesu« takrat – vsaj v javnosti – še molčalo. Po-

²⁸ Obsojena je bila na 14 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celotnega premoženja in izgubo političnih pravic za obdobje 3 let.

²⁹ Obsojen je bil na 18 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic za obdobje 5 let.

³⁰ Obsojen je bil na 9 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic za obdobje 2 let.

³¹ Obsojen je bil na 16 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic za obdobje 5 let.

³² Obsojena je bila na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic za obdobje 5 let.

³³ Obsojen je bil na 15 let odvzema prostosti s prisilnim delom, zaplembo celotnega premoženja in izgubo političnih pravic za obdobje 3 let.

³⁴ Obsojen je bil na 7 let odvzema prostosti s prisilnim delom in izgubo političnih pravic za obdobje 2 let.

³⁵ Sprva je bil obsojen na smrtno kazn z ustrelitvijo, zaplembo celotnega premoženja ter trajno izgubo političnih in posameznih državljskih pravic, a mu je bila kazn spremenjena na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom.

³⁶ Vrhovno državno tožilstvo RS, Kazenska zadeva zoper Sirca Ljuba, Izredna omilitev kazni, Kr 229/54, Sklep Vrhovnega sodišča LRS z dne 5. 2. 1954, Kr 229/54-2, da se zahteva za izredno omilitev kazni Ljuba Sirca zavrne.

zneje, v osemdesetih letih in še posebej po osamosvojitvi Slovenije, je bil ta proces gotovo eden od največkrat obravnavanih slovenskih političnih procesov iz prvega obdobja po drugi svetovni vojni, tako v medijih kot v strokovni in spominski literaturi. Do tedaj pa je bilo v slovenskem tisku mogoče zaslediti le eno kritično omembo »Nagodetovega procesa«. Leta 1971 je bil namreč v reviji Tabor³⁷ v zvezi s 50. obletnico ustanovitve Počitniške zveze Jugoslavije (Ferijalni savez Jugoslavije) objavljen intervju z Leonom Kavčnikom,³⁸ enim od njenih ustanoviteljev in najbolj dejavnih organizatorjev v začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja. Z njim se je pogovarjal Janez Stergar, ki je proučeval zgodovino počitniške zveze.³⁹ Opisal ga je kot nasmejanega, sivolasega moža z živahnimi očmi, ki ga je opazil že jeseni 1970 v Sarajevu, ko je na proslavi ob petdesetletnici Počitniške zveze Jugoslavije sedel na odru, med člani slavnostnega delovnega predsedstva,⁴⁰ pozneje pa ga je obiskal še na njegovem domu. Proti koncu članka, ki seveda v prvi vrsti govori o Kavčnikovem prispevku k nastanku Počitniške zveze Jugoslavije, pa si je njegov avtor dovolil povsem nedvoumno kritiko oblasti, ki je Kavčnika obsodila na povojnem političnem procesu. Takole je zapisal: *»Kot redni profesor na strojni fakulteti je bil (Kavčnik) leta 1947 obsojen zaradi protiljudskega delovanja. Da je bila ironija usode še večja, obsojen je bil prav v isti dvorani kot leta 1919, ko so mu kot sedemnajstletnemu mladeniču sodili zaradi veleizdaje Avstro-ogrske monarhije. 'Odsedel' je sicer le manjši del kazni, še do danes pa mu ni nihče povrnil krivice, ki jo je utrpel zaradi slepe justice, ki se je imenovala 'revolucionarna'. Vendar je inž. Leon Kavčnik takšen človek, da ga tudi takšni pretresi ne zlomijo /.../«.*⁴¹

Po letu 1980 je bilo zapisov o obsojenih na »Nagodetovem procesu« več. O tem, kako počasna in težavna pa je bila pot do resnice, priča spominski zapis Alenke Puhar,⁴² ki ga je prijazno posredovala avtoricama. Objavlja ga v celoti:

³⁷ Tabor, Revija ferialecev, tabornikov in ljubiteljev narave, ki sta jo takrat izdajala izvršna odbora Počitniške zveze Slovenije in Zveze tabornikov Slovenije.

³⁸ Inž. Leon Kavčnik. Eden od ustanoviteljev Počitniške zveze. Tabor, Ljubljana 1971, št. 8–10, str. 14–16.

³⁹ Janez Stergar (1948), zgodovinar, diplomiral 1973 na Filozofski fakulteti v Ljubljani, od leta 1972 zaposlen na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, od leta 1994 kot strokovni svetnik. (Enciklopedija Slovenije /odslej ES/, knjiga 12. Ljubljana 1998, str. 311)

⁴⁰ Tabor, Ljubljana 1971, št. 8–10, str. 15.

⁴¹ Tabor, letnik XVI, Ljubljana 1971, št. 8–10, str. 16.

⁴² Alenka Puhar (1945), novinarka, publicistka in prevajalka, rojena v Črnomlju, leta 1969 diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz anglistike in primerjalne književnosti, od leta 1970 novinarka pri Tovarišu, Teleksu, Jani in Delu. Bila je ena od prvih na Slovenskem, ki so se ukvarjali s psihozgodovinskimi raziskavami; te so izšle v samostojnih publikacijah ali kot članki v domačih in tujih revijah. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila med drugim pobudnica za ukinitve smrtnih kazni, dejavna pri Novi reviji in članica kolegija Odbora za varstvo človekovih pravic. (ES, knjiga 10. Ljubljana 1996, str. 14–15; Puhar Alenka /dostopno na: Slovenska pomlad – Osebe, <http://slovenska-pomlad.si/?id=15>, 30. 3. 2017.)

»Nagodetov proces – pot v javnost

Moja zgodba gre približno takole. Za proces proti Nagodetovi skupini sem se začela zanimati leta 1978/79, ko sem slišala za usodo Angele Vode. O njej sta mi prvi govorili Mira Mihelič⁴³ in Milena Kos.⁴⁴ Med iskanjem drobcev o tej in o dachauski tragediji sem se nekaj malega naučila, tudi nekaj malega pridobila (recimo od prijatelja darilo – londonsko izdajo spominov Ljuba Sirca, Nesmisel in smisel, 1968, ki sem jo iz strahu pred policijsko preiskavo tako dobro skrila, da je še danes ne najdem). Med drobnimi, a značilnimi doživetji je tole:

Poleti 1980 sem v Delu v nadaljevanjih objavljala odlomke zgodovine otroštva, ki sem jo tedaj pisala. Citirala sem tudi Pavlo Hočevnar, ki so ji v Trstu objavili knjižico Pot se vije, in njen opis odnosa z očetom mi je bil zelo všeč. Ko sem nekega dne stopila v pisarno urednika Sobotne priloge Dela Franceta Vrečarja, se mi je ostro posmehnil: 'A tako, a zdaj boš pa še četnike rehabilitirala?!' Debelo sem gledala, ker se mi še sanjalo ni, kaj namiguje in zakaj. S težavo sem zvedela, da je bila Hočevnarjeva zaprta, ker je bila plava garda in da se takih ljudi res ne omenja, da to bi pa že lahko vedela... No, potem sem preiskala veliko starih časopisov, končno našla dolga poročila v Slovenskem poročevalcu in Ljudski pravici. Prebrala, bolj slabo razumela, se trudila dalje – tako razumeti kot kaj objaviti.

Leta 1981 sem začela pomagati Vrečarju pri urejanju SP⁴⁵ in ko je nenadoma umrl, so me postavili za v. d. urednice. Oktobra 1982 so me začeli odstavljati in novembra 1982 odstavili. V tem času sem se veliko naučila o tem, kaj je objavljivo in kaj ne. Prav to zimo je Anton Rupnik⁴⁶ dobil ponudbo, da prevzame revijo Teleks, ki je hiral. Povabil me je v ekipo in čez čas sem pristala. Epizoda je trajala devet mesecev in se neslavno končala jeseni 1983, ko so nas potopili /.../. No, vmes smo marsikaj objavili in zbudili veliko pozornosti in hude krvi /.../. Tudi s predrzno objavo prvega drobca (ali enega prvih) o procesu proti Nagodetovi skupini. Skupaj s Tribuno in Pavliho se je Teleks uvrstil med tiste problematične časopise, ki so tako nevarni za socialistični samoupravni sistem, da jih je treba utišati.

⁴³ **Mira Mihelič** (1912–1985), pisateljica in prevajalka, rojena v Splitu, študirala pravo v Ljubljani, po drugi svetovni vojni pa se je ukvarjala le s pisanjem in prevajanjem ter bila za svoje delo večkrat nagrajena. V obdobju 1963–1966 je bila predsednica Društva slovenskih pisateljev, od leta 1966 do 1975 pa Slovenskega centra PEN. (Osebnosti, Veliki slovenski biografski leksikon, od M do Ž. Ljubljana 2008 /odslej Osebnosti, M–Ž/, str. 703–704.)

⁴⁴ Več o njej glej Alenka Puhar: Mira Mihelič – Družinska slika z gospo. Življenje in delo Mire Mihelič (1912–1985), Ljubljana 2012.

⁴⁵ SP – Sobotna priloga.

⁴⁶ **Anton Rupnik** (1937), novinar in diplomat, rojen v Lašah, leta 1961 diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, od leta 1963 do 1970 je bil v jugoslovanski diplomatski službi v Parizu in Zürichu, nato je bil med drugim urednik Teleksa in dopisnik Dela iz Bonna ter Moskve. Od leta 1992 je bil zaposlen pri slovenskem zunanjem ministrstvu, med drugim na veleposlaništvu v Moskvi. (Osebnosti, M–Ž, str. 983.)

Usodno vprašanje: čigav naj bo sodnik?

Eden najbolj spornih problemov po osvoboditvi je zadeval položaj sodstva v političnem sistemu

Opravi naravi neke politične ureditve najbolj priča način izrekanja sodb in institucionalni položaj sodstva. Ze takoj po ustanovitvi nove Jugoslavije je bilo to predmet daljnosežnega spora, ki je zadeval samo bistvo pravosodja – vprašanje njegove neodvisnosti in nepristranskosti.

Ta vprašanja so se pravzaprav postavljala že med vojno, javno pa so jih začeli obravnavati, šele ko je bilo konec bojev za osvoboditev. O tem zgovorno priča predlog zakona o pravicah državljanov pred vojaškimi sodišči, ki ga je 9. septembra 1945 predložil predsedstvu začasne ljudske skupščine DFJ ljudski poslanec Dragi M. Joksimović. Cilj tega predloga je bil obsojenecem, njihovim odvetnikom in najbližjim sodnikom omogočiti vpoglede v spise o njihovi krivdi, hkrati pa jim zagotoviti ustrezen prepis sodb vojaških sodišč. Po mnenju predlagatelja bi morali obsojenecem z zakonom za jamčiti to pravico, ker so jim jo kratili. »Znano je,« pravi Dragi Joksimović, »da je bil položaj obtožencev pred vojaškimi sodišči zelo težaven: sojenje je bilo tajno, obtoženo so prebrali šele na obravnavi, odvetnikom je bil vstop prepovedan, obsojenecem niso izročali sodb, niso imeli pravice do pritožbe – pravica do obrambe je bila skratka omejena in zožena. V skladu s predpisi zakona o amnestiji in pomilostitvah so obsojenci osebno ali prek sodnikov zahtevali prepis sodbe, da bi lažje sestavili prošnjo za amnestijo ali pomilostitev, a so jih vselej zavrnili.«

Takoj je treba povedati, da vojaška sodišča teh sodb niso izrekala le med vojno, temveč tudi po koncu vojne. Zato preseneča dejstvo, da je bil postopek pred temi sodišči tako kratak in da obtoženi ni imel pravice do strokovne pomoči branila. Še manj razumljivo je, da so bile pravnomočno zaključene zadeve pred vojaškimi sodišči skrivnostne za neposredno zainteresirane stranke in njihovo sodstvo in da je šele poseben zakon zagotovil svoboden vpogled v sodne spise.

Mora biti sodnik sploh pravnik?

Tarča takšnih očitkov v resnici niso bila le vojaška, temveč tudi redna sodišča. Tako je med skup-

ščinsko razpravo o predlogu zakona o voljenju ljudskih poslancev v ustavodajno skupščino Tričko Žugić opozoril, da so sodišča vse do vrha, tako kot vsi drugi organi oblasti, politično izključna. Takoj nato se je razvila zanimiva razprava o naravi novega pojavnega pravosodja in ciljih, ki naj bi se temu pravosodju zastavljali. To se je zgodilo pri sprejemanju zakona o organizaciji ljudskih sodišč («Uradni list DFJ», 67/45). Še zlasti sporno je bilo vprašanje, ali bi sodniki morali imeti ustrezno pravno izobrazbo oziroma pravno fakulteto ali ne. S tem zakonom so namreč predvideli, da so lahko poleg sodnikov porotnikov tudi stalni sodniki laiki brez vsakršne strokovne izobrazbe (17. člen). Kaže, da naj bi bilo to celo pravilo, in ne izjema. Za takšno rešitev se je zavzemala tedanja skupščinska večina, v imenu katere so govorili Miloš Žanko, Franc Frol, Miloš Minić, Vladimir Simić in Edvard Karđelj.

Miloš Žanko je prepričeval poslance, da bi bil »predlog o kvalificiranih sodnikih navzkriž s splošnimi načeli nove ljudske oblasti.« Omejitve sodniškega poklica na pravnike bi v naših razmerah pomenila spremeniti to javno družbeno funkcijo v profesionalno in izključiti iz sodstva prav tiste bistvene moralne kvalifikacije in kvalitete, ki jih mora imeti ljudski sodnik. »Pri izbiri sodnikov je treba torej dati prednost moralnim, in ne strokovnim kvalifikacijam. Pri tem pa imajo laiki kot ljudje iz ljudstva prednost v primerjavi s pravniki, ki jih sicer ne izključujemo, »po našem mnenju«, pravi Žanko, »ne bi bilo prav, če bi imeli monopol na sodniški poklic.«

Faksimila dveh poročil s procesov, ki so leta 1947 polnili cele strani Slovenskega poročevalca in drugih jugoslovanskih časopisov.

Dejanski pomen teh moralnih kvalifikacij, ki jih morajo imeti kandidati za sodnike, je najbolj pojasnil Miloš Minić. Takoj je razkril, da pri tem ne gre za moralno, temveč za politično neoporočnost, ki supponira vdanost tekoči politiki vladajoče stranke. »Zahteva, da bi bili sodniki pravniki,« pravi Minić, »izvira iz prizadevanj, da bi šli po poti manjšega odpora, da bi vzeli sodnike, ki bi lahko lažje razumeli zakon, namesto da bi šli po drugi poti, ki je veliko bolj pravilna, da bi zagotovili vdanost kadre za naša ljudska sodišča.« Po Miniću bi pravniki sicer lahko bili sodniki, vendar le, če bi bili »brezmejno vdan«. Če je treba izbirati med neukimi, a vdanimi laiki ter učenimi pravniki, ki niso vdan, je torej treba dati absolutno prednost prvim. »Mi vsi bi radi,« pravi Minić, »da bi imeli naši sodniki pravno izobrazbo, da bi poznali pravno vedo, ker pa nimamo dovolj izobraženih pravnikov, ki bi bili hkrati brezmejno vdan ljudstvu in pridobivali narodno-osvobodilnega boja, je bolje, da v naša sodišča, kam, kjer ni strokovnjakov, izvolimo laike, četudi ne izpolnjujejo vseh potrebnih pogojev...«

Še posebej so zanimivi pravi vzroki, ki jih je imel v mislih Miloš Minić, ko je posumil v vdanost večine pravnikov in njihovo sposobnost, da bi bili sodniki. Po njegovem mnenju bi, »... če bi sprejeli stališče, da je treba za stalne sodnike voliti le pravnike, če bi dosledno vztrajali pri tem stališču, ohranili pri življenju stari sodni aparat – le s to razliko, da bi stare sodnike premestili, ohranili bi stari sodni aparat, ki je bil, to vsi dobro vemo, brez velikih izjem podkupljiv, brez hrbenice, odtujen od ljudstva, docela podrejen vplivu oblastnikov.« Če bi te besede vdelež dobesedno, bi bilo videti, kot da se Miloš Minić zavzema za dejansko neodvisnost sodnikov od katerikoli oblastnikov, se pravi tudi od novih poveljnih upravljalcev. To pa je le prvi površen in v bistvu napačen vtis. Kajti dan pred tem je Miloš Minić očital pravnikom,

predvsem beograjskim sodnikom, da še niso sprejeli pridobitev nove ljudske oblasti. »Večina pravnikov je pri nas – če že niso reakcionarni elementi, so pa tudi takšni – brez dvoma konservativna. Beograjska sodišča, v katerih so sodniki skoraj brez izjeme pravniki, in sicer pogosto dolgoletni sodniki, so premila do ljudskih sovražnikov vseh barv, v teh dneh, ko si naši narodi zavzeto prizadevajo, da bi popravili tisto, kar so okupatorji in skupaj z njimi izdajalci opustili in uničili, niso dovolj budna, beograjska sodišča v boju proti špekulantom, ti pa so veliki sovražniki ljudstva, izrekajo tako mila kazni, kazni, ki te špekulante skorajda spodbujajo, ki nikakor ne preprečujejo in ne izkoreninjajo tega splošnega zla... Takšne ljudi naša sodišča obsojajo za hude prekrške samo na nekaj mesecev ali kako leto zapor.«

Tako je Miloš Minić na nov način pojmoval neodvisnost sodstva. Po njegovem mnenju bi sodniki morali biti neodvisni samo glede na stare, predvojne oblastnike, in se vselej niso bili takšni, je bilo mogoče reči, da je brez hrbenice in pod vplivom oblastnikov. Če pa ti sodniki pod novo oblastjo še naprej sodijo po svoji vesti in lastni presoji teže storičenega prekrška ter na podlagi te presoje izrekajo kazni, ki jih imajo drugi za premile, tedaj to po Milošu Miniću ni znamenje njihove neodvisnosti, temveč konservativnosti.

Izobrazbo nadomešča vdanost

V nasprotju s takšnimi izjavami predstavnikov skupščinske večine so predstavniki manjšine odločno branili neodvisnost sodstva in njegovo vlogo pri zagotavljanju osebnosti in varstva človekovih svobodnih in pravic. »Slabo se piše tisti državi,« je dejal Tričko Žugić, »v kateri pravosodje ni na ustreznih ravni! V neki državi sta lahko policija in režim slaba, a če je sodišče na ustreznih ravni, vam je zagotovljeno varno življenje, čast in premoženje. Čeimate sodišča – nimate ničesar.« Do tega pa lahko pride, če sodišče nima tudi strokovnih kvalifikacij poleg moralnih. »Če dobimo sodišče, ki je popolnoma laično, ki ne le da ne more uveljavljati pravih in pravih predpisov, temveč ne more dojeti smisla zakonskih predpisov, tedaj vemo, kam to pelje.«

Nekako tako je tudi Ilija Stojanović poudarjal, da je temeljno strokovno znanje sodnikov nujen pogoj za ustrezno opravljanje pravosodne dejavnosti. »Menili smo, da je temelj sleherne državne ureditve, po tistem starem reku »Na prvici temelje država in mesta«, dobro organizirano sodstvo. Soditi ni lahko. Soditi je težko. Sodnik mora imeti tudi močne moralne kvalifikacije, to je nesporno, mora

pa tudi solidno poznati stvari, prav spriču vse teže vprašanj. Ljilja Stojanović je poleg tega oporekal Žankovi trditvi, da bi z uvedbo strokovne izobrazbe kot nujnega pogoja za sodniški poklic pravniki imeli monopol pri sojenju, ker z uveljavitvijo načela kolegialnosti pri sojenju sodni senat poleg stalnega sodnika sestavlja tudi dva porotnika laika, ki enakopravno sodelujejo pri sojenju. »Malo prej je bilo rečeno, da ni dobro, da bi imeli pravniki monopol pri sojenju, ker ga tudi ne morejo imeti. Če pravilno razumemo, da tričlanski kolegij sestavljajo trije enakopravni sodniki, ki z enakimi pravicami sodelujejo pri sojenju, tudi sam sodnik porotnik ne sme biti le navzoč državljan, temveč pravi sodnik, se pravi, da mora pomagati sodnikom. Potemtakem ne bi mogli govoriti o monopolu, če vemo, da bi en član diplomirani pravnik, drugi dva pa iz ljudstva, ki ju voli ljudstvo prav kakor prvega, ki je diplomirani pravnik.«

Ta spor med skupščinsko večino in manjšino se je dejansko omejil na vprašanje, ali morajo stalni sodniki imeti strokovno pravno izobrazbo ali pa lahko poklic stalnega sodnika opravljajo tudi neizobraženi, vendar politično neoporečni oziroma vdani laiki. To pa je zelo star spor, ki so ga že večkrat temeljito obravnavali in reševali.

Leta 1945 velika večina poslancev začasne jugoslovanske ljudske skupščine ni bila pripravljena prirediti ugotovitvi, da je za presojanje v nekaterih primerih potrebna takšna »pridobljena popolnost razuma«, temveč je trdila, da je za poklic sodnika dovolj naveden razum brez vsakršnega pravnega znanja in izkušenj. Najdlje je pri tem segel Vladimir Simić, ki je prepričeval poslance, da verjame »v ljudstvo, kadar gre za sojenje in presojanje, ko ljudstvo sodi svobodno, ne da bi sodbo zasnovalo na pisanem pravu«. Frane Frol pa je podobno zavrnil očitke, da se stalni sodniki laiki ne bodo znašli pri reševanju zapletenih civilnih sporov. »Če bi se vrnil k starim zapletenim predpisom,« pravi Frol, »ki so izražali vso protislovnost minulih časov, tedaj bi to stališče še nekoliko lahko opravičilo, ker sta protislovnost in zapletenost namenoma služili interesom manjšine, ki je izdajala takšne predpise. Danes, ko so v praksi zakoni, tako po svojih idejah kot po slogu, popolnoma razumljivi širokim ljudskim množicam, pa so to očitki neutemeljeni. Če hočemo ljudsko pravičnost – in ta je edina prava pravičnost – jo bomo težje pravičen človek, ki razume težnje ljudstva, pri tem pa ni odločilno, ali je strokovnjak ali ne.«

Spriču takšnih meril za voljenje stalnih sodnikov in omejitve njihovega mandata na tri oziroma pet let so sodniki dejansko izgubili

samostojnost. Podrejen položaj sodstva so med drugim opravičevali s potrebo po uvedbi enotnosti oblasti. Tako je Frane Frol pojasnjeval, da ni mogoče ločiti sodne funkcije kot nekatere posebne oblasti, ker je »... ljudska oblast enotna in nedeljiva in vselej navezana na vire splošne oblasti: na ljudstvo.« To stališče pa se je podobno uveljavilo tudi v sovjetski Rusiji po oktobrski revoluciji. Posebnost porevolucionarne ureditve v Rusiji je bila med drugim tudi v tem, da so zlahka zavrnili vsakršno vrednost neodvisnosti sodstva v imenu premoči tega sistema nad »napačno« teorijo delitve oblasti.

Zastavlja se kajpada vprašanje, zakaj je bilo treba ukiniti neodvisnost sodstva, če dobro vemo, da ta neodvisnost ne pomeni tudi samovolje, saj sodnike pri izrekanju sodbe zavezuje zakon kot **splošna** norma. Po našem mnenju so to storili zato, ker so hoteli, da bi se sodišča ravnala predvsem po trenutni politični smotnosti, ki zaradi spremenljivosti in nepredvidljivosti tekoče politike ne dovoljuje **enakega** ravnanja v bolj ali manj enakih primerih. V tem smislu je trenutna politična smotnost, ki je ves čas izpostavljena nepredvidljivim obratom in spremembam, v

nasprotju z načelom pravne vrednosti in enakosti.

Drugeče pa je v pravni ureditvi, v kateri sodišča sodijo le po zakonu, tako da jim upravni ali partijski organi ne morejo izrehati zavezujočih napotkov. V takšni ureditvi sodnike zavezuje le zakon, tako je kakršnakoli subjektivna smotnost omejena na najmanjšo možno mero pogosto pa tudi docela izključena. In prav to je tisto, čemur so se snovalci sovjetske pravne in politične ureditve hoteli izogniti. V resnici so hoteli iz rednih sodišč, ki sodijo po načelu neodvisnosti, narediti nagla sodišča, ki sicer ravnajo po »sodnem postopku« in izreka »sodbe«, pri tem pa se vendarle ravnajo po trenutni politični smotnosti. S tem pa je sleherna možnost nedotakljivosti človekovih svoboščin in pravic za vselej izgubljena, saj je neodvisnost sodstva zadnja obrambna črta človekove varnosti in svobode.

Pri tem je nemara treba še enkrat poudariti, kakšna je narava te sodne neodvisnosti. V resnici gre za neodvisnost od kakršnihkoli ukazov in posebnih navodil katerega starešina in celo od samega zakonodajalca, če bi ta na podlagi svoje zakonodajne pristojnosti dajal navodila za reševanje posameznih primerov ali kako drugače omeje-

val in preprečeval sodnikom, da bi sodili po svoji vesti. To je dobro ugotovil tudi mladi Marx: »Sodniku ni nadrejen nihče razen zakona. In vendar je sodnik dolžan pri obravnavi posameznih primerov razlagati zakon tako, kot ga je **dojel sam**, potem ko ga je skrbno preučil... Neodvisni sodnik ne pripada ne meni ne tebi.« Z drugimi besedami, neodvisnost sodstva je možna, če sodnike zavezujejo le zakoni kot **splošne, brezosebne in načelne** norme. In prav v tem je najbolj zanesljivo zagotovilo nedotakljivosti temeljnih človekovih svoboščin in pravic, ki jo omogočajo **takšni zakoni**.

Vsemogočni javni tožilci

Sodstvo je torej lahko zdrilo pod stroj zlorabam izvršilne oblasti in učinkovito sredstvo varstva pravne enakosti in individualnih svoboščin in pravic le, če je **neodvisno**. Snovalci porevolucionarne pravne ureditve v Sovjetski zvezi in drugih vzhodnoevropskih državah pa so zavrnili to zdavnaj potrjeno vrednoto in omejili sodstvo na orodje tekoče politike. S tem so možnost za zlorabo sodne funkcije in neomejeno teptanje temeljnih človekovih pravic vključili v sam pravičnosni sistem. To pa je bilo že

»Strankarski pluralizem ali monizem« – konec tabujev?

Center za filozofijo in družbeno teorijo Instituta za družbene vede Univerze v Beogradu je izdal delo Vojislava Koštinice in Kostje Čavčovega, **Strankarski pluralizem ali monizem**. Društveni pokreti i politički sistem u Jugoslaviji 1944–1949. Gre za prvi zvezek z uvodno razpravo raziskovalnega projekta **Industrializacija i emancipacija**; drugi zvezek z dokumenti, opombami in pojasnili naj bi izšel prihodnje leto. Žal je knjiga izšla le v 1000 izvodih naklade in je seveda razprodana... (Iz knjige povzemamo eno od značilnih poglavij).

Knjiga je pritegnila izredno pozornost javnosti se zlasti potem, ko se je v **Komunistu** razpisal proti njej **Miro Arsić**, pri čemer je uporabljal sicer običajna pa vendar nekoliko prehuja sredstva ideološkega etiketiranja in politične disqualifikacije. Upajmo, da takšno obravnavanje ne bo tudi v prihodnje pretežno in odločilni odnos do te zanimive, intelektualno in moralno-politično izzivalne študije. O njej naj bi v prihodnjih mesecih in letih pretihotano spregovorili zlasti zgodovinarji, politologi,

sociologi in pravniki. Bržkone besedilo takšno, kot je, zasluži in zahteva skrajno resno obravnavanje. Ni namreč pretirana ugotovitev, da je delo neprizanesljivo kritično par excellence; če pa je takšno, gotovo tudi avtorja ne pričakujeta kaj drugega kot stroge strokovno-znanstvene ocene. Gre za določilne, do kraja aktualnopolitično eksponirane, morda celo usodne zadeve, za marsikatero temeljno podmeno naše dandanašnje družbenosti, političnosti, človečnosti. Raziskovalca oziroma pisca sta se potrudila in tvegala; potruditi in tvegati bodo morali tudi tisti, ki si bodo naložili zapleteno in težavno nalogo ustreznega, pravičnega ovrednotenja te ustvarjalne avanture.

Kakorkoli že, pisanje Komunistu oziroma Miro Arsića lahko razumemo predvsem kot skorajda obvezen odklonilen oficijalni komentar knjigi, na dognane, argumentirane kritike pa bo seveda treba počakati. Pot, ki jo mora opraviti strokovno-znanstveni ocenjevalec – ne naključni recenzent – je sicer krajša, ne pa dosti lažja kot avtor-

jeva; celovita ocena je prav tako rezultat, iztek normalnega proučevanja, ne pa kakega trenutnega ideološkega »navdih«.

Tudi če bodo znanstvene analize in ocene omajale ali celo ovrgle kakše teoretične ali aplikativne razlage, sporočila in dognanja, njene vrednosti že zato ne bodo mogle bistveno zmanjšati, ker je neverjetno spodbudno izzivajoča in hkrati mišljenjsko dosledna. Kaj vse moramo položiti na nazorsko ali znanstveno tehtnico... Kako nas zapleta in preverjanje družbenonavnih in političnih drž ter zavesti... V kaj in v koga vse moramo vsaj metodično podvomiti... Kazalo bi se zamisliti vsaj v nekaj vprašanjih v zvezi s študijo.

Je interpretacija Koštinice in Čavčovega ekstremistična? Na določen način vsekakor. Če uporabimo prispodobno nihala za njuno kritičnost, ne moremo prezehtati, da se to zaustavi vedno v skrajnem položaju, ne pa neke pri sredini. Četudi dialoško, je nekje sporočilo artikulirano tako, da daje prvo besedo tistim skupinam in osebnostim, ki so bile odrinjene na rob

nepravilno zlo, saj ga je vsebovalo zdravilo samo. Nič ni pomagalo tudi navedeno Marxovo opozorilo, da mora biti sodnik pri uveljavljanju zakona v posameznih primerih neodvisen, se pravi, da je dolžan »razlagati zakon tako, kot ga je dojel sam, potem ko ga je skrbno preučil.« Leta 1945 so Miloš Minić in njegovi somišljeniki spodbijali ustreznost in upravičenost takšne neodvisnosti sodnika, zato so lahko obsojali beograjske sodnike, češ da premalo ravnavajo z obtoženimi sovražniki, čeprav je bilo očito, da so ti sodniki sodili po svoji in ne po nekakšni tuji vesti. Marx je poleg tega opozoril, da »neodvisni sodnik ne pripada ne meni ne tebi, se pravi nobeni strani, torej ne tožilu ne obtoženemu. Kaže, da je leta 1945 Miloš Minić menil, da sodnik vendarle nekomu pripada, se pravi, da pripada tisti strani, na kateri je tudi javni tožilec.

Ustanova javnega tožilca je v resnici že na samem začetku s svojimi zelo širokimi pooblastili in vplivno vlogo postavljala pod vprašaj neodvisnost in nepristranskost pravosodja. V sistemu vladavine prava in zanesljivosti procesnih zagotovil človekove varnosti in svobode je javni tožilec le ena imed obeh sprtih strani, brez ka-

kih posebnih privilegijev in pomembnejših nesodnih pooblastil. V jugoslovanskem pojavnem sistemu je bil javni tožilec, kot pripoveduje Dragoljub Jovanović, vsemočen organ sodstva.

»V našem današnjem sodstvu,« je tedaj opozoril Dragoljub Jovanović, »je tožilec veliko več kot stranka, je vsemočen organ pri sojenju, še zlasti v današnjih sodiščih s sodniki, ki niso strokovnjaki, ki so neuki in so pod vplivom šolanih ljudi. Javni tožilec ima posebno moč, ki mu je ne ustava, mislim pa da tudi sam zakon, nočeta dati. Javni tožilec je danes povsod navzoč in strokovnjak za vse. Je politik in gospodarstvenik, književnik in umetnik, zdravnik in veterinar. Zna vse, razume vse, more in hoče vse. Ta zakon je segel še korak dlje, saj je javnega tožilca vključil tudi v ljudske odbore. Kot polnopravni član je tudi v »samem izvršnem odboru, sicer res s svetovateljskim glasom, ni pa le navzoč, temveč tudi sodeluje v razpravi, vemo pa, kaj pomeni glas tako močnega človeka, kot je javni tožilec. V velikih in majhnih mestih, še posebej v majhnih, je on in trepet. Oblast so mnogi, v očeh ljudstva pa je prava oblast on, z vsemi lastnostmi, ki jih ljudstvo pripisuje temu pojmu.«

Spomin na rimsko institucijo ovaduhov

Premoč javnega tožilca nad sodiščem je okrepljeno tudi dejstvo, »da iskanje krivca ni več v pristojnosti sodišča, temveč javnega tožilca.« Po mnenju Dragoljuba Jovanovića je to sicer korak naprej glede na nekdanjo prakso, ko je bila preiskovalna oblast policija. Dejanski napredek pri zagotavljanju pravne varnosti pa bi dosegli šele tedaj, ko bi bil ves preiskovalni postopek v pristojnosti sodišč. Poleg tega je Dragoljub Jovanović odločno nasprotoval temu, da so »javni tožilec brez izjeme člani komunistične partije« in s tem »utelešajo diktaturo partije«.

Podrobneje pojasnilo o izjemni vlogi povojnega javnega tožilca je najti v odgovoru Miloša Minića na te Jovanovićeve očitke. Tako je Dragoljub Jovanović denimo sodil, da je skupina državljanov, ki pomaga javnemu tožilcu, podobna rimski instituciji delatorjev (delator – ovaduh), ki so »oblastem ovajali, kaj kdo dela, kaj misli in kje se giblje ter kako se vede«, za Miloša Minića pa je to »le še temeljitejša demokratizacija celotnega ustroja naše ljudske oblasti, in ne tisto, kar bi g. Jovanović hotel prikazati«.

Miloš Minić je poleg tega očital Dragoljubu Jovanoviću, da ne upošteva napredka pravne vede, ko zahteva, da bi bila kazenska preiskava v pristojnosti sodišča. »G. Jovanović je bil docela iskren in je rekel: da ga najbolj moti sistem preiskave, kakršen je predviden v tem zakonu. Pred vojno so bili namreč preiskovalni sodniki organi sodišča. Zdaj pa je preiskovalni sodnik organ javnega tožilstva. G. Jovanović v tem ne vidi napredka. Naša sodišča danes niso obremenjena s funkcijo, ki ni v nikakršni zvezi s sojenjem, kakršni je preiskovalni postopek. To je funkcija izvršilne oblasti. Napravili smo korak naprej, ko smo naše sodstvo oprostil funkcije izvršilne oblasti, preiskovalnega postopka, preiskovanja, zasliševanja, in spremenili naše sodišče v tisto, kar mora biti, to pa je sodišče, ki mora soditi in presoja, ki ima vselej pred seboj dve stranki, ki zaslišuje tako prvo kot drugo, nato pa hladno in objektivno sprejme sklep. S tem smo res napravili korak naprej. Pravna teorija g. Jovanovića je nekoliko zastarela.«

Leta 1954 Miloš Minić seveda ni mogel vedeti, da bomo ta napredek pravne vede kasneje zavrgli in da bo, potem ko bomo zavrnili sovjetski vpliv in model, kazenska preiskava v pristojnosti sodstva in posebnih preiskovalnih sodnikov. Ko pa je do tega vendarle prišlo, se Miloš Minić ni zdelo potrebno umakniti svojih prejšnjih obtožb na rovaš »zastarele« pravne teorije Dragoljuba Jovanovića. Tako se je pokazalo, da je imel Dragoljub Jovanović v sporu z Milošem Minićem prav, a na njegovo nesrečo se to ni zgodilo o pravem času. Če je bil leta 1946 Dragoljub Jovanović daljnovidnejši v ugotovitvah, kaj je pravi napredek pravne vede in prakse, pa je Miloš Minić bolje napovedal neposredno osebno usodo Dragoljuba Jovanovića, ko mu je rekel: »Tukaj ne gre za pravna, temveč za docela politična vprašanja. On (Dragoljub Jovanović – op. avtorja) pravi: tožilstvo je organ komunistične partije. Preiskovalni sodnik je organ tožilstva. Vse to je v rokah ene stranke. Preiskovalni sodnik lahko aretira človeka, tožilec pa ga lahko privede pred sodišče; v sodiščih so neuki ljudje, tožilec je vsemočen, lahko se komurkoli, in nemara se g. Jovanović boji tudi zase, nekega dne zgodi, da bo kdo sprožil postopek proti njemu, da bodo zadevo preiskali, ga privedli pred sodišče, na sodišču pa so neuki ljudje, medtem ko je tožilec vsemočen, tako se lahko človek znajde v ječi – le če si to zaželi partija, katere organ je tožilec. Ali vidite, koliko podlosti in nezaupanja v našo ljudsko oblast je v tem, če povežete vsa ta stališča.« Izkazalo pa se je, da so bile bojzani Dragoljuba Jovanovića utemelje-

družbenopolitičnega dogajanja. Ali če se vprašamo nekoliko drugače: je njuna interpretacija »sistematična« v tem pomenu, da uravnoteženo obravnava temeljno navzkrižje predmeta proučevanja? To gotovo ne. V središču zanimanja avtorjev so pojavi in procesi, ki niso hkrati tudi v središču družbenopolitičnega dogajanja, mimo tega pa predstavljajo v največji meri definitivno preteklost... Tako usmerjen in artikuliran raziskovalni interes najverjetneje ni nekakšna zla tendenčnost in rekonstruiranje zgodovine, pač pa to v največji meri pogojuje iskanje in zasedanje poglavitne problematike – strank Ljudske fronte in opozicije, predstavitelj oziroma akterjev političnega pluralizma, teženj in pojavov večstranskega sistema pri nas do leta 1949 ali celo do 1963...

Kaj pa tendenčnost? Težko jo je predstavljati družboslovje ali politiko – brez tendence, brez razglasanja ali zamolkane, zavestne ali nezavedne težnje. Ta si prizadeva za dominanco, oni za emancipacijo, ta za tehnobirokratski etatizem, oni za samopravni socializem; ta za avtoritarno diktaturo; oni za strpnost in demokratičnost; ta za enosmerni monolog, oni spet za dinamični, odprti dialog oziroma polilog; ta za sivi, statični socialni monolitizem, oni za pluralizem interesov in idej; ta za indok-

triniranje in manipuliranje, oni za osvoboditev in osvobodjanje; ta za materialno korist, za imeti, oni za človečnost samo, za biti.

● **Kogutnica in Čavoški sta pošteno vdrta v domeno enega najstrožjih tabujev in cele vrste tabu-variant, ki tega obkrožajo... Pri nas smo desetletja razvijali absolutno prepričanost o tem, da ga ni ideološkega greha, ki bi bil huji kot misel na kakršnokoli inatično političnega pluralizma.** »Večstranski sistem« je pomenil predvsem vračanje na staro, torej kontrarevolucijo... Naša temeljna teoretična podmena o tej temi je bil vseskozi Kardeljev socialnofilozofski obrazec socialistične samopravne družbenosti, ki presega tako vsak enostranski kot vsak večpartijski sistem, in v kateri je vsak občan stranka. Nekaj pa je bilo jasno vseskozi: da ne more in ne more zaživet kakršnokoli oblika omebe vrednega družbenega nadzora, ki bi preprečevala vsakovrstne neodgovornosti, napake, zlorabe, asocialnost... Kako naj bi delovni človek, delavec gledal deljanski oblasti pod prste, jo uinkovito nadziral, jo zamenjal, če bi bilo treba?

Delo je po eni plati zgodovinska študija, po drugi pa izrazito politično-aktualistična; oboje se povezuje z obiljem zanimivih teoretičnih vsebin. Celotno besedilo je zgovoren dokaz za to, da nosimo svojo zgodovino s seboj – v svoji politični usmeritvi in dejavnosti, v politološki in moralnopolitični refleksiji. Ob branju knjige se ti dozdeva, da se je politologija pri nas doslej marsikaj vse premalo opirala na našo politično in kulturno zgodovino, na njena dognanja in vrednote.

Pretrirano bi bilo trditi, da bo knjiga Stranački pluralizam ili monizam bralcu že kar omogočila, da bo napravil dolg korak v umevanju zgodovinske resničnosti pojavov strankarstva v prvih letih nove Jugoslavije in seveda vsega tistega, kar se s to problematiko povezuje. Utegnili bi se bolj ali manj motiti, če bi poskušali prehitro, preveč direktno, brez ustrezne kritične refleksije, izpeljati različne sugestije za reševanje naših težavnih odprtih družbenih problemov... Iskanje bližnje skozi vsebino te knjige utegne bralca marsikje peljati tik mimo žagat in pasti demoralizacije; pa vendar so sočutenja s temi nevarnostmi zainteresiranemu in prizadetemu bralcu pomembna intelektualna in moralnopolitična izkušnja.

Vlado Struk

SPORT

VELIKO JIH IZGUBLJA,
DOBIVA LE EDEN

ne: maja leta 1947 so ga po nalogu tožilstva zaprli in ga obsodili na devet let zopora, nemara prav na način, ki ga je Miloš Minić eno leto pred tem tako zanesljivo napovedal.

»Trdnjava za obračun s sovražnikom«

Vsemogočno in povsod navzoče javno tožilstvo pa ni bilo edini dejavnik omejevanja avtoritete in neodvisnosti sodstva v prvih povojnih letih. To so bili tudi drugi državni in politični organi, še posebej organi za notranje zadeve. O tem pričajo tudi redke kritične izjave nekaterih ljudskih poslancev. Tako je Imro Filaković med razpravo o predlogu državnega proračuna navedel naslednje primere arbitrarne aretacije:

»Čeprav je bil odkup potreben, je bila praksa pri odkupu presežka v posameznih vseh takšna, da je ljudstvo odtujevala ljudski oblasti... Naj navedem enega izmed številnih primerov, ki sodi med milejše: Antun Matković iz vasi Šljivoševac, okraj Donji Miholjac, je izročil ves presežek, pa so ga vendarle privedli pred ljudsko sodišče. Sodišče ga je oprostilo, oddelek za notranje zadeve v Donjem Miholjcu pa ga je pridržal v zaporu še 16 dni in mu ponujal, naj se vključi v ljudsko fronto.

V nekaterih vseh so nekateri najbolj prizidevni ljudje v zaporu zaradi odkupa presežka. Če upoštevamo, da so nekatere odkupne komisije ukazovale, naj jim zasebne kose, kar je kršenje zasebne lastnine, je mogoče reči, da je bila praksa odkupa v prenekanosti vasi milo rečeno groba. Primer: vasi Šag, Bizovac in Sveti Džuradj. Ta primer arbitrarne aretacije potrjuje, da v času odkupa niso dosledno uveljavljali institucije procesnega prava habeas corpus, ki kot sredstvo proti arbitrnemu zapiranju ljudi predvideva, da so policijski organi dolžni aretirane osebe čim prej privedi pred sodišče in ga nato takoj izpustiti, če to ukaže sodišče s svojo sodbo. Poleg kršenja procesno-pravnih zagotovil človekove varnosti in svobode v tem obdobju niso spoštovali tudi kazensko-pravne imunitete izvoljenih ljudskih predstavnikov.

Sprito takšnega podrejanja sodstva in tožilstev tekočim političnim potrebam v prvih povojnih letih ni bilo trdnih zagotovil človekove varnosti in svobode. Po tedanjem uradnem pojmovanju sodstvo celo ni imelo naloge zagotavljati nedotakljivosti temeljnih človekovih pravic in enakosti vseh državljanov pred zakonom, temveč naj bi bilo po izjavi Jakova Blaževića »trdnjava, v kateri bo ljudstvo zares obračunalo z vsemi svojimi sovražniki«. In k uresničitvi tega cilja je povojno sodstvo v resnici pošteno prispevalo.

28

Vse to je navadna farsa, ki nima veliko skupnega s šahom, je na vprašanje, kaj misli o možnosti, da bi vendarle prišlo do polfinalnega kandidat-skega dvoboja za svetovno šahovsko prvenstvo med Riblijem in Smislovom, odgovoril eden izmed najboljših veleojstrov današnjih dni Nizozemec Jan Timman. »Ne verjamem«, je nadaljeval, »da se Ribli strinja s tem, da bi se meril s tem nasprotnikom po tistem, ko so ga že razglasili za zmagovalca. Toda tudi to ni kdo ve kako pomembno, kajti dvoboj med Smislovom in Riblijem je drugorazrednega pomena, pa naj je beseda o kvaliteti ali pa razvoju šaha. Za vse šahiste in za šah nasploh je namreč pomemben samo drugi dvoboj, to je med Korčnom in Kasparovom, do katerega pa žal ne bo prišlo.«

Vselej zelo objektivni in v izjavah natančni Timman je zadel žeblico na glavico, še zlasti ko je razmišljal o tem, kakšno vlogo lahko odigra kongres svetovne šahovske organizacije, ki bo od 1. do 9. oktobra v Manili. Samo zatresel je glavo in poudaril, da ne verjame v to, da kongres lahko kaj konkretnega naredi: »Sovjetsko šahovsko federacijo bodo podprle samo vzhodne države in če hočemo biti pošteni, jo je v tem položaju težko podpreti...«

Možnosti, da bi po letih mladenič iz Bakuja, po videzu in po igri pa

človek v najzrelejši dobi, izzval jaku Karpova in mu odvzel prvenstvo že čez leto dni, vse bolj kopnijo. Potem ko je podpredsednik FIDE prof. Kurt Jungwirth kar za štiri dni obiskal Moskvo in se pogovarjal prav z vsemi šahovskimi avtoritetami prve svetovne velesile, je, kljub temu, da ni bilo sklenjenega nič prijemljivega, zasijala lučka upanja. Umirjeni toni na obeh straneh, zlasti pa poudarjanje nesmiselnosti in nevzdržnosti trenutnega položaja, so marsikaj obetali. Toda ta lučka je brlela le dva dni, toliko, kolikor je potreboval predsednik FIDE Campomanes, da je z enim samim direktom tokrat pobil »svojega človeka«: »Vse, kar je Jungwirth počel v Moskvi, je delal na lastno pest. Nikakršnih pooblastil ni imel in zato moram izjaviti, da se na tem področju ni ničesar spremenilo. Če so se Sovjeti voljni pogovarjati, potem lahko kaj naredijo le v neposrednem stiku z mano...«

Ni izključeno, da Moskva tega ne bi poskusila in tako tudi zelo na glas priznala, da ji je žal zaletavosti, ki je povzročila sedanjost napevov v svetovni šahovski zvezi. To je videti iz poskusov, da bi vendarle prišlo do dvoboja med Smislovom in Riblijem (prej se o tem sploh niso želeli pogovarjati, preden bi razrešili – beri ugodili zahtevi – problem Pasadene, nesojnega prizorišča dvoboja med Korčnom in Kasparovom), pa tudi uradno: v že natisnjem dnevnem redu za kongres FIDE je

pod točko 15 b-iii prečrtano »Protest sovjetske šahovske federacije« in z roko napisano Zahtevek.

Položaj je prav neverjetno nesmiseln. Ogromno je sprtih, izrečeno je bilo nič koliko obtožujočih besed, vsem pa je zelo jasno, da izgublja samo svetovni šah (torej vsi) in pa tisti, ki je najmanj kriv, in ki je želel igrati po vsej sili – Kasparov. Vsebinsko se ponavlja podoba iz leta 1975. Takrat je svetovni prvak Robert Fischer za svoj dvoboj za obrambo naslova terjal tolikšne privilegije, da mu ves ugled, ki ga je nedvomno užival po vsem svetu, ni prav nič pomagal. Najprej je rekel ne predsednik FIDE, nekoč tudi sam svetovni prvak dr. Euwe, potem še drugi funkcionarji in slednjič tudi izredni kongres svetovne šahovske organizacije. Epilog je znan. Fischer se je raje odpovedal svojemu naslovu, kot pa da bi popustil. Genialnega šahista, morda celo največjega v zgodovini te igre, ni več. Od takrat naprej ni odigral nobene turnirske partije in vse manj je možnosti, da bi se kaj takšnega še zgodilo... Gotovo je takrat največ izgubil šah (in to res v najširšem pomenu besede, saj je Bobby s svojo pojavo in originalnostjo povzročil pravo revolucijo, ki je za kraljevsko igro obrodila toliko sadov kot še nikoli v zgodovini) in pa kajpak sam Fischer.

In kdo je dobil? Ne da bi napovedoval rezultat dvoboja, ki ga ni bilo, je vendarle treba reči, da je

Velikana sodobnega šaha: Kasparov (levo) in Karpov.

Knjiga Koste Čavoškega in Vojislava Koštunice⁴⁷ 'Stranački pluralizam ili monizam' je izšla maja 1983 in bila takoj hudo napadena v časopisu Komunist in na mnogih partijskih sestankih. Načela je tabu, ki se ga da na kratko označiti tako: KP je prevzela oblast z navideznim ohranjanjem politične demokracije, a v resnici je bila to od vsega začetka diktatura, vzpostavljena z represijo. Med njene glavne instrumente spada sodstvo, ki obračunava z vsemi, ki so KP sumljivi.

Knjigo sem dobila od srbskega prijatelja julija 1983, jo začela širiti (v fotokopijah), o njej govoriti in nekaj sem prevedla. Rupnik je malo premišljeval, ko pa je dobil članek profesorja Vlada Sruka⁴⁸ o tem, kako vroče postaja v Srbiji zaradi te knjige, se je odločil za objavo. Revija Teleks je 8. septembra 1983 objavila dva teksta: 'Usodno vprašanje: Čigav naj bo sodnik', kar je prevod odlomka iz knjige, in zraven Vlada Sruka 'Strankarski pluralizem ali monizem-konec tabujev?' Čavoški in Koštunica v prevedenem odlomku govorita samo o vzpostavitvi sistema revolucionarnega sodstva in torej o normativni ravni, ne o konkretnih primerih, in za dopolnilo sem dodala dva faksimila teh sojenj, v ospredju je bilo celostransko poročilo 'Nagodetova organizacija je bila prava vohunska družba' s portretom Ljuba Sirca.

Sledile so hude kritike vodstva hiše – Borisa Dolničarja,⁴⁹ ki je bil glavni urednik Dela in njegovih publikacij, ter Jaka Koprivca⁵⁰ (ki je bil predsednik skupščine Dela, predsednik komisije za informiranje pri CK ZKS in predsednik Društva novinarjev Slovenije), oba sta bila tudi člana CK ZKS. Naredili so dolgo analizo vseh prestopkov uredništva Teleksa za leto 1983 in še podrobnejšo analizo za posamezne novinarje. Med številnimi očitki, ki so se sklicevali tudi na kritike 'zunaj hiše' (Boris Dolničar je navajal Francko Strmole⁵¹ kot najvišjo sodno avtoriteto), je dobil eno vodilnih vlog ta, da z apostrofiranjem Nagodetovega procesa zbudimo nezaupanje v sodstvo, s tem spodkopujemo same temelje socialističnega samoupravnega sistema ter propagiramo pluralistično ureditev /.../ itd.

⁴⁷ Čavoški in Koštunica bosta podrobneje predstavljena v poznejših opombah.

⁴⁸ **Vladimir Sruk** (1934), filozof in politolog, rojen na Jesenicah, leta 1961 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, leta 1978 pa doktoriral iz političnih ved na tedanji Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN) v Ljubljani. Poučeval je na različnih gimnazijah, na Pedagoški akademiji v Mariboru in na Ekonomsko-poslovni fakulteti Maribor, od leta 1982 kot redni profesor. (Osebnosti, M–Ž, str. 1062.)

⁴⁹ **Boris Dolničar** (1947), novinar, rojen v Mariboru, diplomiral v Ljubljani, potem pa je bil med drugim glavni in odgovorni urednik Dela, glavni urednik in direktor Radia Slovenija, izvršni direktor pri Državni založbi Slovenije (DZS); nazadnje je bil zaposlen pri pokojninskem zavodu. (Boris Dolničar: Zaljubljen v življenje. Dostopno na: <http://www.vzajemnost.si/clanek/169086/boris-dolnjar-zaljubljen-v-zivljenje/>, 20. 4. 2017.)

⁵⁰ **Jak Koprivc** (1939), novinar, rojen v Trbovljah, od leta 1970 je bil večinoma zaposlen pri Delu (od leta 1970 do 1973 kot odgovorni, od leta 1978 do 1982 kot glavni urednik, nato je bil do leta 1987 predsednik skupščine Dela), v obdobju 1974–1978 je bil glavni in odgovorni urednik Tanjuga, od leta 1987 do 1992 pa urednik redakcije Tanjuga za Slovenijo. (Osebnosti, A–L, str. 510.)

⁵¹ Francka Strmole bo predstavljena v poznejši opombi.

Vihar je trajal do 20. oktobra 1983, ko je ta redakcija objavila zadnjo številko, z zajedljivo naslovnico, in bila v celoti odstavljena, urednik Anton Rupnik pa je odstopil.

19. januar 2017⁵²

4. januarja 1982, na predvečer njenega 90. rojstnega dne, je Angela Vode prvič po dolгих letih nastopila v javnosti, na 3. programu Radia Ljubljana, v oddaji, ki jo je pripravila Rapa Šuklje.⁵³ Dve leti pozneje je v Novi reviji izšel intervju Frančiške Buttolo s takrat že 92-letno Angelo Vode.⁵⁴ Nastal je ob 50-letnici izida njene prve knjige *Žena v današnji družbi* (1934), ki je imela poseben pomen za zgodovino žensk. V pogovoru sta se dotaknili tudi procesa iz leta 1947, ki ga je Vodetova označila za »*proces po sovjetskem vzorcu*« in pripomnila, da takrat ni iskala »*prave poti za odpor proti stalinizmu*«. »*Pomilostili so me, rehabilitirana pa še nisem*«, je grenko dodala.⁵⁵ Leta 1986, po odkritju spominske plošče organizaciji Preporod na poslopju nekdanjega Mestnega doma v Ljubljani, je bil v glasilu Dogovori, ki ga je izdajala Občinska konferenca SZDL Ljubljana Center, objavljen intervju Albine Adamič⁵⁶ z Leonom Kavčnikom,⁵⁷ enim redkih še živečih preporodovcev,⁵⁸ v katerem je bila omenjena tudi njegova obsodba na »Nagodetovem procesu«. Zapisano je bilo, da je obdobje po drugi svetovni vojni začel kot univerzitetni profesor, »*a ga je od tam odnesla njegova svobodomiselnost, ki so jo drugi napačno razumeli in ga pahnili v ječo za šest let.*« Daljši intervju s Kavčnikom je bil objav-

⁵² Kot vire je avtorica zapisa uporabila: »osebni spomin«, svojo lastno korespondenco, zapisnike in zabeleške s sestankov redakcije in sosveta Teleksa v septembru in oktobru 1983.

⁵³ **Rapa Šuklje** (1923–2013), publicistka, kritičarka in prevajalka, rojena v Ljubljani, kjer je leta 1947 diplomirala na Pravni fakulteti, nato pa absolvirala umetnostno zgodovino in primerjalno književnost na Filozofski fakulteti. Med 2. svetovno vojno se je vključila v OF in bila leta 1944 odpeljana v taborišče Ravensbrück. Po vojni je na Radiu Ljubljana urejala literarne in filmske oddaje ter objavljala filmske, gledališke in literarne ocene ter eseje. (Osebnosti, M–Ž, str. 1154.)

⁵⁴ Frančiška Buttolo: Pogovor z Angelo Vodetovo. V: Nova revija, 1984, št. 24–25, str. 2788–2791.

⁵⁵ Frančiška Buttolo: Pogovor z Angelo Vodetovo. V: Nova revija, 1984, št. 24–25, str. 2791.

⁵⁶ Albina Podbevšek Adamič, novinarka, med drugim zaposlena pri časopisu Delo in reviji Jana.

⁵⁷ Albina Adamič: Leon Kavčnik, nekdanji član preporodovcev. Preteklost v današnjem času. V: Dogovori, 1986, letnik 13, št. 16.

⁵⁸ **Preporodovci** so bili člani t. i. preporodovskega gibanja, predvsem srednješolci in študenti, ki so se zbirali okrog mesečnika Preporod; izhajal je od novembra 1912 do junija 1913, gibanje pa je dobilo največji razmah v obdobju 1913–1914. Člani, razočarani nad obstoječimi političnimi strankami, so videli rešitev in obstoj slovenskega naroda v zrušenju avstro-ogrske monarhije in nastanku samostojne jugoslovanske države. Povezovali so se s sorodnimi južnoslovanskimi gibanji v Avstro-Ogrski. Organizirali so različne akcije, posebej uspešna je bila dijaška stavka marca 1914. Po začetku prve svetovne vojne so avstrijske oblasti 32 članov gibanja obtožile veleizdaje in jim decembra 1914 sodile na procesu v Ljubljani. (Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana 2004, str. 851.) Obsojen je bil tudi **Leon Kavčnik**, ki se je gibanju pridružil leta 1912. Več o tem glej Mateja Jeraj – Jelka Melik: Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim. Ljubljana 2015 (odslej Jeraj – Melik: Kazenski proces), str. 33–34, 38 in 52.

ljen leta 1987 v Novi reviji.⁵⁹ Ob njegovi devetdesetletnici sta se z njim pogovarjala Jože Snoj⁶⁰ in Peter Vodopivec.⁶¹ Tokrat je bilo o procesu kar veliko povedanega. Kavčnik je povsem nedvoumno izjavil, da se mu je zgodila krivica. Kot »pripis k pogovoru z Leonom Kavčnikom« pa je Peter Vodopivec predstavil še »Nekaj dejstev o 'Nagodetovem procesu'«. ⁶² V tem zapisu ni želel razmišljati o tem, »*koliko so bili posamezni obtoženci krivi za dejanja, za katera se jim je sodilo, in kakšna je – z zgodovinske perspektive – teža njihovih prestopkov in njihove krivde*«. Opozoril pa je na »*nekaj razlogov, zaradi katerih 'Nagodetovega procesa' ni mogoče enostavno odložiti ob rob zgodovinskega spomina kot za večno razrešeno politično in sodno epizodo*«. Ob koncu prispevka je zapisal: »*Je že čas za ponovni pretres in premislek tovrstnih ocen in oznak? Pogovor z Leonom Kavčnikom in opozorilo na proces pred štirimi desetletji želita biti korak na tej poti*«. ⁶³

Prav posebno pozornost, predvsem v kulturnih in znanstvenih krogih, je vzbudil Ljubo Sirc, ki se je v tujini uveljavil kot teoretik liberalizma, disident in kritik socializma. Po izpustitvi iz zapora je emigriral v Veliko Britanijo, po doktoratu iz ekonomije, ki ga je opravil v Švici, je med drugim predaval na Univerzi v Glasgowu, leta 1983 pa je v Londonu ustanovil Center za proučevanje komunističnih gospodarstev (od leta 1996 Center za proučevanje postkomunističnih gospodarstev).

Le nekaj mesecev pred osamosvojitvijo so še živeči obsojenci in potomci umrlih prejeli sklep Vrhovnega sodišča Republike Slovenije z dne 31. januarja 1991, s katerim je to dovolilo obnovo kazenskega postopka, pravnomočno končanega s sodbo z dne 12. 8. 1947, in sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani z dne 5. 4. 1991, s katerim je bil postopek ustavljen, sodba iz leta 1947 pa razveljavljena. Brez kakršnihkoli dodatnih pojasnil, brez opravičila.⁶⁴

⁵⁹ Peter Vodopivec – Jože Snoj: Pogovor z Leonom Kavčnikom. V: Nova revija, 1987, št. 65–66, september–oktober, str. 1558–1570.

⁶⁰ **Jože Snoj** (1934), pesnik, pripovednik in esejist, rojen v Mariboru, leta 1960 je diplomiral iz slavistike in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Najprej je bil zaposlen kot novinar v kulturni redakciji časopisa Delo, nato kot urednik pri Državni založbi Slovenije, bil pa je tudi član uredništva Nove revije, nekaj časa tudi glavni in odgovorni urednik. (ES, knjiga 12. Ljubljana 1998, str. 99.)

⁶¹ **Dr. Peter Vodopivec** (1946), zgodovinar, rojen v Beogradu, diplomiral leta 1971, leta 1978 pa doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je bil tudi zaposlen, od leta 1990 kot redni profesor; predaval je tudi na univerzah v tujini, v ZDA, Avstriji, Franciji in na Madžarskem, ter prejel več domačih in tujih nagrad. Po letu 1999 je bil znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino. V študentskih letih je bil dejaven v Izvršnem odboru Skupnosti študentov ljubljanskih visokošolskih zavodov; sodeloval je v uredništvu Tribune, pozneje pa je bil med drugim član uredništva Nove revije in eden od pobudnikov ustanovitve Slovenske demokratične zveze. (Slovenska biografija. Dostopna na: <http://www.slovenska-biografija.si>, 27. 3. 2017 /odslej Slovenska biografija/; Peter Vodopivec | Zveza zgodovinskih društev Slovenije /dostopno na: <http://zzds.si/o-drustvu/casni-clani/peter-vodopivec/>, 27. 3. 2017; Vodopivec Peter /dostopno na: Slovenska pomlad – Osebe, <http://slovenska-pomlad.si/?id=35>, 27. 3. 2017.)

⁶² Vodopivec – Snoj, Pogovor z Leonom Kavčnikom, str. 1569–1570.

⁶³ Vodopivec – Snoj, Pogovor z Leonom Kavčnikom, 1570.

⁶⁴ Po izjavah potomcev obsojenih, s katerimi sta se avtorici pogovarjali v letu 2015, po izidu knjige Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobsojenim.

Kakšne posebne publicitete razveljavitev sodbe iz leta 1947 ni doživela. V Nedeljskem dnevniku je 14. aprila 1991 izšel članek z naslovom Epilog tako imenovane Nagodetovega procesa. Obsojene so oprostili obtožb.⁶⁵ Končal se je z besedami: *»Leon Kavčnik se upravičeno sprašuje, kdo mu bo vrnil odvzeto premoženje, bržkone pa se bodo sprožili postopki, ki bodo šli v to smer in ki bodo dolgotrajni in naporni.«* Ni se motil. V Sirčevih spominih iz leta 2010 namreč lahko preberemo: *»Sodbo z Nagodetovega procesa je sodišče RS leta 1991 razglasilo za neveljavno, ker je šlo za montirani proces. Od takrat si Sirc prizadeva za vrnitev z obsodbo zaplenjenega družinskega premoženja. Nekaj je dobil – predvsem domačo hišo v zelo slabem stanju in od uprave delež v Gorenjskem tisku. Nasprotno pa sodišča že skoraj dvajset let zavračajo vrnitev tega, kar je ostalo od Sirčeve tekstilne tovarne /.../«.*⁶⁶

Vse krivice obsojenim na »Nagodetovem procesu« torej niti po ustanovitvi samostojne slovenske države niso bile popravljene. Le nekaj obsojenih je doživelo razveljavitev sodbe. Leon Kavčnik in Svatopluk Zupan sta umrla le nekaj mesecev zatem, Elizabeta Hribar je živel do leta 1996, Ljubo Sirc pa do leta 2016.

Ljubo Sirc, ki je kot raziskovalec vprašan s področja komunističnih gospodarstev⁶⁷ vzbudil zanimanje slovenskih ekonomistov že proti koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja, je po osamosvojitvi pritegnil medijsko pozornost že zato, ker je leta 1992 kandidiral na volitvah za prvega predsednika samostojne Slovenije (predlagala ga je Liberalna demokracija Slovenije, dobil pa je 1,51 % glasov).⁶⁸ Spomine na povojna leta je začel objavljati v buenosaireskem slovenskem zborniku, v knjigi pa so izšli leta 1968 v Londonu pod naslovom Nesmisel in smisel. V uvodnem pojasnilu h knjigi je zapisal: *»Naslov 'Nesmisel in smisel' sem izbral, ker, upam, kaže, kakšen nesmisel je bil, da si je nekaj ljudi domišljalo, da prav oni vedo, kako družba in gospodarstvo delujeta, in so si zato postopili preganjati vse, ki jim niso do konca pritegnili, in jih proglašati za kriminalce. Še več, domišljali so si, da smejo uničevati celo ljudi, ki niso sploh nikomur ničesar storili.«*⁶⁹ Leta 1992 je izšla njegova knjiga Med Hitlerjem in Titom, ki se dotika medvojnega obdobja in prvih povojnih let. V razširjeni in dopolnjeni obliki pa je to delo izšlo leta 2010 pod naslovom Dolgo življenje po smrtni obsodbi. Objavil je tudi več knjig s področja ekonomije, predvsem o gospodarstvu v komunističnih državah. Precej jih je

⁶⁵ Nedeljski dnevnik, 14. 4. 1991, str. 20.

⁶⁶ Ljubo Sirc: Dolgo življenje po smrtni obsodbi. Ljubljana 2010 (odslej Sirc, Dolgo življenje po smrtni obsodbi), str. 604.

⁶⁷ Leta 1960 je doktoriral iz ekonomije na Univerzi v Fribourgu v Švici, potem je predaval v Bangladešu in na Škotskem, od leta 1965 na Univerzi Adama Smitha v Glasgowu, po upokojitvi leta 1983 pa je v Londonu ustanovil Center za proučevanje komunističnih gospodarstev (Centre for Research into Communist Economies; od leta 1996 Centre for Research into Post-communist Economies).

⁶⁸ Na primer: Predsedniške volitve 1990–2007 : Prvi interaktivni multimedijški portal, MMC RTV Slovenija, <http://www.rtvlo.si/strani/zgodovina/4348>.

⁶⁹ Ljubo Sirc: Nesmisel in Smisel (Nonsense and Sense). London 1968, str. 1.

izdal že prej, po osamosvojitvi Slovenije, leta 1994 pa še delo *Why the Communist Economies failed* (Zakaj komunističnim gospodarstvom ni uspelo). Napisal je tudi veliko strokovnih in publicističnih člankov, okrog leta 2010 je objavljajal tudi kolumne v reviji *Demokracija*.⁷⁰ Številni intervjuji z njim so izšli v različnih revijah in časopisih. Leta 2015 je že skoraj 95-leten nastopil v oddaji RTV Slovenija *Pričevalci*. Po njegovi smrti v letu 2016 je izšlo veliko nekrologov in spominskih zapisov.

Angela Vode je danes širši slovenski javnosti poznana kot pomembna osebnost slovenskega ženskega gibanja iz obdobja med obema svetovnjima vojnama. Za objavo njenih zbranih del, nastalih predvsem v obdobju med obema vojnama, je poskrbela Mirjam Hladnik Milharčič.⁷¹ Pospremljena z obsežnimi uvodnimi študijami so izšla v treh knjigah pri založbi Krtina: *Spol in upor* (1998), *Značaj in usoda* (1999), *Spomin in pozaba* (2000). Alenka Puhar pa jo je predstavila kot politično zapornico, zlasti po tem, ko je za objavo pripravila njene poglede na proces in leta, ki jih je preživela v zaporih. Izšli so leta 2004 pri Novi reviji pod naslovom *Skriti spomin*. Po knjigi je bil posnet tudi celovečerni film z enakim naslovom.⁷² Že nekaj let prej, leta 2004, pa je bil, tudi v okviru TV Slovenija, posnet dokumentarni film o dr. Borisu Furlanu z naslovom *Gospod profesor*, ki ga je režiral Edvard Žitnik. Avtorji filma so v naslednjem letu prejeli nagrado Jožeta Babiča. Leta 2014 pa je v ZDA izšla knjiga Furlanove hčerke Staše Furlan Seaton z naslovom *War Changes Everything*, v kateri je spregovorila o svojem življenju in usodi svojega očeta. Dve leti pozneje je izšla v slovenskem prevodu z naslovom *Vojna spremeni vse pri založbi Modrijan*. Januarja 2017 je ista založba izdala še delo Furlanovega najmlajšega otroka, Aljoše Furlana, z naslovom *Domov*, v kateri se med drugim spominja svoje vrnitve v Ljubljano približno mesec dni po »Nagodetovem procesu«. Življenju in delu Angele Vode in Borisa Furlana je bilo posvečeno tudi znanstveno posvetovanje pri Slovenski matici. Prispevki so bili objavljeni v zborniku *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev*.⁷³ Pozornost raziskovalcev so vzbudili tudi drugi obsojeni na »Nagodetovem procesu«. Jože Žontar je podrobno orisal življenje in delo Franja Sirca ter njegove družine v delu *Kaznovana podjetnost*, ki je izšlo leta 2005 pri Novi reviji.⁷⁴ Franc Snoj pa je predstavljen v prispevku Andreja Hudomalja z naslovom *Ministrovanje ministra Franca Snoja*, objavljenem v reviji *Arhivi* leta 2004.⁷⁵

⁷⁰ Sirc, *Dolgo življenje po smrtni obsodbi*, str. 604.

⁷¹ **Mirjam Milharčič Hladnik** (1959), sociologinja, rojena v Postojni, leta 1984 diplomirala na tedanji FSPN v Ljubljani, doktorirala pa leta 1994 iz sociologije kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od leta 1999 je zaposlena na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije v Ljubljani. (Osebnosti, M-Ž, str. 714.)

⁷² Film je posnela TV Slovenija, premierno pa je bil predvajan 9. 8. 2009. Režirala ga je Maja Weiss, scenarij so napisale Alenka Puhar, Maja Weiss in Ana Lasič, glavno vlogo pa je odigrala Silva Čušin.

⁷³ *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev*. Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.

⁷⁴ Jože Žontar: *Kaznovana podjetnost*. Kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc. Ljubljana: Nova revija, 2005.

⁷⁵ Hudomalj, Andrej: *Ministrovanje ministra Franca Snoja*. V: *Arhivi*, XXVII, 2004, št. 1, str. 121–131.

Naslovna stran knjige

O povojnih političnih procesih, tudi o t. i. Nagodetovem, je spregovoril še Mitja Ribičič, eden od zasliševalcev obtoženih. Leta 2005, ko je Državno tožilstvo Republike Slovenije proti njemu vložilo obtožnico, ki ga je bremenila sodelovanja v genocidu po drugi svetovni vojni (sodišče je zaradi pomanjkanja dokazov zahtevo tožilstva po uvedbi preiskave zavrnilo), so mu slovenski mediji namenili precejšnjo pozornost. Med drugim so ga spraševali tudi o povojnih političnih procesih. Na vprašanje, ali so bili povojni procesi montirani, je odgovoril brezobzirno in nesramno: *»Za Nagodetov proces lahko rečemo, da je bil sicer politični proces proti sredini, ampak nikakor ni bil montiran. Ali se lahko pri montiranem procesu obdolženci na skrivaj sestajajo, imajo zveze s centrom v Salzburgu in k njim prihaja kurir iz Salzburga?«* Glede drastičnih kazni je izjavil: *»Meni je o teh političnih motivih za ta proces govoril Boris Kraigher, ki je rekel, da je bil to proces proti sredini. To je bilo med vojno in po njej pomembno, ker je sredina zmeraj neodločna in je enkrat na tej, drugič na drugi strani.«* V »sredino« je uvrstil liberalce, krščanske socialiste in *»vse tisto tako imenovano frontovsko zaledje.«* Novinarja je zanimalo, ali so bili ti ljudje *»res tako nevarni«*. Ribičičev odgovoril se je glasil: *»Ne. Ne mislim, da bi bil ta proces neki zgodovinski dosežek naše osvobodilne borbe. Tu je bilo veliko sektaštva, ozkosti, naše nevednosti, neznanja, veliko pretiranih kazni itd. Noter pa so padli nekateri, ki niso spadali zraven. Recimo profesor Furlan, ki je tudi mene učil na univerzi in je bil prijatelj mojega očeta.«* O tem, ali bi ga lahko rešil, je povedal: *»Ne, nisem ga mogel. Sam je povedal, da je angleški človek. Meni je rekel, da je angleška obveščevalna služba kot buldog, ko te zagrabi, te ne spusti več. Vseh tistih ljudi, ki sem jih poznal in ki so bili prijatelji z mojim očetom ali mamo, nisem hotel zaslišati. Sem pa jim skušal potem, ko so bili v zaporu, pomagati.«* Na vprašanje glede načina zasliševanja je podal le tale odgovor: *»Predvsem so nas zanimale povezave s tujino in delovanje proti Osvobodilni fronti.«*⁷⁶ Podobno je v istem letu spregovoril tudi za časopis Delo, ki je 30. maja 2005 njegove besede predstavil takole: *»Kot pomočnik šefa organizacije Ozna⁷⁷ je dobil nalogo pripravljati procese proti nemškim zločincem; na zaslišanjih ni prihajalo do mučenj, je dejal Ribičič, ki pa ne more izključiti, da je tedaj, ko ga ni bilo zraven, v posameznih primerih prihajalo do samovolje in maščevanja. Božični proces ni bil montiran, za Nagodetov proces pa lahko rečemo, da je bil sicer politični proces proti sredini, vendar pa nikakor ne montiran, pravi Ribičič.«*⁷⁸ Cinične in arogantne izjave nekoga, ki je kot eden

⁷⁶ Intervju z Mitjo Ribičičem pod naslovom »Od leta 1990 se je ta dokument uporabljal v vseh raziskavah in preiskavah. Tudi Pučnikova komisija je morala vedeti za ta dokument, saj so sodelovali z zgodovinarjem Fencem in tudi z drugimi zgodovinarji. Ta dokument ni bil odkrit letos marca, ampak je javnosti znan že najmanj 15 let. - Mitja Ribičič«, Mladina, 30. 5. 2005. (Dostopno na: <http://www.mladina.si/93339/od-leta-1990-se-je-ta-dokument-uporabljal-v-vseh-raziskavah-in-preiskavah-tudi-pucnikova-komisija/>, 21. 3. 2017.)

⁷⁷ Ozna – Odeljenje za zaščito naroda (Oddelek za zaščito naroda).

⁷⁸ »Ribičič: nisem odgovoren za množične poboje«, Delo, 30. 5. 2005. (Dostopno na: <http://www.delo.si/novice/slovenija/ribicic-nisem-odgovoren-za-mnozicne-poboje.html>, 21. 3. 2017.)

tedanjih vodilnih funkcionarjev slovenske UDV vodil preiskovalni postopek!⁷⁹ Težko je namreč verjeti, da ne bi vedel, da je bil »kurir Peter«, ⁸⁰ ki naj bi vzdrževal stike med obveščevalnim centrom jugoslovanskih emigrantov v Avstriji in nekaterimi člani t. i. Nagodetove skupine, podtaknjeni agent UDV. Tudi Ribičićeve besede o tem, da je morda ob zaslišanjih prišlo do »samovolje in maščevanja« le v njegovi odsotnosti, zvenijo kot predrzno sprenevedanje, če jih primerjamo s Kavčnikovim pričanjem o Ribičičevem ustrahovanju osumljenih v preiskovalnem postopku.⁸¹ Ljubo Sirc pa je menil, da je imel Ribičič v procesu še pomembnejšo vlogo: »*Mitja Ribičič je bil organizator Nagodetovega procesa. Enkrat je prišel tudi na obisk v Veliko Britanijo. Angleži so me takrat spraševali, kaj bi mu storil, če bi imel možnost za to. Rekel sem, da bi ga pustil živeti, ker mu želim, da čim dlje živi s svojo hudo vestjo.*«⁸²

O »Nagodetovem procesu« in njegovih protagonistih je bilo torej v desetletjih, ki so mu sledila, povedanega marsikaj. Dolgoletna mukotrpna prizadevanja obsojenih za popravilo krivic, pa tudi podpora oziroma »nepodpora« različnih oblastnih organov, organizacij, društev odborov ipd. pa bo prek najrazličnejših dokumentov podrobneje predstavljena v naslednjem poglavju.

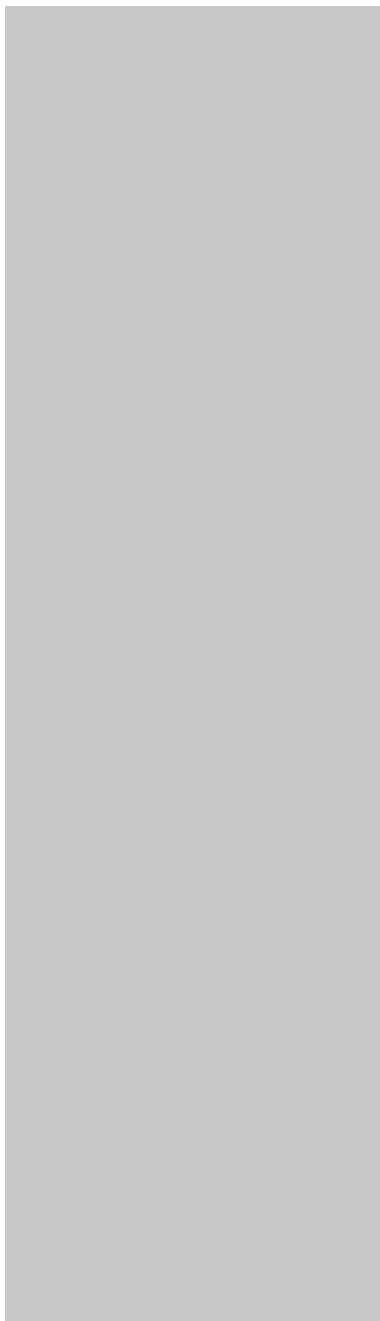
⁷⁹ Glej uradni zapisnik Javnega tožilstva SRS o telefonskem pogovoru z Leonom Kavčnikom z dne 28. 6. 1989 in zapisnik o zaslišanju Leona Kavčnika pri Vrhovnem sodišču RS z dne 18. 1. 1991. Oba dokumenta sta objavljena v naslednjem poglavju.

⁸⁰ Več o t. i. kurirju Petru je mogoče prebrati v Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem na str. 91.

⁸¹ Zapisnik o zaslišanju obsojenca Leona Kavčnika pri Vrhovnem sodišču RS z dne 18. 1. 1991. Dokument je objavljen v naslednjem poglavju.

⁸² Mwoja besejda, 11. 10. 2010, Dr. Ljubo Sirc ekonomist in liberalec, ki je preživel smrtno obsodbo, Mwoja besejda: september 2010, http://tinomamic.blogspot.si/2010_09_22_archive.html, 3. 8. 2016.

3. Dolga pot prizadevanj za popravilo krivic

Nenadne, nasilne in kaotične revolucije dosežejo najmanj. Morda res temeljito preobrazijo posamezne družbe, vendar ne spremenijo kultur. Morda uspešno uničijo preteklost, vendar večinoma niso sposobne ustvariti prihodnosti.

Revolucije, ki resnično spremenijo človeško resničnost na najglobljih ravneh – edine prave revolucije torej –, najprej preobrazijo um in voljo, potem pa preoblikujejo domišljijo in preusmerijo želje, ki porušijo gospostvo znotraj duše.

(David Bentley Hart, Ateistične zablode)

Ena najlepših pravljic, kar si jih je kdaj razsanjal ustvarjalni človeški duh – je načelo o neodvisnosti sodnikov ... Izkušnja pa dokazuje, da je to načelo – naj bo obdano s še toliko ustavno zagotovljenimi okopi – vsekdar mrtva črka.

(Herbert Grün, Pisma iz stolpa)

Po izpustitvi iz zapora so nekdanji obsojenci vlagali prošnje za omilitev stranskih kazni, za rehabilitacijo, za izbris pogojnih kazni ipd. Tako je Leon Kavčnik leta 1955 vložil prošnjo za izredno omilitev ali opustitev stranske kazni (omejitev državljan-skih pravic), ki je bila ugodno rešena. Vrhovno sodišče LRS je 7. 4. 1955 sprejelo sklep, da se zahtevi Leona Kavčnika »za izredno omilitev kazni ugotovi in da se pravnomočna sodba v odločbi o stranski kazni tako spremeni, da se obsojencu časna kazen omejitve državljan-skih pravic zniža na 1 (eno) leto in 5 (pet) mesecev«. Takšno odločitev je sodišče utemeljilo z dejstvom, da je takratni Kavčnikov delodajalec njegovo delo izjemno pohvalil: »Iz poročila železarne Štore, ki je spisu priloženo,⁸³ izhaja, da je prosilec tam zaposlen kot šef kemičnega laboratorija. Z njegovim delom in že pokazanimi uspehi je podjetje zelo zadovoljno tako, da so ga predvideli za glavnega metalurga. Imel pa bi še nadalje tudi nadzorstvo nad kemičnim laboratorijem. Prosilec uporablja ves prosti čas v laboratoriju in stremi za tem, da bi čimbolj dvignil strokovno znanje nameščencev in delavcev. Iz gori navedenega izhaja, da se je ing. Kavčnik Leon po predčasnem izpustu na svobodo s pomilostitvijo takoj vključil v družbi produktivno delo in da mu je skrb za dvig podjetja prva stvar. Iz tega njegovega ravnanja se da sklepati, da se je svoje prejšnje miselnosti otrese in postal lojalni državljan, ki svoje strokovno znanje polaga v prid skupnosti. To okoliščino je po mnenju tega sodišča vsekakor šteti kot tako, kakršno ima v mislih čl. 386 ZKP, saj je tudi nastopila šele po pravnomočnosti sodbe.«⁸⁴

Vrhovno sodišče LRS je istega leta ugodilo tudi prošnji Elizabete Hribar, ki je bila pogojno obsojena na eno leto prisilnega dela brez odvzema prostosti. 22. 10. 1955 je sprejelo naslednji sklep: »Ugotovi se izbris kazni iz sodbe Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani K I/47-21 z dne 12. 8. 1948 glede obsojene Elizabete Hribar«. Sklicevalo se je na poročilo Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana – Tajništva za notranje zadeve z dne 17. 10. 1955, iz katerega je bilo razvidno, da Elizabeta Hribar zaradi kakega drugega kaznivega dejanja ni bila obsojena.⁸⁵

Prošnji Pavle Hočevar za vrnitev državljan-skih pravic ni bilo ugodeno. Vrhovno sodišče LRS je namreč 15. 7. 1955 Državnemu sekretariatu za pravosodno upravo LRS⁸⁶ predlagalo, da se prošnji Pavle Hočevar za vrnitev državljan-skih pravic ne ugotovi. Odločitev je obrazložilo z dejstvom, da se je prosilki kazen že zmanjšala z dvanajst na osem let zapora, da je bila tudi po zmanjšanju pogojno izpuščena, razlogi, ki jih je navedla v prošnji (da je brez sredstev in da se je pred aretacijo »družbeno koristno« udejevala), pa se sodišču niso zdeli zadovoljivi.

⁸³ Priloge na tem mestu ni bilo mogoče najti.

⁸⁴ Vrhovno državno tožilstvo RS, Sklep Vrhovnega sodišča LRS z dne 7. 4. 1955, Kr 21/55.

⁸⁵ Vrhovno državno tožilstvo RS, Sklep Vrhovnega sodišča LRS z dne 22. 10. 1955, Kr 9/55-5.

⁸⁶ Vrhovno državno tožilstvo RS, Ktr 1007/55-3, Predlog Vrhovnega sodišča LRS z dne 15. 7. 1955, Kp 4/35-4. Iz dopisa je razvidno, da je Vrhovno sodišče LRS ta predlog posredovalo Državnemu sekretariatu za pravosodno upravo LRS, ker je Pavla Hočevar svojo prošnjo vložila na Izvršni svet Ljudske skupščine LRS prek tega sekretariata.

Tudi prošnji Borisa Furlana in Metoda Pirca, vloženi leta 1956, sta bili zavrnjeni. Zvezni izvršni svet Zvezne ljudske skupščine FLRJ je zavrnil prošnjo Furlana za rehabilitacijo⁸⁷ in prošnjo Pirca za izredno omilitev kazni.⁸⁸

Za obdobje od leta 1956 do začetka šestdesetih let ni bilo mogoče najti ustreznih dokumentov, kar pa ne pomeni, da nekdanji obsojenci tudi v tem obdobju niso vlagali prošenj.

Leta 1963 je Leon Kavčnik vložil predlog za zaščito zakonitosti⁸⁹ pri Vrhovnem sodišču LRS, ki je 24. septembra 1963 zadevo odstopilo Javnemu tožilstvu SRS.⁹⁰ Pet dni pozneje je slovensko tožilstvo Kavčnikovo prošnjo »poslalo v odločanje« Zveznemu javnemu tožilstvu v Beograd:

»Pošiljamo vam v odločanje prošnjo za varstvo zakonitosti, ki jo vlaga ing. Kavčnik Leon iz Ljubljane, Vegova ul.⁹¹ 12.⁹² Prošnja se nanaša na prosilčevo obsodbo v kazenskem postopku K 1/47 Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani. Od spisov o tem postopku pa pošiljamo k prošnji samo zvezek, ki se nanaša na prosilca, in ki vsebuje sodbo in spise, nastale po obsodbi. Celotnega spisa ne prilagamo, ker mislimo, da za rešitev prošnje ni potreben in ker je zelo obširen.

Prošnja ing. Kavčnika po našem mnenju ne daje nikakega povoda za vlaganje zahteve za varstvo zakonitosti. Predvsem je treba ugotoviti, da so dejanja, ki jih navaja prosilec pod tč⁹³ 1 do 3 svoje vloge le majhen fragment delovanja, zaradi katerega je bil prosilec obsojen, ki sam na sebi ne niti ne bi mogel vplivati na krivdo ali na višino kazni. Glede posameznih točk pa bi omenili:

K 1./ Tu gre za dejanje iz tč. III/2 sodnega izreka (str. 8 sodbe). Pod obsodbo v tej točki ni konkretna vsebina razgovorov med prosilcem na eni in Jovano-

⁸⁷ Vrhovno državno tožilstvo RS, Kazenska zadeva zoper Furlana Borisa, Prošnja za rehabilitacijo, Ktr 176/56–3, Kp 1/56: »Odločitev Zveznega izvršnega sveta Zvezne ljudske skupščine FLRJ z dne 25. 1. 1956, da se prošnja za pomilostitev dr. Borisa Furlana, obsojenega s pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča LRS št. 1/47 z dne 12. avgusta 1947 – ZAVRNE«.

⁸⁸ Vrhovno državno tožilstvo RS, Ktr 1515/59–3, kp 3/59, »Kazenska zadeva zoper Nagode Črtomirja in sokr (ive), Izredna omilitev kazni (Pirc ing. Metoda)«, Ktr 1559/56, Kp 2/56: »Odločitev Zveznega izvršnega sveta Zvezne ljudske skupščine FLRJ z dne 8. 6. 1961, da se prošnja za pomilostitev ing. Metoda Pirca, obsojenega s pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča LRS št. 1/47 z dne 12. avgusta 1947 – ZAVRNE«.

⁸⁹ Tedaj je še veljal zakon o kazenskem postopku iz leta 1953, ki je v 390. členu določal: »Zoper pravnomočno sodno odločbo in zoper sodni postopek, ki je tekel pred pravnomočno odločbo, sme pristojni javni tožilec vložiti zahtevo za varstvo zakonitosti, če je prekršen zakon.«

⁹⁰ Vrhovno državno tožilstvo RS, Kazenska zadeva zoper Nagode Črtomirja in sokr. Predlog na vl. Z.u.z. vl. po ing. Kavčnik Leonu, Ktr 1467/63: Dopis Vrhovnega sodišča LRS (kazenski oddelek) Javnemu tožilstvu SRS z dne 24. 9. 1963, Ktr 1467/63–1.

⁹¹ Ul. – ulica

⁹² Kavčnikova prošnja dopisu ni bila priložena niti je ni bilo mogoče najti na kakšnem drugem mestu.

⁹³ Tč – točka. Enako v nadaljevanju besedila.

vičem,⁹⁴ Šutejem⁹⁵ in Grolom⁹⁶ na drugi strani. Tudi če bi bilo res, da so se razgovori nanašali na ustanovitev revije, kakor pravi prosilec, spadajo vendar tudi ti razgovori v okvir celokupne dejavnosti, ki je bila usmerjena na rušenje dobrin, zavarovanih po takratnem zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo. Iz tega razloga je to, kar navaja prosilec v tej točki, za vprašanje pravilnosti obsodbe, brez pomena.

K 2./ Ta točka ima v mislih dejanje iz tč. III/1 izreka sodbe (str. 8). Listina 'te tekme ne vzdržimo' je v izreku sodbe navedena le kot primer poročil, ki so jih pošiljali v tujino na vohunski center 101.⁹⁷ Četudi je ta listina res imela takšno besedilo, kakor ga navaja prosilec v svoji prošnji, je šlo vendar za nedopustno obveščanje nam sovražnega vohunskega centra. Sicer pa ne gre, da bi ta dokument izdvajali iz celokupnega delovanja skupine, ki ji je pripadal prosilec. V okviru tega delovanja ima dokument tudi ne glede na vsebino besedila povsem drugačen pomen, kakor bi mu ga rad pripisal prosilec sedaj. In če se je prosilec res zavzemal za obstoj komunistične partije, je bilo to zavzemanje vendar vezano na pogoj, da se komunistična partija 'spametuje', kakor pravi

⁹⁴ Dr. Dragoljub Jovanović (1895–1977), srbski pravnik in politik, profesor na Pravni fakulteti v Beogradu, član in voditelj različnih strank, ki so se posvečale kmečkemu prebivalstvu. Leta 1944, po osvoboditvi Beograda, se je vključil v Narodnoosvobodilno fronto, postal član Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (Antifašistično veče narodnog oslobođenja Jugoslavije – AVNOJ),časne ljudske skupščine in podpredsednik Ljudske fronte Jugoslavije (LFJ). Zaradi prizadevanj za večstrankarski sistem je bil maja 1947 aretiran, obtožen protidržavnega delovanja in špijonaže, oktobra 1947 pa ga je Vrhovno sodišče LR Srbije obsodilo na 9 let zapor. Izpuščen je bil šele leta 1956, ko je kazen prestal v celoti. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 93.

⁹⁵ Dr. Juraj Šutej (1889–1976), hrvaški politik in odvetnik, eden od vidnih politikov Hrvaške kmečke stranke (Hrvatske seljačke stranke – HSS), finančni minister v zadnjih vladah prve Jugoslavije. Leta 1941, po okupaciji Jugoslavije, je odšel s takratno jugoslovansko vlado v emigracijo. V začetni vladi Demokratske federativne Jugoslavije (DFJ) je bil minister brez listnice, a je 8. 10. 1945 odstopil zaradi kršitev sporazuma Tito-Šubašić. Kljub temu pa se je zavzemal za udeležbo stranke na volitvah v hrvaško ustavodajno skupščino 10. 11. 1946. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 82.

⁹⁶ Milan Grol (1876–1952), srbski književnik in politik, član in nekaj časa predsednik Demokratske stranke, po državnem udaru marca 1941 pa je vstopil v vlado Dušana Simovića. Med vojno je bil član različnih emigrantskih vlad v Londonu, marca 1945 pa je postal podpredsednik vlade DFJ, a je že 19. 8. 1945 odstopil, Demokratska stranka pa je zavrnila sodelovanje v Ljudski fronti in bojkotirala volitve v ustavodajno skupščino. Grol je bil zato izpostavljen ostrim obtožbam komunističnega vodstva, odpovedal se je politični dejavnosti in se umaknil iz javnega življenja. Več o njem glej Jeraj – Melik, predvsem str. 82.

⁹⁷ Proti koncu maja ali v začetku junija 1945 so jugoslovanski emigranti, predvsem tisti iz krogov jugoslovanske kraljeve vojske, v ameriški okupacijski coni v Avstriji v Salzburgu ustanovili Nacionalni komite kraljevine Jugoslavije. Ta je povezoval in vodil delovanje političnih in paravojaških skupin, ki so si prizadevale za zrušitev komunističnega režima v Jugoslaviji in restavracijo kraljevine. V okviru komiteja so delovali organizacijski in obveščevalni centri, ki so jih organizirali predvsem pripadniki vojaške emigracije. Kot prvi je bil oktobra 1945 ustanovljen Glavni obveščevalni center, ki je deloval pod šifro 101, zaradi česar je bil včasih imenovan tudi Center 101. Sedež je imel v vojaškem begunskem taborišču St. Johann v Pongauu pri Salzburgu. Njegova glavna naloga je bila vzpostavitev mreže obveščevalnih centrov v drugih begunskih taboriščih v Avstriji in zbiranje podatkov o Jugoslaviji. Več o tem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 101–106.

prošilec sam. Tudi v tej točki torej prošilčeve navedbe ne omajajo pravilnosti sodnega izreka.

K 3./ Organiziranje vohunske mreže (izrek sodbe na str. 4 pod II., 3. odst.) hoče prošilec zanikati, češ da ni šlo za ustvarjanje vohunske mreže, marveč mreže dopisnikov za revijo. Toda iz celokupnega gradiva izhaja, da je skupina, ki ji je pripadal prošilec, imela za zbiranje podatkov gospodarskega in političnega značaja, ki so bili namenjeni tudi za nedopustno obveščanje inozemstva, mnogo sodelavcev. Zato je sodba to lahko upravičeno imenovala špijonsko mrežo. Prošilčeve navedbe pa ne omajajo sodnih ugotovitev glede zbiranja podatkov s sodelovanjem več oseb. Zato tudi v okviru te točke ni najti kake kršitve zakonitosti.

Sicer pa je treba končno upoštevati, da na dogodke pred 17 ali 18 leti ne moremo gledati z današnjih vidikov in jih presoјati po današnjih družbenih in pravnih merilih. Še najmanj je mogoče sedaj po preteku toliko let postavljati vprašanja pravilnosti dokaznih ugotovitev v sodbi. Prav to pa je ozadje prošilčevih očitkov pravnomočni sodbi.

Iz teh razlogov smo mnenja, da je prošnja ing. Kavčnika neutemeljena.»⁹⁸ Podpisan je bil javni tožilec SRS Bojan Škrk. Odločitve Zveznega javnega tožilstva nismo našli, vendar bi bilo (glede na dotedanje ravnanje) presenetljivo, če ta ne bi upoštevala negativnega mnenja slovenskega tožilstva.

Iz dostopnega gradiva je mogoče sklepati, da so se za obsoјene na »Nagodetovem procesu« poleg njih in njihovih svojcev začeli zanimati tudi različni drugi posamezniki in organizacije, posledično pa je o tem – kakor bo razvidno iz nadaljevanja besedila – razpravljal svet za varstvo ustavne ureditve.⁹⁹

V letu 1987 je postal »Nagodetov proces« zanimiv za slovenske kulturne in znanstvene kroge, posebej v zvezi z objavljanjem člankov Ljuba Sirca v slovenskem tisku

⁹⁸ Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Javnega tožilstva SRS Zveznemu javnemu tožilstvu v Beograd, 28. 9. 1963, Ktr 1467/63-2-S/j.

⁹⁹ Svet SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve, eden ključnih republiških organov, deloval je na podlagi Zakona o Svetu SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve, ki je bil sprejet 15. julija 1981. Z uveljavitvijo zakona je pravzaprav nadaljeval delo Republiški svet za varstvo ustavne ureditve, ki je bil ustanovljen z zakonom o republiških svetih leta 1975. Spremenjeno je bilo ime in nekoliko tudi pristojnosti. Svet naj bi obravnaval vprašanja, ki so bila pomembna za politično usmerjanje, usklajevanje dela in nadzor organov, pristojnih za varstvo ustavne ureditve in državne varnosti. Za svoje delo je bil odgovoren predvsem republiškemu predsedstvu, ki je imenovalo tudi predsednika in člane sveta. Člana po položaju pa sta bila predsednik izvršnega sveta republiške skupščine in republiški sekretar za notranje zadeve. Svet je sprejemal mnenja in stališča ter dajal pobude in predloge, ki so se nanašali na delovanje sistema državne varnosti. Svet za varstvo ustavne ureditve je v tej obliki deloval do leta 1988. (Zakon o republiških svetih z dne 29. 1. 1975 /Uradni list SRS, št. 3/1975/, Zakon o Svetu SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve z dne 15. 7. 1981 /Uradni list SRS, št. 22/1981/ in Zakon o spremembah zakona o Svetu SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve z dne 25. 10. 1988 /Uradni list SRS, št. 38/1988/.)

in z načrtovanimi Sirčevimi obiski v domovini. Tako naj bi se januarja 1987 na Javno tožilstvo SRS obrnil odgovorni urednik Nove revije¹⁰⁰ dr. Dimitrij Rupel¹⁰¹ in zahteval podatke o pravnem statusu Ljuba Sirca. Tožilstvo je v zvezi s tem izdalo naslednjo informacijo:

»Dr. Dimitrij Rupel je 8. 1. 1987 Javnemu tožilstvu SRS¹⁰² poslal zahtevo po odgovoru glede pravnega statusa Ljuba SIRCA z naslednjim dopisom:

'Na vaš naslov se obračam z vprašanjem, ki je zelo pomembno za ravnanje našega uredništva in tudi za moje ravnanje v funkciji odgovornega urednika Nove revije. Pred meseci smo namreč k sodelovanju v anketi 'Jugoslovanska kriza' povabili tudi znanega strokovnjaka za ekonomska vprašanja 'Vzhodne Evrope', profesorja z glasgowske univerze (Vel./ika/ Britanija) Ljuba Sirca. Ko smo dobili njegov prispevek in najavili njegovo objavo, pa nas je ustanovitelj (Cankarjeva založba) – po intervenciji predsednika SZDL Jožeta Smoleta¹⁰³ – opozoril, da utegne biti objava teksta v nasprotju z našimi zakoni oziroma z veljavnimi pravnimi sankcijami zoper osebo Ljuba Sirca. Ljubo Sirc naj po teh tolmačenjih ne bi imel pravice objavljati v SFRJ,¹⁰⁴ ker je bil obsojen na t. i. Nagodetovem procesu in ker je potemtakem član t. i. 'sovražne emigracije'.

Po mnenju uredništva vsebina Sirčevega prispevka nikakor ni problematična, kakor se nam tudi zdi, da so posledice politične obsodbe iz prvih povojnih

¹⁰⁰ Nova revija, mesečnik za kulturo, je začela izhajati leta 1982. Objavljala je izvirne literarne prispevke najvidnejših slovenskih besednih ustvarjalcev, prevode tujih literarnih del, veliko prostora pa je namenila tudi razmišljanjem o pesništvu in kulturi. Njeni uredniki in sodelavci so bili dejavni tudi v političnem življenju, branili so svobodo izražanja, kritično obravnavali dotle nedotakljive zgodovinske teme, objavljali intervjue s posamezniki, ki drugje niso dobili pravice do besede, sestavljali izjave in peticije ter odigrali posebej pomembno vlogo v prizadevanjih za samostojno slovensko državo. (ES, knjiga 8. Ljubljana 1994, str. 22.)

¹⁰¹ Dr. Dimitrij Rupel (1946), sociolog, pripovednik, dramatik, publicist in politik, rojen je v Ljubljani, leta 1970 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz primerjalne književnosti in sociologije, leta 1976 pa doktoriral iz sociologije na Univerzi v Walthamu (ZDA). Potem je bil zaposlen na Fakulteti za družbene vede (FDV) v Ljubljani, sodeloval v uredništvih različnih revij, v obdobju 1984–1987 je bil odgovorni urednik Nove revije, leta 1989 pa je bil med ustanovitelji stranke Slovenska demokratska zveza. V samostojni Sloveniji je bil med drugim večkrat zunanji minister, poslanec Državnega zbora RS, veleposlanik in župan Ljubljane. (ES, knjiga 10. Ljubljana 1996, str. 328; Dimitrij Rupel /dostopno na: Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Dimitrij_Rupel/, 25. 8. 2016.)

¹⁰² Dopis dr. Dimitrija Rupla je v mapi Informacija o Nagodetovem procesu in o Ljubu Sircu, SI AS 1589/IV, Centralni komite (CK) Zveze komunistov Slovenije (ZKS), Predsednikova dejavnost (odslej SI AS 1589/IV), t. e. 2650/10.

¹⁰³ Jože Smole (1927–1996), novinar in politik, rojen v Ljubljani. Med drugo svetovno vojno je sodeloval v narodnoosvobodilnem gibanju, po vojni (1949) pa je končal višjo partijsko šolo v Beogradu ter deloval kot novinar in urednik pri radiu in različnih časopisih, v letih 1968–1970 je bil osebni tajnik in vodja kabineta Josipa Broza - Tita, potem pa je bil med drugim jugoslovanski veleposlanik na Japonskem in v Sovjetski zvezi, predsednik komisije CK ZKS za mednarodne odnose, v obdobju 1986–1990 pa predsednik Republiške konference (RK) Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Slovenije. (Osebnosti, M–Ž, str. 1046–1047.)

¹⁰⁴ Kratica za: Socialistična federativna republika Jugoslavija.

let – še posebej, ker je Sirc (zaporno) kazen prestal – danes izčrpane. Vendar se v tem (posebej po omenjenih intervencijah) lahko tudi motimo, zato Vas prosim, da nam v najkrajšem času odgovorite: kakšen je danes pravni status prof. Ljuba Sirca, in če ta status implicira prepoved objavljajanja v naših glasilih. Če nam ne boste odgovorili, bomo smatrali, da ni nobene ovire za objavo prispevka prof. Sirca.

Po proučitvi vseh veljavnih predpisov s področja tiska in drugih oblik javnega obveščanja ugotavljamo, da status avtorja ne predstavlja ovire za objavo sestavka, kajti zloraba svobode tiska se nanaša izključno na vsebino tiskane stvari. Torej ni možen s strani javnega tožilstva noben administrativen ukrep preprečitve razširjanja tiskane stvari, ko gre za avtorja, čeprav je ta politični emigrant, kolikor seveda ni sporna vsebina njegovega sestavka.'

Odgovornemu uredniku Nove revije dr. Ruplu smo dali naslednji odgovor:

'V vašem dopisu z dne 16. 1. 1987 terjate, da Javno tožilstvo SRS odgovori, kakšen je pravni status Ljuba SIRCA in kakšna je možnost objave njegovega članka. Pojasniti Vam moramo, da javno tožilstvo nima v nobenem predpisu pooblastila za takšen odgovor, ki bi posredno lahko pomenil neke vrste cenurno delo, kar je po ustavnih določbah in pozitivnih predpisih celo prepovedano.

Kljub takšnim načelnim oviram glede odgovora bi Vam pojasnili, da naši veljavni predpisi (zvezni zakon o preprečevanju zlorabe svobode tiska in drugih oblik javnega obveščanja ter republiški zakon o javnem obveščanju) govore le o prepovedi objavljajanja in razširjanja tistih tiskanih stvari, ki po svoji vsebini predstavljajo zlorabo svobode obveščanja in torej le v tem pogledu lahko pride v poštev preprečitev razširjanja tiskane stvari, vendar šele po njenem natisku oziroma razmnožitvi. Stvar programske zasnove in uredniške politike je torej objavljajanje prispevkov glede na vsebino in avtorje, glavni in odgovorni urednik pa sta glede na določila zakona o javnem obveščanju odgovorna ustanovitelju za uresničevanje takšne zasnove.

*Spričo Sirčevega sodelovanja s sovražnimi emigrantskimi krogi se torej pred programski svet, glavnega in odgovornega urednika revije lahko zastavi vprašanje uresničevanja programske zasnove in uredniške politike oziroma odgovornosti za takšno uresničevanje. Slednje ni v pristojnosti javnega tožilstva, temveč, kakor Vam je znano, o tem odloča ustanovitelj.'*¹⁰⁵ Informacijo

¹⁰⁵ SI AS 1589/IV/, t. e. 2650/10, Informacija Javnega tožilstva SRS, Pov 4/87 – 1/MD-bt, 12. 1. 1987, Samo za osebno obveščenost, Predmet: Zahteva dr. Rupla glede statusa Ljuba Sirca.

je podpisal javni tožilec SRS Pavle Car,¹⁰⁶ prejeli pa naj bi jo: »1. **POPIT France**,¹⁰⁷ *predsednik predsedstva SRS*, 2. **POTRČ Miran**,¹⁰⁸ *predsednik Skupščine SRS*, 3. **ŠINIGOJ Dušan**,¹⁰⁹ *predsednik Izvršnega sveta Skupščine SRS*, 4. **KUČAN Milan**,¹¹⁰ *predsednik CK ZKS*, 5. **PROSENC Miloš**,¹¹¹ *sekretar CK ZKS*, 6. **TOMLJE Tina**,¹¹² *članica Predsedstva CK ZKS*, 7. **SMOLE Jože**, *predsednik Republiške konference SZDL*, 8. **GORJAN Božidar**,¹¹³ *predsednik Zveze združenj borcev NOV Slovenije*, 9. **RAVNIK Miha**, *Republiški svet Zveze sindikatov*

¹⁰⁶ **Pavel (Pavle) Car** (1930–1999), pravnik, rojen v Metliki, leta 1958 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, služboval je kot sodnik na okrajnem sodišču v Metliki in Črnomlju, bil je občinski javni tožilec v Novem mestu, od leta 1973 je bil zaposlen pri RSNZ SRS, od leta 1982 do 1990 pa je bil javni tožilec SRS. (SI AS 1589, CK ZKS /odslej SI AS 1589/, t. e. 4770 in STA: Umr! Pavle Car /dostopno na: <https://www.sta.si/430964/umrl-pavle-car/>, 25. 8. 2016.)

¹⁰⁷ **France Popit** (1921–2013), politik, rojen na Vrhniki. V srednješolskem obdobju je bil dejaven v mladinski komunistični organizaciji, leta 1940 je postal član Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) in se leta 1941 priključil partizanom. Po vojni je opravljal vrsto ključnih funkcij v slovenskem in jugoslovanskem političnem življenju. Med drugim je bil član predsedstva Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) in predsednik CK ZKS v obdobju 1968–1982, v letih 1982–1984 član Predsedstva SRS, od leta 1984 do 1988 pa predsednik Predsedstva SRS. (Delo, 28. 1. 2013 /dostopno na: www.delo.si/novice/politika/umrl-je-france-popit-1921-2013.html/, 17. 9. 2016.)

¹⁰⁸ **Miran Potrč** (1938), pravnik in politik, rojen v Mariboru, leta 1961 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, pozneje služboval v Mariborski livarni, leta 1968 pa je začel profesionalno delovati v Zvezi Sindikatov Slovenije (ZSS) in ZKS. V letih 1986–1990 je bil predsednik Skupščine SRS. Po uveljavitvi večstrankarskega sistema je bil dejaven v okviru Stranke demokratične prenove in njenih naslednic – Združene liste socialnih demokratov in Socialnih demokratov. Poslanec Državnega zbora RS je bil vse od njegovega začetka do leta 2011, ko se je odločil, da na naslednjih volitvah ne bo več kandidiral. (Miran Potrč /dostopno na: Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Miran_Potr%C4%8D/, 25. 8. 2016.)

¹⁰⁹ **Dušan Šinigoj** (1933), politik, rojen v Dornberku, leta 1960 diplomiral na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, najprej zaposlen v pedagoških ustanovah, od leta 1969 pa je profesionalno deloval v organih SZDL in ZKS. V letu 1978 je bil izvoljen za podpredsednika Izvršnega sveta skupščine SRS, v obdobju od 1984 do 1990 pa je bil njegov predsednik. (Primorski slovenski biografski leksikon /SBL/, snopič 15, Gorica 1989, str. 534.)

¹¹⁰ **Milan Kučan** (1941), pravnik in politik, rojen v vasi Križevci v Prekmurju, na Pravni fakulteti v Ljubljani je diplomiral leta 1964. Politično je deloval že v študentskih letih. Leta 1968 je postal predsednik slovenske mladinske organizacije, leta 1973 sekretar SZDL Slovenije, leta 1978 predsednik Skupščine SRS, v obdobju od 1982 do 1986 je delal v Beogradu kot slovenski predstavnik v predsedstvu ZKJ. Od leta 1986, ko se je vrnil v Slovenijo, pa je vodil ZKS vse do konca njenega obstoja. Aprila 1990 je bil na prvih demokratičnih neposrednih večstrankarskih volitvah izvoljen za predsednika predsedstva republike Slovenije, kolektivnega organa takrat še socialistične Jugoslavije. Kot predsednik republike je vodil Slovenijo tudi po spremembi slovenske ustave, v obdobju 1992–2002. (Biografija Milana Kučana /dostopno na: <http://www2.gov.si/up-rs/2002-2007/bp-mk.nsf/ostalo/biografija/>, 25. 6. 2016.)

¹¹¹ **Miloš Prosenc** (1938), politik, rojen v Zagorju ob Savi, končal učiteljske, opravljal je vrsto političnih funkcij, sprva v Zagorju in Trbovljah, nato pa je bil med drugim sekretar RK SZDL Slovenije, predsednik družbenopolitičnega zbora slovenske skupščine, član in nato sekretar Predsedstva CK ZKS. (SI AS 1589, članski dokumenti, škatla 4664.)

¹¹² **Tina Tomlje** (1935), pravica in političarka, rojena v Ljubljani. Bila je direktorica Zavoda za napredek gospodinjstva, republiška in zvezna poslanka v Skupščini SFRJ, v obdobju od 1982 do 1986 pa je bila predsednica Skupščine mesta Ljubljana (županja mesta). (Tina Tomlje /dostopno na: Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Tina_Tomlje/, 25. 8. 2016.)

¹¹³ **Božidar Gorjan** (1924), politik, rojen v Premu, med 2. svetovno vojno dejaven v NOG, po vojni je bil v diplomatski službi, sekretar Izvršnega sveta SRS, v letih 1984–1988 pa predsednik Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojske (NOV) Slovenije. (Osebnosti, A–L, str. 302.)

Slovenije, 10. MARINC Andrej,¹¹⁴ predsednik Republiškega sveta za varstvo ustavne ureditve – Predsedstvo SRS, 11. ERTL Tomaž,¹¹⁵ republiški sekretar za notranje zadeve, 12. BAKIĆ Miloš, zvezni javni tožilec, Beograd, 13. STRMOLE HLAŠTEC Francka,¹¹⁶ predsednica Vrhovnega sodišča SRS».¹¹⁷

Dimitrij Rupel z odgovorom ni bil povsem zadovoljen, zato se je 14. 1. 1987 ponovno obrnil na Javno tožilstvo SRS, to pa je 19. januarja 1987 pod oznako »strogo zaupno – samo za osebno obveščenost« zapisalo:

»V zvezi z našo informacijo z dne 12. 1. 1987 vam sporočamo, da nam je odgovorni urednik Nove revije dr. Dimitrij Rupel dne 14. 1. 1987 znova pisal in sicer z dopisom:

'Zahvaljujem se Vam za Vaš dopis z dne 12. 1. 1987 (zap. št. A 6/87-2/MD-bt), vendar Vam obenem sporočam, da prej ko slej puščate uredništvo Nove revije v negotovosti, po drugi strani pa nam pišete o stvareh, ki so nam znane in ki navsezadnje niso v pristojnosti tožilstva.

Prosili smo Vas, da nam pojasnite, kakšen je danes pravni status prof. Ljuba Sirca, in če ta status implicira prepoved objavljanja v naših glasilih, tega pa nam niste pojasnili, ampak ste se vprašanju izognili tako, da ste problem zvedli na vsebino Sirčevega spisa. O vsebini smo in še bomo, kot je razumljivo, razpravljali v uredništvu in v svetu revije. Toda še vedno nas zanima neko

¹¹⁴ **Andrej Marinc** (1930), politik, rojen v Celju, leta 1956 diplomiral na Fakulteti za agronomijo v Ljubljani, nato je bil nekaj let zaposlen na področju kmetijstva. Opravljal je številne politične funkcije, bil je tudi član Izvršnega komiteja CK ZKS (1966–1968), nato sekretar sekretariata in član Predsedstva CK ZKS. Leta 1972 je zamenjal Staneta Kavčiča na mestu predsednika Izvršnega sveta Skupščine SRS, kar je ostal do leta 1978. Nato je bil podpredsednik Zveznega izvršnega sveta in član Predsedstva CK ZKJ. V obdobju 1982–1986 je bil predsednik CK ZKS, od leta 1986 do 1990 pa član Predsedstva SRS. Bil je tudi član republiške komisije za obrambo in družbeno samozaščito ter član in nekaj let predsednik sveta za varstvo ustavne ureditve. (ES, knjiga 7. Ljubljana 1993, str. 667.)

¹¹⁵ **Tomaž Ertl** (1932–2012) se je rodil na Koroški Beli. Zaposlen je bil v Železarni Jesenice (sprva kot ključavničar, nato kot asistent na vzdrževanju, vodja oddelka za študij dela in časa ter direktor kadrovskega sektorja), pozneje na RSNZ, zadnjih deset let kot sekretar. Leta 1990 se je upokojil. (Tomaž Ertl /dostopno na: <http://www.jesenice.si/o-obcini/obinska-priznanja/castni-obcani/item/10454-tomaz-ertl/>, 25. 8. 2016; Umrl je Tomaž Ertl /dostopno na: <http://www.zurnal24.si/umrl-tomaz-ertel-clanek-172100/>, 25. 8. 2016.)

¹¹⁶ **Francka Strmole Hlaštec** (1934), pravnica in političarka, rojena v Kragujevcu, leta 1963 je diplomirala na Pravni fakulteti v Ljubljani. Dejavnost je bila tudi v tedanjih t. i. družbenopolitičnih organizacijah: v letih 1962–1964 je bila predsednica vodstva republiške mladinske organizacije, nato se je zaposlila pri vodstvu SZDL Slovenije. Potem je bila v obdobju 1972–1973 sodnica Okrožnega gospodarskega sodišča Ljubljana, nato do leta 1977 sodnica Vrhovnega sodišča SRS, do leta 1979 predsednica Okrožnega sodišča v Ljubljani, do leta 1981 Višjega sodišča v Ljubljani, odtlej pa predsednica Vrhovnega sodišča SRS. Ves čas je delovala v republiških mladinskih ZKS in SZDL. Po osamosvojitvi je nadaljevala mandat predsednice vrhovnega sodišča, januarja 1993 pa se je na svojo željo poslovila od te funkcije in se zaposlila v gospodarstvu. (ES, knjiga 12. Ljubljana 1998, str. 343; Zgodovina Vrhovnega sodišča /dostopno na: Sodstvo Republike Slovenije, <http://www.sodisce.si/vsrs/predstavitev/2015032513185073/>, 25. 8. 2016.)

¹¹⁷ AS 1589/IV, t. e. 2650/10, Informacija Javnega tožilstva SRS, Pov 4/87 – 1/MD-bt, 12. 1. 1987, Samo za osebno obveščenost, Predmet: Zahteva dr. Rupla glede statusa Ljuba Sirca.

vprašanje, ki ga nismo sposobni rešiti v okviru teh samoupravnih teles, marveč vprašanje, ali obstaja v primeru prof. Sirca individualni pravni akt (sodba), katerega posledica bi bila prepoved javnega delovanja oz. objavljanja, in ki bi povzročil naše nezakonito delovanje v primeru objave. Gre preprosto za to, da naše uredništvo nima dostopa do takšnih dokumentov, naš ustanovitelj pa od nas zahteva njihovo poznavanje.

Še enkrat Vas tedaj prosim, da mi pojasnite, če obstaja kakšna vnaprejšnja prepoved v zvezi s Sircem, medtem ko je uredniška politika, kot sami ugotavljate, stvar naše pristojnosti.'

Na omenjeni dopis smo dr. Ruplu posredovali naslednje obvestilo:

'Že v prejšnjem dopisu smo vam želeli pojasniti, da javno tožilstvo pod kakršnokoli objavo v tisku ni pooblaščen za izjave o primernosti nameravane objave. Ravno tako ponavljamo naše pojasnilo iz prejšnjega odgovora, da je za eventualno ukrepanje javnega tožilstva pravno relevantna le vsebina sestavka in ne njen avtor.

*V vašem zadnjem dopisu z dne 14. 1. 1987 konkretnije sprašujete za podatke o sodbi zoper Ljuba SIRCA in posledicah te sodbe. Žal javno tožilstvo ni pristojno za dajanje takšnih podatkov, saj je dajanje podatkov iz kazenske evidence urejeno z določbo 94. člena kazenskega zakona SFRJ.'*¹¹⁸

Tudi to informacijo je podpisal tedanji javni tožilec SRS Pavle Car, dostavljena pa je bila enakim naslovnikom kot prva, dodan je bil le republiški podsekretar za notranje zadeve Ivan Eržen.¹¹⁹

Za usodo Ljuba Sirca pa se ni zanimala le Nova revija oziroma njen urednik dr. Dimitrij Rupel. O Ljubu Sircu, drugih obsojenih na »Nagodetovem procesu« in celo o obnovi tega procesa so razmišljali tudi drugi, tako posamezniki kot organizacije, kar bo razvidno iz dokumentov Sveta SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve, objavljenih v nadaljevanju tega besedila.

Pobude za obnovo »Nagodetovega procesa« je na seji 14. novembra 1987 obravnaval Svet SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve. Prisotni so bili: predsednik sveta Andrej Marinc, člani Geza Bačič,¹²⁰ Tomaž Ertl, Miloš Prosenc, Miha Ravnik,

¹¹⁸ AS 1589/IV, t. e. 2650/10, Informacija Javnega tožilstva SRS, Pov 4/87 – 2/MD-bt, 19. 1. 1987, »Samo za osebno obveščenost«, »Predmet: Novo pismo dr. D. Rupla«.

¹¹⁹ Prav tam.

¹²⁰ **Geza Bačič** (1942), politolog, rojen v kraju Poznanovci (občina Murska Sobota), v Mariboru je končal učiteljsko šolo. Zaposlen je bil kot osnovnošolski učitelj, nato kot občinski referent in sekretar Okrajnega odbora Ljudske mladine Slovenije v Murski Soboti, od leta 1974 je bil predsednik Pomurskega medobčinskega sveta SZDL, od leta 1977 pa sekretar Medobčinskega sveta ZKS za Pomurje. Ob delu je študiral in leta 1981 diplomiral na tedanji FSPN v Ljubljani. Na 9. Kongresu ZKS (1982) je bil izvoljen za člana CK ZKS. (SI AS 1546, Zbirka biografij vidnejših komunistov in drugih javnih osebnosti, 1937–1990, t. e. 2.)

Dušan Šinigoj in Iztok Winkler,¹²¹ poleg njih pa je bil navzoč še podsekretar RSNZ Ivan Eržen. Na dnevnem redu sta bili dve točki: 1. »*pritiske za obnovo Nagodetovega procesa*« in 2. »*razno*«. V zapisniku k 1. točki se je lahko preberemo:

»Ad 1)

Predsednik Sveta Andrej Marinc je informiral člane o pritiskih za obnovo Nagodetovega procesa. Odvetnik Demšar¹²² je vložil formalno zahtevo za obnovo,¹²³ terja jo tudi Odbor za obrambo svobode misli in izražanja (Kosta Čavoški¹²⁴), to zahtevo pa je podprlo tudi Predsedstvo UK ZSMS.¹²⁵ Svet je o tem sicer že razpravljal na osnovi gradiv, nujna pa je politična konsultacija o tem, kako reagirati na vse številnejše pritiske, in dogovor političnega vodstva Slovenije.

Republiški sekretar tovariš Ertl je širše predstavil aktivnost Ljuba Sirca, ki očitno želi s to provokacijo odpreti v slovenskem prostoru širšo razpravo o kolaboraciji. Poudaril je, da obstajajo trdni dokazi o sovražni aktivnosti Ljuba

¹²¹ Dr. Iztok Winkler (1939), gozdarski strokovnjak in politik, rojen v Novi vasi (Bloke), leta 1963 je diplomiral na Biotehniški fakulteti v Ljubljani, leta 1977 pa doktoriral na Gozdarski fakulteti v Zagrebu. Zaposlen je bil na Biotehniški fakulteti, od leta 1981 kot redni profesor. Dejaven pa je bil tudi v politiki. Bil je član slovenske vlade (1978–1982), predsednik Republiškega komiteja za raziskovalno dejavnost (1978–1980), predsednik republiškega komiteja za kulturo in znanost (1980–1982) ter član CK ZKJ (1974–1982). Strokovno in znanstveno se je ukvarjal z ekonomiko in organizacijo gozdarstva, gozdarsko politiko in metodami raziskovalnega dela. (Osebnosti, M–Ž, str. 1306.)

¹²² Mag. Drago Demšar (1942–2017), pravnik in odvetnik, rojen v Ljubljani, diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani leta 1963, magistriral leta 1973 na Pravni fakulteti v Zagrebu. Bil je urednik Tribune, asistent na Katedri za kazensko pravo Pravne fakultete, potem pa je deloval kot samostojni odvetnik v Ljubljani. V osemdesetih letih in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil dejaven v gibanju za demokratično in samostojno Slovenijo. Kot odvetnik je branil novinarje in druge, ki jih je oblast preganjala zaradi kritičnega odnosa do obstoječega političnega sistema. Leta 1988 je bil tudi član kolegija Odbora za varstvo človekovih pravic ipd. (Osebnosti, A–L, str. 189 in Drago Demšar /dostopno na: Slovenska pomlad – Osebe, <http://slovenska-pomlad.si/2?id=22/>, 25. 8. 2016.)

¹²³ Informacija ni točna. O tem, da bi odvetnik Demšar zastopal obsojene na »Nagodetovem procesu« v njihovih prizadevanjih za popravilo krivic, so se le pogovarjali, zahteve za obnovo postopka pa mag. Demšar ni vložil niti ni sodeloval v nadaljnjem dogajanju. (Izjava Draga Demšarja avtoricama poleti 2015.)

¹²⁴ Dr. Kosta Čavoški (1941), srbski pravnik, rojen v Banatskem Novem selu, leta 1964 diplomiral na Pravni fakulteti v Beogradu, kjer je 1973 doktoriral in tudi predaval. Zaradi kritičnega odnosa do komunistične oblasti je bil v prvi polovici sedemdesetih let 20. stoletja odstranjen z univerze in za nekaj časa zaprt. Bil je eden od vidnejših jugoslovanskih disidentov, med drugim tudi član Odbora za obrambo svobode misli in izražanja. Po razpadu Jugoslavije se je vrnil na beograjsko pravno fakulteto, bil je član Srbske radikalne stranke, senator Republike Srbske, član Srbske akademije znanosti in umetnosti, član skupine za obrambo Radovana Karadžića pred Mednarodnim sodiščem za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije. (Kosta Čavoški /dostopno na: Wikipedia, slobodna enciklopedija, https://sh.wikipedia.org/wiki/Kosta_%C4%8Cavo%C5%A1ki/ 25. 8. 2016 in »Kosta Čavoški« /dostopno na: <http://www.royalfamily.org/crown-cabinet-2/kosta-cavoski-lat/?lang=lat/>, 25. 8. 2016.)

¹²⁵ UK ZSMS – Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije.

Sirca, tako v okviru Stare pravde,¹²⁶ kot tudi po vojni, ko se je povezoval s tujimi diplomatskimi predstavniki in tujimi obveščevalnimi službami ter o njegovi aktivnosti v okviru demokratične alternative.

Republiški podsekretar Ivan Eržen je pojasnil, da je gradivo o Nagodetovem procesu posredoval odvetniku Demšarju prof. Vodopivec iz diplomske naloge študenta VŠNZ.¹²⁷ Javni tožilec je ponovno proučil gradivo Nagodetovega procesa. Poudaril je, da ni razlogov za njegovo obnovo in da bi tudi za obnovo postopka zoper Ljuba Sirca morali obstajati prepričljivi novi dokazi.

Člani Sveta so se v razpravi zavzeli za širše informiranje javnosti o aktivnosti politične emigracije (o tem je bil že sprejet sklep Sveta), saj zlasti mladina malo ve o dogajanju po vojni pri nas. Predvsem je treba prevzeti iniciativo, da se vnaprej preprečijo podobne razprave (pri čemer je zlasti aktivna Nova revija).

Svet je sklenil:

- *Zahteva za obnovo Nagodetovega procesa je stvar javnega tožilca, ki je za to pristojen;*
- *Celotno dokumentacijo dokaznega gradiva v zvezi z aktivnostjo Nagodetove skupine ponovno preveriti;*
- *s širšo informacijo javnosti (pripravil jo bo RSNZ) pojasniti nekatera premalo poznana dogajanja neposredno po vojni, in*
- *o zadevi informirati predsednika Predsedstva SR Slovenije in predsednika Predsedstva CK ZK Slovenije, in pripraviti informacijo o Sircu in Nagodetovem procesu, ki naj jo, po svoji presoji, širše posredujeja predsednik Predsedstva SR Slovenije in predsednik Predsedstva CK ZK Slovenije.«¹²⁸*

¹²⁶ Maja 1941 je Črtomir Nagode ustanovil skupino, ki se je poimenovala **Stara in Nova Pravda** (krajše **Pravda**). Prizadevala si je za osvoboditev vseh Slovencev izpod nemškega, italijanskega in madžarskega gospostva, za podporo Jugoslovanski vojski v domovini pod vodstvom Draže Mihailovića, za obnovo jugoslovanske države, ki pa naj bi dobila socialno pravičnejšo družbeno ureditev. V zunanji politiki naj bi se Jugoslavija povezovala s slovanskimi državami, zlasti s Sovjetsko zvezo. Dejavnost Pravde je obsegala predvsem oblikovanje političnih stališč ter izdelavo različnih študij in referatov, med drugim o prihodnjih mejah, gospodarstvu, prometu ipd. V letih 1941–1942 je izdajala časopis *Pravdo* in *Politično informativna izvestja* ali krajše *Izvestja*. Več o tem glej Jeraj – Melik: *Kazenski proces*, predvsem str. 25–28. Opombe, ki so sestavni del dokumenta, izražajo mnenje tedanje oblasti, zato so v teh primerih dodane še dodatne opombe.

¹²⁷ VŠNZ – Višja šola za notranje zadeve (v Ljubljani). Vendar pa je podatek napačen. Peter Vodopivec je namreč posredoval mag. Dragu Demšarju diplomsko nalogo tedanjega študenta zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani Borisa Kavčiča, ki je nastala leta 1986 pod mentorstvom dr. Dušana Nečaka. Naloga je nastala na podlagi dokumentov, ki so postali dostopni šele po letu 1990 in je nosila oznako »strogo zaupno«.

¹²⁸ SI AS 1944, Predsedstvo SRS (odslej SI AS 1944), t. e. 302, dokument št. 231-02/13-1987, 14. 12. 1987, Zapisnik 13. seje Sveta SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve z dne 24. 11. 1987. Pod točko »razno« ni bilo govora o »Nagodetovem procesu«, zato je na tem mestu nismo navedli. Dokument ima oznaki: »Uradna tajnost«, »Strogo zaupno«. Spodaj naj bi bila podpisana predsednik Andrej Marinc in Slavko Belak, a lastnoročnih podpisov ni.

7. 12. 1987 je Svet RS za varstvo ustavne ureditve poslal predsedniku Predsedstva SR Slovenije in članom predsedstva obširen dopis v zvezi z obnovo »Nagodetovega procesa«:

»Uredništvo Nove revije je pred leti sprožilo iniciativo, da bi se z obravnavo aktualnih vprašanj v zvezi z gospodarskimi zagatami vključilo v javno razpravo. V tej zvezi je razpisalo javno anketo. V želji, da angažirajo tudi Slovence iz zamejstva in emigrante, je, očitno, za prispevek zaprosilo tudi političnega emigranta Ljuba Sirca. Objavo tega prispevka je revija napovedovala že v minulem letu ('Gospodarska kriza'), vendar ga, po opozorilu tov.¹²⁹ Smoleta,¹³⁰ da gre za političnega emigranta, ni objavila. V razgovoru s tov. Smoletom in v kontaktih z javnim tožilcem so predstavniki Nove revije načeli vprašanje politične emigracije in terjali odgovorov, kakšni politični delikti konkretno bremenijo Ljuba Sirca, da je objava njegovega prispevka v reviji neželjena. Ljubo Sirc je eden od obtoženih v Nagodetovem procesu.

Na Nagodetov proces je opozarjala tudi Spomenka Hribar¹³¹ v interni polemiki z Ivanom Križnarjem¹³² v zvezi z njenim esejem 'Resničnost in utvara'¹³³ v Kocbekovem zborniku.¹³⁴ V intervjuju za Novo revijo (št. 24/25, 1984) je Angela Vodetova, ena od obsojenk, ta proces ocenila kot 'proces po stalinskem vzoru',¹³⁵ podobno pa so ta proces ocenjevali tudi drugi še živeči obsojenci s tega procesa.

¹²⁹ Okrajšava za: tovariš.

¹³⁰ Mišljen Jože Smole, tedaj predsednik RK SZDL Slovenije.

¹³¹ **Dr. Spomenka Hribar** (1941), filozofinja, sociologinja in publicistka, rojena v Beogradu, leta 1965 diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani, leta 1997 doktorirala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, zaposlena na Inštitutu za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, nato v Centru za proučevanje religije in cerkve pri FDV, od leta 1991 do 1993 je bila poslanka v Skupščini RS, od tedaj pa deluje kot publicistka. V letih 1987–1989 je bila odgovorna urednica Nove revije. Kot ena vodilnih osebnosti Slovenske demokratične zveze in koalicije Demos je imela pomembno vlogo pri osamosvojitvenih prizadevanjih Slovenije. (Osebnosti, A–L, str. 365.)

¹³² **Ivan Križnar** (1927–2014), zgodovinar, rojen v Lipnici, med 2. svetovno vojno se je pridružil partizanom, leta 1953 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Najprej se je ukvarjal s pedagoškim delom kot profesor in ravnatelj na ljubljanskih gimnazijah, nato je bil vodja Zgodovinskega arhiva CK ZKS, predsednik sekcije za zgodovinopisje pri Marksističnem centru CK ZKS in nazadnje, do upokojitve v letu 1989, predsednik komisije za zgodovino pri Predsedstvu CK ZKS. (Osebnosti A–L, str. 573.)

¹³³ Resničnost in utvara je delo Franceta Bučarja (izšlo leta 1986), Spomenka Hribar pa je leta 1983 za Kocbekov zbornik napisala esej Krivda in greh, v katerem je obsodila zunajsodne poboje in pozvala k narodni spravi. Zaradi nasprotovanja tedanjih oblasti je zbornik lahko izšel šele leta 1987. (Spomenka Hribar: »Obema stranema, skrajnim na desnici in skrajni levi, vseskozi ustreza, da ni bilo izrečeno tisto, kar bi moralo biti. Da ni bilo izrečeno opravičilo.« Mladina 29, 20. 7. 2012 /dostopno na: <http://www.mladina.si/114256/spomenka-hribar-obema-stranema-skrajnim-na-desnici-in-skrajni-levici-vseskozi-ustreza-da/>, 17. 9. 2016.)

¹³⁴ »Leta 1984 je bila za tisk pripravljena 76. številka zbirke Znamenja z naslovom Kocbekov zbornik, ki je na objavo (zaradi cenzuriranja v zvezi s člankom Spomenke Hribar) čakala do leta 1987.« (Dimitrij Rupel, Slovenski narodni značaj, 25. 9. 2014, str. 1 /dostopno na: www.nova-levica.si/wp-content/uploads/2014/09/Referat-Rupel.pdf, 12. 2. 2017.) Uredil ga je Dimitrij Rupel, izdala pa založba Obzorja v Mariboru.

¹³⁵ »Angela Vodetova, predvojna komunistka s skoraj 20-letnim stažem, izključena iz KP leta 1939, interniranka v Ravensbrücku.« (Opomba je sestavni del dokumenta.)

Ob zapletih v zvezi z objavo omenjenega Sirčevega prispevka za Novo revijo se je zanj začel zanimati tudi Odbor za obrambo svobode misli in izražanja,¹³⁶ zlasti Kosta Čavoški,¹³⁷ ki je s Sircem očitno v zvezi, izpeljavo postopka za obnovo procesa pa je prevzel odvetnik Drago Demšar.

Na 5. redni seji UK ZSMS (5/11-1987) so predlog Odbora povzeli in v pismu RK SZDL¹³⁸ zahtevali obnovo Nagodetovega procesa (priloga).

Vohunski proces proti Črtomirju Nagodetu in skupini 'Stare pravde'¹³⁹ v Ljubljani od 29/7 do 9/8-1947 je obravnaval pripadnike organizacije, ki je hotela zrušiti državno ureditev FLRJ, ogroziti njeno varnost in odpraviti temeljne pridobitve NOB.¹⁴⁰ Obtožnica navaja, da se je skupina od jeseni 1945 redno sestajala, organizirala vohunsko zvezo z obveščevalnimi centri v Avstriji, vzdrževala stike s tujimi obveščevalnimi službami, zbirala podatke (tudi s tatvinami zaupnih listin), s pisanjem poročil ščuvala na oboroženo intervencijo in vmešavanje v notranje zadeve Jugoslavije ter pozivala na gospodarsko vojno proti Jugoslaviji. Iz programa 'Stare pravde' je skupina sestavila politični program z zahtevo, da se politika vrne na krščanska načela. Skupina se je povezovala z jugoslovansko opozicijo, širila med ljudmi dezinformacije, ki jih je pošiljala v Avstrijo. V povezavi s tujimi konzularnimi predstavniki in politično emigraci-

¹³⁶ Odbor za obrambo misli in izražanja je bil ustanovljen novembra 1984 na pobudo Dobrice Čosića (1921–2014), srbskega literata, urednika, akademika, ki se je leta 1968 zaradi nacionalnega vprašanja razšel z Zvezo komunistov Jugoslavije, v osemdesetih letih zagovarjal velikosrbska stališča in leta 1992 postal prvi predsednik Zvezne republike Jugoslavije. Spodbudile so ga aretacije in sojenja srbskim intelektualcem zaradi kritike obstoječega političnega sistema. Za delo v odboru je skušal pridobiti tudi opozicijsko usmerjene hrvaške in slovenske intelektualce, vendar naj bi prvi (z izjemo Rudija Supka) odklonili vsakršno sodelovanje, nekaj slovenskih pa naj bi bilo odbor pripravljeno podpreti v določenih akcijah, vanj pa se ne bi včlanili. Tako so odbor, ki je imel sedež v Beogradu, sestavljali samo srbski intelektualci, večinoma člani Srbske akademije znanosti in umetnosti. Odbor je dajal izjave za javnost, pisal protestna pisma ipd. V 2. polovici leta 1989 je prenehal delovati, saj naj bi po mnenju članov odbora njegovo vlogo prevzele politične stranke in nove demokratične ustanove. (Jasna Dragović Soso: Spasioci nacije. Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma, Beograd 2004, str. 95–101; Vreme 1010 - Kultura sećanja: Otpori i zabrane – Prilog istoriji: Zvonicici slobode, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930839>, 26. 9. 2106.) Glej tudi Tine Hribar, Zgodba o Slovencih in Srbih. V: Nova revija, letnik XXVI, marec 2007, št. 299, str. 142–143.

¹³⁷ »Kosta Čavoški, predsednik Filozofskega društva Srbije, v imenu katerega se je po letu 1982 aktiviral v pisanju spomenic, protestov in apelov, kasneje pa je v okviru Odbora za obrambo svobode misli in izražanja to dejavnost še okrepil.« (Opomba je sestavni del dokumenta.)

¹³⁸ RK SZDL – Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva.

¹³⁹ »Stara pravda je nastala po okupaciji iz ostankov nekdanje Jugoslovanske nacionalne stranke. Z vstopom v OF je skušala ožiti širino narodnoosvobodilnega gibanja, zaradi zagovarjanja četniškega gibanja pa je bila decembra 1941 izključena iz OF. Po izključitvi je odkrito stopila na stran Mihajlovića, združevala pa se je tudi z drugimi reakcionarnimi političnimi skupinami ter se povezala z jugoslovansko begunsko vlado ter s tujimi obveščevalnimi službami. Takoj po osvoboditvi je nadaljevala svoje delo. Računajoč, da bodo izkoristili sporazum med Titom in Šubašićem za opozicijo, so se vključevali v opozicijske bloke z ostanki meščanskih strank, nato pa so se potuhnili in se povezali s Črtomirom Nagodetom ter delovali na načelih ilegalnega dela.« (Opomba je sestavni del dokumenta in izraža mnenje tedanje oblasti.)

¹⁴⁰ NOB – narodnoosvobodilna borba.

jo, predvsem z obveščevalnim centrom na območju Celovca, je skušala prisiliti zahodne zaveznike na intervencijo ter na politične in ekonomske pritiske. Obtožnica je bremenila Črtomira Nagodeta, Borisa Furlana, Zorana Hribarja, Angelo Vode, Metoda Kumlja, Pavlo Hočevar, Svatopluka Zupana, Bogdana Stareta, Metoda Pirca, Vida Lajovica, Franja Sirca, Ljuba Sirca, Elizabeto Hribar in Franca Snoja.

Na sojenju so posamezniki iz skupine delno priznavali krivdo in svoje delovanje zagovarjali s pozicij ustvarjanja legalne opozicije, ki drugače kot z ilegalnim delom ni imela nobene možnosti delovanja. Sojenje je bilo končano 18/8-1947 z izrekom sodbe: Črtomir Nagode je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo in kasneje usmrčen, Ljubo Sircu in Borisu Furlanu so smrtno kazen spremenili na 20 let zapor, ostali obtoženi pa so bili obsojeni na zapor v trajanju od 5 do 20 let, vendar so bili kasneje pomiloščeni in pogojno izpuščeni.¹⁴¹

Zaradi večkratnega javnega omenjanja dr. Ljuba Sirca v publicistiki SR Slovenije, kaže, na osnovi podatkov, s katerimi razpolaga Republiški sekretariat za notranje zadeve, seznaniti najodgovornejši del političnega aktiva.

Dr. Ljubo Sirc, rojen 19/4-1920 v Kranju, se je pred vojno več let zdravil v tujini, tik pred začetkom vojne se je v Ljubljani vpisal na pravno fakulteto, ob okupaciji se je pridružil skupini 'Stare pravde' in sodeloval z Nagodetom. Kot eden vodilnih članov Nagodetove skupine je pisal poročila in instrukcije za 'Komando slovenske armije' in po nalogu Nagodeta navezal stike z opozicijo v Jugoslaviji; vzpostavil je stik s predstavnikom tuje države in ga obveščal o delovanju skupine, zbiral podatke in v tujih časopisih lažno prikazoval razmere v Jugoslaviji ter prevzel organiziranje vohunske mreže na Gorenjskem. Leta 1942 je vzpostavil stike z begunsko vlado, odšel v tujino, se priključil XV. Prekomorski brigadi in se z njo vrnil v domovino. Po vojni je nadaljeval študij, se povezal z Nagodetovo skupino, ki je pripravljala 'demokratsko opozicijo'. V Nagodetovem procesu je bil obsojen na smrt, kasneje mu je bila kazen znižana na 20 let zapor, leta 1954 je bil amnestiran. Z izgovorom, da ne najde zaposlitve, je emigriral v Italijo, nato v Veliko Britanijo, kjer je bil zaposlen na BBC.¹⁴² V Freiburgu¹⁴³ je končal ekonomsko fakulteto, bil dve leti profesor v Pakistanu, nato na Inštitutu za ekonomske zadeve in do upokojitve profesor na glasgowski univerzi. Po upokojitvi je prevzel vodstvo Instituta za vzhodno Evropo v Londonu. Po emigriranju se je povezoval s politično emigracijo in bil aktiven član Slovenske pravde in Slovenske demokratske stranke. V propagandni dejavnosti je skrajno sovražen do SFRJ; s prispevki je sodeloval v vseh vi-

¹⁴¹ Podatki niso povsem točni. Elizabeta Hribar je bila obsojena pogojno, Bogdan Stare je kazen odslužil v celoti.

¹⁴² BBC – British Broadcasting Corporation (britanska radijska postaja).

¹⁴³ Pravilno: Fribourg (mesto v Švici).

dnejših emigrantskih glasilih, pa tudi v zahodnem liberalnem tisku. Predvsem se je usmeril v kritiko celotnega jugoslovanskega sistema in v 'dobronamerne' nasvete za sanacijo gospodarstva in demokratizacijo političnega življenja. Posebno sovražno je izpadal ob Ribičičevem¹⁴⁴ obisku v ZDA (1968), ob predlogu za podelitev nagrade za mir Titu (1975), z 'Odprtim pismom' pa je napadal Ribičiča in Dolanca,¹⁴⁵ češ, da ne govorita resnice o NOB (1985).

Sirc je bil aktivno vključen v delovanje Nove demokratske alternative,¹⁴⁶ predvsem v 'Demokratskih srečanjih', je član Jugoslovanske demokratske stranke, aktiven je v Liberalni internacionali, je pa tudi član nekaterih strokovnih zdru-

¹⁴⁴ **Mitja Ribičič - Ciril** (1919–2013), politik in publicist, rojen v Trstu, študiral pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani, po razpadu Jugoslavije spomladi 1941 se je najprej vključil v Osvobodilno fronto (OF), nato še v Komunistično partijo Slovenije (KPS). Maja 1942 je odšel v partizane, kjer je večinoma opravljal politične naloge. Od novembra 1944 do aprila 1945 se je šolal na višji vojaški šoli v Moskvi. Po vrnitvi je imel vodilne funkcije, sprva pri slovenski Ozni (Odeljenje za zaščito naroda /Oddelek za zaščito naroda/), nato pri njeni naslednici Upravi državne varnosti (UDV). Po letu 1951 je bil med drugim republiški javni tožilec, slovenski notranji minister, poslanec republiške in zvezne skupščine, predsednik jugoslovanske vlade, podpredsednik predsedstva SFRJ, bil pa je tudi član najvišjih vodstev partije in drugih političnih organizacij. V obdobju 1983–1994 je bil član Interakcijskega sveta, neformalnega telesa, sestavljenega iz okrog 30 nekdanjih predsednikov držav in vlad, ki se je ukvarjal s političnimi, vojaškimi, gospodarskimi, okoljskimi in drugimi krizami v svetu. Leta 2005 je Državno tožilstvo RS proti njemu vložilo obtožnico, ki ga je bremenila sodelovanja pri zunajsodnih povojnih pobojih, a je sodišče zaradi pomanjkanja dokazov zahtevo tožilstva po uvedbi preiskave zavrnilo. (Primorski SBL, snopič 13. Gorica 1987, str. 204–205; ES, knjiga 10. Ljubljana 1996, str. 203; Umrl je Mitja Ribičič, 28. 11. 2013 /dostopno na: Prvi interaktivni multimedijški portal, MMC RTV Slovenija, <http://www.rtvlo.si/slovenija/umrl-je-mitja-ribicic/260722/>, 26. 9. 2014.)

¹⁴⁵ **Stane Dolanc** (1925–1999), politik, rojen v Hrastniku, med drugo svetovno vojno deloval v NOG, po vojni je bil med drugim vojaški tožilec, leta 1958 je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Pozneje je predaval in nekaj let tudi vodil Višjo šolo za politične vede v Ljubljani, nato je bil profesor na njeni naslednici – FSPN ter opravljal številne pomembne funkcije v političnih in oblastnih organizacijah. V obdobju 1974–1982 je bil tudi član Predsedstva CK ZKJ, od leta 1982 do 1984 član Zveznega izvršnega sveta in zvezni sekretar za notranje zadeve, od leta 1984 do 1989 pa član Predsedstva SFRJ. (Osebnosti A–L, str. 203.)

¹⁴⁶ »**Demokratska alternativa** (Nova demokratska alternativa, Demokratska srečanja) je združenje intelektualnega dela jugoslovanske politične emigracije in 'demokratov' v tujini in SFRJ, ki sicer nima formalnih znamenj organizacije niti trdne organizacijske strukture. Združuje posamezne emigrante intelektualce iz skoraj vseh jugoslovanskih nacionalnih emigracij (razen teroristov, separatistov, izrazitih nacionalistov in drugih ekstremistov), ki se zavzemajo za ohranitev teritorialne integritete Jugoslavije, vendar z drugačno družbeno ureditvijo. Oblikovati skuša enotno politično platformo s programom, ki naj bi združeval vso jugoslovansko emigracijo. Podporo ima pri nekaterih zahodnih krogih, vključno z obveščevalnimi službami. Njena dejavnost je po večini osredotočena na organiziranje 'demokratskih' srečanj, na katerih sprejemajo 'spomenice', 'resolucije' in 'memorandume', v katerih poudarjajo svoj osnovni cilj: ekonomske reforme z uvedbo gospodarskega in političnega liberalizma, ki bi privedel Jugoslavijo do 'pluralističnega demokratičnega sistema'. Skupina se je prvič sestala marca 1963 v Stanstedu v Veliki Britaniji in izdelala prvi načrt predloga za 'demokratično alternativo proti komunistični diktaturi v Jugoslaviji'. Medsebojna nesoglasja so pripeljala do razdelitve na dve skupini: 'Demokratska srečanja' se zavzemajo za ekonomske in politične reforme, ob sodelovanju oziroma zblíževanju z 'liberalnimi skupinami v domovini', sem so vključeni tudi predstavniki slovenske politične emigracije, Ljubo Sirc, ki ji predseduje, Dušan Pleničar, Franjo Sokolec, Peter Urbanc in Nace Čretnik. 'Demokratska alternativa' pa zavrača vsakršen dialog z obstoječo politično strukturo, češ da s tem razvojeni boj za 'tretjo Jugoslavijo'. (Opomba je sestavni del dokumenta in izraža mnenje tedanje oblasti.)

ženj. Svet SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve je na seji 24/11-1987 razpravljajl o prizadevanjih za obnovo Nagodetovega procesa. Ugotovil je, da je za aktivnost 'Stare pravde' med NOB in Nagodetove skupine po vojni dovolj dokaznega gradiva, ki kaže namero zrušiti družbenopolitični sistem v Jugoslaviji, povezovanje s tujimi obveščevalnimi službami in s politično emigracijo in da ni novih argumentov, ki bi pogojevali obnovo tega procesa.

Svet je sklenil v tej zvezi:

- *celotno dokumentacijo dokaznega gradiva v zvezi z aktivnostjo Nagodetove skupine ponovno preveriti;*
- *da je za zadevo pristojen javni tožilec, ki bo, kot pristojni organ, gotovo odgovoril iniciatorjem za obnovo procesa in zahtevo kratko in argumentirano zavrnil;*
- *RSNZ SRS pripravi širšo informacijo za javnost, ki bo – zlasti mladini – pojasnila nekatera premalo poznana dogajanja neposredno po končani vojni;*
- *o zadevi informirati Predsedstvo SR Slovenije in predlagati, da se ta informacija širše distribuira.*« Podpisan je sekretar Sveta Slavko Belak.

Dokument ima eno prilogo, ki vsebuje obvestilo Univerzitetne konference ZSMS Republiški konferenci SZDL oziroma njenemu predsedniku Jožetu Smoletu z dne 13. novembra 1987, ki pravi:

»Obveščamo vas, da je Predsedstvo UK ZSMS na svoji 5. redni seji dne 5. 11. 1987 sprejelo naslednji SKLEP: Predsedstvo UK ZSMS Ljubljana se pridružuje predlogu Odbora za obrambo svobode misli in izražanja. Tudi mi zahtevamo obnovo Nagodetovega procesa, toliko bolj, ker je bil eden od usmrčenih¹⁴⁷ profesor naše univerze. Naj se odpre še ta tabu tema, naj se popravi še ta krivica. Tribuni in Radiu Študent predlagamo, naj o tem sklepu in razlogih zanj obvestita ljubljanske študente. Predlagamo RK ZSMS in RK SZDL, naj podpreta to zahtevo. V skladu s sklepom vas prosimo, da o našem predlogu razpravljate in zavzamete ustrezno stališče.«¹⁴⁸ Podpisana je sekretarka Predsedstva UK ZSMS Vida Bajc.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Prof. Boris Furlan je bil sicer obsojen na smrt, a ne usmrčen. Napaka se je skoraj gotovo zgodila zato, ker je prisotna tudi v predlogu za obnovo procesa, ki ga je sestavil Odbor za obrambo svobode misli in izražanja (glej nadaljevanje tega besedila).

¹⁴⁸ AS 1589/IV, t. e. 2650/10, Obvestilo Univerzitetne konference ZSMS Republiški konferenci SZDL – Jožetu Smoletu z dne 13. 11. 1987, št. 0565.04 - VB/HK. Stavak je podčrtan v izvirniku.

¹⁴⁹ Sklep je v enaki obliki naveden v zapisniku 5. redne seje Predsedstva UK ZSMS Ljubljana 5. 11. 1987 (SI AS 1169, UK ZSMS, t. e. 205). Predlog za obnovitev »Nagodetovega procesa« je bil obravnavan kot peta točka dnevnega reda. Glede na to, da je nekaj članov predsedstva odstopilo na izredni seji 23. 10. 1987 (zaradi nesoglasij glede uredništva Tribune), je bilo prisotnih le devet članov: Branko Žibret, Gorazd Drevenšek, Jože Stibilj, Miran Kalin, Silvo Zapečnik, Samo Resnik, Simona Fajfar, Vida Bajc in Mitja Prezelj. Osem jih je glasovalo za sprejetje sklepa, eden pa se je vzdržal.

Pisma Odbora za obrambo svobode misli in izražanja, ki je bilo omenjeno v pismu Sveta RS za varstvo ustavne ureditve z dne 7. decembra 1987, in katerega mnenje je podprlo Predsedstvo UK ZSMS, sicer ni v prilogi, je pa prepisano v sklopu zapisa seje Predsedstva UK ZSMS, ki je bila 5. novembra 1987¹⁵⁰ in na kateri je bil obravnavan tudi predlog tega odbora za obnovo »Nagodetovega procesa«. Pismo odbora je bilo naslovljeno na zveznega javnega tožilca in republiškega javnega tožilca SR Slovenije, glasilo pa se je takole:

»V veri, da odločno popravljanje dosedanjih sodnih in izvensodnih krivičnosti in nasilja lahko prispeva k jačanju nujnega zaupanja javnosti v neodvisnost in nepristranskost sodstva kot najvažnejšega pogoja za vzpostavitev vladavine prava v tej deželi, vas opozarjamo na enega od najbolj znanih montiranih procesov, na sojenje skupini 'Stara pravda', inscenirano 1947. leta. Resnični namen tega sojenja petnajsterici slovenskih intelektualcev pred Vrhovnim sodiščem Slovenije (K-1/47/21) je bilo zatiranje nekomunističnih skupin znotraj osvobodilne fronte zaradi težnje k njeni politični in ideološki homogenosti. Sledč temu je bila po preiskavi, v kateri je kot oficir OZNE sodeloval tudi Mitja Ribičič, vložena obtožnica proti Črtomirju Nagodetu,¹⁵¹ vodji skupine 'Stara pravda', ki so jo po sporazumu s Kidričem avgusta 1941 sprejeli v Osvobodilno fronto: Borisu Furlanu, rednemu profesorju ljubljanske univerze, ki je 1930 zapustil rodni Trst (tam so ga leta 1942 v odsotnosti obsodili na smrt) in se je 1944 pridružil jugoslovanskim partizanom; Ljubu Sircu, ki je 1944 zapustil nevtralno Švico, da bi se pridružil jugoslovanskim partizanom; Francu Snoju, ki je bil minister v slovenski vladi in narodni poslanec, Leu Kavčiču,¹⁵² Zoranu Hrabarju,¹⁵³ Angeli Vode, Metodu Kumelju, Pavlu¹⁵⁴ Hočevanju, Svetopluku¹⁵⁵ Zupanu, Bogdanu Staretu, Metodu Pircu, Vidu Lajoviču,¹⁵⁶ Franju Sircu in Elizabeti Hribar. Med ostalim so bili obtoženi tudi organiziranja vohunske dejavnosti in povezovanja s špijonskim centrom št. 101 v Avstriji, pa tudi novačenja pristašev iz vrst pokvarjenih in podkupljivih intelektualcev. Črtomir Nagode, Boris Furlan in Ljubo Sirc so bili obsojeni na smrt, ostali pa na zaporne kazni s prisilnim delom od enega do dvajset let. Ustrelili so Črtomirja Nagodeta in Borisa Furlana,¹⁵⁷ Ljubu Sircu pa so smrtno kazen spremenili v zaporno. Franjo Sirc,¹⁵⁸ čigar zdravje je bilo resno ogroženo, je v zaporu kmalu umrl.

¹⁵⁰ SI AS 1169, UK ZSMS, t. e. 205.

¹⁵¹ Ti dve in vse naslednje v tem besedilu podčrtane besede so podčrtane v prvotnem dokumentu.

¹⁵² Pravilno: Leonu Kavčniku.

¹⁵³ Pravilno: Hribarju.

¹⁵⁴ Pravilno: Pavli.

¹⁵⁵ Pravilno: Svetopluku.

¹⁵⁶ Pravilno: Lajovicu.

¹⁵⁷ Ta trditev je napačna, saj je bila tudi Borisu Furlanu smrtna kazen spremenjena v zaporno.

¹⁵⁸ Franjo Sirc je bil poleti 1950 zaradi slabega zdravstvenega stanja poslan v Splošno javno bolnišnico v Ljubljani. Stanje se mu ni izboljšalo, zato je bil v začetku septembra pogojno odpuščen s prestajanja kazni in prestavljen v odprti oddelek interne klinike, kjer je 8. novembra umrl.

O samem načinu vodenja preiskave, pridobivanju 'dokazov' in organiziranju sojenja si lahko iz dostopnih sodnih spisov ustvarimo le blede in nepopolno sliko. Vsi obsojeni so bili izpostavljeni dolgotrajnemu fizičnemu in psihičnemu mučenju, da bi iz njih izsilili lažna priznanja. Tako so Ljuba Sirca zasliševali dan in noč in ga, če je za trenutek zaspal, zbujali z besedami: 'Sirc, povejte vse ali pa vas bomo obesili!' Izsiljevali so ga z usodo njegovega bolnega očeta Franja: 'Vaša usoda in usoda vašega očeta je odvisna od tega, ali boste priznali!'

Štirideset let po tem montiranem sojenju, ki je zahtevalo tudi človeška življenja menimo, da njegove nedolžne žrtve morajo dobiti pravno, materialno in moralno zadoščenje. V Sloveniji za razliko od drugih republik že obstaja precedenčni primer. Po dolgem oklevanju in polovičarskih ukrepih so bile končno rehabilitirane vse nedolžne žrtve montiranih dachauskih procesov, kjer so bili obsojeni španski borci in stari komunisti, vojni ujetniki iz zloglasnega taborišča. Pravičnost nalaga, da se na povsem enak način obravnava tudi nedolžne žrtve montiranih sojenj nekomunistom, ki so sodelovali v NOB.

Zato pri pristojnih pravosodnih in državnih organih zahtevamo obnovo sodnega procesa skupini 'Stara pravda' in njihovo pravno in moralno rehabilitacijo, če se na ponovljenem sojenju dokaže, da so bili nedolžni.

Tako tudi pozivamo javnega tožilca, naj v smislu 404. člena Zakona o kazenskem postopku postopek obnovi.

Kopijo tega pisma pošiljamo Vrhovnemu sodišču Slovenije s predlogom, da ravna v smislu 4. odstavka 405. člena Zakona o kazenskem postopku.

V Beogradu,

8. 10. 1987

*V imenu Odbora za svobodo misli in izražanja:
Dragoslav Mihailović¹⁵⁹*

Po naročilu predsednika Sveta SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve Andreja Marinca je bila »informacija o Nagodetovem procesu oziroma o Ljubu Sircu« 9. decembra 1987 poslana tudi predsedniku Predsedstva CK ZKS Milanu Kučanu.¹⁶⁰ Dokument, ki so ga v predsednikovem uradu ročno označili s št. 01-4/1044, je vse-

¹⁵⁹ **Dragoslav Mihailović** (1930), srbski književnik in akademik, dobitnik številnih literarnih nagrad in priznanj, rojen v Čupriji, študiral je na Filozofski fakulteti v Beogradu. Pri dvajsetih letih je bil poslan na Goli otok. Po vrnitvi je sicer lahko končal študij, stalne zaposlitve pa ni mogel dobiti. (Dragoslav Mihailović /dostopno na: Wikipedia, slobodna enciklopedija, https://sh.wikipedia.org/wiki/Dragoslav_Mihailovi%C4%87/, 25. 8. 2016.)

¹⁶⁰ AS 1589/IV, t. e. 2650/10, št. 231-02/13-87, Dopis Sveta SR Slovenije za varstvo ustavne ureditve predsedniku Predsedstva CK ZKS Milanu Kučanu, 9. 12. 1987.

boval pripis: »*Marina, prosim pokliči na Martina Ivaniča*¹⁶¹ – *naj pride k meni. Prej mu daj to gradivo.*«¹⁶²

O nadaljnjem dogajanju v zvezi obnovo »Nagodetovega procesa« na Predsedstvu CK ZKS gradivo ne govori, obstajajo pa dokazi, da se je za Ljuba Sirca in njegova prizadevanja za obnovo procesa iz leta 1947 zelo zanimala Služba državne varnosti in ga skrbno nadzorovala še leta 1989. V delovnem poročilu za leto 1987 lahko med drugim preberemo: »*Emigrant Ljubo Sirc, ki skuša sprožiti obnovev tako imenovanega 'Nagodetovega procesa', si je kot pravnega zastopnika izbral ljubljanskega odvetnika Draga Demšarja,*¹⁶³ *medtem ko je vlogo veznega člana med njima odigral Kosta Čavoški iz Beograda. Z omenjenim procesom se ukvarjata zgodovinar Peter Vodopivec in Spomenka Hribar.*«¹⁶⁴

V naslednjem letu, 18. maja 1988, je Leon Kavčnik podal Javnemu tožilstvu SRS pobudo za obnovo postopka, v kateri je zapisal:

»*Obsojen sem bil na 16 (ne 10!)*¹⁶⁵ *let odvzema prostosti in zaplembo premoženja. Pismene sodbe nisem nikdar prejel in je glasom priložene kopije akta opr. št. 42/88 tudi ne morem dobiti.*

V smislu veljavnih predpisov se obračam na naslov, da sproži postopek pred Vrhovnim sodiščem SRS za obnovo postopka. To svojo pobudo utemeljujem z argumenti:

- 1) *Proces je bil sprožen in voden v takratnih razmerah, ko je bil stalinizem pri nas na višku in je veljalo geslo: 'Kdor ni z nami, je proti nam!' Zato predstavlja ves proces nezaslišano krivico.*
- 2) *Glavni obnovitveni razlog so spremenjene okoliščine. Jugoslavija je prva socialistična država, ki se je stalinizmu uprla in dosledno popravlja v tem času storjene krivice. Dandanes se coram publico*¹⁶⁶ *obravnavajo in objavljajo ideje, ki so bile za mene ocenjene kot protipravna dejanja.*

Zato upam, da je prišel čas, ko je mogoče popraviti tudi krivico, ki je bila storjena meni.«¹⁶⁷

¹⁶¹ Martin Ivanič (1948), zgodovinar, publicist in urednik, rojen v Dolenjem Suhorju pri Vinici, leta 1975 diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, od leta 1976 do 1990 je bil zaposlen pri CK ZKS kot strokovni delavec in vodja arhiva, ukvarjal se je z novejšo zgodovino in bil med drugim urednik pri Enciklopediji Slovenije in Mladinski knjigi. (Osebnosti A–L, str. 381.)

¹⁶² Mišljeno je gradivo, ki ga je poslal Svet za varstvo ustavne ureditve. (SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10.)

¹⁶³ Glej opombo št. 122.

¹⁶⁴ SI AS 1931, RSNZ, mikrofilm, številka posnetka A-11-16-0017, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1987 – Notranje področje – Sovražno delovanje s pozicij meščanske desnice.

¹⁶⁵ V priloženem dopisu sodišča je bilo število let napačno navedeno.

¹⁶⁶ Coram publico (latinsko) – pred javnostjo, javno, odkrito.

¹⁶⁷ Vrhovno državno tožilstvo RS, Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski zadevi k1/47 zoper obd. (obdolženega) dipl. ing. Kavčnik Leona, voden pod št. Ktr 225/88, priloženi opr. št. Ktr 1467/63 in Ktr 74/73; Pobuda Leona Kavčnika za obnovo postopka, 18. 5. 1988, Ktr 225/88.

Kavčnik je pobudi priložil dopis Vrhovnega sodišča SRS z dne 25. marca 1988,¹⁶⁸ iz katerega je razvidno, da je do marca 1988 vsaj dvakrat zaprosil za dostavo pravnomočne sodbe z »Nagodetovega procesa«:

»V zvezi z vašo ponovno vlogo z dne 3. 3. 1988, s katero prosite za dostavo pravnomočne sodbe, sporočamo naslednje:

S sodbo Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije z dne 12. 8. 1947, opr. št. K 1/47 ste bili zaradi kaznivega dejanja po čl. 2 in 3 točke 4, 8, 9, 10 in 11 Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (Uradni list FLRJ, št. 59/46) pravnomočno obsojeni na 10 let¹⁶⁹ odvzema prostosti s prisilnim delom, zaplembo vsega premoženja in delno izgubo političnih pravic za dobo petih let. Po čl. 14/III zgoraj navedenega zakona je v tej zadevi na prvi in zadnji stopnji sodilo Vrhovno sodišče LRS. Zoper tako sodbo ni bilo mogoče vložiti pritožbe, zato vam sodba ni bila vročena. V tej kazenski zadevi pa je bila sodba javno razglašena in ste seveda morali zvedeti zaradi kakšnih kaznivih dejanj ste bili obsojeni. Ker moramo spoštovati takrat veljavne predpise, vam že citirane sodbe ne moremo vročiti.

Menimo pa, da boste lahko že na podlagi podatkov, ki so vam na razpolago, dali ustrezno pobudo javnemu tožilcu SR Slovenije za eventuelno sprožitev obnove postopka. Na podlagi čl. 6 uvodnega zakona k zakoniku o kazenskem postopku (Uradni list FLRJ, št. 40/539) je v kazenskih zadevah, ki so bile pravnomočno zaključene do 1. 1. 1954, na podlagi določbe čl. 294/I ZKP/1948 le javni tožilec SR Slovenije upravičen, da predlaga obnovo kazenskega postopka, pri čemer mora o taki obnovi odločati Vrhovno sodišče SR Slovenije na podlagi določb Zakonika o kazenskem postopku z dne 12. 10. 1948.« Podpisana je predsednica sodišča Francka Strmole Hlastec.

Javno tožilstvo SRS je Leonu Kavčniku odgovorilo 30. maja 1988:

»V zvezi z vašo pobudo z dne 18. 5. 1988 za obnovo kazenskega postopka, ki je tekel zoper vas pred Vrhovnim sodiščem LRS v Ljubljani pod opr. št. K 1747, vam sporočamo, da se, po 292. členu zakona o kazenskem postopku z dne 12. oktobra 1948 (Uradni list FLRJ št. 97/48), ki bi se moral uporabiti v vašem primeru, ker ste bili obsojeni v letu 1947, kazenski postopek lahko obnovi:

- 1) Če se dokaže, da temelji sodba na ponarejeni listini ali na krivi izpovedbi priče ali izvedenca;*
- 2) Če se dokaže, da je prišlo do sodbe zaradi kaznivega dejanja javnega tožilca, osebe, ki je vodila preiskovanje, sodnika ali sodnika porotnika;*

¹⁶⁸ Opr. št. SU 42/88.

¹⁶⁹ Sodišče je naredilo napako, na katero je opozoril Kavčnik.

Francka Strmole Hlastec

- 3) Če se predložijo nove dejanske okoliščine ali nova dokazila, ki sami za sebe ali v zvezi s prej izvedenimi dokazi utegnejo povzročiti: ali oprostitev obsojenca ali njegovo obsodbo po milejšem ali strožjem zakonu ali obsodbo oproščene osebe oziroma osebe, zoper katero je bila obtožba zavrnjena.

V 1) in 2) primeru se mora dokazati s pravnomočno sodbo, da so bile navedene osebe spoznane za krive tistih dejanj.

V vaši pobudi niste navedli, da bi obstajala pravnomočna sodba iz 1) ali 2) točke 292. člena ZKP/48, niti, da obstajajo nove dejanske okoliščine ali nova dokazila, ki sami za sebe ali v zvezi s prej izvedenimi dokazi utegnejo povzročiti vašo oprostitev. Na podlagi vaše vloge in brez vsakega novega dokaza s katerim bi bilo mogoče pred Vrhovnim sodiščem SR Slovenije dokazati, da je v pravnomočni sodbi K 1/47 Vrhovnega sodišča LRS dejansko stanje zmotno ugotovljeno, pa ne moremo predlagati obnove kazenskega postopka.»¹⁷⁰ Podpisan je javni tožilec SRS Pavle Car.

1. junija 1988, torej še preden je bil ta dopis poslan Kavčniku (iz zapisa na dokumentu je namreč razvidno, da je bil odpravljen 3. junija), je Javno tožilstvo SRS oblikovalo naslednjo informacijo:

»Dipl. ing. Leon Kavčnik, roj.¹⁷¹ 28. 2. 1897, stan.¹⁷² v Prušnikovi ulici 9 v Ljubljani, pravnomočno obsojen s sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947,

¹⁷⁰ Vrhovno državno tožilstvo RS, Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski zadevi K 1/47 zoper obdolženega dipl. ing. Kavčnik Leona, voden pod št. Ktr 225/88, priloženi opr. št. Ktr 1467/63 in Ktr 74/73; Dopis javnega tožilstva SRS Leonu Kavčniku, 30. 5. 1988 (odpravljeno 3. 6.), Ktr 225/88 – 2/JF-bt.

¹⁷¹ Okrajšava za: rojen.

¹⁷² Okrajšava za: stanujoč.

opr. štev. K 1/47 zaradi kaznivih dejanj po zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo na 16 let odvzema prostosti s prisilnim delom, zaplembo premoženja in delno izgubo političnih pravic za dobo petih let, nam je poslal pobudo za vložitev predloga za obnovo kazenskega postopka.

Obsojenec v svoji pobudi navaja kot razloga za obnovo kazenskega postopka:

- '1) Proces je bil sprožen in voden v takratnih razmerah, ko je bil stalinizem pri nas na višku in je veljalo geslo: Kdor ni z nami, ta je proti nam. Zato predstavlja ves proces nezaslišano krivico in*
- 2) glavni obnovitveni razlog so spremenjene okoliščine. Jugoslavija je prva socialistična država, ki se je stalinizmu uprla in dosledno popravlja v tem času storjene krivice. Dandanes se coram publico obravnavajo in objavljajo ideje, ki so bile za mene ocenjene kot protipravna dejanja.'*

Obnovo kazenskega postopka, ki je bil pravnomočno končan pred 1. 1. 1954 sme, po veljavnih določbah zakona o kazenskem postopku, pri Vrhovnem sodišču SR Slovenije, predlagati le javni tožilec SR Slovenije ali zvezni javni tožilec, če so podane nove dejanske okoliščine ali nova dokazila, ki sami za sebe ali v zvezi s prej izvedenimi dokazi utegnejo povzročiti oprostitev obsojenca.

Obsojenec v svoji pobudi ni navedel novih dejstev in dokazov, iz katerih bi bilo mogoče sklepati, da so ugotovitve v pravnomočni sodbi zmotne in, da obsojenec ni storil dejanj za katera je bil obsojen. Zato in, ker ne razpolagamo z dokazi, na podlagi katerih bi lahko predlagali obnovo kazenskega postopka, smo obsojenca obvestili o tem, da za obnovo kazenskega postopka ni podlage.

Ker je bil obsojenec obsojen v tako imenovanem 'Nagodetovem procesu', glede katerega je član Srbske akademije nauka i umjetnosti¹⁷³ Dragoslav Mihailović že dne 8. 10. 1987 dal pobudo za obnovo kazenskega postopka, ki smo jo zavrnili, vas seznanjamo o pobudi dipl. ing. Leona Kavčnika.«¹⁷⁴ Podpisal jo je javni tožilec SRS Pavle Car. Informacija je imela oznako »zaupno« (»pov.«¹⁷⁵) in je bila poslana v vednost Janezu Stanovniku,¹⁷⁶ predsedniku Predsedstva SRS, Miranu

¹⁷³ Slovensko: Srbske akademije znanosti in umetnosti.

¹⁷⁴ SI AS 1944, t. e. 245 (mapa 4193), Javno tožilstvo SRS, Informacija, 1. 6. 1988, zap. št. pov. 5/88-JF-bt. Tožilski spis te informacije ne vsebuje.

¹⁷⁵ Okrajšava za srbsko besedo poverljivo (slovensko: zaupno).

¹⁷⁶ **Janez Stanovnik** (1922), pravnik in politik, rojen v Ljubljani, študiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, diplomiral leta 1949 v Beogradu. Med 2. svetovno vojno je sodeloval v OF in partizanskem gibanju ter opravljal pomembne funkcije v nastajajočih organih nove oblasti. Po vojni je delal v jugoslovanskih zveznih organih v Beogradu in pri Organizaciji združenih narodov (OZN), nekaj časa tudi kot generalni podsekretar. Med drugim je bil tudi direktor Inštituta za mednarodno politiko in gospodarstvo v Beogradu, profesor na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, član Zveznega izvršnega sveta, v zadnjih letih pred osamosvojitvijo (1988–1990) je bil predsednik Predsedstva SRS, po letu 2003 pa več let predsednik Zveze združenj borcev NOV Slovenije. (ES, knjiga 12. Ljubljana 1998, str. 268 in Osebnosti, M–Ž, str. 1066.)

Potrču, predsedniku Skupščine SR Slovenije, Milanu Kučanu, predsedniku Predsedstva CK ZKS, Francki Strmole Hlastec, predsednici Vrhovnega sodišča SRS, in Tomažu Ertlu, republiškem sekretarju za notranje zadeve.

Janez Stanovnik se je odzval tako, da je 9. junija 1988 Valeriji Antloga (verjetno zaposleni v njegovem uradu) naročil: »*Valerija: Priloženo je pred vsem za našo arhivo. Cirkulirajte članom predsedstva (vključno seveda Kučana in Smoleta) s prošnjo da po uporabi ali uničijo ali pa hranijo kot strogo zaupno. Kdorkoli drugi, bi se zanimal, lahko zapis samo prebere v naši pisarni, ne more pa ga raznašati okoli.*«¹⁷⁷ Zapis vsebuje ročno dopisan pripis: »*Prepisala in poslala tov. Kučanu, 10. 6. 1988.*« Dopis Milanu Kučanu se je glasil takole: »*V zvezi z Informacijo javnega tožilstva SR Slovenije z dne 1. 6. 1988 o pobudi ing. Leona Kavčnika iz Ljubljane za vložitev predloga za obnovo kazenskega postopka, tov. Janez Stanovnik predlaga, 'da bi bilo dobro, če bi se ob prvi priliki pomenili, kako in kaj storiti v tej zadevi. Kajti vsak tak korak v konkretnem primeru pomeni tudi širše implikacije za Nagodetov proces v celoti.' S spoštovanjem, po naročilu Valerija Antloga.*«¹⁷⁸

Dokumentov, ki bi govorili o tem, ali so se oziroma kaj so se »pomenili«, nismo našli. Nedvomno pa Leon Kavčnik kljub visoki starosti (91 let) ni odnehal. To je razvidno iz korespondence, ki je poleti 1988 potekala med Leonom Kavčnikom, Vrhovnim sodiščem SRS in Javnim tožilstvom SRS.

4. avgusta 1988 je Kavčnik poslal Vrhovnemu sodišču SRS ta dopis:

»*Dne 16. junija 1988 sem vložil v tukajšnjem Javnem tožilstvu akt z dne 15. junija 1988,*¹⁷⁹ *v katerem dajem pojasnila na njihov akt 225/88-2/JF-bt z dne 30. 5. 88. Ker do danes nisem prejel odgovora, prosim za zakonsko zaščito oz. za zaščito zakonitosti.*«¹⁸⁰

Vrhovno sodišče je 10. avgusta 1988 odstopilo vlogo Leona Kavčnika Javnemu tožilstvu SRS »*v pristojno poslovanje*«. ¹⁸¹

23. avgusta 1988 je Javno tožilstvo SRS Leonu Kavčniku odgovorilo takole:

¹⁷⁷ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193.

¹⁷⁸ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Dopis Valerije Antloga Milanu Kučanu po naročilu Janeza Stanovnika, 10. 6. 1988.

¹⁷⁹ Tega dokumenta v spisu Javnega tožilstva SRS glede Kavčnikovega predloga za obnovo postopka ni bilo mogoče najti, čeprav je naveden na seznamu dokumentov, ki sestavljajo spis »Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski zadevi K 1/47 zoper obdolženega dipl. ing. Kavčnik Leona«, voden pod št. Ktr 225/88.

¹⁸⁰ Vrhovno državno tožilstvo RS; dopis Leona Kavčnika je v prilogi dopisa Vrhovnega sodišča SRS Javnemu tožilstvu SRS, 10. 8. 1988, SU 42/88-101, Ktr 88-4.

¹⁸¹ Vrhovno državno tožilstvo RS, Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski zadevi K 1/47 zoper obd. dipl. ing. Kavčnik Leona, voden pod št. Ktr 225/88, priloženi opr. št. Ktr 1467/63 in Ktr 74/73; Dopis Vrhovnega sodišča SRS Javnemu tožilstvu SRS, 10. 8. 1988, SU 42/88-101, Ktr 88-4.

»V zvezi z vašim dopisom z dne 15. 6. 1988, ki ste ga naslovili na Vrhovno sodišče SR Slovenije in ki ga je to sodišče odstopilo nam, vam sporočamo, da le na podlagi vaše prošnje ne moremo zahtevati obnove kazenskega postopka pri Vrhovnem sodišču SR Slovenije. Za obnovo kazenskega postopka bi morali imeti na razpolago takšna nova dejstva in nove dokaze, na podlagi katerih bi sodišču mogli dokazati, da so bila odločilna dejstva v sodbi K 1/47 napačno in nepopolno ugotovljena. Takšnih novih dokazov pa nimamo niti vi sami ne trdite, da razpolagate z njimi in zato obnove kazenskega postopka ne moremo predlagati.

V kolikor želite kakšna nadaljnja pojasnila, se lahko osebno ali po vašem pooblaščenju oglasite pri Javnem tožilstvu SR Slovenije, kjer boste dobili potrebne informacije.«¹⁸² Dopis je podpisal namestnik Javnega tožilca SRS mag. Jože Friedl.¹⁸³

O nadaljnjih prizadevanjih Leona Kavčnika, da bi dosegel obnovo postopka, govorijo uradni zaznamki, ki so v naslednjih mesecih nastali na Javnem tožilstvu SRS. Podpisal jih je mag. Jože Friedl. V tistem z dne 16. septembra 1988 je bilo zapisano: »Danes se je zgledal ing. Kavčnik ter povedal, da je prinesel novo vlogo, s katero prosi za obnovo kazenskega postopka K 1/47. Povedal sem mu, da naj vlogo odda v vložišču. V razgovoru z njim, ki mu je prisostvoval še Boris Šetina, namestnik tu, je ing. Kavčnik na vprašanje, kako so ravnali organi OZNE z njim v preiskavi in, če so bila zoper njega uporabljena kakšna prisilna sredstva, odgovoril, da je bilo z njim ravnano, razmeram primerno, dobro. Prisilna sredstva niso bila potrebna, ker so preiskovalci imeli na razpolago zapisnik oz dnevnik soobdolženega Nagodeta, in je bilo vse dokazano. Dnevnik je preiskovalcem oz nekemu agentu, ki je rekel, da je bil zaprt z njenim možem,¹⁸⁴ izročila žena¹⁸⁵ Nagodeta, ko ji je agent rekel, da je tako naročil njen mož. Lj.,¹⁸⁶ 16. 9. 1988

¹⁸² Vrhovno državno tožilstvo RS, Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski zadevi K 1/47 zoper obdolženega dipl. ing. Kavčnik Leona, voden pod št. Ktr 225/88, priloženi opr. št. Ktr 1467/63 in Ktr 74/73; Dopis javnega tožilstva SRS Leonu Kavčniku, 23. 8. 1988, Ktr/88-5-JF/mh.

¹⁸³ **Mag. Jože Friedl** (1933), pravnik, rojen na Ptuj, leta 1958 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Do leta 1963 je bil sodnik na ptujskem občinskem sodišču, potem profesionalni predsednik ideološke komisije pri Občinskem komiteju ZKS Ptuj, od leta 1964 do 1974 je bil zaposlen pri občinskem javnem tožilstvu na Ptuj, od leta 1974 pa namestnik javnega tožilca SRS v Ljubljani. Na tožilstvu je ostal tudi po osamosvojitvi, po preimenovanju javnega tožilstva v državno tožilstvo leta 1995 kot vrhovni državni tožilec. Istega leta je bil imenovan za svetnika državnega tožilstva, bil pa je tudi namestnik generalnega državnega tožilca Antona Drobniča do izteka njegovega mandata proti koncu leta 1998. (AS 1589, CK ZKS, škatla 4775; Uradni list RS, št. 67/1995; Anton Drobnič: Ob povratku škofa Rožmana II. del, revija NSZ, 1. 9. 2013 /dostopno na: Ob povratku škofa Rožmana (II. del), <http://nszaveza.github.io/articles/90-ob-povratku-skofa-rozmana-ii-del/>, 25. 8. 2016.)

¹⁸⁴ Tukaj je prišlo do pomote – mišljena je bila Nagodetova mati.

¹⁸⁵ Pravilno: mati.

¹⁸⁶ Okrajšava za: Ljubljana.

*ob 12 h.*¹⁸⁷ Dokument vsebuje še dva prepisa. Prvi pravi: »Dne 5. 10. 88 se je ing. Kavčnik znova oglasil. Povedal sem mu, da naj zaprosi VS¹⁸⁸ SRS, da mu dovoli pregled spisa K 1/47, ki ga želi videti po vlogi naslovljeni na nas. O tem, kaj mu bi VS odpili...¹⁸⁹ Drugi pa: *Obsojenec se ni več oglasil. Spis vložite! 13. 12. 1989*«.

Leon Kavčnik zaradi odklonilnega odgovora Javnega tožilstva SRS glede njegove vloge za obnovo postopka še vedno ni obupal, ampak je iskal naklonjenost drugje. 25. 9. 1988 je pisal predsedniku Predsedstva SRS dr. Janezu Stanovniku. V tem pismu je predvsem razlagal svoje poglede na reševanje ekonomskih vprašanj, »Nagodetovega procesa« pa ni omenil. Priložil je tudi nekaj svojih prispevkov (odgovor na članek Kako iz krize v uspešen socializem, objavljen v Delu, rubrika Pisma bralcem, 23. 4. 1988; prispevek z naslovom Delavci kot sopodjetniki, verjetno rubrika Pisma bralcev, Delo 16. 7. 1988; fotokopijo publikacije iz leta 1974 z naslovom Problematika merila vrednosti, ki jo je izdal v samozaložbi v srbohrvaščini).¹⁹⁰

Janez Stanovnik mu osebno ni odgovoril, a je poskrbel za to, da je Kavčnik kmalu prejel vljuden odgovor:

»Najlepše se Vam v imenu predsednika Janeza Stanovnika zahvaljujem za Vaše razprave in prispevke, ki ste mu jih poslali. Prosil me je, da Vam sporočim, da je vse gradivo prebral z največjim zanimanjem. Predsednik meni, da vsebuje izredno zanimive predloge in sugestije, ki jih bo prav gotovo upošteval v razpravah o tej problematiki v prihodnje. Iskreno Vam bo hvaležen, če ga boste tudi v prihodnje obveščali o svojih eventuelnih predlogih in razmišljanjih.

Trenutno je v izredni časovni stiski in Vas prosi, da to sprejmete z razumevanjem na znanje.

S spoštovanjem!

*Po naročilu Valerija Antloga, Ljubljana, 5. 10. 1988.*¹⁹¹

Kavčnik se je na Stanovnikovo pismo hitro odzval. Tudi tokrat ni omenil procesa, ampak je le nizal svoja mnenja o zgodovini Jugoslavije in aktualnih problemih.¹⁹²

V letu 1989 je bilo precej pozornosti namenjene načrtovanju obiska Ljuba Sirca v Jugoslaviji. O tem govori pismo, ki ga je Ljubo Sirc, tedaj profesor na Univerzi v

¹⁸⁷ Vrhovno državno tožilstvo RS, Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski zadevi K 1/47 zoper obdolženega dipl. ing. Kavčnik Leona, voden pod št. Ktr 225/88, priloženi opr. št. Ktr 1467/63 in Ktr 74/73; Uradni zaznamek, Ktr 225/88–6.

¹⁸⁸ VS – Vrhovno sodišče.

¹⁸⁹ Nadaljevanje besedila na ohranjeni kopiji dokumenta ni vidno.

¹⁹⁰ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Pismo Leona Kavčnika predsedniku Predsedstva SRS dr. Janezu Stanovniku z dne 25. 9. 1988 s prilogami (prejeto 26. 9. 1988, št. 07-886/88, P-127).

¹⁹¹ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Odgovor Janeza Stanovnika Leonu Kavčniku, 5. 10. 1988.

¹⁹² SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Pismo Leona Kavčnika Janezu Stanovniku, 14. 10. 1988.

Glasgowu (Oddelek za politično ekonomijo) 7. januarja 1989 poslal dekanu Ekonomske fakultete v Ljubljani dr. Ivanu Ribnikarju:¹⁹³

»Dragi gospod kolega, ko sva se pred letom srečala v Györu,¹⁹⁴ ste me povabili, naj pridem predavat na Ekonomsko fakulteto, če kdaj pridem v Ljubljano. Takrat si nisem mislil, da Vam bom že tako kmalu pisal o svojem obisku doma, toda medtem sem dobil povabilo iz Beograda, naj pridem na konferenco Jugoslovanskega združenja za sociologijo.

Stvar je žal bolj zapletena, kot ste si najbrž mislili. Moj članek, ki sem ga že pred leti napisal za Novo revijo, še vedno ni objavljen po prepovedi, ki jo je urednikom sporočil Smole,¹⁹⁵ ob očitku, da sem član sovražne emigracije. Že davno sem ga prosil, naj mi pove, kaj to pomeni, danes sem mu pa spet pisal in prepis prilagam. Šarjenje s sovražno emigracijo lahko name opozori komunistično policijo, s katero sem se že več kot preveč bodel.

Cela reč seveda postaja smešna – zadnje čase sem bil nekajkrat v deželah, ki jim vladajo komunisti, doma pa še vedno ne kljub vsemu govorjenju o spremembah. Reči moram, da je očitanje sovražnosti prav kakor moj prvotni proces v ostrem nasprotju s človekovimi pravicami, na katere se jugoslovanski komunisti radi sklicujejo.

Zvedel sem, da ste pred kratkim postali član predsedstva Slovenije, kar Vam verjetno daje vsaj kako možnost, da načnete mojo zadevo.

Z iskrenimi pozdravi Vaš Ljubo Sirc.»¹⁹⁶

Ribnikar se je 3. februarja 1989 obrnil na Jožeta Smoleta, predsednika Predsedstva RK SZDL Slovenije:

»Spoštovani tov. Jože Smole! Pišem Vam zaradi prof. Ljuba Sirca, in to v dveh zadevah. Najprej zaradi pisma, ki mi ga je pisal in v katerem me prosi, da bi mu skušal pomagati v njegovi želji, da pride na znanstveno konferenco Jugoslovanskega združenja za sociologijo, na katero je povabljen. Konferenca bo v Beogradu od 26. do 28. maja tega leta. Zatem vam pišem zaradi proslave

¹⁹³ Dr. Ivan Ribnikar (1936), ekonomist, rojen v Skopju, v letu 1960 diplomiral na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1969 tudi doktoriral. Tu je bil zaposlen vse od leta 1960, od leta 1979 kot redni profesor, dekan pa je bil v obdobju 1987–1989. V letih 1988–1990 je bil tudi član Predsedstva SRS. Strokovno se je izpopolnjeval v Veliki Britaniji, predaval pa je tudi na različnih univerzah nekdanje Jugoslavije in v ZDA. (ES, knjiga 10. Ljubljana 1996, str. 210.)

¹⁹⁴ Mesto v severozahodnem delu Madžarske.

¹⁹⁵ Mišljen Jože Smole, tedanji predsednik RK SZDL Slovenije.

¹⁹⁶ AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«; pismo je priloga pisma dekana Ekonomske fakultete Borisa Kidriča Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani prof. dr. Ivana Ribnikarja Jožetu Smoletu, predsedniku predsedstva RK SZDL Slovenije z dne 3. 2. 1989, št. kabineta predsednika CK ZKS: 01-24/80, 6/2-1989.

70-letnice naše univerze in moje želje ter želje mojih kolegov iz fakultete, da bi na to proslavo povabili poleg prof. Karla Bonuttija¹⁹⁷ tudi njega.

Prof. Ljuba Sirca sem osebno spoznal marca leta 1988 v Györu, kjer je bila konferenca o alternativnih modelih (prihodnjih) socialističnih ekonomskih sistemov. Na tej konferenci so bili vsi pomembni zahodni ekonomisti, ki se ukvarjajo s socialističnim ekonomskim sistemom. Med njimi je bil tudi prof. Ljubo Sirc z referatom. Od preje sem poznal nekaj njegovih razprav in takrat sem ga povabil naj pride na kakšno predavanje na našo fakulteto, ko bo prišel v Jugoslavijo. O njegovih težavah nisem vedel in tudi mi takrat ni razložil vseh podrobnosti v zvezi s svojim primerom. Osebno sem dobil o njem najboljše mnenje. Kar zadeva njegovo znanstveno delo, sem takrat dobil občutek, da je njegova kritičnost (kakor sploh vseh, ki analizirajo socialistični gospodarski sistem od zunaj) do prakse socialističnega ekonomskega sistema manj ostra od kritičnosti tistih, ki smo na primer bili v Györu iz socialističnih držav. To je veljalo tudi za ekonomiste iz SZ. Moj referat je imel naslov 'Money and finance in Yugoslavia (Institutional Peculiarities)'.¹⁹⁸

Glede na to mislim, da je v tem trenutku irelevantno, kako je bilo s tako imenovanim Nagodetovim procesom, v katerem je bil, kakor sem zvedel, eden od obtoženih tudi prof. Ljubo Sirc. Prof. Ljubo Sirc je uveljavljeni ekonomist, profesor na univerzi v Glasgowu, in sem prepričan, da bi mu bilo zagotovilo, da bo lahko neovirano bival v Jugoslaviji, ne samo nekaj, na kar ima pravico, ampak da bi to bilo tudi ali predvsem v korist vsaj naše fakultete in univerze.

Druga stvar zadeva povabilo prof Ljubu Sircu na proslavo 70-letnice naše univerze, in sicer v zvezi s pobudo, da vsaka fakulteta povabi nekaj v tujini uveljavljenih znanstvenikov. Ime prof. Ljuba Sirca je bilo omenjeno na fakulteti in zaradi tega moram kot dekan storiti vse, da pride do tega povabila prof. Ljubu Sircu. V tej zvezi želim dobiti zagotovilo, da ne bi odziv prof. Ljuba Sirca na naše povabilo naj pride aprila tega leta v Ljubljano, pomenilo zanj kakšno zelo neugodno presenečenje. Da se tega boji že ob morebitnem obisku konference sociologov, je mogoče prebrati iz pisma, ki mi ga pošilja.

Zaradi tega Vas prosim, da pomagate zagotoviti prek ustreznih oblastnih institucij, da ne bi prišlo do neugodnih presenečenj ob obisku prof. Ljuba Sirca v Jugoslaviji, in sicer aprila letos v Ljubljani na povabilo naše fakultete in maja meseca tega leta v Beogradu na povabilo Jugoslovanskega združenja za sociologijo.

¹⁹⁷ **Karl Bonutti** (1928), sociolog, ekonomist in diplomat, rojen v Bukovici, študiral v Fribourgu v Švici, potem pa je živel v ZDA in predaval na različnih univerzah. Bil je častni konzul RS v Clevelandu, od leta 1998 do 2002 pa njen veleposlanik v Vatikanu. (Osebnosti, A–L, str. 89.)

¹⁹⁸ V slovenskem prevodu bi se glasilo nekako takole: Denar in finance v Jugoslaviji (institucionalne posebnosti).

Ker vem, da ne boste ob tej zadevi ravnodušni in da boste naredili vse, kar je mogoče, da se izkaže strah prof. Ljuba Sirca kot neutemeljen, vas najlepše pozdravljam.«¹⁹⁹ Pismo je bilo poslano v vednost Janezu Stanovniku, predsedniku Predsedstva SRS, in Milanu Kučanu, predsedniku Predsedstva CK ZKS.

17. januarja 1989 pa se je Ljubo Sirc tudi osebno obrnil na Jožeta Smoleta (predsednika RK SZDL Slovenije). Napisal mu je:

»Cenjeni predsednik Smole, ko sem bil pred časom povabljen, naj napišem prispevek k anketi o reševanju jugoslovanske krize v Novi reviji, ste Vi kot predsednik SZDL urednikom prepovedali, da članek objavijo. Sedaj sem prejel povabilo Združenja za sociologijo, naj se v maju udeležim beograjske konference na temo 'Jugoslavija ob koncu stoletja'.

Seveda bi bil rad na tem posvetovanju, toda ne vem, kaj me čaka, če pridem v Jugoslavijo, ko me med drugim Vi proglašate za člana 'sovražne emigracije'. Že v pismu z dne 7. decembra 1989²⁰⁰ sem Vas vprašal, kaj naj ta označba pomeni, vendar nisem dobil odgovora.

Med tem je bilo iznesenih nekaj zahtev po obnovi postopka proti Črtomirju Nagodetu in soobtožencem, med katerimi sem bil tudi jaz. V rokah imam knjigo M. Djilasa²⁰¹ Članki 1941-1946, ki jo je l.²⁰² 1948 natisnila Cankarjeva založba. Iz te knjige in podobnih publikacij jugoslovanskih komunističnih voditeljev iz te dobe jasno sledi, da niso mogli biti popolnoma pri zdravi pameti, ko so se brezmejno navduševali za Josipa Visarionoviča Stalina,²⁰³ po lastnih svojih ka-

¹⁹⁹ SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«, Pismo dekana Ekonomske fakultete Borisa Kidriča Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani prof. dr. Ivana Ribnikarja Jožetu Smoletu, predsedniku Predsedstva RK SZDL Slovenije z dne 3. 2. 1989, št. kabineta predsednika CK ZKS: 01-24/80, 6/2-1989.

²⁰⁰ Očitno napaka v letnici, saj je pismo pisal januarja 1989.

²⁰¹ **Milovan Đilas**, tudi Djilas (1911–1995), jugoslovanski politik in publicist, rojen v Podbišću blizu Kolašina (Črna gora), študiral pravo in književnost v Beogradu, od leta 1932 član KPJ. Med drugo svetovno vojno je bil eden od voditeljev NOG, po vojni pa je spadal med najvplivnejše politike v državi. Leta 1954 je zaradi kritike nedemokratskih metod ZKJ in zagovarjanja potrebe po obstoju opozicijskih strank izgubil vse politične funkcije. Po letu 1955 je bil večkrat obsojen. Obdobje od leta 1956 do 1966 je pretežno preživel v zaporu, potem pa je večinoma živel v Beogradu. S svojimi deli, ki so do leta 1988 lahko izhajala le v tujini, je postal doma in v svetu eden najbolj znanih in odločnih kritikov poveljnih komunističnih sistemov. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 71.

²⁰² Okrajšava za: leto.

²⁰³ **Josif Visarionovič Stalin**, pravi priimek Džugašvili (1878 ali 1879–1953), sovjetski politik gruzinskega rodu, od leta 1903 funkcionar boljševiške stranke, od leta 1912 član njenega vodstva. Po Lenini smrti je postal njegov naslednik na čelu države in partije, odstranil je vse politične tekmece in uvedel osebno diktaturo. Leta 1939 je s Hitlerjevo Nemčijo sklenil nenapadalni pakt, po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo (SZ) pa je sodeloval z zahodnimi zavezniki. Po drugi svetovni vojni je skušal okrepiti sovjetski vpliv v Evropi in vzpostavil sovjetsko nadvlado nad deželami vzhodne Evrope. (Igor Antič: Veliki svetovni biografski leksikon. Osebnosti, ki so oblikovale našo civilizacijo. Ljubljana 2002/odslej Antič, Veliki svetovni biografski leksikon/, str. 1037.)

snejših izjavah, ki jim sedaj pritrjuje tudi Mihail Gorbačov,²⁰⁴ s Hitlerjem največjega zločinca v človeški zgodovini. V njegovem imenu so z vso ihto uničevali ljudi in stvari. Ko so kasneje postali malo pametnejši, niso bili zadosti človeško dostojni in pogumni, da bi priznali svojo prejšnjo zaslepljenost in se opravičili žrtvam. To pomanjkanje morale kaže tudi sedanja voditeljska generacija, ko ljudi kot mene zmerja s 'sovražniki'.

Ker ste očitno za to pristojni, Vas torej prosim za sporočilo, da me komunistične oblasti ne bodo nadlegovale, če po dolgem času pridem domov, se udeležim znanstvenih posvetovanj, na katera me vabijo, in po svojih močeh prispevam k reševanju krize, ki je prav gotovo nisem zakrivil jaz.

Z dolžnim spoštovanjem

Ljubo Sirc».²⁰⁵

Na tem mestu je tudi vabilo Ljubo Sircu za udeležbo na znanstveni konferenci maja 1989 v Beogradu, ki jo je 5. novembra 1988 poslalo Jugoslovansko udruženje za sociologijo iz Beograda.²⁰⁶

Sirčevo pismo je pisarna predsednika RK SZDL Slovenije 24. marca 1989 posredovala Milanu Kučanu, Janezu Stanovniku in »B. Polaku«.²⁰⁷ Spremno besedilo se glasi:

»Spoštovani! Po nalogu predsednika pošiljamo fotokopijo pisma, katerega je nanj naslovil Ljubo Sirc. Predsednik predlaga, da se dogovorite glede njegovega odgovora.

Lepo vas pozdravljamo! Iz pisarne predsednika.«²⁰⁸ Temu dopisu sledi kratek nedatiran in nepodpisan zapis: »Miloš,²⁰⁹ prosim te za mnenje – morda še Kle-

²⁰⁴ **Mihail Sergejevič Gorbačov** (1931), ruski politik, zadnji predsednik sovjetske države (1985–1991). Od leta 1971 je bil član CK KP SZ, leta 1985 pa je bil izvoljen za generalnega sekretarja sovjetskega komunističnega vodstva. Bil je začetnik socialnih in gospodarskih reform (perestrojka) ter sprememb glede svobodnega izražanja javnega mnenja (glasnost). Odigral je pomembno vlogo v zunanji politiki, saj je bistveno prispeval h koncu dolgoletne blokofske razdelitve Evrope in sveta. Leta 1990 je prejel Nobelovo nagrado za mir, v naslednjem letu, po razpadu SZ, pa je odstopil z vseh položajev. (Antič, Veliki svetovni biografski leksikon, str. 37111.)

²⁰⁵ SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«, Pismo Ljuba Sirca (»Centre for Research into Communist Economies«, London) Jožetu Smoletu, predsedniku SZDL Slovenije, 17. 1. 1989.

²⁰⁶ SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«.

²⁰⁷ Verjetno mišljen Bojan Polak - Stjenka, tedaj predsednik Zveze združenj borcev NOV Slovenije.

²⁰⁸ SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«, Dopis pisarne predsednika RK SZDL Slovenije, naslovljen na Milana Kučana, Janeza Stanovnika in Bojana Polaka, 24. 3. 1989 (opr. št. 02.5/7). Podpis je nečitljiv.

²⁰⁹ Iz enega od sledečih dopisov je razvidno, da je bil najverjetneje mišljen Miloš Prosenc.

*menčičevo.*²¹⁰ »Miloš« je 9. 2. 1989 odgovoril takole: »1. Ker Ljubo Sirc ni na listi 'krvavih emigrantov', bo slej ko prej treba urediti oz. normalizirati odnos do njega. 2. Vendar pa je neizpodbitno dejstvo, da se je povezoval s sovražno emigracijo. ZATO NE BI RAD VIDEL, DA BI BIL NJEGOV PRIHOD V LJUBLJANO TRIUMFALEN. To pa bo, če bo dobil vabilo za 70. letnico naše univerze.²¹¹ Miloš 9/2 1989.«²¹² Na tem mestu je ohranjen še kratek pripis: »Marina, za prvo naslednjo sejo P²¹³ SRS.«²¹⁴ V okviru ohranjenega gradiva Predsedstva SRS iz obdobja po 9. februarju 1989 ni bilo mogoče najti nobenih podatkov o seji predsedstva, na kateri bi bila obravnavana problematika, povezana s Sircem ali z »Nagodetovim procesom«.²¹⁵

Vendar pa je Ljubo Sirc pomladi 1989 po dolгих letih le obiskal domovino, o čemer priča zapis v njegovi knjigi:²¹⁶

»Po vabilu na sociološki kongres sem pisal članom republiškega predsedstva v Sloveniji in jih vprašal, ali me bodo pustili pri miru, če pridem v Jugoslavijo. V imenu vseh mi je profesor Ribnikar odgovoril, da bi me v Ljubljani z veseljem sprejeli, toda da sem za Beograd 'persona non grata'.²¹⁷ Ko sem nato vprašal za mnenje 'Foreign Office',²¹⁸ so mi odgovorili, naj kar grem.

Tako sem se maja 1989 vrnil v Kranj, svoje rojstno mesto, od koder sem pobegnil leta 1955 in od koder smo Sirci zbežali pred Nemci leta 1941. Zaradi varnosti sta šli z menoj žena Sue in hčerka Nadja, vendar v Sloveniji nisem občutil nobene sovražnosti. Nasprotno, ekonomska fakulteta me je celo povabila, naj zbranim profesorjem predavam, pozdravil pa me je član slovenskega predsedstva Žakelj.²¹⁹

Kot sem načrtoval, sem potoval najprej v Beograd, kjer sta me pozdravila zdaj

²¹⁰ SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«.

²¹¹ Besede so podčrtane v izvirniku.

²¹² SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«, Odgovor Miloša (Prosenca), 9. 2. 1989, rokopis.

²¹³ P – Predsedstvo.

²¹⁴ SI AS 1589/IV, t. e. 2650/10, mapa z naslovom »Sirc«, kratek zapis v rokopisu, brez datuma in podpisa.

²¹⁵ SI AS 1944, Predsedstvo SRS, škatle 56–58 (v katerih so zapisniki sej predsedstva SRS iz leta 1989).

²¹⁶ Sirc, Dolgo življenje po smrtni obsodbi, str. 453.

²¹⁷ »Persona non grata« – latinska besedna zveza, ki navadno označuje osebo, ki ni zaželena oz. dobrodošla v določeni državi zaradi nasprotovanja oblasti.

²¹⁸ Britansko zunanje ministrstvo.

²¹⁹ Morda mišljen **Viktor Žakelj** (1943), politik in ekonomist, rojen v Žireh, diplomiral leta 1972 na Pedagoški akademiji v Ljubljani, leta 1981 na Visoki ekonomsko-komercialni šoli v Mariboru in leta 1986 magistriral na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Zaposlen je bil na različnih področjih. V letih 1986–1988 je bil svetovalec za ekonomska vprašanja pri Predsedstvu SRS, do leta 1990 član vodstva SZDL Slovenije, v letu 1990 je bil soustanovitelj Socialistične stranke, potem je postal njen predsednik in poslanec v slovenskem parlamentu, v letih 1992–1993 pa tudi podpredsednik slovenske vlade. Pozneje je deloval predvsem v gospodarstvu. (Osebnosti M–Ž, str. 1352.)

že stara prijatelja Čavoški in Koštunica.²²⁰ Na letališču me je sprejelo toliko Beograđćanov, da me je zanimalo zakaj. Pojasnili so mi, da je slovenska policija zahtevala od beograjske, naj me aretirajo. Menda je Beograd odgovoril, naj to storijo kar v Ljubljani, kamor se bom tako in tako vrnil.» O tem glej dokument v prilogi.

Spomladi 1989 je Leon Kavčnik znova pisal Stanovniku. Tokrat je omenil tudi proces:

»Spoštovani tovariš predsednik!

Takoj vam moram čestitati na intervju-ju, ki ste ga pravkar dali na televiziji. Z zgubarji in goljufi v kompanijo ne smemo, pa če nam je čakati pred vratmi deset let, toda brez Jugoslavije nikamor!

Naša mladina se ne zaveda, kako grozljivo podoben je sedanji razvoj na severu razvoju v tridesetih letih. Naše žene bi morale po pravici strašiti svoje otroke s 'Hannibal (čitaj Hitler) ante portas!'²²¹ Mladina naj upošteva, da mi nismo Luksemburžani, ki niso nikomur na poti. Že Marx je napisal, da Slovenci in Hrvati nimamo pravice, zapirati Nemcem in Madžarom poti do morja, sam Hitler ga je moral biti vesel, in kominterna²²² nam leta 1918 ni nikdar oprostila. Ne morem se ubraniti vtisu, da misli po Katonsko, Jugoslaviam esse delendam.²²³

Pravi povod za to pismo pa je oseben. Sedaj je velik trušč zaradi procesa proti Janši & Com²²⁴ katerega crimen je vojna tajna ... Kakšna sreča, če bi se bil

²²⁰ Dr. Vojislav Koštunica (1944), srbski pravnik in politik, rojen v Beogradu, leta 1966 diplomiral na tamkajšnji pravni fakulteti, kjer je leta 1974 tudi doktoriral. Najprej se je zaposlil na fakulteti (leta 1970 jo je moral iz političnih razlogov zapustiti), nato na različnih znanstvenih inštitutih. V osemdesetih letih je bil deževan na področju zaštite človekovih pravic in bil leta 1989 med ustanovitelji Demokratske stranke Srbije, ki ji je več let tudi predsedoval (1992–2014). Opravljal je še številne druge pomembne javne funkcije: bil je poslanec v srbski skupščini, predsednik Zveze republik Jugoslavije (2000–2003), predsednik vlade Srbije (2004–2008). (Vojislav Koštunica /dostopno na: Wikipedia, slobodna enciklopedija, https://sh.wikipedia.org/wiki/Vojislav_Ko%C5%A1tunica/, 25. 8. 2016.)

²²¹ Mišljen latinski pregovor »Hanibal ante portas« (Hanibal je pred vrati).

²²² **Komunistična internacionala (KI)** ali **Kominterna** (1919–1943), mednarodna delavska politična organizacija, ki je temeljila na marksističnih načelih. Ustanovljena je bila leta 1919 na Leninovo pobudo v obdobju, ko so bila razširjena pričakovanja o izvedbi svetovne socialistične revolucije. S ponovno utrditvijo kapitalizma in krepitvijo sovjetskega vpliva v mednarodnem delavskem gibanju pa se je pod Stalinovim vplivom iz prejšnjega »borbenega štaba svetovnega komunističnega gibanja« vedno bolj spreminjala v orodje sovjetske notranje in zunanje politike. Jugoslavijo je pojmovala izključno kot »tvorbo zahodnoevropskega imperializma«, ki bi jo bilo treba razbiti, in se zavzemala za izločitev Slovenije, Hrvaške in Makedonije iz Jugoslavije na temelju pravice do samoodločbe. (ES, knjiga 4. Ljubljana 1990, str. 166.)

²²³ Kavčnik je na tem mestu parafraziral znameniti izrek, ki ga je v svojih govorih večkrat uporabil rimski državnik Kato (Cato) starejši (234–149 pr. n. št.) v obdobju vojn proti Kartagini, glavnemu mestu nekdanje države Kartažanov na severni obali Afrike: »Ceterum censeo Carthaginem esse delendam« (Sicer pa menim, da bi bilo Kartagino treba uničiti.).

²²⁴ Mišljen proces proti četverici (Ivanu Borštnerju, Janezu Janši, Davidu Tasiću in Franciju Zavrlu), ki je potekal pred vojaškim sodiščem v Ljubljani od 18. do 27. julija 1988 in je sprožil množične proteste ter intenzivna prizadevanja različnih organizacij in posameznikov za izpustitev obsojenih.

26. 3. 41 našel kdo, ki bi Simovića zaprl! Prihranjenih bi bilo najmanj milijon srbskih življenj in mi bi stopili v vojno pod našimi pogoji!

Proces Janša je postal državna zadeva; ko pa so aretirali 26. 5. 47. tri redne profesorje univerze, enega docenta in enega bivšega ministra ter 10 drugih intelektualcev,²²⁵ jih obtožili in opsovali ter obsodili tri na smrt (dr. Nagodeta so ustrelili), ostale pa na po 10 do 20 let ječe,²²⁶ ni niti pes zalajal. To je bil izrazit stalinski prestižni proces; moji Kordunaši²²⁷ so rekli: videla žaba, da kuju konja, pa je i ona digla nogu.²²⁸ Proces je bil montiran in to v preveliki zavesti moči zelo površno.

Neki agent OZNE je v preobleki v kmečkega fanta iz okolice Tržiča napravil ženi nekega domobranskega oficirja uslugo in jo varno prepeljal ilegalno preko meje. S tem si je pridobil zaupanje celovških emigrantov ('center 101'). Kot 'kurir' Peter je prenašal ob kontroli Ozne pošte raznim političnim skupinam, med drugim tudi dr. Nagodetu.²²⁹ Ko je dr. Nagode končno vprašal, kakšen red si predstavljajo po komunistični eri, so odgovorili, kako bi razdelili fotelje. 'Hvala, to smo pa že imeli!, mi imamo čisto drugačen koncept.' Ta koncept imamo še danes in komunisti sami ga bodo izvajali, ako jim Marx ni pojedel vse pameti.

Ko je Kidrič²³⁰ videl, da iz njegove moke ne bo kruha, je skrpucal proces, pri tem pa je po potrebi vgradil neresnice, predvsem pa je pozabil obsoditi 'kurirja Petra', ali pa ga vsaj vplesti kot 'skesano pričo'. Da je bilo sodišče o vsej lumpa-

²²⁵ Med obsojenimi na »Nagodetovem procesu« sta bila dva redna profesorja na ljubljanski univerzi (Boris Furlan na Pravni fakulteti in Leon Kavčnik na Tehniški fakulteti), Črtomir Nagode pa je bil pred 2. svetovno vojno asistent na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Življenjske poti vseh so podrobno predstavljene v knjigi Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim (poglavje Obtoženi in obsojeni, str. 21–78).

²²⁶ Podatki niso točni, nekateri so bili obsojeni tudi na manj kot 10 let.

²²⁷ Leon Kavčnik je od februarja 1924 do leta 1941 služboval v Topuskem na Hrvaškem, ki se po nekatereh delitvah države uvršča na področje Korduna, etnokulturne regije, ki spada v sklop Karlovske županije.

²²⁸ Ljudski pregovor, razširjen v hrvaškem in srbskem okolju. V slovenščini bi se glasil: Ko je žaba vide-la, da kujejo konja, je še sama dvignila nogo.

²²⁹ »Peter« je vzpostavil stik s Pavlo Hočevar in pozneje še z Zoronom Hribarjem, z Nagodetom je stik vzpostavil samo posredno. Več o tem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 91.

²³⁰ **Boris Kidrič - Peter** (1912–1953), rojen na Dunaju, se je po končani gimnaziji v Ljubljani vpisal na študij kemije, postal najprej član Zveze komunistične mladine Jugoslavije (Savez komunističke omladine Jugoslavije – SKOJ), nato pa eden od najpomembnejših slovenskih komunističnih voditeljev. Leta 1940 je bil na 5. državni partijski konferenci izvoljen za člana CK KPJ. Bil je eden od pobudnikov in organizatorjev Društva prijateljev Sovjetske zveze in leta 1941 OF. V slovenskem NOG je imel eno vodilnih vlog. Po vojni je bil sprva predsednik slovenske vlade in sekretar CK KPS, nato pa je odšel v Beograd, kjer je opravljal pomembne funkcije na področju gospodarstva. Več med drugim v: Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 16.

Ivan Kavčnik

riji poučeno, dokazuje nastop sodnika Pakiža²³¹ (mojega nekdanjega prepordovskega²³² tovariša), ki je obtoženi Elizabeti Hribar trdo očital, kako nevarno protidržavno dejanje je zagrešila s tem, da je dala 'kurirju Petru' jesti! Zaradi tega je bila tudi obsojena.²³³

Že sama ta dejstva zadostujejo za vsak lajiški razum, da mora ves proces pasti. Ne, vrhovno sodišče se drži obstoječih paragrafov, po katerih je obnova procesa možna: ali mora biti predhodno kak sodnik obsojen in kaznovan itd. ali pa morajo biti navedena nova dejstva itd., že obravnavana, čeprav krivo ocenjena dejstva ne pridejo v poštev. V mojem primeru je torej treba najpreje (že pokojnega²³⁴) sodnika Pakiža obtožiti in obsoditi, ker je vedel, da 'kurir Peter' ni izdajalec, pa je Elizabeto Hribar vendar obsodil, potem šele lahko zahtevam obnovo procesa! Je pa bil cesar Franc Jožef že praktičnejši: čim je iz Friedjungovega procesa²³⁵ izvedel, da je v obtožbi zagrebskega procesa nekaj narobe, je

²³¹ **Silverij Pakiž** (1894–1963), rojen v Ribnici na Dolenjskem, končal Pravno fakulteto v Zagrebu, nato je bil zaposlen kot sodnik pri različnih okrajnih in okrožnih sodiščih. Med vojno je bil nekaj časa v internaciji na Rabu, potem pa je sodeloval v OF in organih t. i. ljudske oblasti. V letu 1944 je bil referent Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih sodelavcev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), od 1. 9. 1944 pa načelnik odseka za sodstvo. Po vojni je bil med drugim pomočnik ministra za pravosodje, 17. 1. 1947 pa je bil izvoljen za sodnika Vrhovnega sodišča LRS. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 12.

²³² Mišljeno je t. i. prepordovsko gibanje, predstavljeno v eni od predhodnih opomb.

²³³ Ta obtožba je bila podana v obtožnici, v sodbi ni bila omenjena.

²³⁴ Kavčniku očitno ni bilo znano, da je sodnik Pakiž umrl že leta 1963.

²³⁵ Mišljen je proces, ki je potekal leta 1909 proti Hrvaško-srbski koaliciji, v katerega je bil vpleten tudi **Heinrich Friedjung** (1851–1920), avstrijski zgodovinar in publicist. Na procesu je nastopil z lažnimi dokumenti, za katere se je izkazalo, da so bili ponarejeni na avstro-ogrskem poslaništvu v Beogradu. (Friedjung Heinrich /dostopno na: Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20654/>, 25. 8. 2016.)

*zagrebski proces takoj ustavil in 53 Srbom rešil življenje. Za nas je bil germanizator, ampak držal se je gesla: IUSTITIA REGNORUM FUNDAMENTUM.*²³⁶

Meni ni potrebna rehabilitacija, saj nisem kompromitiran; meni je potreben samo status quo ante. Krvavo pa jo potrebuje slovenska justica; kdo ve, kolikokrat se je moj oče²³⁷ že v grobu obrnil.

Če ostane Vrhovno sodišče pri 'svojih' paragrafi in se igla v kopici sena ne najde, potem obdržijo stalinske sodbe zadnjo besedo in krivica ostane pravica. In vendar bo ostala pravica temelj vsake države, ne samo kraljevin. To pa spada v vašo kompetenco.

*S spoštovanjem
Ing. Kavčnik*

Pripis 14. 5. 89:

*Ni dovolj krivico ugotoviti,
Obžalovati jo ali ignorirati,
Krivico je treba tudi popraviti.
Slaba dejanja porajajo vedno nova zla:
'Das ist der Fluch der Bösen Tat,
Dass immerfort sie Böses muss gebären'.«²³⁸*

Predsedstvo SRS je 12. junija 1989 Kavčnikovo pismo posredovalo Republiškem sekretariatu za notranje zadeve SRS. V spremnem dopisu je zapisalo:

»V prilogi vam pošljamo fotokopijo pisma, ki ga je predsedniku Predsedstva SR Slovenije poslal ing. Leon Kavčnik iz Ljubljane Rozmanova 5. Ker moramo tovarišu Kavčniku odgovoriti nam prosim sporočite, kakšna naj bi bila povezava med avtorjem pisma in Nagodetovim procesom. Obvestite nas prosim tudi o drugih osebnih podatkih avtorja, da bi lažje ocenili njegove pobude za tako pismo in pripravili ustrezen odgovor.

Prosim vas, da nam podatke pošljete čimprej.

Peter Šuler«²³⁹

²³⁶ Geslo se prevaja kot »pravičnost je temelj vladanja«.

²³⁷ Oče Leona Kavčnika je bil pravnik **Ivan Kavčnik** (1858–1922), ki je bil med drugim dvorni svetnik vrhovnega sodišča na Dunaju, po razpadu Avstro-Ogrske pa prvi predsednik novo ustanovljenega višjega deželnega sodišča v Ljubljani. Bil naj bi »bistroumen, izredno marljiv pravnik, plodovit juridičen pisatelj« in »odličan upravnik in organizator pravosodstva«. (Slovenska biografija.)

²³⁸ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Pismo Leona Kavčnika Janezu Stanovniku, 11. 5. 1989. Kavčnik je pripisal, da je bila ena kopija poslana tudi vrhovnemu sodišču.

²³⁹ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Dopis Generalnega sekretarja predsedstva SRS Republiškem sekretariatu za notranje zadeve, Ljubljana, 12. 6. 1989, 1 K, T/6-90, oznaka: STROGO ZAPUŠČENO!

Leon Kavčnik se je ponovno obrnil na Javno tožilstvo SRS, o čemer priča uradni zaznamek z dne 28. 6. 1989:

»UZ²⁴⁰: *Obsojenec je sporočil po telefonu, da so mu svetovali politiki, naj se za obnovo postopka posluži pravne poti. Povedal je še, da bi bila novota v postopku zoper njega, da 'kurir' Peter ni bil obtožen in, da je bil očitno provokator. O tem bi vedel povedati Mitja Ribičič. Omenjal je tudi Silverija Pakiža, ki je bil obsojenčev prijatelj in 'Preporodovec', pa se je nekorektno obnašal do soobtožene NN,²⁴¹ ker ji je svetoval, da prizna, da je 'kurirju' Petru dala večerjo. Obsojencu sem povedal, da lahko vložimo novo prošnjo za obnovo postopka.*« Podpisan je Jože Friedl. Na dokumentu je tudi pripis, nastal 6. septembra 1989: »*Obsojenec nove prošnje ni vložil. Spis vložimo ad acta.*«²⁴² Tudi tega je podpisal Jože Friedl.

Za obnovo vprašljivih sodnih postopkov, ki so potekali v prvih povojnih letih, pa se je zavzemal Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin pri RK SZDL Slovenije, ki je spodbujal tudi raziskovanje usode po vojni pobitih domobrancev.²⁴³ 30. septembra 1989 sta bili v časniku Delo objavljeni dve pobudi tega sveta:

²⁴⁰ UZ – Uradni zaznamek.

²⁴¹ Iz prejšnjih dokumentov je razvidno, da je mislil na soobtoženo Elizabeto Hribar.

²⁴² Vrhovno državno tožilstvo RS, Uradni zaznamek, 28. 6. 1989, Ktr 225/88-8, rokopis. V okviru spisa Javnega tožilstva SR Slovenije je pod naslovom Predlog za obnovo kazenskega postopka v kazenski Ktr 225/88 navedena tudi Vloga ing. Leona Kavčnika z dne 27. 9. 1989, a je ni bilo mogoče najti. Prav tako na tem mestu ni ohranjena Kavčnikova izjava z dne 24. 8. 1990, ki je tudi navedena na seznamu.

²⁴³ **Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin** je bil ustanovljen s sklepom RK SZDL Slovenije, sprejetim na seji 4. 10. 1988 in je imel 29 članov. Predsednik je bil dr. Ljubo Bavcon (dr. prava, redni profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani), podpredsednik dr. Danilo Türk (dr. prava, profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani), sekretar Vojko Volk (dipl. politolog, strokovno-politični delavec RK SZDL), člani pa so bili: Ingrid Bakše (študentka, sekretar za interesne dejavnosti in gibanja pri RK ZSMS), Peter Bekeš (dipl. pravnik, predstojnik Marksističnega centra CK ZKS), dr. Peter Čeferin (dr. prava, odvetnik), mag. Drago Demšar (mag. prava, odvetnik), dr. Marko Demšar (zdravnik, Univerzitetni klinični center /UKC/ v Ljubljani, namestnik direktorja Inštituta za rentgenologijo), mag. Mojca Drčar Murko (magistra prava, novinarka), Ferenc Hajos (dipl. pravnik, vodja enote Temelnjega sodišča v Lendavi), dr. France Hočevar (sodnik v pokoju), dr. Peter Jambrek (doktor prava, redni profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani), Silva Jereb (dipl. politologinja, predsednica statutarne komisije CK ZKS), Franco Juri (prof. zemljepisa in italijanskega jezika, asistent na Filozofski fakulteti v Ljubljani), dr. Peter Kobe (zaslužni profesor Pravne fakultete v Ljubljani), Vlasto Kopač (dipl. arhitekt), mag. Matevž Krivic (magister prava, višji predavatelj na Višji upravni šoli v Ljubljani), dr. Alojz Križman (dipl. ing. metalurgije, doktoriral v Leobnu, rektor Univerze v Mariboru), Darja Lavtižar Bebler (dipl. pravnica, članica Izvršnega odbora RK SZDL), dr. Jože Lokar (doktor psihiatrije, Univerzitetna psihiatrična klinika v Ljubljani), Tomaž Mastnak (dipl. sociolog, magister filozofije, samostojni strokovni sodelavec znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti /SAZU/ v Ljubljani), Miloš Mikeln (gimnazijski maturant, svobodni umetnik), dr. Stanko Ojnik (dr. prava in teologije, predstojnik Katedre za cerkveno pravo na Teološki fakulteti v Ljubljani in Mariboru), Ivan Oman (kmet, predsednik Slovenske kmečke zveze), dr. Ernest Petrič (dr. prava, redni profesor na FSPN v Ljubljani), dr. Primož Simoniti (klasični filolog, literarni zgodovinar in prevajalec, redni prof. na Filozofski fakulteti v Ljubljani, predsednik Slovenske matice), dr. Anton Stres (dr. teologije, profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani), Mile Šetinc (dipl. politolog, novinar), dr. Boštjan M. Zupancič (dr. prava, prof. na Pravni fakulteti v Ljubljani). (SI AS 537, RK SZDL Slovenije, t. e. 1864.)

»DELO, Sobota, 30. septembra 1989

POBUDI SVETA ZA VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC

O političnih procesih pred letom 1954

Med letoma 1946 in 1954 je bilo v Sloveniji več sodnih procesov, ki jih je glede na nekatere indice mogoče šteti za politične procese. Mednje sodijo zlasti tako imenovani Nagodetov proces, 'duhovniški' procesi, nekateri 'agentski' ali 'gestapovski' procesi, procesi proti tako imenovanim informbirojevcem²⁴⁴ in drugi. Kaže, da so bili na teh procesih obsojeni nekateri ljudje za dejanja, ki niti tedaj niso imela narave kaznivih dejanj oziroma, da dejanj, ki bi sicer bila kazniva, v resnici sploh niso storili. Glede na to, da je uvodni zakon k zakonu o kazenskem postopku iz konca leta 1953 določil, da sme obnovo kazenskega postopka sodišču predlagati samo pristojni javni tožilec, ne pa prizadeti obsojenec sam, je bilo prošnjam in zahtevam obsojencev ugodeno le v zelo majhnem številu.

Svet z zadovoljstvom ugotavlja, da je komisija Skupščine SRS za spremembe kazenske zakonodaje zveznim organom že predlagala spremembo te določbe, ki jo v okviru sprememb ZKP²⁴⁵ lahko pričakujemo leta 1990. Do tedaj pa svet predlaga Javnemu tožilstvu SR Slovenije, naj svetu odstopi doslej vložene prošnje, da bi jih njegovi pravni strokovnjaki proučili in da bi jih v utemeljenih primerih priporočili Javnemu tožilstvu v nadaljnjo temeljito strokovno obdelavo, tako kot je Javno tožilstvo SR Slovenije storilo za obsojence v dachauskih procesih in še v nekaterih drugih primerih, ki jih naša javnost sicer pozna (npr. Vilko Divjak,²⁴⁶ Mile Weiss itd.).

V zvezi s tem svet predlaga republiškima sekretariatoma za pravosodje in upravo ter za finance, naj dodelita prizadetim, ki jim bodo razveljavljene nedanje obsodbe, primerno odškodnino za prestando trpljenje. Omenjenima organoma tega sicer po zakonu ni treba storiti, ker obsojencem pred letom 1954 po določbi 561. čl. ZKP v zvezi s 7. čl. uvodnega zakona za ZKP iz leta 1953 ne pripada pravica do odškodnine zaradi neupravičene obsodbe. Tudi glede tega je že podan predlog za spremembo zadevne določbe ZKP, do spremembe pa mora po mnenju sveta SR Slovenije moralno in človeško dati tem ljudem vsaj simbolično zadoščenje tudi v materialni obliki.

²⁴⁴ Informbirojevec – privrženec politike informbiroja.

²⁴⁵ ZKP – Zakon o kazenskem postopku.

²⁴⁶ Vilko Divjak (1912–1988), pred 2. svetovno vojno sodeloval v delavskem gibanju v Mariboru, leta 1935 postal član KP, dve leti kasneje pa se je pridružil internacionalni brigadi španskih borcev. Med 2. svetovno vojno je bil zaposlen v Brucku in Salzburgu, oktobra 1945 se je vrnil v Maribor in bil imenovan za ravnatelja pekarn in slaščičarn. Oktobra 1947 je bil aretiran in obsojen na 5 let strogega zapora zaradi domnevnega sodelovanja z gestapom. Leta 1987 je bil sodno rehabilitiran. (Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor, signatura PAM/1774, str. 981. Dostopno na: mail.pokarh-mb.si/fileadmin/.../Redakcija_vodnik-celota_STRANI_0959-1068.pdf, 13. 10. 2016.)

O usodi vojnih ujetnikov domobrancev

Naša javnost je bila že večkrat obveščena o usmrnitvi več tisoč pripadnikov domobranskih in drugih vojaških enot, ki so jih po koncu vojne zavezniške oblasti kot vojne ujetnike izročile Jugoslaviji. Razen splošnih domnev in individualnih pričevanj posameznih preživelih ali siceršnjih prič teh dogodkov v maju in juniju 1945 javnost nima natančnejših podatkov in zlasti ne odgovorov na številna vprašanja, ki se ob tem postavljajo.

Spričo tega Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin pri RK SZDL Slovenije predlaga Skupščini SR Slovenije, naj pri raziskovalni skupnosti Slovenije naroči raziskavo o teh dogodkih kot raziskovalno nalogo v okviru skupnega nacionalnega raziskovalnega programa. Obenem svet predlaga Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, zgodovinskemu oddelku Filozofske fakultete in Pravni fakulteti v Ljubljani, naj sestavijo raziskovalno skupino, ki naj to raziskavo opravi. Svet tudi poziva vse institucije, ki razpolagajo z arhivi, naj jih odprejo za to raziskavo, obenem pa poziva tudi vse posameznike, ki imajo o tem kakšno dokumentacijo, in še žive priče teh dogodkov, naj po svojih močeh in vesti omogočijo stvarno strokovno zgodovinsko in pravno raziskavo o dogodkih, od katerih je zdaj minilo že skoraj 45 let, pa vendarle hudo bremenijo vest in zavest pripadnikov še živečih generacij.«²⁴⁷

Ti pobudi sta vzbudili pozornost nekaterih članov Predsedstva SRS. Na pobudo Janka Pleterskega,²⁴⁸ ki je bil član predsedstva in predsednik njegove komisije za varstvo ustavnosti in zakonitosti, ter članice predsedstva Majde Gaspari²⁴⁹ je 3. oktobra 1989 potekal razgovor, katerega zabeležko objavljamo v celoti:

²⁴⁷ Besedilo je tudi v SI AS 537, t. e. 1864, Letno poročilo Sveta za varstvo človekovih pravic in svoboščin pri RK SZDL Slovenije za leto 1988/1989, priloga št. 25.

²⁴⁸ **Janko Pleterski** (1923), zgodovinar in politik, rojen v Mariboru. Med 2. svetovno vojno je bil v italijanskih zaporih, leta 1944 pa se je pridružil partizanom. Od leta 1945 do 1951 je bil zaposlen na ministrstvu za zunanje zadeve v Beogradu in končal diplomatsko šolo. Od leta 1951 do 1953 je bil časnikar na Radiu Ljubljana, nato 17 let sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. V letu 1957 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani in leta 1963 tudi doktoriral. Od leta 1970 do upokojitve v letu 1982 je predaval na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete (od leta 1974 kot redni profesor), v obdobju 1979–1981 pa je bil tudi njen dekan. Leta 1989 je bil izvoljen za izrednega člana SAZU, 1993 pa za njenega rednega člana. V letih 1986–1989 je bil član CK ZKS, od maja 1988 do maja 1990 pa član Predsedstva SR Slovenije. Za svoje delo je prejel številne nagrade in odlikovanja, v letu 2005 pa mu je Alpsko-jadranska univerza v Celovcu podelila častni doktorat znanosti. (Dostopno na: Dr. Janko Pleterski | Zveza zgodovinskih društev Slovenije, <http://zzds.si/o-drustvu/castni-clani/dr-janko-pleterski/>, 24. 3. 2017.)

²⁴⁹ **Majda Gaspari** (1929), rojena v Javorniku (Jesenice), diplomirala leta 1958 na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je sodelovala v NOG, po vojni delovala v družbenopolitičnih organizacijah (SKOJ, SZDL), v obdobju 1963–1967 je bila članica Izvršnega sveta Skupščine SRS, potem republiška sekretarka za zdravstvo in socialno varstvo, sekretarka Skupnosti otroškega varstva in članica Izvršnega komiteja CK ZKS, po letu 1982 pa članica Predsedstva SRS. (ES, knjiga 3. Ljubljana 1989, str. 183.)

»PRESEDSTVO SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE
Komisija za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter za uresničevanje
svoboščin, pravic in dolžnosti človeka in občana

Zabeležka

O razgovoru, ki je bil na pobudo člana Predsedstva SR Slovenije in predsednika komisije Janka Pleterskega in članice Predsedstva SR Slovenije Majde Gaspari, v torek, 3. 10. 1989 v prostorih P²⁵⁰ SRS. Na njem je tekla beseda o pobudi Sveta za varstvo človekovih pravic pri RK SZDL, objavljeni v časopisu DELO 30. 9. 1989 in je tej zabeležki priložena.

Razgovora so se poleg obeh članov Predsedstva SRS udeležili še tov. Pavle Car, Javni tožilec SRS, tov. Francka Strmole-Hlastec, predsednica Vrhovnega sodišča SRS, tov. Janez Zajc, sekretar Republiškega sekretariata za pravosodje in upravo in Janko Štajnbaher, svetovalec Predsedstva SRS.

Razpravljalci so poudarili, da je predlog Sveta za varstvo človekovih pravic pri RK SZDL legitimen, da pa kaže o načinu njegove uresničitve temeljito razmisliti. Pri tem so menili, da gre za več različnih sklopov vprašanj in da je treba obravnavati vsakega posebej tako glede vsebine kakor tudi glede na način ukrepanja zoper obsojene oziroma represirane (redni kazenski postopki, postopki v zvezi z IB,²⁵¹ ukrepi brez sodnih postopkov). Omenjeni so bili naslednji sklopi vprašanj:

- *Nagodetov proces:²⁵² gre za konkretno stvar, dokumentacija obstaja, možnost sodne obnove;*
- *Informbirojevci: pristojnosti Slovenije so omejene, ker so bili procesi v glavnem vojaški, ponekod so izrekli samo 'ukrepe', ki pa so imeli enake posledice kot pred sodiščem izrečene kazni. Za ukrepanje bi bilo nujno doseči soglasje v federaciji. V tem primeru bi lahko generalno ugotovili, da so bile (ob sicer neizbežnem ukrepanju zoper simpatizerje resolucije Informbiroja,²⁵³ ki so bili dejansko peta kolona) storjene tudi usodne napake do posameznikov. To bi za njih pomenilo politično simbolično rehabilitacijo brez finančnih obveznosti. Razmisliti bi bilo treba tudi, da bi hkrati obsodili metode ravnanja z obsojenimi IB nasploh – Goli otok itd.*

²⁵⁰ P - Predsedstvo

²⁵¹ IB - Informbiro.

²⁵² Vse besede so podčrtane v izvirniku.

²⁵³ 28. junija 1948 je Informacijski biro komunističnih in delavskih partij (informbiro) pod neposrednim vodstvom Stalina objavil resolucijo O razmerah v Komunistični partiji Jugoslavije, ki je KPJ očitala, da se odmika od marksistično-leninistične ideologije razrednega boja in približuje nacionalizmu, ter pozvala jugoslovanske komuniste, naj zamenjajo politično vodstvo.

- *Domobranci, Teharje, Rog: Redno sodstvo nima nobenih dokumentov. Zato bi lahko ravnali podobno kot pri IB, tako da bi generalno ugotovili (ob tem, da bi hkrati nedvoumno povedali, kdo so bili, zakaj, s kom in proti komu so se domobranci in belogardisti borili in orisali politični položaj v Sloveniji in Jugoslaviji hkrati z zunanjimi dejavniki), da so bile ob dokončnem obračunu storjene tudi usodne napake do posameznikov. S tem bi bila izvedena politično-simbolična rehabilitacija nedolžnih.*
- *Duhovniki: Gre za veliko skupino, med njimi morda tudi za škofa Rožmana. Tam, kjer je šlo za sodne obravnave, je treba preučiti vsak primer posebej. Če bi se odločili za politično izjavo, potem bi ravnali podobno kot pri IB in domobrancih,*
- *Kulturniki: Ker je šlo za sodne procese, je nujno proučiti vsak primer posebej.*
- *Družbeno koristno delo: Zaenkrat se to vprašanje še ne sproža. Vendar bi kazalo razmisliti tudi o tem.*

V razpravi je prevladovalo stališče, da bi kazalo oblikovati posebno skupino, ki bi skrbela in vodila to delo in skušala sintetizirati ugotovitve in stališča. Za obravnavo posameznih sklopov vprašanj pa naj bi oblikovali podskupine.

Glede tega kje oziroma pri kom bi takšna skupina delala, so bili mnjenja, naj bi bilo to pri Predsedstvu SR Slovenije ali pri Svetu za varstvo človekovih pravic pri RK SZDL. Razpravljalci so na koncu menili, naj o tem odloči Predsedstvo SR Slovenije.

Povedano je bilo tudi, da je v postopku predlog za spremembo Zakona o kazenskem postopku in sicer da bi lahko predloge za obnovo procesov pred letom 1954 ne predlagal le Javni tožilec, marveč vsak prizadeti posameznik.

Ljubljana, 5. 10. 1989

*Zapisal
Janko Štajnbaher«*

Zabeležka o tem razgovoru je bila priložena kot gradivo za razgovor članov Predsedstva SRS, ki naj bi bil 9. novembra 1989.²⁵⁴

Iz dopisa Javnega tožilstva RS Vrhovnemu sodišču RS z dne 4. aprila 1990, ki ga je podpisal namestnik javnega tožilca RS mag. Jože Friedl, je razvidno, da sta pobudo za obnovo »Nagodetovega procesa« podala tako dr. Svatopluk Zupan kot ing. Leon Kavčnik. Zaradi tega je javno tožilstvo prosilo vrhovno sodišče, naj mu pošlje spis K 1/47 na vpogled zaradi preučitve možnosti za vložitev predloga za

²⁵⁴ SI AS 1944, t. e. 302, Vabilo na razgovor in Zabeležka razgovora z dne 3. 10. 1989 (zapisnika o razgovoru z dne 9. 11. 1989 pa na tem mestu ni bilo mogoče najti).

obnovo postopka.²⁵⁵ Vrhovno sodišče RS je Javnemu tožilstvu RS na vpogled poslalo spis K 1/47.²⁵⁶

Javno tožilstvo RS je potem iskalo še druge podatke, na podlagi katerih bi lahko pristopili k obnovi postopka. Tako je 11. maja 1990 poslalo dr. Petru Vodopivcu tole prošnjo: »*Pri obravnavanju pobude za obnovo kazenskega postopka zoper ing. Leona Kavčnika in dr. Svata Zupana, ki sta bila obsojena v Nagodetovem procesu, smo dobili podatek, da je pri vas²⁵⁷ izdelal diplomsko nalogo neki študent zgodovine o Nagodetovem procesu. V tej nalogi bi utegnili biti navedena kakšna nova dejstva, ki bi omogočila obnovo postopka. Vljudno vas prosimo, da nam omogočite seznaniti se z navedeno diplomsko nalogo, tako da nam jo pošljete na vpogled. Po vpogledu vam jo bomo vrnili.*«²⁵⁸ Diplomsko nalogo je Javnemu tožilstvu RS posredovala knjižnica Filozofske fakultete v Ljubljani 21. maja 1990, vrnjena pa je bila 5. junija 1990.²⁵⁹

Podatke, ki bi lahko razbremenili obsojene na »Nagodetovem procesu«, je Javno tožilstvo RS iskalo tudi pri RSNZ: »*Obsojeni ing. Leon Kavčnik nam je poslal več svojih pobud za obnovo kazenskega postopka, pravnomočno končanega s sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947, opr. št. K 1/47. V svoji vlogi, ki smo jo dobili dne 17. 1. 1990²⁶⁰ nam obsojenec sporoča, da je bila v postopku zoper njega uporabljena izjava nekega 'kurirja Petra', ki naj bi bila le intriga. V tej zvezi vas prosimo, da nam sporočite ali v vaših arhivih obstajajo podatki o tem, kdo naj bi bil 'kurir Peter' ali kakšno drugo arhivsko gradivo, ki bi lahko razbremenjevalo obsojenca.*«²⁶² Podpisan je namestnik javnega tožilca RS mag. Jože Friedl.

Na seznamu dokumentov, ki so še pri Vrhovnem državnem tožilstvu RS v okviru spisa Javnega tožilstva SR Slovenije pod naslovom Predlog za obnovo kazenskega

²⁵⁵ Javno tožilstvo RS, dopis Javnega tožilstva RS Vrhovnemu sodišču RS z dne 4. 4. 1990, opr. št. Ktr 391/89-10-mag. JF/st. Predloga Svatopluka Zupana in Leona Kavčnika za obnovo postopka nista bila priložena.

²⁵⁶ Javno tožilstvo RS, dopis Vrhovnega sodišča RS Javnemu tožilstvu RS z dne 10. 4. 1990, opr. št. SUZ 4/90, Ktr 391/89, ki ga je kot »tajnik sodišča« podpisala Marjana Logar.

²⁵⁷ Javno tožilstvo se je zmotilo. Diplomaska naloga tedanjega študenta zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani Borisa Kavčiča z naslovom Nagodetov proces je nastala leta 1986 pod mentorstvom dr. Dušana Nečaka. Dr. Peter Vodopivec je to nalogo samo posredoval mag. Dragu Demšarju. Glej opombo št. 125.

²⁵⁸ Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Javnega tožilstva RS prof. dr. Petru Vodopivcu, 11. 5. 1990, Ktr 225/88-11-mag. JF/st. Dopis je bil odposlan 11. 5. 1990, podpisal pa ga je namestnik javnega tožilca RS mag. Jože Friedl.

²⁵⁹ Vrhovno državno tožilstvo RS, Prejem diplomske naloge (na reverz), 21. 5. 1990, Ktr 225/88-13 JF/vm, Vrnitev diplomske naloge (po kurirju) in pisna zahvala, 5. 6. 1990, Ktr 225/88-14-mag. JF/st.

²⁶⁰ Ni jasno vidno, ali je napisana številka 1 ali 2.

²⁶¹ Te vloge ni bilo mogoče najti, je pa Kavčnik »Petra« omenil v ustni izjavi z dne 28. 6. 1989 (glej: Vrhovno državno tožilstvo RS, Uradni zaznamek, 28. 6. 1989, Ktr 225/88-8, rokopolis).

²⁶² Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Javnega tožilstva RS Republiškem sekretariatu za notranje zadeve z dne 11. 5. 1990, Ktr 225/88-12-mag. JF/st.

postopka v kazenski Ktr 225/88, je zaveden tudi odgovor Republiškega sekretariata za notranje zadeve, 27. 6. 1990, a ga v spisu nismo našli.

Dejaven je bil tudi Leon Kavčnik. 2. junija 1990 je napisal »*zahtevo za pravno uničenje 'Nagodetovega' procesa*«, ki jo je naslovil na Skupščino RS (»*v roke preds.*²⁶³ *g. dr. F. Bučarju*«²⁶⁴), Izvršni svet Republike Slovenije (»*v roke preds.* IS²⁶⁵ *g. Lojzetu Peterletu*«²⁶⁶) in Predsedstvo Republike Slovenije (»*v roke preds. g. Milanu Kučanu*«), v »*vednost, ravnanje ali objavo*« pa jo je poslal dr. Jožetu Pučniku,²⁶⁷ predsedniku Demosa,²⁶⁸ uredništvom Dela, Ljubljanskega dnevnika, Večera in Mladine:

»Takozvani Nagodetov proces, voden pred Vrhovnim sodiščem SR Slovenije in zaključen s K 1/47 od 12. VIII. 1947 je bil tipičen stalinističen proces, razpoznaven po tem, da je bila sodba izrečena v obtožnici, judikat pa predstavlja samo masko za legitimnost pravnega postopka.

²⁶³ Okrajšava za: predsednik. Enako velja tudi za nadaljevanje besedila.

²⁶⁴ **Dr. France Bučar** (1923–2015), pravnik, publicist in politik, rojen v Bohinjski Bistrici, diplomiral leta 1947 in leta 1956 doktoriral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je sodeloval v NOG, po njej pa je bil zaposlen v republiških upravnih in zakonodajnih organih, nato na ljubljanski pravni fakulteti, v letih 1965–1978 kot izredni profesor. Bil je med soavtorji 57. številke Nove revije, sodeloval je pri ustanovitvi Slovenske demokratične zveze in koalicije Demos ter pri pisanju slovenske ustave. Bil je predsednik prve večstrankarske slovenske skupščine (1990–1992) in do leta 1996 poslanec v Državnem zboru Republike Slovenije. (Osebnosti, A–L, str. 116.)

²⁶⁵ IS – Izvršni svet.

²⁶⁶ **Lojze Peterle** (1948), geograf in politik, rojen v Čužnji vasi, leta 1975 diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, potem je bil zaposlen na Urbanističnem inštitutu SRS in Zavodu SRS Slovenije za družbeno planiranje. Po prvih večstrankarskih volitvah v republiško skupščino aprila 1990 je kot predsednik najmočnejše stranke (Slovenski krščanski demokrati) v koaliciji Demos postal predsednik vlade. Pozneje je bil med drugim minister za zunanje zadeve, poslanec v Državnem zboru RS, podpredsednik Evropske ljudske stranke in poslanec Evropskega parlamenta. (ES, knjiga 8, Ljubljana 1994, str. 322 in Alojz Peterle /dostopno na: Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Alojz_Peterle/, 25. 8. 2016.)

²⁶⁷ **Dr. Jože Pučnik** (1932–2003), filozof, sociolog in politik, rojen v Črešnjevcu (Slovenska Bistrica). Leta 1958 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani in se tam tudi zaposlil. Zaradi kritičnih razprav o takratni družbeni ureditvi je bil leta 1958 aretiran, obtožen sovražne propagande in obsojen na 9 let zapora. V letu 1963 je bil pogojno izpuščen, a je bil že 1964 znova aretiran. Po prestani kazni leta 1966 je odšel v Nemčijo, kjer je ponovno diplomiral, v letu 1971 še doktoriral in se zaposlil na Univerzi v Lüneburgu. Proti koncu osemdesetih let se je vrnil v Slovenijo in leta 1989 sodeloval pri ustanovitvi Socialdemokratske stranke Slovenije, ki jo je do leta 1993 tudi vodil. Bil je tudi predsednik Demosa, kandidat za predsednika republike, podpredsednik vlade RS in poslanec državnega zbora. (ES, knjiga 10, Ljubljana 1996, str. 13.)

²⁶⁸ **Demos** (Demokratična opozicija Slovenije) je bil ustanovljen decembra 1989 v Ljubljani kot predvolilna koalicija Slovenske demokratične zveze, Slovenskih krščanskih demokratov, Socialdemokratske stranke Slovenije in Slovenske kmečke zveze (poznejša Slovenska ljudska stranka). V začetku leta 1990 so se jim pridružili Zeleni Slovenije, v času volitev v Skupščino SRS aprila 1990 pa še Slovenska obrtniška stranka (poznejša Liberalna stranka). Demos je na prvih večstrankarskih volitvah dobil večino in prevzel izvršilno oblast ter uspešno izvedel osamosvojitve Slovenije, a je bil zaradi nereguliranih razlik med koalicijskimi strankami že proti koncu leta 1991 razpuščen. (ES, knjiga 16, Ljubljana 2002, str. 39.)

Ta sodba predstavlja enega največjih madežev na slovenskem sodstvu, ker je stalinistična diktatura nezdružljiva s pojmom pravne države. Ta sodba bi morala biti razveljavljena v trenutku, ko je Jugoslavija priznala, da je pravna država.

Ko je bil Milan Kučan predsednik CK ZKS, je spoznal napake ideologije marksizma, ki je smatral podjetništvo za razrednega sovražnika. V imenu partije je razglasil, da je podjetništvo proizvodni faktor, ki je za uspešnost gospodarske proizvodnje neobhodno potreben. Za uspešno proizvodnjo je neobhodno potreben razredni sporazum, razredni boj pa je tej isti proizvodnji nasproten in sovražen. Milan Kučan je razrednemu sporazumu odprl vrata na stežaj. Vsak tarifni pravilnik predstavlja razredni sporazum.

Pa ne samo to. Da prepreči vsako dvoumljenje o tem postopku, je zavrzel tudi rdečo zastavo in jo nadomestil z zastavo modre barve. Namesto revolucije je nastopila evolucija. Dejstvo je, da se niso vsi člani CK strinjali s tem postopkom. Tako je F.²⁶⁹ Popit demonstrativno izstopil iz CK z namenom, da ne prevzema odgovornosti pred 2000 člani partije, pri tem pa 20 milijonov državljanov Jugoslavije sploh ni omenil. Odločitev o vsem tem je rezultirala v želji volivcev R Slovenije, da izvoli Milana Kučana za predsednika R Slovenije, da postane pravna država z demokracijo. Stalinistična judikatura ne more in ne sme imeti nobene zaščite v zakonodajnem sistemu Slovenije, ker jo le-ta kot pravna država v vseh ozirih izključuje.

ZATO PREDLAGAM IN PROSIM, DA PRISTOJNE INSTITUCIJE REPUBLIKE SLOVENIJE DAJO MERODAJNO TOLMAČENJE ZA JUDIKATURO PRAVNE DRŽAVE IN DA OZNAČIJO NAGODETOV PROCES KOT PRAVNO NEOBСТОJEČ Z VSEMI PRAVNIMI POSLEDICAMI.

KOT EDEN REDKIH ŠE ŽIVEČIH OBSOJENCEV V TEM PROCESU ZAHTEVAM ZA VSE OBSOJENE V 'NAGODETOVEM' PROCESU VZPOSTAVITEV PRAVNEGA STANJA²⁷⁰ 'status quo ante' z vsemi posledicami.

S spoštovanjem Ing. Leon Kavčnik.

P.S.: Sem v 94-tem letu starosti, težek invalid, obremenjen s posledicami procesa in v pričakovanju razbremenitve le-teh!»²⁷¹

Kavčnikova vztrajna prizadevanja niso bila zaman. Na Javno tožilstvo RS sta se namreč v tistem času obrnila Republiški sekretariat za upravo in pravosodje, ki je

²⁶⁹ France.

²⁷⁰ Velike črke so uporabljene v izvirniku.

²⁷¹ SI AS 1944, t. e. 245, mapa 4193, Pismo ing. Leona Kavčnika z dne 2. 6. 1990, ki ga je med drugim naslovil tudi na Predsedstvo RS (prejelo ga je 7. 6. 1990, 07-886/90 /ima tudi oznako: 1/K, T6-90/).

zaprosil za kopijo sodbe Vrhovnega sodišča LRS 1/47 z dne 12. avgusta 1947 in za *»kratko poročilo o možnostih za obnovo postopka v korist obsojenega ing. Kavčnika«*, ter Skupščina RS, služba za vloge in pritožbe, ki jo je – glede na to, da naj bi Leon Kavčnik v zadnjem obdobju naslovil vloge na najrazličnejše organe (Predsedstvo SFRJ, Predsedstvo RS, Zakonodajnopravno komisijo Skupščine RS, Komisijo za vloge in pritožbe RS) – zanimalo, ali je vložil predlog za obnovo kazenskega postopka tudi na tožilstvo in v kateri fazi reševanja je trenutno zadeva.²⁷²

Služba za vloge in pritožbe pri Skupščini RS odgovora od javnega tožilstva ni dobila, zato mu je 14. septembra 1990 poslala še eno prošnjo.²⁷³ Tokrat je prejela odgovor Javnega tožilstva RS:

»V zvezi z vašim dopisom z dne 19. 7. 1990 opr. štev. 07-200/90 in urgenco z dne 13. 9. 1990 vam sporočamo, da je ing. Leon Kavčnik dne 18. 5. 1988 vložil pobudo za obnovo kazenskega postopka. O njegovi pobudi smo odločili dne 30. 5. 1988 in ing. Leona Kavčnika obvestili, da brez vsakega novega dokaza, s katerim bi bilo mogoče pred vrhovnim sodiščem dokazati, da je bilo v sodbi ugotovljeno dejansko stanje zmotno ugotovljeno, ne moremo predlagati obnove kazenskega postopka.

Ing. Leon Kavčnik nam je dne 15. 6. 1988 na naše obvestilo z dne 30. 5. 1988 odgovoril, da je bil leta 1947 stalinizem v popolnem razmahu, da je bil monstre proces²⁷⁴ v planu, da je treba napredno inteligenco prestrašiti in podobno. Primerjal je razpoložanje tiska in intervencij v primeru Janše,²⁷⁵ Borštnerja²⁷⁶ in Tasiča,²⁷⁷ ki so bili tedaj v preiskavi, z razpoloženjem v postopku zoper njega, ko ni nihče niti s prstom mignil v njegovo korist in korist drugih 14 obsojencev. Še zagovorniki so se morali omejiti na navajanje dejstev in se politično distancirati od njih.

²⁷² Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Republiškega sekretariata za pravosodje in upravo Javnemu tožilstvu RS, 25. 6. 1990 (štev. 712-3/90), Ktr. 225/88-1, podpisan republiški sekretar dr. Rajko Pirnat; Dopis Skupščine RS, služba za vloge in pritožbe Javnemu tožilstvu RS, 19. 7. 1990 (07-200/90), Ktr. 225/88-17, podpisan vodja službe Janez Pirnat.

²⁷³ Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Javnega tožilstva RS Skupščini RS, službi za vloge in pritožbe, 14. 9. 1990, Ktr. 225/90-20-mag.JF/st.

²⁷⁴ Proces monstre je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) opredeljen kot proces s številnimi obtoženci.

²⁷⁵ **Janez Janša** (1958), politik, rojen v Ljubljani, je leta 1982 diplomiral iz obramboslovja na tedanji FSPN v Ljubljani. Bil je član RK ZSMS in sodelavec revije Mladina, julija 1988 pa je bil na t. i. procesu proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani obsojen na leto in pol zapora. Bil je med vodilnimi osebnostmi koalicije Demos, v samostojni Sloveniji dvakrat obrambni minister, prvič v obdobju vojne za Slovenijo. Od leta 1993 vodi stranko SDS, ki se je iz Socialdemokratske stranke Slovenije preoblikovala v Slovensko demokratsko stranko. Je dolgoletni poslanec Državnega zbora RS, dvakrat pa je bil predsednik vlade. (Osebnosti, A–L, str. 398–399.)

²⁷⁶ **Ivan Borštner** (1944), podčastnik JLA, je bil leta 1988 na t. i. procesu proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani obsojen na 4 leta zapora (na prestajanje kazni ni bil poslan). (Osebnosti, A–L, str. 91.)

²⁷⁷ **David Tasič** (1962), novinar, založnik in falerist, rojen v Kruševcu (Srbija), leta 1988 je bil kot urednik Mladine obsojen na t. i. procesu proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani. Odtlej se ukvarja z založništvom in faleristiko. (Osebnosti, M–Ž, str. 1165.)

Ing. Leonu Kavčniku smo z dopisom z dne 23. 8. 1988 ponovno odgovorili, da bi za obnovo kazenskega postopka morali imeti na razpolago takšna nova dejstva in nove dokaze, na podlagi katerih bi sodišču mogli dokazati, da so bila odločilna dejstva v sodbi napačna in nepopolno ugotovljena, kar je pogoj za obnovo kazenskega postopka po 3. točki 292. člena ZKP iz leta 1948. Svetovali smo mu, da se osebno ali po pooblaščenцу oglasi pri nas, da bi skupaj poskušali najti nova dejstva in dokaze v njegovo korist, v smislu določb 292. člena ZKP.

Z vlogo z dne 15. 9. 1988 je ing. Leon Kavčnik poslal kopije nekaterih člankov in razprav o ekonomskih in političnih problemih, ki pa se niso nanašali na kazniva dejanja iz sodbe.

Nekajkrat se je ing. Leon Kavčnik oglasil pri nas in je končno, z vlogo z dne 24. 9. 1989, v novem predlogu za obnovo kazenskega postopka navedel neko dejstvo, ki bi lahko služilo kot izhodišče za poizvedbe o možnostih za obnovo kazenskega postopka. Napisal je, da obtožnica na široko omenja delovanje takoi-menovanega kurirja 'Petra', ki je prenašal pošto od 'centra 101' dr. Nagodetu in še nekaterim drugim in obratno. V obtožnici pa se kurir Peter ne navaja ne kot obtoženec ne kot priča. Domneval je, da je bil kurir 'Peter' provokator. Zato, da bi ugotovili resnico o kurirju Petru, smo zaprosili Republiški sekretariat za notranje zadeve za podatek o tem ali o kakšnem drugem arhivskem gradivu, ki bi lahko razbremenjevalo ing. Leona Kavčnika. Republiški sekretariat za notranje zadeve nam je odgovoril z dopisom z dne 22. 6. 1990, opr. štev. V. Z. 33/183-90, da ne razpolaga z identifikacijskimi podatki za kurirja Petra. Ker brez novot po veljavnem zakonu o kazenskem postopku ne moremo predlagati obnove kazenskega postopka, poskušamo sami najti s proučevanjem spisa in zgodovinskih virov kakšen novi dokaz za vložitev izrednega pravnega sredstva. Pri izredno obsežni zadevi, kjer ima samo zapisnik o glavni obravnavi preko 1000 (tisoč) strani, je iskanje novih dejstev izredno zamudno.

Ing. Leon Kavčnik je bil dne 24. 8. 1990 ponovno pri nas in je dopolnil svojo pobudo za obnovo kazenskega postopka. V zvezi z njegovo dopolnitvijo pobude proučujemo spis Vrhovnega sodišča LRS opr. štev. K 1/47 in, če bomo našli podlago za obnovo kazenskega postopka zoper ing. Kavčnika in tudi za Svata Zupana, bomo pri Vrhovnem sodišču Republike Slovenije predlagali obnovo kazenskega postopka.»²⁷⁸ Podpisan je namestnik javnega tožilca Republike Slovenije mag. Jože Friedl.

23. oktobra 1990 pa je Javno tožilstvo RS zahtevo Leona Kavčnika za obnovo postopka z dne 24. septembra 1989 odstopilo Vrhovnemu sodišču RS s to obrazložitvijo:

²⁷⁸ Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Javnega tožilstva RS Skupščini RS, službi za vloge in pritožbe, 14. 9. 1990, Ktr 225/90-20-mag. JF/st.

»Glede na določbo 8. točke 4. člena ustavnega zakona za izvedbo ustavnega amandmaja XCVI k Ustavi Republike Slovenije (Uradni list RS št. 37/90), po kateri se v Republiki Sloveniji ne uporablja več določbe 562. člena ZKP, smejo upravičenci iz 1. odstavka 405. člena ZKP in 2. odstavka 360. člena ZKP od dne 4. 10. 1990, ko je bil uveljavljen citirani ustavni zakon, sami zahtevati obnovo kazenskega postopka pravnomočno končanega pred 1. 1954.

Obsojenčevo pobudo, ki jo je vložil pri nas, smatramo namreč kot zahtevo za obnovo kazenskega postopka, ki jo vlaga po 1. odstavku 405. člena ZKP. Istočasno se odpovedujemo pravici do odgovora na zahtevo iz 2. odstavka 407. člena ZKP in dajemo tudi mnenje iz 3. odstavka 407. člena ZKP, da bi bilo obnovo kazenskega postopka dovoliti iz razloga po 4. točki 1. odstavka 404. člena ZKP za tega obsojenca in obsojenega dr. Svata Zupana, katerega pobudo smo vam tudi odstopili.«²⁷⁹ Podpisan je namestnik javnega tožilca mag. Jože Friedl.

10. januarja 1991 je Vrhovno sodišče RS obvestilo Javno tožilstvo RS o zaslišanju Leona Kavčnika, ki naj bi bilo 18. januarja 1991 ob 10. uri. Podpisal se je sodnik Tomo Grgič.²⁸⁰ Na obvestilu je dodan ročno napisan pripis: *»Zaslišanja se udeležil. Lj. 19. 1. 1991 J. Friedl.*«²⁸¹ Pripis je podpisal mag. Jože Friedl.

V spisu Javnega tožilstva SR Slovenije pod opr. št. Ktr 225/88 sta ohranjena tudi zapisnika zaslišanj Leona Kavčnika z dne 18. januarja 1991 in Svatopluka Zupana. Napisana sta na roko in polna okrajšav. Pretipkan in podpisan zapisnik o zaslišanju Leona Kavčnika je v fondu SI AS 1237, Vrhovno sodišče Republike Slovenije, Zupanovega zapisnika pa med dokumenti vrhovnega sodišča ni bilo mogoče najti. Oba zapisnika sta pomembno vplivala na odločitev vrhovnega sodišča in sta objavljena v celoti.²⁸²

Zaslišanje Leona Kavčnika:

»Zapisnik o zaslišanju obsojenca Leona Kavčnika, sestavljen dne 18. 1. 1991 pri Vrhovnem sodišču Republike Slovenije v Ljubljani v kazenski zadevi zoper obs.²⁸³ Črtomira Nagodeta in soobsojence zaradi kaznivih dejanj po členu 2/I, členu 3 točka 4, 8, 9 in 10 in po členu 11 ZKLD.²⁸⁴

²⁷⁹ Vrhovno državno tožilstvo RS, Javno tožilstvo RS Vrhovnemu sodišču RS (odstop zahteve Leona Kavčnika za obnovo postopka), 23. 10. 1990, Ktr 225/88-21/JF-bt. Dopisa Leonu Kavčniku z dne 2. 10. 1990, ki je tudi naveden na seznamu tega tožilskega spisa, pa nismo našli.

²⁸⁰ Tomislav Grgič (1932), najprej sodnik Okrajnega sodišča v Kopru, potem pa strokovni sodelavec na vrhovnem in ustavnem sodišču v Ljubljani. Od leta 1972 je bil vrhovni sodnik na kazenskem oddelku, v obdobju 1995–1996 tudi namestnik predsednika Vrhovnega sodišča Republike Slovenije. (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 93.)

²⁸¹ Vrhovno državno tožilstvo RS, Obvestilo Vrhovnega sodišča Javnemu tožilstvu RS o zaslišanju Leona Kavčnika 18. 1. 1991, 10. 1. 1990, I Kr 58/90 (Ktr 225/88-23).

²⁸² V prvem primeru smo upoštevali pretipkano verzijo, ohranjeno v fondu Vrhovnega sodišča RS, v drugem pa rokopis, ki ga hrani Javno tožilstvo RS.

²⁸³ Obsojenega.

²⁸⁴ ZKLD – Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo.

Navzoči: sodnik Tomo Grgič, zapisnikarica Ivanka Bohar, namestnik javnega tožilca Republike Slovenije mag. Jože Friedl.

Začeto ob 10. uri.

Obsojenec pove o sebi sledeče osebne podatke: Sin Ivana in Cecilije, rojene Pirnat, rojen 28. 2. 1897 v Ljubljani, po poklicu inženir kemije, poročen, oče dveh odraslih hčera, brez premoženja, vojsko služil v stari Avstriji, kaznovan s sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947, opr.²⁸⁵ št. K 1/47-21 zaradi kaznivih dejanj po členih 2/I člen 3, točka 4 in drugi ZKLD, obsojen na 16 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celokupnega premoženja in izgubo državljskih pravic za pet let, kazen prestajal od 24. 5. 1947 pa do jeseni 1953, ko je bil pomiloščen.

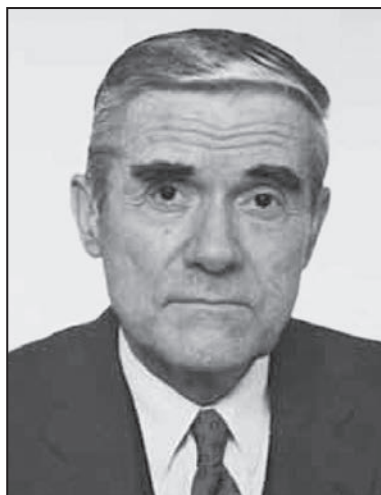
Že kot gimnazijec sem se vključil v društvo Preporod, ki se je po listu Preporod imenovalo Preporodovci. Še preden je počila prva puška v prvi balkanski vojni, smo bili Preporodovci zakleti proti Avstriji. Ob proslavi 500 letnice ustoličenja zadnjega koroškega vojvode so organizirali stavko, zaradi česar so bili organizatorji stavke kasneje procesuirani. Sam sem bil obsojen na 14 ali 15 dni zapora, ki pa jih nisem odsedel, ker sem bil prej vpoklican v vojsko.

Glede samega procesa pa povem enako kot v svojih vlogah za obnovo od 18. 5. 1988 do 27. 3. 1990 in na zaslišanju na javnem tožilstvu R Slovenije dne 24. 8. 1990. Glede zaslišanja v preiskavi povem, da sem bil aretiran v večernih urah dne 24. maja 1947 in nato zasliševan ponoči. Tudi druga zaslišanja so bila praviloma nočna. Ves čas preiskave sem bil v samici. Sicer ni bilo fizičnega nasilja, pač pa sploh nisem bil seznanjen, česa me obdolžujejo, saj je vsa preiskava tekla v obliki postavljanja vprašanj oziroma je teklo obtoževanje v obliki posameznih očitkov. Preiskava je tekla tako, da sem moral jaz dokazovati, da obdolžitve niso resnične, namesto da bi bilo obratno. Zasliševali so me anonimni preiskovalci in zapisnik so pisali anonimni zapisnikarji. Zapisnika ni nikoli podpisal oziroma se ne spominjam natančno. Sicer pa je bil pisan zapisnik na roko, včasih pa tudi na pisalni stroj. Glede odnosa preiskovalcev do mene naj navedem še izjavo Mitje Ribičiča, ki sicer ni neposredno zasliševal, marveč je vodil vso preiskavo, da sem čisto navaden zločinec in da bom dobil kuglo.

Ne spominjam se več, koliko časa je poteklo med vročitvijo obtožnice in glavno obravnavo, spominjam pa se, da so bili moji stiki z odvetnikom le kratki in vedno v navzočnosti preiskovalca.

Glavno obravnavo je dejansko vodil javni tožilec, ki mu je sledila številna publika in reagirala tam, kjer se je njemu to zdelo potrebno. Predsednik senata je bil le figura. Dokazni predlogi obrambe se niso upoštevali. Na glavni obravna-

²⁸⁵ Opr. – okrajšava za: opravilna.

Tomislav Grgič

vi me je javni tožilec opsoval, zaradi česar so navzoči aplavdirali. O vlogi kurirja Petra vem toliko, da je nepozvan prišel k Nagodetu in prinesel neko pošto. Ko pa je Nagode kasneje ugotovil, da se brez dokumentov klati po Ljubljani, ponočuje in pijančuje, je z njim prekinil stike, saj je videl, da nekaj ni v redu. Sam pa tega kurirja nikdar nisem videl.

Vse naše povojno delovanje je bilo opozicija. Že med vojno sem skušal spraviti skupaj sile proti okupatorju, kar sem si prizadeval s svojim znanstvenim delom 'Evolucija k socialni pravičnosti', ki sem jo izdal v obliki brošure na lastne stroške pod psevdonimom Andrej Zidar. V našem povojnem delovanju pa smo iskali kontakt z jugoslovansko konstruktivno opozicijo: Jovanović²⁸⁶ in drugi.

Kakšnih posebnih stikov z angleškim konzulom, kolikor se spominjam, nisem imel, sem pa bil o njih informiran od drugih članov oziroma po dr. Nagodetu.

Nagode je bil zelo občutljiv za stike domobrancev z okupatorjem. Zato je naša skupina takoj izstopila iz Slovenske zaveze,²⁸⁷ ko je za to zvedel. V svoji naiv-

²⁸⁶ Mišljen že omenjeni dr. Dragoljub Jovanović.

²⁸⁷ **Slovenska zaveza** (tudi Vseslovenska zaveza ali Slovenska zaveza za narodno osvoboditev) je bila politična zveza slovenskih liberalnih in katoliških strank. Nastala je marca 1942 kot neke vrste politični forum, ki naj bi pomenil protiutež OF. Zavzemala se je za zedinjeno Slovenijo, povezano v federativno Jugoslavijo s kraljem in vlado na čelu. Dopolnjevala naj bi sicer tudi stike z OF, a je poleti 1942 zaradi vse večjega revolucionarnega nasilja podprla organizacijo vaških straž, čeprav se s tem niso strinjali vsi njeni člani. Njeno vodstvo je jugoslovanski vladi v London redno pošiljalo poročila o položaju v domovini ter številne razprave o mejnih vprašanjih in prihodnosti Slovenije. Po kapitulaciji Italije in izstopu liberalcev ter majorja Karla Novaka je počasi razpadla. Ob koncu decembra 1944 jo je nadomestil Narodni odbor za Slovenijo, prav ob koncu vojne, 3. maja 1945, pa je bila na zasedanju »začasnega narodnega predstavništva« v Ljubljani obnovljena tudi Slovenska zaveza. (ES, knjiga 12, Ljubljana 1998, str. 15; Sirc, Med Hitlerjem in Titom, str. 79.)

nosti sem hotel z neko izjavo k Grazioliju²⁸⁸ oziroma popravljam, s svojo zamisljivo gospodarske ureditve, vendar je bil Nagode odločno proti, saj bi se to razumelo le, da sem šel k Grazioliju, noben pa ne bi govoril o gospodarskem načrtu. To je bilo v času, ko so se že začeli formirati oddelki tkim.²⁸⁹ bele garde, ki je sprejela zaščito okupatorja.

Sestavek 'Ameriški in angleški javnosti'²⁹⁰ bi podpisal še danes, saj je bil po moje le reakcija na dogajanje v Sloveniji po osvoboditvi in to predvsem na ekonomskem področju.

Prepričan sem in iz doslej povedanega in kar sem zapisal v svojih vlogah, se vidi, da je bil proces proti tkim. Nagodetovi skupini v bistvu stalinistični proces, v katerem pač ni šlo, da se ugotovi resnica. Ta proces je bil kopija podobnih procesov v Sovjetski zvezi po načinu izvedbe.

Predlagam, da se moji zahtevi za obnovo kazenskega procesa ugotovi in izniči vse pravne posledice iz sodbe, ki jo štejem za stalinistično.

V dokazne namene predlagam rokopis Ljuba Sirca 'Nesmisel in smisel' iz Londona 1968²⁹¹ ter prosim, da se po vpogledu vrne dr. Kravanji Borisu, Ljubljana, Tbilisijska 28.

K morebitnemu zaslišanju otrok pok. Lojzeta Ude²⁹² me ni treba vabiti.

Končano ob 11.30 uri.«²⁹³ Sledijo lastnoročni podpisi vseh udeležencev zaslišanja.

²⁸⁸ **Emilio Grazioli**, med italijansko okupacijo visoki komisar za zasedeno slovensko ozemlje. 20. aprila 1941 je prevzel civilno oblast v Ljubljanski pokrajini. (Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjiga 1. Ljubljana 1960, str. 52.)

²⁸⁹ Okrajšava za: tako imenovani. Enako velja za nadaljevanje besedila.

²⁹⁰ Pismo je objavljeno v: Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 833–835.

²⁹¹ Sirčevi spomini, ki jih je začel pisati že v zaporu, so izšli leta 1968 v Londonu pod naslovom Nesmisel in smisel (Nonsense and sense).

²⁹² **Lojze Ude** (1896–1982), pravnik, publicist, zgodovinar in strokovnjak za narodnostna vprašanja. Pred 2. svetovno vojno je služboval na različnih sodiščih in v odvetniških pisarnah. Med okupacijo se je povezal z OF, januarja 1944 pa je ob ustanovitvi partizanskega Znanstvenega inštituta postal njegov tajnik, pozneje vršilec dolžnosti direktorja; s tem inštitutom je sodeloval tudi Nagode, zaradi česar je bil Ude dobro seznanjen z njegovim delom. V obdobju 1948–1956 je bil vsako drugo leto direktor Inštituta za narodnostna vprašanja, pozneje pa referent v Narodni in univerzitetni knjižnici za zamejski in tuji tisk. (Slovenska biografija.)

²⁹³ SI AS 1237, t. e. 257, Zapisnik o zaslišanju Leona Kavčnika, sestavljen 18. 1. 1991 pri Vrhovnem sodišču RS v Ljubljani – priloga k Sklepu Vrhovnega sodišča RS z dne 31. januarja 1991, s katerim je ugodilo zahtevama obsojenih Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka.

Zaslišanje Svatopluka Zupana:

»Dr. Svato Zupan: Nova dejstva in novi dokazi.

25. 5. 1947

Aret.(iran)²⁹⁴ ponoči: zaslišev.(alec) Krese²⁹⁵ me je udaril, ker se nisem dobro obnašal. Švent²⁹⁶ me je tudi zasliševal. Predst.(avil) se ni - Grozil nam je, da bomo prišli na gavge in da bomo lahko srečni, če nas bodo ustrelili. Zaslišev.(ali) so nas 3 tedne samo ponoči. Zapisnikarice so bile ženske. Zaslišev.(alec) se ni nikoli predstavil. Glavni očitek je bil na političnem delovanju opozicije, povezavo z Zg.²⁹⁷ in Bg.²⁹⁸ Na podlagi naših izjav so aret.(irali) Jančikovića,²⁹⁹ Jov.(ovanovića) in Grola. Jančiković mi je 1950 v S.(remski) Mitrovici umrl na rokah. Pretepali so ga po hrbtu in mu poškodovali ledvico. Za obtožbe v preisk.(avi) nisem vedel. Zaslišev.(anje) je potekalo v obliki vpr(ašanj) -odg(ovorov).

Obt.(ožnico) sem dobil nekaj pred gl.(avno) obr.(avnavo). - PLAVA KNJIGA - V stik z zagov.(ornikom) sem prišel dva dni pred procesom.

Ker je bil navzoč oznovec se nisva mogla prosto pogovarjati.

Proces je bil teater. Svojec je lahko bil samo eden navzoč.

²⁹⁴ V tem dokumentu je toliko okrajšav, da večinoma niso pojasnjene v opombah, ampak v oklepajih v besedilu.

²⁹⁵ Verjetno mišljen **Franc Krese - Čoban** (1919–1980), rojen v Bogeneči vasi, politični delavec in narodni heroj. Med 2. svetovno vojno se je vključil v OF, KPS in partizansko vojsko, kjer je bil med drugim komandant različnih brigad in načelnik obveščevalnega centra štaba 7. korpusa. Po vojni je delal v jugoslovanski vojski in UDV za Slovenijo, v obdobju 1960–1969 pa je bil ravnatelj tedanjega Muzeja ljudske revolucije Slovenije. (ES, knjiga 6. Ljubljana 1992, str. 8.)

²⁹⁶ Verjetno mišljen **Bogdan Švent** (1911–1977), geometer, pred 2. svetovno vojno zaposlen pri Komisiji za agrarne operacije v Ljubljani, potem na Visokem komisariatu za Ljubljansko pokrajino. Jeseni 1941 je postal član KP in se vključil v delo za OF.

²⁹⁷ Okrajšava za: Zagrebom.

²⁹⁸ Okrajšava za: Beogradom.

²⁹⁹ **Dr. Tomo Jančiković** (1899–1951), hrvaški politik, odvetnik in publicist, rojen v Vinkovcih, leta 1924 je doktoriral na Pravni fakulteti v Zagrebu, leta 1927 pa tam odprl odvetniško pisarno. Bil je eden vodilnih članov HSS. Med 2. svetovno vojno je nasprotoval ustaški politiki. Po kapitulaciji Italije v oktobru 1943 je pobegnil v Bari, julija 1944 v London in bil nekaj mesecev pozneje imenovan za viceguvernerja jugoslovanske narodne banke. To mesto je obdržal tudi v obdobju začasne vlade FLRJ, imenovane marca 1945. Bil je tudi član avgusta 1945 ustanovljene začasne ljudske skupščine, a je oktobra skupaj z drugimi predstavniki HSS odstopil in se vrnil v Zagreb. Maja 1947 je bil aretiran, obtožen medvojnega sodelovanja z okupatorjem in izdajalskega delovanja, v začetku leta 1948 pa je bil obsojen na 10 let zapore s prisilnim delom. Leta 1951 je v zaporu v Sremski Mitrovici umrl v nepojasnjenih okoliščinah. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 94.

Sodni senat je bil povsem pasiven. Vodil ga je v glavnem JT³⁰⁰ Avbelj,³⁰¹ Žalik³⁰² in Simčič.³⁰³ Glavni je bil Žalik, ki je bil aroganten in nesramen ter napadalen. Tudi na gl.(avni) obr.(avnavi) ni smel ostati v dvorani že zaslišani soobd (olženec). Zаметки Nagodetove sk.(upine) so bile v društvu 'Priateljev SZ'. Zbirali smo se pri Nagodetu. Med vojno sem bil v letu 1942 od junija do 1943 sredi leta v internaciji. Avg.(usta) ali sept.(embra), ko je bil sprejet zakon o strankah smo se želeli registrirati kot stranka. Na OLO³⁰⁴ so me nadržli, da ne bo nobene opozicije. Sestajali smo se brez dov.(oljenja?). Mreža s tem še ni bila organizirana. Imeli pa tudi nismo sredstev. Benčina Boris³⁰⁵ mi je povedal, da nam pripravljajo past.³⁰⁶ To je bilo maja 1947 v Mb.³⁰⁷ Benčina je bil delavec JT³⁰⁸ v MB.³⁰⁹ Čez 6 dni so me zaprli. Rekel je, da nam na OZNI pripravljajo past. Kasneje sem čital, da je bil C 101 v Lj.(ubljani).«

Prizadevanja dr. Svatopluka Zupana za obnovo postopka so razvidna iz spisa Javnega tožilstva SR Slovenije z opr. št. Ktr 391/89 (zveza: Ktr 225/88) z naslovom Vloga

³⁰⁰ JT – Javni tožilec.

³⁰¹ **Viktor Avbelj - Rudi** (1914–1993), politik in narodni heroj, rojen v Prevojah pri Šentvidu, leta 1939 absolviriral študij na Pravni fakulteti v Ljubljani. V KP se je včlanil leta 1937. Po okupaciji Slovenije se je pridružil partizanom, kjer je bil med drugim politkomisar 9. korpusa NOV Jugoslavije, nato pa do konca vojne še politkomisar glavnega štaba za Slovenijo in politični zastopnik pri 4. armadi Jugoslovanske armade (JA). Po vojni je bil do avgusta 1945 namestnik načelnika Ozne za Slovenijo, do novembra 1945 inštruktor CK KPS, nato eno leto sekretar Okrajnega komiteja KPS v Mariboru, potem pa javni tožilec Slovenije do marca 1948. Pozneje je opravljal številne pomembne funkcije, v letih 1979–1984 je bil npr. predsednik predsedstva SRS. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 13.

³⁰² **Martin Žalik** (1914–1969), doma iz Velike Polane, je leta 1940 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Po začetku vojne na slovenskih tleh je v Prekmurju sodeloval v OF in NOG, decembra 1941 pa ga je sodišče v Peči (madžarsko Pécs) obsodilo na 16 let ječe, od koder se je rešil in se leta 1944 spet pridružil prekmurskim partizanom. Aprila 1945 je bil dodeljen Ozni, julija pa se je včlanil v KP. Najprej je bil šef preiskovalnega oddelka in pravni referent Ozne, potem je bil zaposlen na UDV, nato je bil sodnik in tožilec, pozneje pa profesor za področje upravnega postopka in upravnih sporov. Več o njem v: Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 13.

³⁰³ **Marjan Simčič - Marko** (1909–1980), pravnik, doma iz Petrinje na Kočevskem, končal Pravno fakulteto v Ljubljani. Po okupaciji Slovenije v letu 1941 se je najprej vključil v OF, nato še v KP. Sprva je delal v ilegali, potem je odšel v partizane. Bil je politkomisar zaščitne enote Glavnega štaba Slovenije in referent za sodstvo 7. korpusa, nato član in predsednik Višjega vojnega sodišča, leta 1944 pa je postal načelnik sodnega oddelka Glavnega štaba Slovenije. Po vojni je najprej delal v vojaškem sodstvu in končal Višjo vojno akademijo Jugoslovanske ljudske armade (JLA), potem v Javnem tožilstvu LRS. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 13.

³⁰⁴ Okrajni ljudski odbor.

³⁰⁵ Svatopluk Zupan je v zaslišanjih po aretaciji omenjal Borisa in Dušana Benčino. Prvi naj bi bil študent iz Ljubljane, s katerim se je družil v italijanskem taborišču in v Ljubljani, drugi pa naj bi bil po vojni vojaški tožilec v Mariboru. Glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 961.

³⁰⁶ Kurirja Petra so kot past nastavili že leta 1946.

³⁰⁷ Okrajšava za: Mariboru.

³⁰⁸ Javnega tožilstva.

³⁰⁹ Okrajšava za: Mariboru.

dr. Zupan Svata³¹⁰ za obnovo kazenskega postopka (1. 1947).³¹¹ 5. septembra 1989 je Zupan podal Javnemu tožilstvu SRS Predlog za obnovo postopka končanega s pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča LRS op. št. K-1/47 z dne 12. avgusta 1947,³¹² a do konca maja 1990 še ni prejel odgovora.³¹³ Ob tem Zupanovem dopisu je listič, na katerem je na roko napisano: »*Ali nismo predlagatelju že dali odgovor glede t. i. Nagodetovega procesa. Sicer pa v pobudi ponovno izostajajo novi dokazi, nova dejstva.*«³¹⁴

Javno tožilstvo RS je Zupanu odgovorilo 5. junija 1990: »*V zvezi z vašo urgenco z dne 30. 5. 1990 vam sporočamo, da vaše pobude za obnovo kazenskega postopka še nismo rešili, ker je proučevanje spisa Vrhovnega sodišča LRS opr. št. K 1/47, zbiranje dodatnega gradiva in možnih dejstev in dokazov, ki bi eventualno mogli pripeljati do tega, da bi lahko predlagali obnovo kazenskega postopka, izredno zahtevno in zamudno.*«³¹⁵ Dopis je podpisal namestnik javnega tožilca Republike Slovenije mag. Jože Friedl.

23. 10. 1990 pa je Javno tožilstvo RS zahtevo dr. Svata Zupana za obnovo postopka odstopilo »v pristojno postopanje« Vrhovnemu sodišču RS s takšno obrazložitvijo: »*Glede na določbo 8. točke 4. člena ustavnega zakona za izvedbo ustavnega amandmaja XCVI k Ustavi Republike Slovenije (Uradni list RS št. 37/90), po kateri se v Republiki Sloveniji ne uporablja več določbe 562. člena ZKP, smejo upravičenci iz 1. odstavka 405. člena ZKP in 2. odstavka 360. člena ZKP od dne 4. 10. 1990, ko je bil uveljavljen citirani ustavni zakon, sami zahtevati obnovo kazenskega postopka pravnomočno končanega pred 1. 1. 1954.*«³¹⁶ Podpisan je namestnik javnega tožilca RS, mag. Jože Friedl.

O tem je tožilstvo obvestilo tudi Svata Zupana: »*Obveščamo vas, da smo vašo pobudo z dne 5. 9. 1989 za obnovo kazenskega postopka končanega s pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947, opr. št. K 1/47 odstopili v pristojno poslovanje Vrhovnemu sodišču Republike Slovenije v Ljubljani, ker glede na določbo 8. točke 4. člena ustavnega zakona za izvedbo ustavnega amandmaja XCVI k Ustavi Republike Slovenije (Uradni list RS št. 37/90), po kateri se v Republiki Sloveniji ne uporablja več določbe 562. člena ZKP, smejo upravičenci iz 1. odstavka 405. člena ZKP in 2. odstavka 360. člena ZKP od dne 4. 10. 1990, ko je bil uveljavljen citirani ustavni zakon, sami zahtevati*

³¹⁰ V tem obdobju se je Zupan vedno podpisal kot Svato in tako ga imenujejo tudi nekateri izmed tu predstavljenih dokumentov (v obdobju »Nagodetovega procesa« v letu 1947 je bil dosledno imenovan Svatopluk).

³¹¹ Vrhovno državno tožilstvo RS.

³¹² Dokumenta v spisu št. Ktr 391/89 ni, čeprav je naveden na seznamu dokumentov, ki je del omenjenega spisa.

³¹³ Dopis Svata Zupana javnemu tožilcu RS, 30. 5. 1990 (tožilstvo ga je prejelo 1. 6. 1990), Ktr 391/89-2.

³¹⁴ Zapis ni niti podpisan niti datiran.

³¹⁵ Dopis Javnega tožilstva RS Svatu Zupanu, poslan 5. 6. 1990, Ktr 391/89-3.

³¹⁶ Odstop zahteve Svatopluka Zupana Vrhovnemu sodišču RS, 23. 10. 1990, opr. št. Ktr 391/89-4/JF-bt.

obnovo kazenskega postopka pravnomočno končanega pred 1. 1. 1954. Vašo pobudo, ki ste jo vložili pri nas, smo šteli kot zahtevo za obnovo kazenskega postopka.»³¹⁷ Tudi ta dopis je podpisal namestnik javnega tožilca RS mag. Jože Friedl.

Tako kot v primeru Leona Kavčnika je tudi tokrat Vrhovno sodišče RS Javnemu tožilstvu RS poslalo vabilo na zaslišanje Svata Zupana, ki naj bi bilo 18. januarja 1991 ob 11.30. Podpisan je sodnik Tomo Grgič. Tudi tu je dodan ročno napisan pripis: »*Zaslišanja se udeležil. Lj.*»³¹⁸ *19. 1. 1991 J. Friedl.*»³¹⁹ Pripis je podpisal mag. Jože Friedl. Zapisnik o zaslišanju Svata Zupana pa je samo v Kavčnikovem spisu in je že objavljen v predhodnem besedilu.

Na zahtevo Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana je Vrhovno sodišče RS s sklepom I Kr 58/90 8n I Kr 59/90 z dne 31. januarja 1991 dovolilo obnovo postopka tako zanju kot za vse soobsojene in zadevo poslalo Temeljnemu sodišču v Ljubljani v novo odločanje.

Sklep z obsežno obrazložitvijo objavljamo v celoti.

»SKLEP

Vrhovno sodišče Republike Slovenije v Ljubljani je v senatu pod predsedstvom predsednice Francke Strmole - Hlastec, ob sodelovanju sodnikov Toma Grgiča in Milana Kosterca³²⁰ kot članov ter pisarniške referentke Ivanke Bohar kot zapisničarice, v kazenski zadevi zoper obsojence ČRTOMIRA NAGODETA, LJUBA SIRCA, LEONA KAVČNIKA, BORISA FURLANA, ZORANA HRIBARJA, ANGELO VODE, METODA KUMLJA, PAVLO HOČEVAR, SVATOPLUKA ZUPANA, BOGDANA STARETA, METODA PIRCA, VIDA LAJOVIČA, FRANJA SIRCA, ELIZABETO HRIBAR in FRANCA SNOJA zaradi kaznivih dejanj po čl. 2/I, čl. 3 točka 4, 5, 8, 9, 10, čl. 8/I in čl. 11 ZKLD ter zaradi kaznivega dejanja zoper pravosodje, o zahtevi obs.³²¹ Leona Kavčnika v vlogah z dne 18. 5., 16. 6., 16. 9. 1988, 27. 9. 1989, 13. in 27. 3. 1990 ter o zahtevi obs. Svatopluka Zupana z dne 5. 9. 1989 za obnovo kazenskega postopka, ki je bil končan s pravnomočno obsodilno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947, opr. št. K 1/47-21, na seji dne 31. 1. 1991

³¹⁷ Dopis Javnega tožilstva RS Svatu Zupanu, 23. 10. 1990, ktr 353/90-5/JF-bt.

³¹⁸ Ljubljana.

³¹⁹ Obvestilo Vrhovnega sodišča Javnemu tožilstvu RS o zaslišanju dr. Svata Zupana 18. 1. 1991, 10. 1. 1990, I Kr 59/90 (Ktr 391/89-6).

³²⁰ Milan Kosterca (1929), pravnik, rojen v Ljubljani. Sprva je opravljal različna dela, pravo je študiral šele pozneje kot izredni študent. Od leta 1973 je bil sodnik Vrhovnega sodišča SRS. (SI AS 1589, t. e. 4796.)

³²¹ Okrajšava za obsojenega, ki se ponavlja tudi v nadaljevanju besedila.

O d l o č i l o :

Ob ugoditvi zahtevama obsojenih Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka, glede soobsojenih Črtomira Nagodeta, Ljuba Sirca, Borisa Furlana, Zorana Hribarja, Angele Vode, Metoda Kumlja, Pavle Hočevar, Bogdana Stareta, Metoda Pirca, Vida Lajovica, Franja Sirca, Elizabete Hribar in Franca Snoja pa po uradni dolžnosti, se dovoli obnova kazenskega postopka, ki je bil zoper navedene obsojence pravnomočno končan z obsodilno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947, opr. št. K 1/47-21 in se zadeva pošlje Temeljnemu sodišču v Ljubljani v novo odločanje na glavni obravnavi.

O b r a z l o ž i t e v :

Z uvodoma navedeno pravnomočno sodbo (povzetek njenega izreka je do 17. strani tega sklepa) so bili Črtomir Nagode, Ljubo Sirc, Leon Kavčnik, Boris Furlan, Zoran Hribar, Angela Vode, Metod Kumelj, Pavla Hočevar, Svatopluk Zupan, Bogdan Stare, Metod Pirc, Vid Lajovic, Franjo Sirc in Franc Snoj spoznani za krive pod A, da so kot pripadniki protiljudske skupine vršili zločinska dejanja, ki so imela za cilj, da se z nasiljem zruši obstoječa državna ureditev FLRJ, da se spravi v nevarnost njena varnost na zunaj ter odpravijo temeljne demokratske, narodne in gospodarske pridobitve osvobodilne borbe: federativna ureditev države, enakopravnost in bratstvo jugoslovanskih narodov ter ljudska oblast.³²²

V sklopu te zločinske skupine so navedeni obtoženci:

I.³²³

se od jeseni³²⁴ leta 1945 pa vse do maja 1947 t. j.³²⁵ do aretacije redno sestajali na domu obt. Črtomirja Nagodeta na Mirju 15 in obt. Pavle Hočevar v Hajdrihovi ul. 15 ter so se teh sestankov udeleževali Črtomir Nagode, Pavla Hočevar, Zoran Hribar, Svatopluk Zupan, Bogdan Stare, Ljubo Sirc, Metod Pirc, Metod Kumelj in Vid Lajovic, ostale obtožence pa so obveščali o vsebini razgovorov teh sestankov in o storjenih sklepih.

Za izvršitev teh nalog, ki si jih je omenjena zločinska skupina zadala, so organizirali vohunske zveze z inozemstvom, tako med drugim z vohunskim centrom 101 v Avstriji, z vohunskimi centri v Švici in s posameznimi špijoni tujih

³²² Od tu naprej je sodba iz leta 1947 skoraj dobesedno pretipkana. Opravljenih je bilo le nekaj manjših sprememb: imena so tu obvezno pred priimkom, pri priimkih se ustrezno uporablja črka č, nekatere tipkarske ali slovnične napake so odpravljene ipd. Dosledno pa so napačno sklanjali ime Črtomir.

³²³ Ta del je v izvirniku sodbe označen z »A«

³²⁴ Okrajšava za obtoženega, ki se ponavlja tudi v nadaljevanju besedila.

³²⁵ Okrajšava za: to je.

obveščevalnih služb ter so te zveze vzdrževali preko ilegalnih kurirjev pod imenom 'Peter' in 'Podgornik'.

V svrhu lažjega pošiljanja poročil in hitrejših zvez so po direktivah iz inozemstva začeli organizirati radijsko oddajno postajo, za katero so prejeli šifre in pozivne znake od vohunskega centra 101 v Avstriji.

Zavedajoč se svojega zločinskega delovanja so za primer nevarnosti organizirali skrivališča in kanale za beg čez mejo ter ponarejali osebne dokumente.

II.

Obtoženci so zbirali in izročali tujim državam in agentom tujih obveščevalnih služb podatke in listine o političnem, vojaškem, gospodarskem in splošno državnem položaju v naši državi posamezno ali preko svoje mreže, ki pomenijo po svoji vsebini posebno varovano vojaško ali drugo državno tajnost, zbirali in izročali so tujim državam in fašističnim organizacijam odnosno nepoklicanim osebam gospodarske podatke, ki se po izrecni prepovedi zakona odnosno po nalogu vodilnih gospodarskih organov ne objavljajo, torej vršili vohunstvo v korist tuje špijonaže.

V to svrho so:

navezovali stike s posamezniki v podjetjih in v državnih ustanovah ter se vtrivali v organe ljudske oblasti in politične organizacije, da so tako dobivali za svoje špijonsko delovanje potrebne podatke gori omenjene vsebine;

organizirali vohunsko mrežo v Sloveniji, kakor v Kranju, Mariboru, Celju in Ribnici;

vršili tatvine listin zaupno-gospodarske ali politične vsebine, preko obt. Ljuba Sirca in Leona Kavčnika povezali svoje izdajalsko delovanje z delovanjem Dragoljuba Jovanovića v Srbiji in Tome Jančikovića v Hrvatski, ju o podvzetih akcijah v Sloveniji obveščali in se po direktivah nekega člana predstavništva tuje države v Ljubljani pod krinko združevanja vseh opozicijskih sil zedinili na koordinirano akcijo proti ljudski oblasti in državni ureditvi FLRJ;

na skupnih sestankih poročali o zbranih podatkih in skupno čitali in dopolnjevali poročila, ki so jih pošiljali špijonskim centrom v inozemstvo in posameznim članom predstavništev tujih držav v Ljubljani in v Beogradu.

III.

Obtoženci so preko svojih že vzpostavljenih zvez z vohunskimi centri v inozemstvu spravljali ilegalno preko meje osebe, ki jih je ljudska oblast zaradi kaznivih dejanj zasledovala, in osebe, ki so bežale v inozemstvo z namenom priključiti se tam veleizdajskim organizacijam, organiziranim za delovanje

proti naši državi. Tako so po svojih kanalih spravil ilegalno preko meje v Avstrijo Gizelo Drčar,³²⁶ ženo pripadnika tkzv.³²⁷ 'Komande slovenske armije' v Avstriji, bivšega domobranskega podpolkovnika in vojnega zločinca Drčarja,³²⁸ na dalje iz zapora pobeglega agenta tuje špijonske službe Mirana Engelmana³²⁹ ter iz Hrvatske pobeglo Prpičevo³³⁰ in njeno hčerko in so tudi organizirali pobeg pripadnice njihove skupine Lucije Skvarča,³³¹ kar pa je preprečila aretacija.

IV.

Obtoženci so kot člani zločinske skupine v službi tuje špijonaže ščuvali na oboroženo intervencijo tujih držav proti FLRJ na gospodarsko vojno proti naši domovini in na vmešavanje v njene notranje zadeve.

V ta namen so:

pošiljali v inozemstvo o političnem in splošnem stanju v FLRJ lažne podatke, s katerimi so ustvarjali v inozemstvu videz, kakor da vlada v državi teror, nasilje, ropanje, brezpravnost, versko preganjanje in nacionalno zatiranje. S tem so škodovali mednarodnemu ugledu FLRJ in v času sklepanja mednarodnih pogodb preprečevali ugoditvi našim nacionalnim zahtevam po pravičnih mejah ter nudili pomoč tistim, ki so v inozemstvu ovirali priključitev Primorske s Trstom in Koroške. Dalje so s takim lažnim predstavljanjem položaja v domovini povzročali preplah med jugoslovanskimi emigranti ter jih tako odvrčali, da bi se vrnili v domovino;

z lažnjivimi poročili o stanju v FLRJ v svojih pismih nekaterim vidnejšim predstavnikom tujih držav ter v člankih za inozemsko časopisje in radio, kar je bilo namenjeno inozemski javnosti, ščuvali na oboroženo intervencijo proti FLRJ;

³²⁶ **Gizela Drčar**, žena Ivana Drčarja, ki je skušala po vojni zbežati na Koroško, a ji ni uspelo. Nekaj časa je bila zaprta v Ljubljani. Po izpustitvi iz zapora je imela stike z družino Franca Snoja, po božiču 1945 pa je ob pomoči kurirja »Petra« pobegnila v Avstrijo, kjer se je pridružila možu in staršem. Več o njej glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 166.

³²⁷ Okrajšava za: »tako zvane« (ali: »takozvane«).

³²⁸ **Ivan Drčar** (1912–1982), pred 2. svetovno vojno dejavni kapetan jugoslovanske vojske, leta 1942 je bil interniran v Gonars, po vrnitvi se je pridružil domobrancem in v začetku leta 1945 postal načelnik štaba slovenskega domobranstva. Ob koncu vojne je emigriral na Koroško, bil imenovan za komandanta tamkajšnje slovenske vojske in zadolžen za organizacijo obveščevalnega dela, zbiranje nezakonitih skupin za izvajanje diverzantskih akcij v Sloveniji, v domovino pa je pošiljal tudi kurirje, ki so vzpostavljali stike z nasprotniki komunistične oblasti. Umrl v ZDA. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 105–106.

³²⁹ **Miran Engelman** naj bi bil vključen v četniško gibanje. Marca 1947 so ga agenti UDV ugrabili v Komnu in ga odpeljali v ljubljanski zapor. Ob koncu aprila je pobegnil iz zapora in se skrival v Ljubljani, a ga je UDV izsledila in aretirala. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 166.

³³⁰ **Krista Prpić**, ki je imela posestvo blizu Karlovca, naj bi se na poti v Trst ustavila v Ljubljani in prenočila pri Sirčevih. Več o njej glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 166.

³³¹ **Lucija Skvarča**, vdova po domobranskem poročniku Janezu Skvarči, je bila oblastem sumljiva že zaradi sorodstvenih vezi. Prvič je bila aretirana novembra 1946, drugič pa maja 1947. Obtožena je bila poskusa pobega iz države, stike pa naj bi vzdrževala tudi s pobeglo Gizelo Drčar, ženo Ivana Drčarja. Več o njej glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 166.

predlagali članom predstavništva neke tuje države prekinitev mednarodne pomoči UNRRA³³²-e, računajoč, da se bo s tem poslabšalo stanje v prehrani prebivalstva, s čimer bi se po njihovem prepričanju olajšalo njihovo protiljudsko delovanje;

v cilju doseči vmešavanje tujih držav v naše notranje zadeve pošiljali umazana, lažnjiva poročila o poteku volitev v skupščino FLRJ in druge organe oblasti, o izvajanju agrarne reforme, o ločitvi cerkve od države, o nacionalizaciji gospodarskih podjetij ter z isto namero zbirali razne druge podatke kakor n. pr. ob priliki sestrelitve zavezniškega letala na Gorenjskem in drugo.

V.

Obtoženci so kot člani navedene zločinske skupine izvrševali številna druga kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo in sicer:

v besnem sovraštvu do vseh pridobitev narodno-osvobodilne borbe so se posluževali najbolj umazanih sredstev, s katerimi so blatili herojskega voditelja naših narodov v vojni in izgradnji naše domovine ter druge najvišje predstavnike naše države ter so z izjemo obt. Borisa Furlana, Franca Snoja, Zorana Hribarja in Franja Sirca celo sklepali o nasilni odstranitvi teh predstavnikov;

v skladu z vsem svojim delovanjem in po direktivah špijonskih centrov v inozemstvu so pripravljali svoj osnutek tkzv.³³³ 'Ustave', ki naj bi se uveljavila po odstranitvi sedanje ureditve FLRJ;

v smislu sklepa svoje skupine so se udeleževali masovnih zborovanj in hodili na posamezne ljudske odbore z namenom razbijati zborovanja in z zlonamernim kritiziranjem ovirati uspešno poslovanje ljudskih odborov ter so o tem svojem delovanju poročali na sestankih skupine;

član omenjene zločinske skupine je namerno napačno tolmačil razgovor med predstavnikom naše vlade in predstavnikom tuje države in je na sestankih o tem svojem dejanju kršeč službeno tajnost poročal o vsebini razgovora in o svojih potvorbah, kar so vsi odobraval.

VI.

Obtoženci so izvrševali vohunstvo v korist špijonaže tuje države ter so se v ta namen povezali s člani predstavništva neke tuje države v Ljubljani in v Beogradu in so na eni strani dobivali od njih direktive in navodila za svoje vohunsko delovanje, na drugi strani pa dajali in pošiljali istim podatke o političnem, gospodarskem in vojaškem položaju v državi.

³³² UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava združenih narodov za pomoč in obnovo), ustanovljena 9. 11. 1943 s ciljem pomagati deželam, ki jih je opustošila vojna, z živili, oblačili, industrijsko opremo itd., razpuščena 30. 6. 1947.

³³³ Okrajšava za: »tako zvane« (tako imenovane).

VII.

Obtoženci Črtomir Nagode, Ljubo Sirc, Metod Pirc, Leo Kavčnik, Pavla Hočevar, Metod Kumelj, Angela Vode, Svatopluk Zupan, Bogdan Stare in Vid Lajovic so razen zločinstev, ki so jih zagrešili v dobi po osvoboditvi kot člani vohunske skupine v tuji službi, s tem dejansko samo nadaljevali zločinstva, ki so jih začeli že v dobi okupacije in sicer s tem, da so:

v času okupacije kot člani takozvane 'Stare pravde' vzdrževali zveze s splošno znanim špijonom Gestapa Vauhnikom,³³⁴ bivšim jugoslovanskim podpolkovnikom in vojnim atašejem v Berlinu in z njim sodelovali;

vsi ti obtoženci razen obt. Vida Lajovica (so³³⁵) vso dobo okupacije vzdrževali direktne zveze z vojnim zločincem in narodnim izdajalcem Dražo Mihajlovičem³³⁶ in delali po njegovih direktivah, nadalje sodelovali s predstavniki vojnega zločinca Mihajloviča v Sloveniji, posamezni člani 'Stare pravde' pa sodelovali v štabu Mihajlovičeve vojske za Slovenijo;

organizirali zveze z agenti tujih obveščevalnih služb v Švici, med drugim s špijonom Englom Senekovičem in Mislejem,³³⁷ delali po njihovih direktivah in jim pošiljali poročila;

pošiljali emigrantski vladi v Londonu in nekaterim njenim predstavništvom v inozemstvu lažna in tendenčna poročila, s čemer so v veliki meri škodovali narodno-osvobodilni borbi slovenskega ljudstva.

³³⁴ **Vladimir Vauhnik** (1896–1955), častnik, ki je končal višjo vojaško in generalštabno šolo v Beogradu, služboval v različnih krajih Jugoslavije, leta 1938 pa je bil imenovan za jugoslovanskega vojaškega atašeya v Berlinu. Med 2. svetovno vojno je bil najprej v Zagrebu, od jeseni 1941 do pomladi 1944 pa v Ljubljani, kjer je vzpostavil eno od središč obveščevalne mreže, ki je delovala v korist zahodnih zaveznikov. Potem je pred Nemci pobegnil v Švico in vzpostavil stike z jugoslovanskimi emigranti in zahodnimi zavezniki. Skušal je doseči zavezniško izkrcanje na Jadranu in poudarjal strateški pomen Trsta ter Slovenije v upanju, da v njej ne bodo zavladali komunisti. Pozneje se je izselil v Argentino. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 8–9.

³³⁵ Beseda »so« manjka v izvirniku.

³³⁶ **Dragoljub Mihailović**, vzdevek **Draža** (1893–1946), srbski general in politik, ki je po kapitulaciji Jugoslavije spomladi 1941 organiziral odporiško četniško gibanje. Predsednik jugoslovanske emigrantske vlade v Londonu ga je razglasil za komandanta vseh oboroženih enot v Jugoslaviji in ga povišal v generala, nato pa še imenoval za vojnega ministra. Po neuspešnih pogajanjih z Josipom Brozom - Titom se je bojeval tudi proti partizanom. Leta 1943 so mu zahodni zavezniki odrekli podporo, po sporazumu Tita s Šubašićem v letu 1944 pa ga je jugoslovanska emigrantska vlada odstavila z dotedanega položaja. Po končani vojni je bil na procesu pred Vrhovnim sodiščem FLRJ v Beogradu junija 1946 obsojen na smrt z ustrelitvijo (priimek Mihailović je tako v tem kot v drugih objavljenih dokumentih napačno zapisan kot Mihajlović). Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 8.

³³⁷ Mišljeni Feliks Engel, Sergej Seneković in Vadim Miselj (ali njegov oče Vladimir Miselj). Več o njih glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 175 in 172.

B.

V okviru pod A. navedenega zločinskega delovanja so posamezni obtoženci izvršili naslednja kazniva dejanja:

I. Obt. Črtomir Nagode:

1./ je bil ves čas delovanja navedene špijonske skupine njen vodja ter je skupino, ki jo je imenoval 'Stara pravda', med okupacijo in po osvoboditvi organiziral, vodil sestanke na svojem domu in na domu obt. Hočevarjeve, na teh sestankih določal linijo njenemu delovanju ter za lažje kretanje članov ponarejal osebne dovolilnice, izdane od uprave NM;³³⁸

2./ je osebno vzdrževal neposredne stike preko ilegalnega kurirja 'Petra' s takozvano 'Komando slovenske armije', bivšim domobranskim polkovnikom Drčarjem, pod imenom 'Matej' in 'Luka' ter zastopnikom te veleizdajalske obožene bande Glušičem³³⁹ po imenu 'Tomše' in 'Vojin', jim dajal direktive in navodila v cilju, da bi svoje protidržavno delovanje v inozemstvu okrepili in ojačali;

3./ je za vzpostavljanje vohunske mreže v Sloveniji sam prevzel organizacijo iste na Dolenjskem ter je poslal preko kurirjev na vohunski center 101 v Avstrijo in agentom tujih vohunskih služb v Švici večje število podatkov političnega, gospodarskega, vojaškega in splošno državnega pomena;

4./ je nedoločenega dne poslal preko svojih vohunskih zvez predsedniku lige za človečanske pravice Herriotu³⁴⁰ poziv, v katerem ščuva na intervencijo proti FLRJ;

5./ je dal vohunski skupini pobudo in se sam povezal s članom nekega tujega predstavništva v naši državi ter organiziral sistematično zvezo z istim preko soobtoženega Sirca, Furlana in Hribarja, ga informiral o obstoju inkriminirane zločinske skupine, dobival od njega direktive za nadaljnje delo ter ga sam in preko gori imenovanih obveščal z zaupnimi podatki o političnem, gospodarskem in vojaškem položaju;

³³⁸ NM – Narodna milica.

³³⁹ **Andrej Glušič - Vojin** (1905–1950), geodetski kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Med 2. svetovno vojno je bil najprej v italijanskem taborišču Gonars, potem je bil načelnik štaba jugoslovanske kraljeve vojske za Slovenijo in četniški komandant vzhodne Slovenije, dokler ga ni aretirala gestapo in ga poslal v Dachau. Po ameriški osvoboditvi Dachaua je odšel v Italijo, se povezal z Narodnim odborom in Miho Krekom, ki ga je imenoval za adjutanta Slovenske vojske v emigraciji. Avgusta 1945 je prišel v taborišče Johann v Pongauu in leta 1946 postal vodja Glavnega obveščevalnega centra v Avstriji. Kmalu po tem, ko so leta 1949 zahodne države spremenile odnos do Jugoslavije, je odšel v ZDA. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 104–105.

³⁴⁰ **Edouard Marie Herriot** (1872–1957), francoski esejist in politik; Nagode se ga je spominjal kot predsednika Lige za varstvo človekovih pravic. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 118.

6./ v času okupacije

- a) je vzdrževal redne zveze z gestapovskim špijonom Vauhnikom³⁴¹ in z njim sodeloval;
- b) osebno spremljal in pošiljal direktive v štab vojnega zločinca in narodnega izdajalca Draže Mihajlovića preko kurirjev Rakočevića imenovanega 'Prometejus'³⁴² in Prekorška imenovanega 'Leskovar'³⁴³ ter je preko teh pošiljal Mihajloviću situacijska poročila;
- c) poslal je v Švico kot predstavnika 'Stare pravde' in kurirja Draže Mihajlovića soobtoženega Sirca Ljuba z nalogo predati špijonska poročila agentom tuje špijonske službe in predstavnikom emigrantske vlade;
- č) je tesno sodeloval v štabu Draže Mihajlovića v Ljubljani kot politični svetovalec tega štaba ter je po nalogu Mihajlovića prevzel organizacijo civilne uprave.

II. Obt. Ljubo Sirc

1./ je bil eden vodilnih članov skupine, ki jo je vodil obtoženi Nagode, ter je kot tak sodeloval pri vzdrževanju zvez te ilegalne skupine z inozemstvom s takozvano 'Komando slovenske armije' v Avstriji, z vohunskim centrom 101 in agentom tuje špijonaže dr. Englom v Švici ter je prejemal na rednih sestankih pri obtoženemu Nagodetu in Hočevarjevi pošto iz inozemstva, o kateri je poročal ter nato skupaj z obtoženim Nagodetom izdeloval in pošiljal poročila ter dajal instrukcije komandi takozvane 'Slovenske armije' bivšemu domobranskemu podpolkovniku Drčarju o tem, kako naj delajo v inozemstvu, da bo njihovo zločinsko delovanje čim uspešnejše;

2./ da je po nalogu in sklepu zločinske skupine potoval v Beograd k Dragoljubu Jovanoviću ter v Zagreb k Tomu Jančikoviću v svrhu povezave svoje ilegalne skupine z delovanjem istih;

³⁴¹ Vladimir Vauhnik.

³⁴² **Dr. Milan Rakočević** (1914–1983), psevdonom Prometeus, rojen v Črni gori, je v Ljubljani študiral filozofijo in leta 1941 promoviral. Potem se je vrnil v Črno goro, kjer je bil leta 1945 pred vojaškim sodiščem obsojen na štiri leta zapor. Ko so ga leta 1947 izpustili, se je vrnil v Ljubljano, vendar so ga zaradi povezav z Mihailovičevim gibanjem (na podlagi Nagodetovih dnevniških zapiskov) že decembra ponovno obsodili, in sicer na dve leti zapor. Po prestani kazni je ostal v Ljubljani, se ukvarjal s književnim in prevajalskim delom ter poučeval filozofijo in psihologijo na različnih gimnazijah. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 177.

³⁴³ **Tugomer Prekoršek** (ilegalno ime Leskovar) je bil med drugo svetovno izseljen v Srbijo, kjer se je pridružil Draži Mihailoviću na Ravni gori. Kot njegov kurir je večkrat obiskal Slovenijo in med drugimi tudi Črtomirja Nagodeta. Pozneje je vodil Mihailovičeve centre v zahodni Srbiji in Italiji, po koncu vojne pa je emigriral v Argentino. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 174.

3./ je nudil zatočišče na svojem domu v avgustu 1945 iz Hrvaške pobeglima Prpičevi in njeni hčerki z namenom, da jima nudi pomoč pri njunem begu preko meje s pomočjo člana predstavništva tuje države ter je v obmejnih krajih organiziral kanal, po katerem bi pobegnil preko meje v slučaju nevarnosti aretacije;

4./ je vzpostavil stike s člani predstavništva neke tuje države v Ljubljani, jih informiral o delovanju skupine in dobil mnenje teh predstavnikov o njihovem delu, zbiral in izročal podatke o stanju tekstilne industrije tako o količini bombaža na zalogi, o Litostroju v Ljubljani, o hidrocentralah na Jesenicah, o splošnem stanju gospodarstva in o stanju preskrbe v FLRJ ter je od teh predstavnikov sprejemal konkretne naloge za zbiranje vojaških podatkov, kakor dobiti podatke o sestrelitvi ameriškega letala na Gorenjskem,³⁴⁴ končno je vršil tatvine originalnih trakov radio brzojavk Tanjuga na svojem službenem mestu in jih je izročal članu predstavništva tuje države;

5./ je zbiral in izročal tajne podatke o stanju v Jugoslaviji članom predstavništva tujih držav, na drugi strani pa pošiljal v inozemstvo klevetniški material ter je med drugim poslal po tem kanalu v angleške časopise članek, v katerem z lažnimi podatki blati potek volitev v ustavodajno skupščino FLRJ, sestavil je lažno poročilo o poteku procesa proti vojnemu zločincu Rupniku,³⁴⁵ nadalje lažnive vesti o izvajanju agrarne reforme, nacionalizacije in drugih podatkov splošno državnega pomena;

6./ je prevzel organizacijo vohunske mreže na Gorenjskem ter pridobil za to sodelovanje soobt.³⁴⁶ Metoda Pirca iz Kranja, sam zbiral podatke na Jesenicah in v tovarnah 'Jugobruni in Iskri' v Kranju, dalje je poslal advokatu Eichenbergerju, s katerim je bil povezan še v času okupacije, lažno poročilo o izvajanju zakona o nacionalizaciji ter istotako preko advokata Eichenbergerja vzpostavil zveze z agenti špijonskih služb Englom³⁴⁷ in Senekovičem³⁴⁸ v Bernu, organiziral kontakt obt. Borisa Furlana Borisa s predstavnikom ameriškega Rdečega

³⁴⁴ Dogodek je natančno opisan v Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 99–100.

³⁴⁵ **Leon Rupnik** (1880–1946), general in politik, med 1. svetovno vojno se je bojeval na različnih frontah, po vojni pa je vstopil v jugoslovansko kraljevo vojsko. Po njenem razpadu je prišel v Ljubljano, bil od junija 1942 do kapitulacije Italije ljubljanski župan, nato predsednik pokrajinske uprave v Ljubljani, organizator in generalni inšpektor Slovenskega domobranstva. Avgusta 1946 ga je vojaško sodišče v Ljubljani obsodilo na smrt. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 87.

³⁴⁶ Okrajšava za: soobtoženi.

³⁴⁷ **Dr. Feliks Engel - dr. Anič**, živel v Švici, kjer je deloval kot odvetnik in Mihailovičev pooblaščenec. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 175.

³⁴⁸ **Sergej Senekovič** (1917–1963), pravnik, med 2. svetovno vojno je pobegnil v Švico, kjer je delal v pisarni dr. Feliksa Engla. Po vojni je nekaj časa živel v Italiji, po vrnitvi v Jugoslavijo pa so ga oblasti zaprle. Umrl je v zaporu. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 172.

križa Hoptnerjem³⁴⁹ v svrhu prejemanja obveščevalnih nalog in izročanja vohunskega materiala.

III. Obt. Leon Kavčnik:

1./ je bil pripadnik zločinske skupine, se je udeleževal od vsega početka sestankov pri obt. Nagodetu in Hočvarjevi, sodeloval pri sestavi programskega letaka njih skupine ter je koncept popravil in dopolnil, uporabljal zveze te skupine z inozemstvom ter poslal na vohunski center 101 situacijsko poročilo kakor: 'te tekme ne vzdržimo', je isti kanal z vohunskim centrom 101 izkoriščal tudi za zvezo s pobeglim policistom Kramolcem, ki mu je pošiljal preko kurirja pisma in tujo valuto;

2./ je po nalogu skupine prisostvoval sestanku, ki se je vršil v Ljubljani in katerega je vzklical Bercieri³⁵⁰ ter je po sklepu tega sestanka in z denarjem, ki ga je na njem prejel za potne stroške, potoval v Beograd s ciljem, da se poveže z Dragoljubom Jovanovićem, Šutejem in Grolom ter po izvršeni nalogi poroča o rezultatu svojih pogovorov;

3./ je napisal klevetniško pismo pod naslovom 'Ameriški in angleški javnosti', katerega je podpisal z besedami 'nekateri za vse' in v katerem poziva direktno tujo državo na vmešavanje v naše notranje prilike, zahteva plebiscit in kleveta ljudsko oblast, je isto pismo razmnoževal in razpošiljal po pošti raznim osebam kakor med drugim dr. Gosarju,³⁵¹ Finžgarju, Aljančiču in dr. Stankotu³⁵² in ga izročil ostalim pripadnikom skupine ter nekemu članu uredništva 'Timesa', kjer naj bi se objavilo ter je na koncu pisma pozval čitatelje, naj pismo prepisujejo, razmnožujejo in predstavljajo na angleški in francoski jezik, ga pošiljajo znancem ter ga poskušajo dostaviti v inozemstvo;

³⁴⁹ **Jacob B. (Jack) Hoptner** (1911–1974), profesor zgodovine na Univerzi Columbia v New Yorku in član ameriškega Rdečega križa, ob koncu leta 1946 je bil na obisku v Sloveniji. Na večerji pri britanskem konzulu Scopesu je spoznal Borisa Furlana in Ljuba Sirca. Po novem letu je Furlanu izročil nekaj vprašanj o razmerah v Jugoslaviji; pripravljaj naj bi namreč študijo o osvobodilnem gibanju v Jugoslaviji, ki jo je nameraval napisati po vrnitvi v ZDA. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 117.

³⁵⁰ **Avugst Bercieri** (1897–?), pred Nagodetovim procesom je bil zaposlen kot računovodja v Ljubljani, po prepričanju krščanski socialist, do septembra 1945 je bil naklonjen OF, nato pa je podpiral oblikovanje opozicije in se družil tudi s Kavčnikom. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 178.

³⁵¹ **Dr. Andrej Gosar** (1887–1970), pravnik, politik in sociolog, je veljal za enega od voditeljev krščansko-socialističnega delavstva. Med 2. svetovno vojno se ni hotel priključiti niti OF niti 'beli gardi'. Leta 1944 je bil poslan v Dachau, po vojni pa je do 1958 predaval pravne predmete na Tehnični fakulteti. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 179.

³⁵² Verjetno mišljen **dr. Stanko Aljančič** (1892–1959), frančiškan, rojen v Trebnjem, po drugi svetovni vojni je živel v redovni hiši za Bežigradom v Ljubljani. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 179.

4./ je dal poleg gori omenjenega pisma 'Ameriški in angleški javnosti' isti osebi predstavništva neke tuje države v Beogradu ustno poročilo o situaciji v Sloveniji, podatke o ministrih slovenske vlade v obliki odgovorov na vprašanje dotičnega predstavništva, o čemer je obvestil skupino;

5./ je v svrhu povezave ing. Obersnela³⁵³ v vohunsko mrežo naročil soobtoženemu Pircu Metodu, da ga v to svrhu poveže, nadalje je na ilegalnih sestankih dal obtoženemu Nagodetu situacijska poročila o stanju v jeseniški tovarni, o stanju industrijskih objektov in o sestankih na sindikatih ter je v jeseniški tovarni ukradel gospodarsko važen izrecno kot strogo zaupen označen referat pod naslovom 'Glavne linije izgradnje jugoslovanskih železarn' ter ga izročil obt. Nagodetu, izrabljaj je študijske ekskurzije slušateljev tehnične fakultete po naših industrijskih centrih zato, da je zbiral gospodarsko važne podatke, katere je poročal na sestankih, izdelal je navodila za šifriranje v treh izvodih ter na sestanku prisotne naučil uporabljanja istih.

IV. Obt. Boris Furlan:

1./ je kot agent tuje špijonske službe

- a) v letu 1941 zapustil z ilegalnim potnim listom državo in je ves čas emigracije kot tak agent deloval proti interesom osvobodilne borbe narodov Jugoslavije v korist tujih držav;
- b) povezoval poedine člane vohunske Nagodetove skupine s člani predstavništva neke tuje države v Ljubljani, da bi tako istim dostavljal poročila špijonske vsebine;
- c) pridobival za špijonsko delovanje v korist tujih držav soobtoženega Franca Snoja;

2./ je od člana skupine soobtoženega Zorana Hribarja sprejel poročilo špijonske vsebine in ga potem, ko se je seznanil z njegovo vsebino izročil predstavništvu tuje države ter je v zavesti svojega izdajalskega delovanja s škarjami odrezal ime poročevalca, predno je poročilo oddal;

3./ je sprejel od predstavnika ameriškega RK v Jugoslaviji listo vprašanj o splošnem državnem in političnem položaju v državi, predstavil ta vprašanja v slovenščino, izvod v angleščini izročil soobt. Ljubu Sircu, en izvod v slovenščini obdržal zase in ga skril v svoji knjižnici, en izvod pa izročil soobt. Francu Snoju in je nadalje odločno obljubil odgovoriti na vsa stavljena vprašanja.

³⁵³ Mogoče mišljen dr. Maks Obersnel, pravnik, med vojno izseljen v Srbijo, po vojni je bil zaposlen kot pravni referent pri ministrstvu za rudarstvo v Beogradu, pred 'Nagodetovim procesom' pa naj bi živel v Kopru. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 179.

Za izpolnitev te obveze se je obrnil na člana Nagodetove skupine soobt. Pavlo Hočevnar, pri čemer je bil iz pisma omenjenega pod tč. 2, o špijskem delovanju te skupine točno obveščen, ter je preko soobt. Hočevnarjeve dobil od soobt. Vodetove poročilo, za katero je v smislu liste vprašanj dal navodila, kako naj bo sestavljeno in katere točke naj obsega ter se je s tem poročilom v celoti strinjal. To poročilo vsebuje vohunske podatke o političnem in gospodarskem stanju v državi ter prikazuje to stanje tako, kakor da bi v državi vladal teror in brezpravje;

4./ zavedajoč se svojega protiljudskega delovanja je iz strahu pred aretacijo iskal kanale za pobeg preko meje ter se je o tem namenu dogovoril s soobt. Pavlo Hočevnar, da bi ga kurir te ilegalne skupine spravil preko meje.

V. Obt. Zoran Hribar:

1./ a) se je stalno udeleževal ilegalnih sestankov pri soobtožencih Črtomirju Nagodetu in Pavli Hočevnar ter je kot pripadnik špijske skupine prevzel od soobtožene Pavle Hočevnarjeve pod parolo '800 kg koksa' na svojo zvezo kurirja 'Petra', prejel od njega pismo od bivšega domobranskega podpolkovnika Drčarja, naslovljeno na kurirja 'Petra', v katerem mu ta daje navodila za kretanje preko meje, kar je obtoženec prebral in razložil kurirju;

b) je vsled mišljenja skupine, da je kurir 'Peter' nesposoben za ustno prenašanje poročil od njih do vohunskega centra 101 v Avstriji, iskal iz zaporov pobeglega Mirana Engelmana, agenta tuje špijske službe, ki naj bi od kurirja 'Petra' prevzel zveze z Drčarjem;

c) je v smislu navodil, ki so jih prejeli iz Avstrije, začel nabavljati material za radijsko oddajno postajo, za katero so že prejeli šifre in pozivne znake od bivšega domobranskega podpolkovnika Drčarja;

2./ a) je predlagal na ilegalnem sestanku, naj se skupina poveže s članom predstavništva neke tuje države, nakar se je po odobritvi organizacije dogovoril s soobt. Borisom Furlanom, da bo izročil omenjenemu svoje pismo, v katerem ga seznaja o obstoju inkriminirane skupine, o aretaciji Vida Lajovica in Boža Borštnika,³⁵⁴ kar mu je na sestanku izročil obt. Nagode, ter lažne podatke o ustanavljanju naših nabavno prodajnih zadrug, klevete o tem, kako se izvaja ločitev cerkve od države in druge neresnične podatke o stanju

³⁵⁴ **Božo Borštnik**, pred 2. svetovno vojno politični urednik Jutra in Slovenskega naroda ter član Jugoslovanske nacionalne stranke, med okupacijo se je pridružil Stari pravdi in je kot njen zastopnik nekaj časa sodeloval v uredništvu glasila Zarja svobode. Po vojni ga je UDV aretirala in zaprla. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 180.

v državi, kar je sestavil na podlagi poročila, ki ga je prejel od obtoženke Angele Vode;

- b) se je potem ko je bil po posredovanju soobt. Borisa Furlana sprejet od člana predstavništva tuje države dogovoril z njim za pošiljanje ustnih in pisemnih poročil, podprtih z dokazi. V smislu tega dogovora je dobil nalogo od nekega predstavnika tuje države ugotoviti zbirna taborišča repatriirancev v Sloveniji, izvedeti ali sodelujejo vojaki JA v obmejnih bojih v Grčiji, o stanju delavstva, kar je poizvedoval na sestankih od poedinih članov skupine ter je v imenu skupine predlagal, naj bi se ukinila mednarodna pomoč UNRRA-e naši državi z namenom, da bi se vsled nastale lakote in pomanjkanja dvignila možnost njihovega izdajalskega dela. Po tej poti je poslal v London Kuharju³⁵⁵ situacijsko poročilo o stanju v državi;*

3./ je kot pripadnik ilegalne skupine prevzel organizacijo vohunskega centra v Celju, Mariboru ter na Dolenjskem.

VI. Obt. Angela Vode:

1./ je vzdrževala zveze z obt. Pavlo Hočevar in Zoranom Hribarjem radi pošiljanja poročil obveščevalne vsebine v inozemstvo in je potom kurirja 'Podgornika' organizirala zveze z Glušičem, funkcionarjem tkzv. Salzburškega 'Kraljevega komiteta v Avstriji', je kurirja 'Petra' denarno podpirala, nadalje posedovala ilegalno literaturo ter jo razpečavala med člani ilegalne skupine in je hodila po raznih krajih Slovenije, kjer je na terenu zbiralala špijonske podatke, na podlagi katerih je sestavljala špijonska poročila za vohunski center 101 v Avstriji;

2./ je v okviru te vohunske skupine vzdrževala zveze s soobt. Zoranom Hribarjem v cilju, da bi preko njega dostavljala v inozemstvo obveščevalne podatke ter je v tem namenu izročila soobt. Zoranu Hribarju pismena poročila kakor: 'Ustanavljanje združnega gospodarskega sektorja', 'kako se izvaja ločitev cerkve od šole', 'kako se izvaja ločitev cerkve od države', 'država prevzema skrb za otroke', 'boj sodelavcem okupatorjev', 'narodne manjšine', 'svobodne volitve', 'vzgoja mladine' in 'kdor ni z nami', kar je Zoran Hribar predal v pismeni in ustmeni obliki predstavniku neke tuje države.

³⁵⁵ Dr. Alojzij (Alojz) Kuhar (1895–1958), duhovnik, časnikar in politik (eden od bratov pisatelja Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca), med drugo svetovno živel v ZDA in v Londonu, kjer je bil med drugim član informativnega urada jugoslovanske emigrantske vlade in redni sodelavec londonskega radia. Po končani vojni je ostal v Veliki Britaniji, leta 1950 je odšel v New York, kjer je bil vodja tiskovnega urada za Jugoslavijo pri Narodnem svetu za svobodno Evropo. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 111.

3./ je s pomočjo svoje mreže na terenu zbirala obveščevalne podatke, sestavljala na podlagi teh podatkov poročila ilegalni skupini, da jih ta pošlje špijonskim centrom v inozemstvo, in je poslala tako med drugim sledeča poročila, podpisana z ilegalnim imenom 'Andrej Orel': 'Poročilo o stanju pred volitvami', 'Možnost notranje vstaje proti komunizmu', 'organizacija in delovanje OZNE', 'o kolektivni krivdi', ter razna druga poročila in špijonske vesti za inozemsko časopisje;

4./ je po naročilu obt. Pavle Hočevar odnosno obt. Borisa Furlana sestavila obširno vohunsko poročilo o političnem in gospodarskem stanju v Sloveniji, v katerem je iznesla težke klevete na škodo ljudske oblasti v zvezi z narodno osvobodilno borbo, kar je bilo namenjeno predstavniku ameriškega Rdečega križa v Jugoslaviji.

VII. Obt. Metod Kumelj:

1./ se je udeležil ilegalnega sestanka pri soobtožencih Črtomirju Nagodetu in Pavli Hočevar, vzdrževal je redne zveze s soobt. Angelo Vode, ki mu je izročila pošto špijonskih centrov v inozemstvu, katero je prebral in vrnil obt. Angeli Vode in Črtomirju Nagodetu s svojimi pripombami ter prejemal od istih literaturo, poslano od vojnih zločincev v Avstriji; ko je zasluhlil, da grozi njemu in skupini nevarnost aretacije, je v letu 1945 organiziral skrivališča v Slov. Goricah ter iskal v Prekmurju tihotapske kanale, preko katerih bi v slučaju nevarnosti aretacije pobegnil v inozemstvo;

2./ je izročal soobt. Črtomirju Nagodetu obveščevalne podatke, ki jih je zbiral sam ali pa prejel od soobt. Angele Vode, v cilju, da jih ta odda predstavniku tuje države;

3./ je bil v dobi okupacije kot zastopnik 'Stare pravde' propagandni referent štaba tkzv. 'Jugoslovanske vojske' v Sloveniji ter vodil klevetniško kampanjo proti narodno-osvobodilnemu gibanju in narodnoosvobodilni vojski;

4./ je 10. junija 1947 v preiskovalnih zaporih v Ljubljani udaril s pestjo v obraz in pobil na tla paznika Andreja Hauptmana v namenu, da bi se polastil orožja in pobegnil iz zapora;

5./ je med okupacijo leta 1943 in 1944 kot pooblaščenec nemške varnostne policije s posebno v to svrho izstavljeno legitimacijo obiskoval zapore in taborišča v Italiji ter kot tak sodeloval pri vprašanju izpuščanja posameznih političnih pripornikov, torej postal ob času vojne pomagač sovražnikovih policijskih formacij.

VIII. Obt. Pavla Hočevnar:

- 1./ a) po sklepu ilegalne skupine, katere pripadnica je bila, (je³⁵⁶) organizirala kanal v inozemstvo do vohunskega centra 101 in do tkzv. 'Komande slovenske Armije' na ta način, da je s pomočjo Gizele Drčar, žene bivšega domobranskega podpolkovnika, vpostavila z imenovanim centrom zvezo in sprejemala na svojem domu ilegalnega kurirja 'Petra' za vzdrževanje zveze od poletja 1946 pa vse do aretacije;
- b) je po kurirju 'Petru' od Drčarja prejela na svoj dom pismena poročila in direktive za delo, med drugim navodila za organiziranje trojk in petork, udarnih grup, navodila za špijonsko delo, šifre in navodila za organizacijo radijske postaje, kar je izročala ostalim pripadnikom vohunske skupine in prejela od njih odgovore ali jih pisala sama pod ilegalnim imenom 'Mirjan' ter jih pošiljala po tem kanalu špijonskemu centru 101 v Avstriji;
- c) je nudila svoje stanovanje za ilegalno sestajanje pripadnikov skupine in dala svojo potno dovolilnico soobtožencu Črtomiru Nagodetu v namenu, da bi mu služila kot formular za ponarejanje teh dovolilnic;
- 2./ je preko kanala z vohunskim centrom 101 v Avstriji spravila preko meje Gizelo Drčar in sodelovala iz zaporu pobeglemu agentu tuje špijonske službe Miranu Engelmanu pri pobegu preko meje,³⁵⁷ nudila zatočišče na svojem domu pripadnici te protidržavne skupine Luciji Skvarča, organizirala zvezo z ilegalnim kurirjem 'Petrom' z namenom, da jo prepelje preko meje, kar pa je preprečila njena aretacija, poskušala nato organizirati nov kanal preko meje s pomočjo kurirja 'Podgornika' za zveze z Drčarjem ter hranila na domu premoženje pobeglega vojnega zločinca Drčarja, ne da bi to prijavila ljudskim oblastem;
- 3./ je preko kurirja poslala klevetniško poročilo za radijsko in časopisno kampanjo zoper FLRJ, med drugim poročilo z naslovom 'Slovanski kongres';
- 4./ a) je v smislu sklepa te ilegalne skupine organizirala vohunsko mrežo in je v ta namen predlagala za zaupnika trgovca Raduloviča³⁵⁸ iz Ribnice in Lipoldo,³⁵⁹ ženo bivšega župana iz Maribora ter je preko bivšega domobranskega podpolkovnika Drčarja poslala po naročilu obt. Nagodeta pobeglemu

³⁵⁶ 'Je' manjka v izvirniku.

³⁵⁷ Stavek je tako oblikovan v izvirniku.

³⁵⁸ Mišljen trgovec **Radulič**, po rodu iz Dalmacije, njegova žena je bila daljna sorodnica Pavle Hočevnar. (SI AS 1931, t. e. 574, št. 11295, Zapisnik o zaslišanju Pavle Hočevnar, 3. 7. 1947.)

³⁵⁹ **Ivanka Lipold** (1893–?), žena odvetnika in mariborskega župana Franja Lipolda, pred vojno dejavna članica ženskih društev, tudi tajnica in predsednica Mariborskega ženskega društva. Več o njej glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 183.

profesorju Stojanu Bajiču³⁶⁰ pismo v Švico pod šifro 'Leistungsprinzip', po kateri je Bajič spoznal, da pismo pošilja obt. Črtomir Nagode;

b/ je v zvezi z vohunskim centrom 101 izvrševala še sledeče vohunske posle: osebno je napisala odgovor na Drčarjevo pismo, v katerem naroča organizaciji, naj povzroča incidente in organizira obveščevalno službo, poslala je na 'Aviso' navodila za organizacijo vohunske službe odgovor, ki ga je napisal obt. Ljubo Sirc, nadalje poročilo obt. Črtomira Nagodeta pod naslovom 'Št. Vid nad Ljubljano, 15. sept.' ter poročilo obt. Angele Vode pod naslovom 'Stanje pred volitvami', 'Poročilo o OZNI' in poročilo 'Možnost notranje vstaje proti komunizmu', nadalje je poslala na vohunski center 101 informativna vprašanja soobt. Angele Vode, v katerih vprašuje o možnosti kontrole nad taborišči izseljencev, poročilo s podpisom 'Pater K.',³⁶¹ katerega je izročil obt. Nagode, poročilo špijonažne vsebine o vojnih pripravah v Jugoslaviji o vlogi OZNE o priliki volitev ter pismo, ki ji ga je izročil obt. Ljubo Sirc za advokata Eichenbergerja v Švici.

IX. Obt. Bogdan Stare:

1./ je bil član navedene špijonske skupine in se je v jeseni 1945 udeležil sestanka pri obt. Črtomiru Nagodetu ter je na tem sestanku prevzel nalogo organizirati špijonsko mrežo v državnih ustanovah v Ljubljani;

2.) je organiziral v špijonsko mrežo več oseb ter zbiral sam in preko mreže špijonske podatke, ki jih je izročal obt. Zoranu Hribarju in Črtomiru Nagodetu.

X. Obt. Svatopluk Zupan:

1./ je bil član navedene špijonske skupine in se udeleževal ilegalnih sestankov pri obt. Črtomiru Nagodetu in Pavli Hočevnar, kjer je prejemal ilegalno pošto iz inozemstva, jo študiral in dajal pripombe pri izdelavi končnih direktiv te špijonske skupine inozemstvu ter je v cilju lažjega kretanja po terenu imel ponarejeno potno dovolilnico Narodne Milice, katero je prejel od obt. Črtomira Nagodeta;

³⁶⁰ Dr. Stojan Bajič (1901–1974), pravnik, liberalno oziroma narodno napredno usmerjen in osebni prijatelj dr. Črtomirja Nagodeta. Ko je leta 1944 postalo očitno, da zahodni zavezniki podpirajo partizane, je odšel v Ženevo in leta 1947 skupaj z ženo Milevo emigriral v ZDA. Bil je profesor prava na Univerzi v Miamiju, kjer je živel do smrti. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 175.

³⁶¹ Po izjavi Nagodeta na glavni razpravi je ta psevdonim uporabljal prof. Peter Šorli. Več o tem v: Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 183.

2./ je sodeloval pri sestavljanju poziva na predsednika 'Lige človečanskih pravic' Herriota, v katerem ta izdajalska skupina ščuva na intervencijo proti FLRJ;

3./ je organiziral s pomočjo obt. Ljuba Sirca zvezo člana predstavništva neke tuje države z Avgustom Grošljem³⁶² v svrhu priprave za njegov pobeg v inozemstvo preko istega predstavnika.

XI. Obt. Metod Pirc:

1./ je bil član navedene špijonske skupine ter se je udeleževal v februarju, aprilu in maju 1946 sestankov pri obt. Črtomiru Nagodetu in je po sklepu sestanka prevzel organiziranje mreže v Kranju;

2./ je organiziral v špijonsko mrežo več oseb, zbiral sam in preko mreže špijonske podatke, ki jih je izročal skupini zlasti preko obt. Ljuba Sirca;

3./ je bil v času okupacije član vojaškega sveta štaba Mihajlovičeve vojske v Sloveniji ter je od Koprivice,³⁶³ šefa obveščevalne službe v tem štabu, prejel nalogo za poizvedovanje in poročanje o Mihajlovičevem pokretu na Hrvaškem, kar je tudi storil ter je od političnega svetovalca tega štaba obt. Črtomira Nagodeta sprejel nalogo pregledati možnosti organiziranja Mihajlovičevega pokreta na Hrvaškem, kar je tudi storil in poiskal zvezo z Vladkom Mačkom,³⁶⁴ ki mu je s pomočjo Kriste Prpičeve izročil pismo obt. Črtomira Nagodeta.

XII. Obt. Vid Lajovic:

je bil član navedene špijonske skupine, se od avgusta meseca 1946 dalje udeleževal sestankov pri obt. Črtomiru Nagodetu, sprejemal sklepe in poročal o podatkih za vohunska poročila.

³⁶² Avgust Grošelj (1905–?), v prvi Jugoslaviji mornariški oficir, med 2. svetovno vojno se je bojeval na britanski strani v severni Afriki, po koncu vojne se je vrnil v Ljubljano in bil spomladi 1947 zaposlen pri ministrstvu za promet. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 184.

³⁶³ Verjetno Danilo Koprivica - Borut (1903–1943), črnogorski orožniški major, po okupaciji Jugoslavije je živel v Sloveniji in se vključil v četniško gibanje pod vodstvom Karla Novaka. Več o njem v: Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 184.

³⁶⁴ Dr. Vladko Maček (1879–1964), hrvaški politik in odvetnik, dolgoletni voditelj HSS, leta 1939 je s takratnim predsednikom vlade Dragišo Cvetkovićem sklenil sporazum, po katerem je bila ustanovljena Banovina Hrvatska, Maček pa je postal podpredsednik vlade. Med 2. svetovno vojno se je umaknil iz političnega življenja, v začetku maja 1945 pa je odšel v emigracijo, najprej v Pariz, leta 1946 pa v Washington. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 95.

XIII. Obt. Franjo Sirc:

je sodeloval z inkriminirano skupino zlasti na ta način, da je izročal obt. Ljubu Sircu podatke o stanju industrijskih podjetij v državi, do katerih je imel dostop kot funkcionar ministrstva za industrijo.

XIV. Obt. Franc Snoj:

1./ a) je bil ves čas delovanja inkriminirane špijonske skupine Črtomira Nagodeta najtesneje povezan z njenimi vodilnimi člani, kakor z obt. Črtomirom Nagodetom, Ljubom Sircem in Borisom Furlanom;

b) je na svojem domu prvič jeseni 1946 ter drugič spomladi 1947 sprejel od Lucije Skvarča ilegalno pošto ter razno ilegalno literaturo med drugim načrt tkzv. 'Ustave', ga prečital, spravil in pred aretacijo uničil, od svojega sina pa sprejel ciklostirano glasilo organizacije tkzv. 'salzburškega komiteta' pod naslovom 'Slovenski demokrat', ki ga je prečital.

c) je inkriminirani skupini dajal nasvete in ji nudil pomoč pri njenem vohunskem delovanju, kakor n.pr. s tem, da je obt. Črtomira Nagodeta povezal z obt. Borisom Furlanom, obljubil Črtomiru Nagodetu pomoč v slučaju nevarnosti aretacije, je po nasvetu vohunske skupine interveniral za aretirane in obsojene narodne izdajalce, med drugim za Jožeta Rusa,³⁶⁵ Branka Vrčona³⁶⁶ in druge, o katerih je imela Nagodetova skupina interes, da so na svobodi;

č) se je z obt. Črtomirom Nagodetom v decembru 1945 leta dogovarjal izdajati ilegalni podtalni časopis;

2./ a) je zlorabljaljoč službeni položaj ministra vlade LRS in pozneje upravnika DAPPS-a³⁶⁷ dajal podatke zaupne politične in splošno-gospodarske vsebine posameznim pripadnikom inkriminirane skupine zlasti obt. Črtomiru Nagodetu in Ljubu Sircu ter ostalim članom, kar so obravnavali na ilegalnih sestankih ter izkoriščali pri sestavljanju špijonskih poročil za vohunske centre v inozemstvu in za člane predstavništva tuje države v domovini;

³⁶⁵ Jože Rus (1904–1992), ing. elektrotehnike in politik, liberalno usmerjen, po vojni je bil na t. i. božičnem procesu obsojen na večletno zaporno kazen, a je bil že prej izpuščen, pozneje pa je bil kot priznan strokovnjak zaposlen v različnih krajih države. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 562.

³⁶⁶ Dr. Branko Vrčon (1907–1990), pravnik, publicist, časnikar, prevajalec, po 2. svetovni vojni je bil obtožen več kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo in bil na t. i. božičnem procesu konec decembra 1945 obsojen na smrt z ustrelitvijo. Leta 1953 je bil pogojno izpuščen in se zaposlil v tovarni Litostroj. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 562.

³⁶⁷ DAPPS – Državno avtomobilsko in prevozno podjetje.

- b) je v svrhu zbiranja in izročanja podatkov politične in splošno-gospodarske vsebine posečal v raznih krajih Slovenije med drugim v Radgoni, Zagorju in na Gorenjskem svoje bivše somišljenike iz predaprilske Jugoslavije ter podatke izročal pripadnikom inkriminirane skupine v zgoraj označenem namenu;
- c) je na sestanku z obt. Črtomirom Nagodetom 11. decembra 1945 sklenil pomagati organizirati vohunsko mrežo s tem, da je organizaciji nudil na razpolago svoje stare politične zveze iz vrst bivše SLS³⁶⁸ ter da je dal navodila obt. Borisu Furlanu za organiziranje svoje lastne mreže, kar je Boris Furlan v celoti odobral;
- č) se je povezal in pomagal povezati inkriminirano skupino z Dragoljubom Jovanovićem v Beogradu in s Tomo Jančikovićem v Zagrebu v svrhu povezave njihovega delovanja s svojim protiljudskim delovanjem in delovanjem vohunske skupine obt. Črtomira Nagodeta ter v tem cilju spomladi 1946 prejel na svojem domu od Jančikovičevega³⁶⁹ kurirja pismo, katero je pred aretacijo uničil ter odgovor na pismo poslal po svojem kurirju obt. Ljubu Sircu;
- 3./ je vedel za beg Gizele Drčar v Avstrijo v namenu priključiti se veleizdajalski organizaciji vojnih zločincev za delovanje proti FLRJ preko ilegalnega kanala inkriminirane skupine, na svojem domu pa je hranil njeno lastnino;
- 4./ je na sestanku z obt. Črtomirom Nagodetom in Ljubom Sircem dne 31. 12. 1945 soglašal z vzpostavitvijo ilegalnega kanala preko člana predstavništva neke tuje države do Alojza Kuharja v London v namenu, da bi istemu pošiljal lažna in klevetniška poročila o političnem in splošno-državnem položaju v FLRJ v cilju škodovati mednarodnemu ugledu FLRJ;
- 5./ a) je od obt. Borisa Furlana prejel sramotilni pamflet v angleščini o herojskem voditelju jugoslovanskih narodov pod naslovom 'Titov življenjepis', katerega je prevedel v slovenščino, ga razmnožil na pisalni stroj ter razširjal;
- b) je od obt. Ljuba Sirca sprejel osnutek tkzv. 'Ustave' s pripombami, ki jo je inkriminirana skupina sprejela od vohunskega centra 101 v Avstriji, ga spravil in obljubil svoje popravke;
- c) je od obt. Borisa Furlana in Ljuba Sirca prejemal klevetniško literaturo v angleškem jeziku, po navodilih obt. Borisa Furlana isto prevajal, razmnoževal

³⁶⁸ Slovenska ljudska stranka.

³⁶⁹ Tomo Jančiković.

na pisalnem stroju ter razširjal med drugim Bullitov³⁷⁰ sramotilni članek o Sovjetski zvezi ter je razširjal knjigo pod naslovom 'Živalska farma' in klevetniški članek Bogdana Radice³⁷¹ o stanju v Jugoslaviji;

- 6./ a) je sprejel listo vprašanj o splošnem državnem in političnem položaju v državi, kakor o agrarni reformi, volitvah in nacionalizaciji, od obt. Borisa Furlana, kateremu je ta vprašanja izročil predstavnik ameriškega Rdečega križa v Jugoslaviji, obljubil odgovore na ta vprašanja in predlagal obt. Borisu Furlanu osebe, ki bi pri izdelavi tega poročila lahko sodelovale ter je to listo vprašanj v zavesti protidržavnega delovanja skrival in v strahu pred aretacijo sežgal;*
- b) je na nagovarjanje in preko obt. Borisa Furlana dajal podatke splošno državne vsebine članu predstavništva tuje države, med drugim o pobeglih vojnih zločincih.*

C

Obt. Elizabeta Hribar:

je vedela za obstoj ilegalne Nagodetove skupine in o vlogi svojega moža Zorana Hribarja v tej skupini, o sestankih, ki so se vršili pri obt. Črtomiru Nagodetu in Pavli Hočevar ter o zvezah z inozemstvom ter s člani predstavništev nekih tujih držav in nadalje za prihod ilegalnega kurirja iz inozemstva, ki ga je poznala pod imenom 'Peter', kar ni prijavila oblastem, torej je vedela za pripravljanje in za izvršitev kaznivih dejanj iz 2. čl. ZKLD, pa o tem ni obvestila državnih organov.

S tem so storili Črtomir Nagode, Ljubo Sirc, Leon Kavčnik, Boris Furlan, Zoran Hribar, Angela Vode, Metod Kumelj, Pavla Hočevar, Svatopluk Zupan, Metod Pirc, Bogdan Stare, Vid Lajovic, Franjo Sirc in Franc Snoj pod A/ I do VI in B kazniva dejanja po čl. 2/I, čl. 3 točka 8, 9 in 10 in po čl. 11 ZKLD ter Črtomir Nagode, Ljubo Sirc, Metod Pirc, Leon Kavčnik, Pavla Hočevar, Metod Kumelj,

³⁷⁰ William Christian Bullitt (1891–1967), ameriški diplomat, žurnalist in novelist, ki je bil v letih 1933–1936 ambasador v Sovjetski zvezi. Izvleček iz njegovega dela z naslovom Kako presojati Sovjetsko zvezo naj bi po naročilu Borisa Furlana prevedel Franc Snoj. Več o tem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 563. *Živalska farma* (v angleškem izvirniku *Animal Farm*), politična satira britanskega pisatelja Georgea Orwella.

³⁷¹ Bogdan Radica (1904–1993), pred 2. svetovno vojno publicist in diplomat, član HSS, v začetku vojne član veleposlaništva v Washingtonu, nato urednik biltenov Jugoslovanskega informativnega urada. V začetku leta 1945 se je vrnil v Jugoslavijo, a je bil razočaran nad razmerami v državi in se je oktobra 1945 vrnil v ZDA. Septembra 1946 je tam objavil članek 'Yugoslavia Today' (Jugoslavija danes), oktobra pa še 'The Tragic Lesson of Yugoslavia to the World' (Tragični nauk Jugoslavije svetu), ki ga je objavil Reader's Digest. Zaradi teh člankov so ga jugoslovanske oblasti ostro napadle. Več o tem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 474.

Angela Vode, Svatopluk Zupan, Bogdan Stare in Vid Lajovic pod A/VII tudi kazniva dejanja po čl. 3 točka 4 ZKLD, Metod Kumelj pod B/VII točka 4 kaznivo dejanje zoper pravosodje in pod B VII točka 5 kaznivo dejanje po čl. 3 točka 5 ZKLD, Elizabeta Hribar pod C pa kaznivo dejanje po čl. 8/I ZKLD.

*Obsojeni so bili:*³⁷²

- 1.) Črtomir Nagode na smrtno kazen z ustrelitvijo, na zaplembo celokupnega premoženja in na trajno izgubo političnih in posameznih državljskih pravic,*
- 2.) Ljubo Sirc na smrtno kazen z ustrelitvijo, na zaplembo celokupnega premoženja in na trajno izgubo političnih in posameznih državljskih pravic,*
- 3.) Leon Kavčnik na 16 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celokupnega premoženja in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 5 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 24. 5. 1947 dalje,*
- 4.) Boris Furlan na smrtno kazen z ustrelitvijo, na zaplembo celokupnega premoženja in na trajno izgubo političnih in posameznih državljskih pravic,*
- 5.) Zoran Hribar na 18 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 5 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 24. 5. 1947 dalje,*
- 6.) Angela Vode na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 5 let; v kazen ji je bil vračunan preiskovalni zapor od 24. 5. 1947 dalje,*
- 7.) Metod Kumelj na 15 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 3 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 24. 5. 1947 dalje,*
- 8.) Pavla Hočevnar na 14 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celokupnega premoženja in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 3 let; v kazen ji je bil vračunan preiskovalni zapor od 11. 5. 1947 dalje,*
- 9.) Svatopluk Zupan na 9 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za 2 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 25. 5. 1947 dalje,*

³⁷² Od tu naprej je besedilo sodbe iz leta 1947 le povzeto in ne več prepisano.

- 10.) *Bogdan Stare na 7 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 2 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 20. 6. 1947 dalje,*
- 11.) *Metod Pirc na 15 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celokupnega premoženja in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 3 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 30. 5. 1947 dalje,*
- 12.) *Vid Lajovic na 5 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 2 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 30. 5. 1947 dalje,*
- 13.) *Franjo Sirc na 10 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na zaplembo celokupnega premoženja in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 3 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 31. 5. 1947 dalje,*
- 14.) *Elizabeta Hribar na 1 leto prisilnega dela brez odvzema prostosti, izvršitev te kazni pa ji je bila odložena za dobo 3 let; v kazen, ki bi se ji morebiti izvršila, ji je bil vračunan preiskovalni zapor od 24. 5. do 12. 8. 1947,*
- 15.) *Franc Snoj na 7 let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih pravic v obsegu čl. 8 točka 1 a-č ZVK za dobo 3 let; v kazen mu je bil vračunan preiskovalni zapor od 24. 7. 1947 dalje.*

Z dopolnitvijo sodbe z dne 12. 11. 1947, opr. št. K 1/47-68 so bili obtoženci obsojeni še na plačilo stroškov kazenskega postopanja in izvršitve kazni.

Z isto sodbo pa je bila zoper Vida Lajovica zavrtnjena obtožba glede kaznivega dejanja po čl. 3 točka 4 ZKLD pod A/VII točka 2.

Iz spisa izhaja, da je bila smrtna kazen nad Črtomirom Nagodetom izvršena dne 9. 9. 1947 (v dopisu MNZ z dne 25. 9. 1947, štev. VIII – Pov 2951/1 na redni št. 50 spisa je sicer naveden datum 9. 8. 1947, pri čemer pa gre za očitno pomoto, saj tedaj sodba sploh še ni bila izrečena), potem ko je bila njegova prošnja za pomilostitev zavrtnjena z odločbo Prezidija ljudske skupščine FLRJ z dne 20. 8. 1947, štev. 3291 (redna št. 40). Pač pa je bilo z isto odločbo Prezidija ugodeno prošnjama za pomilostitev Ljuba Sirca in Borisa Furlana ter jima je bila smrtna kazen nadomeščena s kaznijo odvzema prostosti s prisilnim delom po 20 let. Končno je bilo delno ugodeno še prošnji za pomilostitev Pavle Hočvar ter ji je bila z odločbo Prezidija ljudske skupščine FLRJ z dne 19. 11. 1951, štev. 7588 kazen znižana na 8 let strogega zapora (redna št. 131). Številne druge prošnje obsojencev za pomilostitev pa so bile zavrtnjene.

Iz podatkov spisa, ki niso popolni, je razvidno, da so bili obsojenci pogojno odpuščeni s prestajanja prostostne kazni takole: Boris Furlan 27. 3. 1951 (redna

št. 125), Svatopluk Zupan 10. 3. 1952 (redna št. 139), Vid Lajovic 18. 12. 1948 (redna št. 102), Franjo Sirc 2. 9. 1950 (redna št. 117) in Franc Snoj 2. 4. 1951 (redna št. 123). Metod Kumelj je po sporočilu predsednika senata Vrhovnega sodišča LRS z dne 8. 4. 1948 med prestajanjem kazni izvršil samomor (redna št. 96).³⁷³ Za druge obsojence v spisu ni podatkov³⁷⁴ do kdaj so prestajali kazen oziroma kdaj so bili pogojno odpuščeni. Po navedbah v knjigi Nesmisel in smisel,³⁷⁵ London 1968, str. 160 je bila Ljubu Sircu oktobra 1954 kazen znižana na 15 let (strogega zapora), pogojno odpuščen pa je bil dne 28. 11. 1954.

Za obnovo kazenskega postopka, ki je bil pravnomočno končan, preden je začel veljati ZKP/1953, to je pred 1. 1. 1954, so do 4. 10. 1990 veljale po določbah čl. 562 ZKP/1977 in čl. 6 uvodnega zakona za ZKP/1953, določbe ZKP z dne 12. 10. 1948. Po določbah čl. 295 ZKP/1948 je bilo za odločitev po predlogu pristojnega javnega tožilca za obnovo kazenskega postopka, ki je bil edini pristojen za tak predlog, pristojno republiško vrhovno sodišče, če pa je sodbo na prvi stopnji izdalo Vrhovno sodišče Jugoslavije, potem je odločilo o dovolitvi obnove to sodišče. Glede na tako zakonsko ureditev sta obsojenca Leon Kavčnik in Svatopluk Zupan po čl. 294/I ZKP/1948 zaprosila republiško javno tožilstvo naj vloži zahtevo za obnovo postopka in to z vlogami: Kavčnik z dne 18. 5., 16. 6. in 16. 9. 1988, Zupan pa z dne 5. 9. 1989. V okviru poizvedb po čl. 294/II ZKP/1948 je republiški javni tožilec dne 24. 8. 1990 sprejel na zapisnik izjavo Kavčnika, pribavil poročilo RSNZ z dne 22. 6. 1990 glede identifikacije 'kurirja Petra' ter izjavo dr. Lojzeta Udetja z dne 4. 9. 1990.

Republiški javni tožilec zahteve za obnovo ni vložil, pač pa je vloge obsojenih Kavčnika in Zupana dne 24. 10. 1990 poslal Vrhovnemu sodišču RS, češ da jih je treba šteti kot zahteve za obnovo kazenskega postopka.

Tako mnenje republiškega javnega tožilca je utemeljeno. Po določbi čl. 4 točka 8 ustavnega zakona za izvedbo ustavnega amandmaja XCVI k Ustavi Republike Slovenije (Uradni list RS št. 37/90) se namreč od 4. 10. 1990 v Republiki Sloveniji ne uporablja več določba čl. 562 ZKP (Uradni list SFRJ št. 4/77-3/90). S tem pa za obnovo kazenskega postopka, pravnomočno končanega

³⁷³ Zelo zanimivo je, da ima to sporočilo tako pozen datum, saj je v obvestilu, ki ga je oddelek javne varnosti 11. 11. 1947 poslal Kumljevi ženi, zapisano, da je storil samomor v noči z 8. na 9. november v zaporih UDV na Poljanskem nasipu, kamor je bil prepeljan 3. 11. 1947, potem ko je bila 2. 11. 1947 proti njemu odredjena ponovna preiskava v zvezi z nekim drugim procesom. (SI AS 1931, t. e. 575, št. 11133; glej tudi Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 60.)

³⁷⁴ Podatki so dostopni v fondu SI AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1945–1980, Podfond Dob. Glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 20.

³⁷⁵ Publikacija vsebuje Sirčeve spomine, ki zajemajo obdobje 2. svetovne vojne in povojna leta. Ti spomini predstavljajo tudi jedro knjige Med Hitlerjem in Titom, ki jo je izdala Državna založba Slovenije leta 1992. Po Sirčevem mnenju je bil povojni del v tej knjigi »povsem okleščen«, zato je spomine razširil in jih dopolnil s objavo dokumentov in fotografij. Tako je leta 2010 pod naslovom Dolgo življenje po smrtni obsodbi izšla pri založbi Nova obzorja dopolnjena, obsežnejša knjiga.

pred 1. 1. 1954, ni več edini upravičeni predlagatelj republiški javni tožilec, marveč velja zanj isto, kot za obnovo postopka, pravnomočno končanega po 1. 1. 1954. Torej jo smejo zahtevati stranke (to je javni tožilec in obsojenec) in zagovornik, po obsojenčevi smrti pa jo smejo zahtevati v njegovo korist javni tožilec in obsojenčev zakonec, krvni sorodnik v ravni vrsti, posvojitelj, posvojenec, brat, sestra in rednik (čl. 405/I v zvezi s čl. 360/II ZKP). Zato je treba šteti po 4. 10. 1990 vloge obsojenih Kavčnika z dne 18. 5. 1988 do 27. 3. 1990 ter Zupana z dne 5. 9. 1989 kot veljavni zahtevi za obnovo kazenskega postopka.

Zahtevi Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka sta utemeljeni, po uradni dolžnosti pa je bilo treba dovoliti obnovo tudi za preostalih 13 soobsojencev.

V svojem dopisu z dne 24. 10. 1990 št. Ktr 225/88-1, s katerim je odstopil vlogi obsojenih Kavčnika in Zupana Vrhovnemu sodišču RS, se je republiški javni tožilec odpovedal pravici do odgovora na zahtevi po čl. 407/II ZKP, hkrati pa je dal tudi mnenje po čl. 407/III ZKP, da bi bilo treba obnovo kazenskega postopka za oba obsojenca dovoliti iz razloga po čl. 404/I točka 4 ZKP.

Takemu mnenju se pridružuje tudi senat Vrhovnega sodišča RS, ki pa iz razlogov, ki bodo še navedeni, tudi meni, da je treba z uporabo načela beneficium cohaesionis,³⁷⁶ določenega v čl. 408 ZKP:

'Če sodišče spozna, da so razlogi, zaradi katerih je v obtoženčevo korist dovolilo obnovo postopka, v korist tudi kateremu od soobtožencev, ki ni zahteval obnove postopka, ravna po uradni dolžnosti, kakor da bi jo zahteval tudi ta', kazenski postopek obnoviti ne le glede obsojenih Kavčnika in Zupana, ki sta izrečno zahtevala obnovo, marveč po uradni dolžnosti tudi glede preostalih 13 soobsojencev. Pri tem je treba pripomniti, da je taka razširitev obnovitvenega postopka mogoča šele po 4. 10. 1990, saj ZKP/1948 ni poznal načela beneficium cohaesionis v obnovitvenem postopku.'

V zvezi z omenjeno spremembo, ki jo je prinesel ustavni zakon z dne 4. 10. 1990 se je postavilo tudi vprašanje, katero sodišče je pristojno za odločanje o obravnavanih zahtevah za obnovo. Po že navedeni določbi čl. 295/I ZKP/1948, ki je za Republiko Slovenijo veljala do 4. 10. 1990, je bilo to republiško vrhovno sodišče, dočim je po določbi čl. 406/I ZKP/1977–1990, ki jo je treba v Republiki Sloveniji sedaj uporabljati v vseh primerih obnove postopka, torej tudi tistih, pravnomočno končanih pred 1. 1. 1954, za to pristojen senat (čl. 23/VI ZKP) sodišča, ki je v prejšnjem postopku sodilo na prvi stopnji. Glede na to, da Vrhovno sodišče RS, ki je v prejšnjem postopku sodilo na prvi

³⁷⁶ Pravilo beneficium cohaesionis preprečuje, da bi bila odločba, ki se nanaša na dva ali več obdolžencev, različna za obdolžence, glede katerih je podano isto dejansko in pravno stanje.

stopnji, nima zunajobravnavnega senata po čl. 23/VI ZKP in da v Republiki Sloveniji o vseh kaznivih dejanjih sodijo na prvi stopnji temeljna sodišča (čl. 29/I točka I/1 zakona o rednih sodiščih, Uradni list RS št. 10/77–8/90), bi na prvi pogled kazalo, da je tudi za dovolitev obnove kazenskih postopkov, pravnomočno končanih pred 1. 1. 1954, kjer je na prvi (in hkrati zadnji) stopnji sodilo republiško vrhovno sodišče, po 4. 10. 1990 pristojno temeljno sodišče. Za tako rešitev bi nadalje govorilo tudi to, da bi bila tako zagotovljena ustavna pravica do pritožbe (čl. 270 Ustave RS), saj zoper sklep republiškega vrhovnega sodišča (sklep pa je oblika odločbe o dovolitvi obnove, čl. 408/III ZKP) ni pritožbe (čl. 394/IV ZKP). Toda kljub vsemu doslej navedenemu le ni mogoče iti mimo povsem jasne in precizne določbe čl. 406/I ZKP, po kateri odloča o zahtevi za obnovo kazenskega postopka sodišče, ki je v prejšnjem postopku sodilo na prvi stopnji. Zato splošne določbe čl. 29/I točka I/1 zakona o rednih sodiščih ni mogoče uporabiti za primer, ko sodišče odloča o zahtevi za obnovo kazenskega postopka. V obnovitvenem postopku je treba razlikovati dve fazi in sicer 1. odločanje o dovolitvi obnove, to je preverjanja, ali so podani zakonski pogoji za obnovo ter odločanje o zahtevi za obnovo s posebnim sklepom (čl. 407 in 408 ZKP) in 2. izvedbo novega postopka na podlagi sklepa s katerim je bila obnova dovoljena (čl. 409 ZKP). Prva faza ne predstavlja sojenja in se zato ni mogoče z uspehom sklicevati na splošne določbe o stvarni pristojnosti sodišč po zakonu o rednih sodiščih, ki ne urejajo vprašanja pristojnosti sodišč za obnovitveni postopek. Pač pa bo v obravnavanem primeru za izvedbo druge faze obnovitvenega postopka, to je za novo sojenje na podlagi sklepa Vrhovnega sodišča RS, s katerim je dovoljena obnova, pristojno sodišče, ki je po sedaj veljavnih določbah pristojno za sojenje na prvi stopnji, torej Temeljno sodišče v Ljubljani (primerjaj pravno mnenje občne seje Vrhovnega sodišča SRS z dne 18. 10. 1967, poročilo o sodni praksi Vrhovnega sodišča SRS št. II/67 str. 16). V obravnavanem primeru tudi ne moti to, da zoper sklep Vrhovnega sodišča RS ni pritožbe, saj je izdan v korist obsojencev, z njim pa se vnaprej strinja tudi druga stranka, to je republiški javni tožilec, kot to izhaja iz njegovega mnenja z dne 24. 10. 1990. Stvar zakonodaje pa bo, ali bo v prihodnje odločanje tudi v takih primerih prenesla na temeljna sodišča, da bi bila tako zagotovljena ustavna pravica do pritožbe tudi v prvi fazi obnovitvenega postopka.

V obnovitvenih poizvedbah je Vrhovno sodišče RS:

- zaslišalo obsojenca Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana,³⁷⁷
- prebralo: - dopis RSNZ z dne 22. 6. 1990 števil. 33/183–90,

³⁷⁷ Alineje sta oblikovali avtorici, da je bolj jasno razvidno, kaj vse je sodišče opravilo in pregledalo.

- *govor Aleksandra Rankovića*³⁷⁸ *ob peti obletnici UDV (v knjigi 'Izabrani govori i članci 1941–1951' Kultura Bgd. 1951),*
- *poglavji o Pregledu strankarskega življenja v Sloveniji za bivše Jugoslavije in o Ustanovitvi OF slovenskega naroda v knjigi dr. Metoda Mikuža 'Pregled zgodovine NOB v Sloveniji', I. knjiga CZ Lj. 1960,*
- *članek Zime Vrščaj 'Tihe akcije' v knjigi 'Ljubljana v ilegali', II., Lj. 1961,*
- *zapis o dr. Borisu Furlanu v Enciklopediji Slovenije, III. knjiga MK Lj. 1989,*
- *knjigo Ljuba Sirca 'Nesmisel in smisel', London 1968,*
- *zabeležko o razgovoru na sedežu CK ZKS z dne 26. 3. 1969,*
- *zapisnik o razgovoru v vili Podrožnik z dne 24. 4. 1970,*
- *knjigo 'Dachauski procesi', raziskovalno poročilo z dokumenti, Komunist, Lj. 1990, kjer sta bila objavljena (zgoraj) omenjena dokumenta.*³⁷⁹

Po opravljenih obnovitvenih poizvedbah je bilo ugotovljeno naslednje:

Oba obsojenca, tako Kavčnik kot Zupan v svojih zahtevah za obnovo kazenskega postopka zatrjujeta, da je šlo v njihovem, takoimenovanem Nagodetovem procesu, za stalinistični sodni proces. Po Dušanu Nečaku: 'Dachauski procesi v kraju in času nastanka' (Dachauski procesi str. 86) je za 'klasične' stalinistične procese značilno predvsem:

- 1. boj za oblast,*
- 2. sojenje pripadnikom iste stranke oziroma ideološkim istomišljenikom,*
- 3. skonstruirane oziroma izmišljene obtožbe.*

Ad 1. Čeprav to sodba pavšalno zavrača, pa tako iz izpovedb obsojenih Kavčnika in Zupana v obnovitvenih poizvedbah kot iz obširnih zagovorov vseh obsojencev v preiskavi in na glavni obravnavi (v tem smislu so značilne, seveda pa še daleč ne edine npr. izpovedbe Nagodeta na list. št.³⁸⁰ 58, 72, 90, 91 prei-

³⁷⁸ **Aleksandar Ranković** (1909–1983), srbski politik, leta 1927 sprejet v SKOJ, leta 1928 v KPJ, od leta 1940 član politbiroja CK KPJ. V začetku vojne je bil med organizatorji NOG, potem je bil član Vrhovnega štaba NOV in POJ, organizacijski sekretar KPJ, član AVNOJ-a, po vojni, od leta 1946, pa je bil zvezni minister za notranje zadeve, pozneje pa še podpredsednik zvezne vlade in podpredsednik države. Leta 1966 je bil obtožen, da je zlorabljal svoja pooblastila v Službi državne varnosti (SDV), z birokratskimi metodami v državnem aparatu pa zaviral napredek države. Odstranjen je bil z vseh položajev in izključen iz KPJ. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 822.

³⁷⁹ Prvi dokument je objavljen na str. 361–378, drugi pa na str. 506–529.

³⁸⁰ Okrajšava za: listovna številka.

skovalnega spisa³⁸¹ ter na list. št. 491 in 519 zapisnika o razpravi, Ljuba Sirca na list. št. 30, 47, 109 in 110 preiskovalnega spisa ter na list. št. 348, 363–366 zapisnika o razpravi, Kavčnika na list. št. 49, 50, 72 preiskovalnega spisa, Furlana na list. št. 125, 128 preiskovalnega spisa ter na list. št. 592 in 611 zapisnika o razpravi, Zupana na list. št. 15 in 41 preiskovalnega spisa, Hočevarjeve na list. št. 22 in 47 zapisnika o razpravi, Stareta na list. št. 179 zapisnika o razpravi, Snoja na list. št. 646–649 zapisnika o razpravi itd.) izhaja, da je šlo v povojnem delovanju takoimenovane Nagodetove skupine v prvi vrsti za nenasilno opozicijsko delovanje, saj so o političnih temah, glede katerih se niso strinjali z obstoječo oblastjo, predvsem razpravljali na svojih srečanjih, kaj dosti več kot to pa tudi niso bili njihovi pismeni sestavki namenjeni za objavo v tujem, zahodnem tisku oziroma predstavnikom zahodnega političnega življenja. Iz zapisnikov nadalje še izhaja, da neke dejanske zaupniške mreže po Sloveniji, ki bi bila lahko temelj opozicijskega delovanja, kljub govorjenju o njej, takorekoč niso niti začeli vzpostavljati. Prav tako so ostali stiki z opozicijskimi voditelji v drugih jugoslovanskih republikah: Tomom Jančikovičem, Dragoljubom Jovanovićem, Zdravkom³⁸² Šutejem in Milanom Grolom praktično brez odmeva, na kar kažejo že navedene izpovedbe obsojencev.

Vsaka opozicija seveda načelno stremi k oblasti, tako, da je šlo v obravnavanem primeru nedvomno vsaj za pripravo za tako delovanje. Vendar pa opozicijsko delovanje samo po sebi ni moglo biti kaznivo, saj je določba čl. 26 Ustave LRS iz leta 1947 državljanom zajamčila svobodo tiska, govora, združevanja, zborovanja, javnih shodov in manifestacij, torej vse, kar je bilo potrebno za politično delovanje. Prepovedano in kaznivo je bilo le (čl. 42 Ustave LRS), da se ustavne državljske pravice, torej tudi tiste iz čl. 26, uporabljajo za spremenjanje in rušenje ustavne ureditve s protidemokratskim namenom. Opozicijsko politično delovanje glede na omenjene ustavne določbe, pa tudi na njej temelječih določbah ZKLD, torej ni bilo kaznivo (in čeprav je bilo dovoljeno pod pogoji zakona o društvih, zborovanjih in drugih javnih shodih, U. l.³⁸³ FLRJ št. 51/46, pa je bilo v praksi docela onemogočeno, na kar kaže izpovedba Zupana v obnovitvenih poizvedbah), zato je bilo v obravnavanem primeru obremenjeno s skonstruiranimi in izmišljenimi obtožbami, o čemer bo še govora pod 3. S tem pa je bil poskus dejanskega opozicijskega delovanja kriminaliziran. To je jasno razvidno iz knjige Aleksandra Rankovića na svečani akademiji ob peti obletnici uprave državne varnosti (citirano po knjigi Aleksandra Rankovića: *Izabrani govori i članci 1941–1951*, Kultura Bgd.³⁸⁴ 1951, str. 266), ki je

³⁸¹ Gradivo o zaslišanjih in preiskavah je v SI AS 1931, t. e. 568–577, 581–586 in SI AS 1237, t. e. 259–260. S številkami, ki so tu navedene, pa so oštevilčeni le dokumenti v fondu SI AS 1237.

³⁸² Verjetno se je zgodila napaka in je bil mišljen dr. Juraj Šutej.

³⁸³ Okrajšava za: Uradni list.

³⁸⁴ Okrajšava za: Beograd.

med drugim, ko je opisoval dotedanje delo UDV, navedel Titove besede: 'Mi se nismo hoteli ustaviti na pol poti: vreči kralja in odpraviti monarhijo, priti na oblast in jo deliti s predstavniki kapitalističnega razreda, ki bi še dalje izkoriščal delovne množice Jugoslavije itd. Tega ni hotel ne delavski razred ne ogromna večina jugoslovanskega ljudstva. Zato smo se odločili, da gremo smelo po poti polne likvidacije kapitalizma v Jugoslaviji.' Nato je Ranković še dejal: 'Popolnoma je razumljivo, da so pred svojo popolno likvidacijo skušali dvigniti glavo najprej ostanki razbitih razredov in vsi velekapitalistični elementi v naši državi ob neposredni pomoči mednarodne reakcije. Toda ko jim ta zahrbtni boj proti oblasti delavcev in kmetov ni uspel, so se podali na pot zločinov, na pot izdaje domovine, na pot vohunstva, diverzij in prodaje inozemskim agencijam. Njihova takoimenovana politika se ni oblikovala v državi in ni plod njihove organizacijske ali politične moči. Številni sodni procesi so dokazali, da so bili vsi ti razni Trifunovići,³⁸⁵ Jovanovići, Jančikovići, Nagodeti in Furlani navadne bedne figure in orodje politike, ki so jo kovali zunaj meja naše dežele.'

Ad 2. Da je šlo v obravnavanem primeru za sojenje ideološkim istomišljenikom ali vsaj 'sopotnikom' kažejo naslednja dejstva:

Nagode je bil (list. št. 6 njegovega preiskovalnega spisa) poleti 1940 sodelavec Društva prijateljev Sovjetske zveze, to je izhodiščne točke za kasnejšo OF slovenskega naroda (dr. Metod Mikuž, navedeno delo, str. 94). S svojo skupino 'Stara pravda', ki je nastala po okupaciji, se je kmalu vključil v OF (dr. Metod Mikuž, navedeno delo str. 150). Njegova republikansko-komunistična načela (izpovedba Stanka Dimnika³⁸⁶ v preiskavi dne 7. 7. 1947, str. 4) so bila ocenjena kot ultralevičarska socialna gesla. Tudi zaradi njih, predvsem pa zaradi vprašanja Draže Mihajlovića je bila njegova skupina vržena iz OF (dr. Metod Mikuž, navedeno delo str. 150, ki pri tem navaja december 1941, dočim naj bi bilo to po izpovedbi Nagodeta v preiskavi, list. št. 29, v februarju 1942). Stara pravda je nato prosila za ponoven sprejem v OF (Kumelj v preiskavi list. št. 27), a je bila njena prošnja očitno zavrnjena. Tudi po formalni izključitvi iz OF je Stara pravda vsaj v posameznih vprašanjih še vedno zastopala stališča OF. V tej zvezi je značilna izpovedba Metoda Kumlja (list. št. 38 njegovega

³⁸⁵ Verjetno mišljen srbski politik **Miša Trifunović**, nekdanji član jugoslovanske begunske vlade, ki se je po vojni vrnil v Beograd in bil na političnem procesu obsojen zaradi vzdrževanja stikov s tujimi državljani.

³⁸⁶ **Stanko Dimnik**, inženir, je marca 1943 postal član Narodne legije. Poznal je Nagodeta in druge člane Stare pravde. Leona Kavčnika je vabil, naj se priključi Narodni legiji, a je ta kazal več zanimanja za socialnogospodarska vprašanja, zato ga je povezal z Nagodetom, ki se je ukvarjal s to problematiko. Vida Lajovica je poznal, a z njim v Narodni legiji ni sodeloval. Zavzemal se je za podporo štaba Draže Mihailovića in k temu nagovarjal tudi Nagodeta. Konec decembra 1945 je bil na božičnem procesu obsojen na 12 let zapor, na prostost pa je prišel leta 1950. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 382.

preiskovalnega spisa), potrjuje pa jo tudi Ljubo Sirc (list. št. 145 njegovega preiskovalnega spisa), da je bil na sestanku Slovenske zaveze silovito napaden od dr. Jelenca³⁸⁷ zaradi članka v glasilu Pravde (Izvestja), ki je odobral smrt Župca in Kiklja³⁸⁸ in kazal na pravega krivca Erlicha (Župca in Kiklja je OF kot izdajalca likvidirala marca 1942, navedeno po članku Zime Vrščaj 'Tihe akcije', Zbornik Ljubljana v ilegali, II. knjiga Okr. odbor SZDL Ljubljana 1961, str. 432). Zaradi tega je nastal oster spor, tako da je Kumelj slednjič odšel. Potem ga je vprašal dr. Mačkovšek,³⁸⁹ če bi Pravda hotela stvar kako omiliti. O tem je Kumelj poročal na seji Pravde. Sklenjeno je bilo, da je članek pravilen in da Pravda ničesar ne omili. Poslej Pravda ni več direktno sodelovala pri Slovenski zavezi.

Osebnost, kot to izhaja iz njihovih poizvedb v preiskavi, v NOB tako ali drugače sodelovali tudi vsi drugi obsojenci. Tako je bil Ljubo Sirc v NOV od jeseni 1944 do osvoboditve. Furlan, nekaj časa tudi prosvetni minister jugoslovanske vlade v Londonu pod predsedstvom Šubašića, je agitiral za NOB v informacijskem centru v New Yorku v letih 1941–1943, o čemer je napisal tudi brošuro 'Fighting Jugoslavia'. The struggle of the Slovenes, 1942 (navedeno po Enciklopediji Slovenije, III. knjiga MK³⁹⁰ Lj. 1989, str. 162). Snoj, ki je omenjeno brošuro financiral (glej zapisnik o zaslišanju Snoja v preiskavi dne 28. 7. 1947) je bil celo ukorjen od emigrantske vlade (list. št. 663 in 689 zapisnika o razpravi). Januarja 1945 pa je Furlan prek Barija in Beograda prišel z Borisom Kidričem v Črnomelj, kjer je bil do osvoboditve. Vodetova je bila leta 1940 izključena iz KP, ker je nasprotovala paktu Hitler-Stalin. Avgusta 1941 se je v OF vključila tudi ženska zveza, katere zastopniki sta bili Vodetova in Hočevarjeva. Kasneje se je Vodetova ukvarjala predvsem z zbiranjem in dajanjem pomoči. Bila je aretirana in zaprta tako od Italijanov kot domobrancev. Kumelj je bil kot član Stare pravde povezan z OF (str. 22), dokler ni prišlo do spora v zvezi s spomenico Stare pravde. V letih 1944–1945 pa je bil zaradi svojega delovanja v Rdečem križu v Dachauu. Hočevarjeva je bila, kot že re-

³⁸⁷ Najbrž mišljen Celestin Jelenc, član izvršnega odbora Slovenske zaveze. Glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 28.

³⁸⁸ Franček Župec in Jaroslav Kikelj sta bila študenta, člana Akademskega kluba Straža, ki ju je Varnostno-obveščevalna služba (VOS) OF likvidirala 18. 3. 1942, dobra dva meseca pred dr. Lambertom Ehrlichom.

³⁸⁹ Ing. Janko Mačkovšek (1888–1945), rojen v Idriji, študiral v Pragi na Visoki tehnični šoli, leta 1913 opravil inženirski izpit in se zaposlil na mestnem gradbenem uradu v Ljubljani. Po prvi svetovni vojni je bil referent za meje pri Narodnem svetu v Ljubljani, kot izvedenec je spremljal jugoslovansko mirovno delegacijo v Saint Germainu in bil med ustanovitelji Manjšinskega inštituta v Ljubljani. Bil je član Jugoslovanske nacionalne stranke, po okupaciji Slovenije pa je deloval v različnih skupinah liberalnega tabora in vzdrževal stike z Jugoslovansko begunsko vlado v Londonu. Leta 1941 so ga za kratek čas zaprli Italijani, leta 1944 pa ga je aretiral gestapo in poslal v Dachau, kjer je umrl. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 286.

³⁹⁰ MK – Mladinska knjiga.

³⁹¹ Okrajšava za: stran.

čeno, kot članica ženske zveze poleti 1941 vključena v OF, s katero se je kasneje razšla iz podobnih razlogov kot Nagode. Zupan je bil po vrnitvi iz italijanske internacije, kjer je bil od maja 1942 do marca 1943, povezan z Jeločnikom,³⁹² prispeval pa je tudi za socialni fond OF. Pirc je sodeloval v NOB nekako od septembra 1943, ko se je vključil v karlovški partizanski odred, končal pa je kot kapetan bojne ladje. Snoj pa je kot minister emigrantske jugoslovanske vlade avgusta 1944 odšel prek Barija in Visa na osvobojeno ozemlje Slovenije, kjer je bil na Bazi 20 do osvoboditve.

Končno tudi ni mogoče iti mimo tega, da je Kavčnik med vojno v svojem zagrebškem stanovanju 14 dni skrival skojevko Jovanko Rabkovičevu (Ratkovičevu³⁹³), pomagal pa je tudi kasnejšemu podpredsedniku hrvaške vlade dr. Rade-tu Pribičeviću,³⁹⁴ OF sta podpirala tudi zakonca Zoran in Elizabeta Hribar, ki sta med drugim oktobra 1941 mesec dni skrivala Vido Tomšičevo³⁹⁵ z otrokom. Stare in Franjo Sirc pa sta plačevala mesečni prispevek za OF.

Značilno za sodbo je, da takega delovanja Stare pravde in njenih posameznih članov v NOB niti ne omenja, razen pri Pircu, pri katerem šteje dejstvo, da je stopil v partizane, celo kot obremenilno okoliščino (str. 31).

AD 3. Dve glavni obtožbi v procesu proti takoimenovani Nagodetovi skupini sta bila očitka vohunstva v korist tuje države (Angležev) ter povezava z Drčar-jevim vohunskim centrom 101. Za obe ti dve obtožbi pa se je po obnovitvenih poizvedbah pokazalo, da sta vsaj močno dvomljivi. Tako je Edvard Kardelj³⁹⁶ na seji političnega aktiva Slovenije dne 24. 4. 1970 (navedeno po 'Dachauski

³⁹² V življenjepis, ki ga je moral Svatopluk Zupan napisati v času preiskave, je med drugim omenil, da je bil med vojno v Ljubljani povezan tudi »z major Jeločnikom, ki je bil nekje vključen v OF«. (SI AS 1931, t. e. 574, št. 11313–11327 /rokopis, original/, št. 11660–11664 /tipkopis/).

³⁹³ Pravilno: Ratkovičevu.

³⁹⁴ **Dr. Rade Pribičević** (1896–1953), hrvaški pravnik, politik in diplomat, član Samostojne demokratske stranke, se je med 2. svetovno vojno opredelil za NOG, postal član predsedstva AVNOJ-a in poverjenik NKOJ-a. Po drugi svetovni vojni je bil od leta 1945 do 1947 podpredsednik hrvaške vlade, pozneje jugoslovanski veleposlanik na Poljskem in v Kanadi. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 332.

³⁹⁵ **Vida Tomšič** (1913–1998), pravnica, političarka, narodna herojinja, od leta 1940 članica jugoslovanskega partijskega vodstva, decembra 1941 je bila skupaj z možem Tonetom Tomšičem aretirana. Dlje časa je prebela po nemških in italijanskih zaporih ter taboriščih, po kapitulaciji Italije pa je imela pomembno vlogo v NOG. V drugi Jugoslaviji je bila ena najpomembnejših osebnosti slovenskega in jugoslovanskega političnega življenja. (Mateja Jeraj: Vida Tomšič. V: Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana 2012, str. 518–522.)

³⁹⁶ **Edvard Kardelj** (1910–1979), politik, že pred 2. svetovno vojno član slovenskega in jugoslovanskega partijskega vodstva ter najožji sodelavec Josipa Broza - Tita, med vojno je bil med ustanovitelji OF slovenskega naroda, član vrhovnega štaba NOV Jugoslavije, odgovoren za Slovenijo, član predsedstva AVNOJ-a. Po sporazumu Tito-Šubašić je postal podpredsednik nove vlade in minister za konstituantno. Po vojni je opravljal številne vodilne državne in partijske funkcije ter bil eden glavnih teoretikov KPJ. Več med drugim v: Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 5. Zagreb 1962, str. 209–213.)

procesih' str. 512) med drugim dejal: 'Če bi pogledali nazaj tudi druge procese, je vprašanje, do kakšnih zaključkov bi prišli. Prav toliko lahko verjamem, da je bila Angela Vode angleški agent kot za katerega od teh, ki so bili obsojeni v dachauskem procesu kot gestapovski agenti. Res pa je, da se je partija takrat borila s političnimi tendencami, ki so bile bodisi na prozapadni liniji ali pa ostanki gestapovščine, ki se je vezala deloma z zahodno obveščevalno službo, deloma pa so to prevzemali Rusi. Tako so bili ti procesi inštrument politike KP proti določenim političnim tendencam. In ker smo Slovenci zelo natančni, smo šli v procese /.../'. V tej zvezi je treba povedati, da je bila v tako imenovanem 'glavnem' Dachauskem procesu, na katerega se nanaša ta izjava Edvarda Kardelja kasneje, s sklepom Vrhovnega sodišča SRS z dne 22. 6. 1976, opr. št. I Kr 9/76-3 dovoljena obnova v korist obsojenih Branka Diehla³⁹⁷ in soobsojencev. V ponovljenem sojenju pa je javni tožilec obtožbo umaknil, zaradi česar je bil postopek ustavljen s sklepom Okrožnega sodišča v Ljubljani z dne 27. 7. 1976, opr. št. K 301/74-4a. Čeprav se Kardeljeva izjava izrečno nanaša le na Angelo Vode, pa je treba glede na neločljivost opisa vohunstva v korist tuje države (to je Angležev), ki naj bi ga po sodbinem izreku storili pripadniki Nagodetove skupine, njeno veljavnost raztegniti tudi na vse druge (str. 23) člane skupine. Tedanjega ksenofobičnega vzdušja (ki ga plastično ilustrira izjava angleškega konzula Hribarju, da se počuti kot garjav pes, da si noben ne upa v njegovo bližino, da nima nobenih družabnih stikov z našimi ljudmi, razen kadar je uradno povabljen na razne prireditve naše vlade, navedeno po zaslišanju Elizabete Hribarjeve v preiskavi, list. št. 24) se je očitno zavedal tudi Ljubo Sirc, saj je o svojih stikih z angleškim konzulom javil šefu kabineta na ministrstvu za notranje zadeve Trampužu, ki pa ni imel ničesar proti (list. št. 4 in 35 preiskovalnega spisa Ljuba Sirca). Zaradi stikov z angleškim konzulom oziroma obiskov v ameriškem informacijskem centru v Beogradu sta bila posvarjena tudi Furlan in Snoj.

Omenjena izjava Edvarda Kardelja pa se posredno nanaša tudi na očitek vohunske povezave prek centra 101 na Koroškem, ki naj bi se prav tako nanašala na tuje vohunske službe, glede na čas storitve (po osvoboditvi do maja 1947) pač na angloameriške. V zvezi s tem pa tudi podatki, zbrani v obnovitvenih poizvedbah v povezavi z že obstoječimi podatki v spisu nakazujejo, da sta utemeljeni trditvi Kavčnika in Zupana v njunih zahtevah za obnovo, da gre pri 'kurirju Petru', ki naj bi služil za povezavo z Drčarjem in Centrom 101, za grobo provokacijo. (Enako trdi Ljubo Sirc, navedeno delo str. 50). Omenjenega kurirja namreč med rednim postopkom niso identificirali, niti ne razpolaga z

³⁹⁷ Branko Diehl (1905–1948), kemik, od leta 1931 član KPJ, med drugo svetovno vojno interniran v taborišču Dachau, septembra 1947 je bil aretiran in na prvem ter največjem 'dachauskem procesu', ki je potekal pred vojaškim sodiščem v Ljubljani od 20. do 26. aprila 1948, obsojen na smrt. (Osebnosti A–L, str. 197.)

identifikacijskimi podatki zanj RSNZ, kot je to sporočil v svojem dopisu z dne 22. 6. 1990, št. 33/83-90. Zupan je, zaslišan v obnovitvenih poizvedbah, še povedal, da ima za tako svojo trditev podlago v začetku maja 1947 dani izjavi njegovega, sedaj že pokojnega kolega Borisa Benčine, ki je tedaj delal na tožilstvu, češ da naj bodo previdni, ker jim UDBA pripravlja past.

Še večji dvom v resnično vlogo omenjenega kurirja pa prinese pazljivo branje zapisnikov o zaslišanju Hočevarjeve v preiskavi. Ta je namreč povedala, da je na poročili Vodetove in Nagodeta, potem ko ju je površno prečitala in preden jih je dala kurirju, lastnoročno napisala svojo šifro 'Harmoniji – Mirjan' (list. št. 52). To se nanaša na poročilo 'Pred volitvami v Sloveniji (LRS)', ki ga je napisala Vodetova in na poročilo 'Št. Vid Ljubljana 15. septembra', ki ga je napisal Nagode (list. št. 35). Podobno velja tudi za poročili, ki naj bi ju oddala 'kurirju Petru', je oznako 'Harmonija' napisala sama. Ker je tako vsa omenjena štiri poročila opremila z lastnoročno napisano šifro preden jih je oddala kurirju, vse štiri listine pa so ji bile predložene v preiskavi, z njeno roko napisanimi oznakami vred (list. št. 35 in 36), se seveda pokaže kot zelo dvomljivo, da jih je 'kurir Peter' v resnici nosil Drčarju, enako vprašljiva pa postanejo tudi vsa Drčarju in Centru 101 pripisana pisma, navodila in drugo gradivo in sploh resničnost te zveze. Pač pa kot argument o 'kurirju Petru' kot provokatorju ni mogla biti upoštevana trditev Kavčnika v zahtevi za obnovo, češ da bi moral biti, če naj bi bil resnični kurir, obtožen in obsojen vsaj v odsotnosti. Po pravilu par.³⁹⁸ 463/II zakonika o sodnem kazenskem postopanju iz leta 1929, ki ga je (str. 24) bilo treba iz razlogov, ki bodo še navedeni, uporabiti v obravnavanem primeru, namreč postavitev pod obtožbo in sojenje zoper odsotno osebo nista bili dopustni.

Iz vsega doslej povedanega nedvomno izhaja, da so v procesu proti takoimenovani Nagodetovi skupini podani vsaj nekateri elementi, ki naj bi bili značilni za takoimenovane stalinistične sodne procese. Nedvomno pa je šlo za politični proces, kar dokazuje že navedena izjava Edvarda Kardelja na seji političnega aktiva Slovenije z dne 24. 4. 1970. Za take procese pa je značilno tudi grobo kršenje ali vsaj opuščanje temeljnih procesnih pravil, kar za obravnavani proces dokazuje tudi izjava Mitje Ribičiča na seji političnega aktiva Slovenije dne 26. 3. 1969 (Dachauski procesi str. 366), ko je govoril o dachauskih in podobnih procesih: 'Niti eden od procesov, celo Nagodetov, ne bi zdržal sedanjih meril kazenskega postopka. Stvar bi lahko razložili tako, da vrsta indicij govori za to, da so bili ti ljudje vpleteni v izdajstvo, da pa po sedanjih kriterijih kazenskega postopka krivda ni bila čisto jasno dokazana.'

V tej zvezi je treba najprej povedati, da je bilo treba v obravnavanem primeru glede na določbo čl. 4/I zakona o razveljavljenju pravnih predpisov, izdanih

³⁹⁸ Okrajšava za: paragraf.

pred 6. aprilom 1941 in med sovražno okupacijo (Uradni list FLRJ št. 86/46) uporabljati pravna pravila zakonika o sodnem kazenskem postopanju iz leta 1929 (v nadaljnjem besedilu: ZSKP), saj ta niso bila v nasprotju z Ustavo FLRJ, ustavami ljudskih republik, zakoni in drugimi veljavnimi predpisi, ki so jih izdali pristojni organi nove države in tudi ne z načeli ustavnega reda FLRJ in njenih republik. ZSKP je bil v svoji demokratični izvedbi uporaben tudi v novih razmerah. Z razliko od materialnopravnih kazenskih predpisov, ki so bili na področju kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo uzakonjeni, pa področje kazenskega procesnega prava v glavnem ni bilo urejeno s predpisi FLRJ, razen kolikor so to materijo urejali posamezni organizacijski predpisi, npr. zakon o ureditvi ljudskih sodišč (Uradni list FLRJ št. 51/46) ter zakon o javnem tožilstvu (Uradni list FLRJ št. 60/46). Ker kazenski proces torej v glavnem ni bil urejen, so prišla v poštev pravila ZSKP, med drugim tudi o izvajanju preiskovalnih dejanj, o postopku obtoževanja in sojenja na glavni obravnavi (seveda z upoštevanjem drugih rešitev v omenjenih organizacijskih zakonih), predvsem pa tista, ki se tičejo obdolženčevih procesnih garancij, zlasti pa njegove pravice do obrambe, ki vključuje pravico biti seznanjen že od vsega začetka o vseh obdolžitvah, ki so naperjene zoper njega in o dokazih, na katerih temeljijo, pravico predlagati dokaze v svojo obrambo, biti soočen s pričami, ki ga obremenjujejo in seveda pravico do svobodnega zagovora itd. (primerjaj Peter Kobe.³⁹⁹ Kazensko pravni sistem, organi kazenskega pregona in pravosodja v času dachauskih procesov, v knjigi Dachauski procesi, str. 100).

V zvezi s posameznimi kršitvami pravil ZSKP je treba v obravnavanem primeru najprej omeniti način zasliševanja obdolžencev v preiskavi.

Z zelo redkimi izjemami, ko so navedena imena in priimki zasliševalcev, so obdolžence zasliševali anonimni pripadniki UDV, dočim zapisnikar ni naveden prav noben, oboji pa zapisnika tudi niso podpisovali. Pogosto nista označena niti kraj in čas zaslišanja (tu predvsem ura). To pa ni bilo v skladu s pravilom par. 70/III ZSKP, po katerem je treba v zapisniku označiti kraj in čas kakor tudi navzoče osebe ter s pravilom par. 71 ZSKP, po katerem zapisnik podpišejo tudi tisti, ki vodijo opravilo in zapisnikar. Zelo redko so zapisnike podpisovali tudi sami obdolženci, kar prav tako ni v skladu z že omenjenim pravilom par. 71 ZSKP oziroma se v spisu nahajajo le neoverjeni in zato nepreverljivi prepisi zapisnikov o zaslišanjih obdolžencev v preiskavi, ki pa so bili podlaga za obsojilno sodbo.

³⁹⁹ Dr. Peter Kobe (1916–1995), pravnik, rojen v Škofji Loki, leta 1939 je promoviral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je bil v vojnem ujetništvu v Nemčiji. Po vojni je bil zaposlen pri javnem tožilstvu, nato na Inštitutu za kriminologijo Pravne fakultete v Ljubljani, od leta 1966 pa je bil redni profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani. (Osebnosti, A–L, str. 485.)

Obdolžencem nadalje sploh ni bilo predloženo, katerega kaznivega dejanja so obdolženi, niti niso bili vprašani, kaj lahko k taki obdolžitvi povedo v svojo obrambo, s čimer je bilo grobo kršeno pravilo par. 152/II ZSKP, ki je tako predočitev in vprašanje izrečno predpisalo. Zato jim tudi ni bila dana možnost, da v skladnem in podrobnem pripovedovanju o vsem, česar so bili obdolženi, izpodbijejo vse osnove suma, ki so obstajale zoper njih in navedejo vsa dejstva, ki služijo v njihovo obrambo, s čimer je bilo kršeno pravilo par. 152/III ZSKP. Nasprotno, vsa zaslišanja so bila izključno v obliki vprašanj in odgovorov nanje, to pa bila oblika zaslišanja, ki je bila po pravilu par. 152/IV ZSKP dopustna šele tedaj, ko je bilo treba po že podanem splošnem zagovoru popolniti praznine ali odpraviti protislovja in nejasnosti v zagovoru obdolženca. Zato je docela upravičen sklep, da se je šele na podlagi zaslišanj priprtih in osumljenih obdolžencev zbirala podlaga za osnove suma zoper njih, namesto, da bi bila preiskava namenjena zgolj njihovi, kot se je reklo tedaj – razbistritvi, s čimer je bilo kršeno pravilo par. 97/III ZSKP. Tak način zasliševanja je seveda onemogočil vsakršno obrambo, saj obdolženci sploh niso vedeli, česa so obdolženi in pred čem naj se branijo. Hkrati pa je tak način zasliševanja privedel tudi do tega, da so bili obdolženci spraševani o desetinah imen, med katerimi jih velika večina sploh ni bila niti v najmanjši zvezi z obravnavano zadevo. Značilno je v tej zvezi zaslišanje Elizabete Hribarjeve. Pri njej se namreč večina zapisnika s preiskave nanaša na nekaj deset imen brez vsakršne zveze z njeno, sicer marginalno vlogo pri dejanju, za katerega je bila nato obtožena. Posebno mrgoli imen brez zveze s procesom tudi v zapisnikih Hočevanje, Stareta, Snoja itd. To pa kaže tudi na to, da se preiskava ni vodila le zato, da bi se razčistile konkretne osnove suma za določena dejanja obdolžencev, marveč tudi zato, da bi se zbrali morebitni obremenilni dokazi zoper druge, v obravnavano zadevo sicer docela nevpletene osebe.

Številni obdolženci (npr. Nagode na list. št. 20, 25, 68, Kavčnik na list. št. 8, 21, 23, Zoran Hribar na list. št. 5 in 35, Vodetova na list. št. 9 in 20, Hočevanje na list. št. 20, 25, 27, 28, 31-34, Zupan na list. št. 9 in 12, Stare na list. red. št. 3-7, Pirc na list. št. 8, 10-14, 16, 17, 21-24, 26, 28, 29, Lajovic na list. št. 6, 7, 9, 12-14, Elizabeta Hribar na list. št. 6 zapisnikov o njihovih zaslišanjih v preiskavi) so bili opozorjeni na to, da morajo govoriti resnico. To opozorilo je seveda veljalo le za priče (pravilo par. 171/IV ZSKP), nikakor pa ne za obdolžence (pravila par. 152-155 ZSKP). Tudi med samim zaslišanjem so bili nekateri med njimi opozorjeni, da dajejo lažne izjave, npr. Nagode na list. št. 56, Kavčnik na list. št. 12, Furlan na list. št. 8 in 21, Zoran Hribar na list. št. 82, Vodetova na list. št. 43, Kumelj na list. št. 12, Zupan na list. 56 in 71. S takimi opozorili je bila seveda njihova obramba v znatni meri okrnjena.

Obdolženci so bili pogosto zasliševani ponoči. Trditve Ljuba Sirca (Nesmisel in smisel str. 36-48), da je bil prvih 14 dni zaslišan ponoči, čez dan pa mu

niso dovolili spati, potrjuje tudi Zupan, ki je zaslišan v obnovitvenih pozvedbah povedal, da je bil 3 tedne zasliševan ponoči, nočna zaslišanja pa so se začela kmalu potem, ko so zvečer legli k nočnemu počitku. Podobno je v obnovitvenih poizvedbah povedal tudi Kavčnik. Ne glede na to, da pri vseh zapisnikih niti ni navedeno, kdaj je bilo zaslišanje, kar ni v skladu z že omenjenim pravilom par. 70/III ZSKP, pa se da v primerih, ko je bil čas v zapisnikih v preiskavi vendarle naveden, razbrati, da so zaslišanja obdolžencev v resnici pogosto potekala ponoči. Tako je Nagodetovo prvo zaslišanje trajalo 29 ur skoraj nepretrgoma, kar je na razpravi povedal sam (list. št. 523). Nadalje se primeroma navajajo nočna zaslišanja, kot so zabeležena v samih zapisnikih. Tako je bil dne 9. 6. 1947 začetek daljšega Nagodetovega zaslišanja ob 20.35, prekinitvev ni navedena, nadaljevalo pa se je drugega dne ob 10.00, dne 16. 6. 1947 je bil začetek njegovega zaslišanja ob 21.00, konec ni naveden, 20. 6. 1947 začetek ob 22.40, konec ni naveden, 23. 6. 1947 začetek ob 20.45, konec ni naveden, v dneh 24. in 27. 6. 1947 začetek ob 21.20, konec ni naveden. Začetek zaslišanja Ljuba Sirca dne 25. 5. 1947 je bil ob 20.00, konec ni naveden, 26. 5. 1947 od 22.30 do 24.00, 27. 5. 1947 od 1.00 do 2.30 ponoči, istega dne od 22.15 do naslednjega dne do 3.30, 28. 5. 1947 od 17.50 do 23.00, 9. 6. 1947 od 17.00 do 23.00, 10. 6. 1947 od 23.30 do 3.15 naslednjega dne, 11. 6. 1947 od 16.45 do 22.30 itd. Kavčnik je bil dne 28. 5. 1947 zaslišan od 16.00 do 0.30 naslednjega dne, 29. 5. 1947 od 1.00 do 5.15, 29. 5. 1947 od 21.30 do 24.00 itd. Furlan je bil dne 30. 5. 1947 zaslišan od 3.30 do 7.30, 11. 6. 1947 od 21.00 do 0.30 naslednjega dne itd. Zoran Hribar je bil dne 24. 5. 1947 zaslišan od 12.00 do naslednjega dne do 4.25, 28. 5. 1947 od 21.30 do 24.00 itd. Vodetova je bila zaslišana 26. 5. 1947, začetek ni naveden do naslednjega dne ob 5.45, 28. 5. 1947 od 23.10 do 1.00 naslednjega dne. Kumelj je bil zaslišan dne 30. 5. 1947 od 4.20 do 5.30, 6. 6. 1947 od 22.00 do naslednjega dne ob 3.00. Hočevanje dne 16. 5. 1947 od 22.00 do naslednjega dne ob 3.45. Zupan je bil zaslišan dne 12. 6. 1947 od 24.00 do naslednjega dne ob 1.00, 16. 6. 1947 od 22.30 do naslednjega dne ob 2.10 itd. Začetek zaslišanja Stareta dne 4. 7. 1947 ni naveden, končano pa je bilo naslednjega dne ob 3.50, zaslišan je bil tudi v noči od 7. na 8. 7. 1947, pri čemer natančen čas ni naveden. Franjo Sirc je bil zaslišan dne 31. 5. 1947 od 21.00 do 23.50, 13. 6. 1947 od 22.00 ure dalje itd. Elizabeta Hribar je bila zaslišana dne 12. 6. 1947 od 23.00 do 2.00 naslednjega dne, 16. 6. 1947 od 20.00 do naslednjega dne ob 12.00. Snojevo zaslišanje brez datuma, verjetno pa med 24. in 27. 7. 1947 se je začelo ob 21.30, končalo pa ob 0.30 naslednjega dne, 31. 7. 1947 je trajalo od 19.00 do 2.45 naslednjega dne itd. Ta zaslišanja so navedena le primeroma, saj pri vseh zapisnikih, kot že rečeno, niti ni naveden čas zaslišanj. Velja še opozoriti, da je pogosto dolgotrajnemu nočnemu zaslišanju sledilo naslednjega dne še dopoldansko zaslišanje. Seveda vse to nikakor ni bilo v skladu s pravilom par. 155 ZSKP, po katerem ni bilo dopustno obdolženca prekomerno utrujati z nočnimi zaslišanji.

Čeprav iz spisa in obnovitvenih poizvedb izhaja, da kakšnega fizičnega nasilja nad obdolženimi ni bilo (le Zupan omenja v obnovitvenih poizvedbah en tak primer nad njim), pa zaslišanja v preiskavi nikakor niso tekla v skladu s pravilom že omenjenega par. 155 ZSKP, po katerem ni bilo dopustno zavajati obdolžencev v priznanje s pretnjami. Le-teh pa ni manjkalo. O grožnjah s smrtjo sta povedala v svojih zaslišanjih v obnovitvenih zaslišanjih tako Kavčnik kot Zupan, obširno pa jih opisuje Ljubo Sirc (Nesmisel in smisel, strani 47, 48 in 52).

Zasliševalci se sploh niso ozirali na duševno stanje obdolžencev, kar dokazuje postopek s Kumljem, ki je bil kot že rečeno v letih 1944–1945 v Dachauu. Ta je med zaslišanji, kot to izhaja iz zapisnikov samih, nenehno tožil nad duševno preutrujenostjo (4. 5. 1947), nadalje je dne 6. 6. 1947 povedal, da je bil v letu 1946 tri mesece na nevrolški kliniki v Ljubljani, da je v stanju duševnega razkroja (9. 6. 1947), dočim je bil njegov poskus samomora dne 6. 6. 1947, ko brisača, s katero se je skušal obesiti, ni vzdržala njegove teže ter se je strgala, ocenjen kot 'teater' (list. št. 63 njegovega preiskovalnega spisa). Kasneje je bil na razpravi zagovornikov predlog za zaslišanje izvedenca psihiatra tudi zavržen (list. št. 176), nazadnje pa je kmalu potem med prestajanjem kazni storil samomor (dopis Vrhovnega sodišča LRS z dne 8. 4. 1948 na redni št. 96). Tak način zasliševanja z grožnjami in neupoštevanjem duševnega stanja obdolžencev seveda ni bil v skladu s pravilom par. 151/III ZSKP, po katerem mora biti obdolženčevo zaslišanje dostojno in dobrohotno.

Tudi nadaljnji potek procesa, po končani preiskavi ni bil v skladu s pravili ZSKP. Tako je bila obtožba (o njeni pavšalnosti in nekonkretiziranosti bo še govor) vročena obdolžencem dne 24. 7. 1947, to je le 5 dni pred razpravo dne 29. 7. 1947, kar ni bilo v skladu s pravilom par. 215/I ZSKP, po katerem bi moral biti ta rok vsaj 8 dni. Za tako obsežno obtožbo, kot je bila v obravnavanem primeru, je to vsekakor prekratek rok. Če pa se upošteva še to, da obdolžencem med preiskavo niti ni bilo predloženo, česa so obdolženi (razen posredno, v obliki posameznih vprašanj) in so bili tako z obdolžitvami dejansko seznanjeni šele z obtožnico tik pred glavno obravnavo ter so bili prvi stiki z zagovornikom (po tedaj veljavni ureditvi) šele po vročitvi obtožnice, pri čemer so bili stiki zelo omejeni, saj so bili vedno v navzočnosti uradne osebe in omejeni na nekaj minut (kar povesta Kavčnik in Zupan v obnovitvenih poizvedbah, Ljubo Sirc pa v navedenem delu str. 55 in 66) in zaradi česar je Nagode na razpravi sicer protestiral, a zaman (list. št. 799), potem so bili zgledi za kakršnokoli resno obrambo na razpravi zelo majhni.

Sama razprava je potekala pod silnim pritiskom javnosti. Tako se v spisu nahaja prek 120 pisanj na sodišče, v katerih so sindikalne in druge množične organizacije zahtevale strogo kaznovanje obdolžencev in ki jih je predsednik

senata tudi omenil med dokaznim postopkom (list. št. 817). Ti protesti (prek 30) so se nadaljevali tudi po izrečeni sodbi, češ da je glede nekaterih obsojencev preblaga. V razpravni dvorani je bilo, kot je povedal Zupan v obnovitvenih poizvedbah le 15 svojcev obtožencev, vsi ostali (od 80 ali 100 navzočih) pa so bili klakerji,⁴⁰⁰ ki so po komandi ploskali in tako pritiskali na sodišče. Podobno je povedal v obnovitvenih poizvedbah tudi Kavčnik. Tudi občasne intervencije predsednika senata so ostale le na ravni opozarjanja. Kljub zelo pogostem motenju razprave s ploskanjem, odobravanjem ali smehom ni dal izprazniti dvorane, kar bi mu narekovalo pravilo par. 229/III ZSKP, kar vse izhaja iz razpravnega zapisnika samega. Tako je bil zagovor obtožencev najmanj 26-krat pospremljen s smehom v razpravni dvorani, vsaj 6-krat je bilo glasno izrečeno nezadovoljstvo ob govorih zagovornikov, dočim so bila izvajanja javnega tožilca kar 40-krat prekinjena s ploskanjem, včasih tudi z dolgotrajnim, ki ga je spremljalo odobravanje. Na vse to je predsednik senata sicer kakih 11-krat reagiral vendar le s pozivi k tišini in le enkrat samkrat z opozorilom, da bo odstranjen tisti, ki moti red.

Del razprave je bil tajen. Ne glede na to, da je šlo pri tem za popolnoma abstraktni dejanski stan, brez vsake konkretizacije, tako da opisano dejanje že samo ni predstavljalo kaznivega dejanja po čl. 3 točka 10 ZKLD, je treba povedati, da se je sklep senata o tajnosti izrečno nanašal le na točko VI splošnega dela obtožnice (list. št. 2 razpravnega zapisnika), tako da se je o drugih splošnih delih obtožnice (v sodbi pod A), ki so tudi zajemali očitek vohunstva v prid tuje države, npr. I in II in tudi o tistih, ki so bili konkretnejši (v sodbi pod B), razpravljalo javno. Že to kaže na to, kako je bil sklep o tajnosti dela razprave s stališča varovanja tajnosti iz razlogov državne varnosti (pravilo par. 223/I ZSKP) povsem neučinkovit ter zato nepotreben in je služil lahko le nadaljnjemu zmanjšanju možnosti obtožencev do obrambe.

Glede na to, da so obtoženci Kumelj (na list. št. 133), Stare (na list. št. 177), Kavčnik (na list. št. 1959), Zupan (na list. št. 2719), Lajovic (na list. št. 2969), Pirc (na list. št. 305), Elizabeta Hribarjeva (na list. št. 3289), Ljubo Sirc (na list. št. 348), Nagode (na list. št. 461) in Snoj (na list. št. 334) krivdo vsaj deloma zanimali, Franjo Sirc (na list. št. 334) in Furlan (na list. št. 562) pa v celoti, bi jih moral predsednik senata po pravilu par. 250/II ZKSP poučiti, da smejo zoper obtožbo podati svojo obrambo in razložiti stanje stvari po svojem preudarku, česar pa ni storil. Enako tudi niso bili poučeni, da smejo ponoviti predloge za dopolnitev dokazov ali predložiti nove dokaze. Tudi s takim postopanjem predsednika senata je bila obramba obtožencev v znatni meri otežena.

⁴⁰⁰ Klaker (hrvaško) – plačan ploskač.

Razpravo je sicer formalno vodil predsednik senata, dejansko pa jo je, kot to izhaja iz zapisnika o njej, vodil javni tožilec, zaslišanje obtožencev pa je potekalo le v obliki vprašanj javnega tožilca, redkeje predsednika senata, in odgovorov obtožencev. Najbolj drastično se je tak način razprave kazal v tem, da je javni tožilec celo prekinil predsednika senata (list. št. 715) in mu s tem vzel besedo. Odnos javnega tožilca do obtožencev kaže tudi njegovo izražanje, npr. na list. št. 255: 'Kavčnik je največji pametnjakovič v Jugoslaviji, dejansko pa je baraba največjega tipa.' (ploskanje) ali nasproti Furlanu (list. št. 629): 'Ali ste prečrtali eno vrsto teh svinjarij in teh laži ter nesramnosti?'

Predsednik senata je nadalje po končanih zaslišanjih obtožencev, ki je že tako potekalo zgolj v obliki vprašanj in odgovorov, med dokaznim postopkom obtožencem jemal besedo (npr. na list. št. 838, 847), jim omejeval končne govore (npr. Nagodetovega na list. št. 971–974, Kavčnikovega na list. št. 975, Kumljevega na list. št. 978, 979 in 982), čeprav ni šlo za predolge razlage, ki bi očitno ne bile v nikakršni zvezi s stvarjo, tako da tudi ta del razprave ni tekkel po pravilih (par. 270/IV ZSKP).

Sklepanje o dokaznih predlogih obrambe za zaslišanje prič, ki so jih zagovorniki pismeno predlagali npr. za Pirca 21, za Franja Sirca in Kavčnika po 7 in za Zupana 4, je bilo sprva odloženo (list. št. 801), nato pa so bili kot nebistveni zavrtnjeni (list. št. 827 in 855). Tako je bila obramba obtožencev v bistvu zreducirana na njihov zagovor, ki, kot že povedano, tudi ni potekal v skladu s pravili ZSKP ter so se skoraj v celoti izvajali zgolj pismeni dokazi obtožbe. Tudi glede tega je bilo pod videzom, da gre za nebistvene predloge, grobo kršeno temeljno načelo kazenskega postopka o pravici do obrambe (pravilo par. 3 ZSKP).

Sploh pa je predsednik senata daleč presegel svojo vlogo nepristranskega sodnika in prevzel vlogo javnega tožilca, ki je slednjemu šla po pravilu par. 269/I ZSKP, ko je že med razpravo delal dokazne zaključke (list. št. 636 ter 852–855), s čemer je dejansko prejudiciral rešitev obravnavane obtožbe.

Da je bila razprava kljub izredni dolžini (zapisnik o njej obsega prek 1000 listovnih števil) v bistvu le formalnost, se vidi nadalje iz dejstva, da je bila sodba, ki je sicer domala v celoti (razen deloma glede Lajovica, kjer je šlo za res iudicata,⁴⁰¹ sledila izredno obširni obtožnici, pismeno izdelana že v dobrih dveh dneh po končani razpravi, kar je bilo sicer v skladu s pravilom par. 291 ZSKP, izkustveno pa mogoče le ob nekritičnem sprejemanju obtožnice, brez upoštevanja rezultatov dolgotrajne razprave.

Kot je doslej obrazloženo, razprava torej ni sanirala številnih kršitev procesnih pravil ZSKP, marveč je nekatere, ki zadevajo pravico do obrambe, še poglo-

⁴⁰¹ Res iudicata (latinsko) – pravnomočno rešena zadeva.

bila. Ugotovitve, sprejete na podlagi tolikšnega števila procesnih kršitev, ki so bile ugotovljene v obnovitvenih poizvedbah z že navedenimi novimi dejstvi in dokazi, predvsem pa v njihovi povezavi z že znanimi podatki spisa (tako da gre tudi v tej zvezi za obnovitveni razlog po čl. 404/I točka 4 ZKP, čeprav gre hkrati za kršitev procesnega zakona), nikakor ne morejo biti podlaga za obsojilno sodbo, saj bi s prezrtjem grobih procesnih kršitev, predvsem s pravico do obrambe, ki so bile zagrešene v obravnavanem postopku, pristali na načelo, da namen posvečuje sredstva. Tako načelo seveda ni moglo biti podlaga za obsojilno sodbo niti na podlagi ZSKP, po katerega pravilih bi moral teči postopek v obravnavani zadevi, pa ni tekel.

Sodba pa nima zgolj na omenjeni način ugotovljenih procesnih kršitev, že zaradi katerih se mora dovoliti obnova kazenskega postopka, marveč vsebuje tudi kršitve materialnega zakona, na katere opozarjata v svojih zahtevah za obnovo kazenskega postopka tudi Kavčnik in Zupan. Opisi kaznivih dejanj pod A so v sodbi, sledeč obtožnici, v glavnem docela posplošeni, skoraj brez vsake konkretizacije, tako da jih ni mogoče šteti kot individualno konkretizacijo niti glede obtožencev, niti glede dejanj, marveč kvečjem kot nekoliko razširjen abstraktni dejanski stan kaznivih dejanj, kot so ta navedena že v ustreznih členih ZKLD. Ta del sodbe zato, z izjemo majhnega števila nekažnih konkretizacij, ni mogel biti predmet dokazovanja in seveda tudi ne odločbe o krivdi v smislu pravila par. 281/I točka 1 ZSKP, kot je to napačno šteto v obravnavani sodbi. Čeprav individualiziran, pa glede vseh dejanj še vedno ne povsod dovolj konkretiziran pa je tudi drugi del sodbe pod B. Kot primer naj bo naveden očitek o lažnosti podatkov v pismih obtožencev za inozemstvo. Pri Ljubu Sircu pod B II/5 tako ni navedeno, v čem so lažni podatki o poteku volitev v ustavodajno skupščino, o poteku procesa proti vojnemu zločincu Rupniku, o izvajanju agrarne reforme, nacionalizacije in 'drugih podatkov splošnodržavnega pomena'. Pri Kavčniku pod B III/3 ni navedeno v čem naj bi bilo klevetanje ljudske oblasti, pri Vodetovi pod B VI/2 in 3 ni navedeno v čem naj bi bili obveščevalni podatki itd. Pri Lajovicu (B XII) in Franju Sircu (B XIII) pa sta opisa tako splošna, da v njiju ni zaslediti znakov nobenega od očitanih jima kaznivih dejanj.

Opisi kaznivih dejanj so med seboj tako prepleteni, da nejasnosti v enem delu preprečujejo, da bi se lahko ločeno obravnavala tista dejanja, ki imajo konkreten opis. Tako se pokaže, da opisi vsaj nekaterih dejanj (ki pa jih zaradi povezanosti z drugimi ni mogoče izločiti) tudi pod B ne ustrezajo pravilom par 281/I točka 1 ZSKP in torej tudi nimajo vseh znakov kaznivih dejanj po določbah ZKLD, po katerih so bili obtoženci spoznani za krive.

Napačno je nadalje stališče obravnavane sodbe, na kar utemeljeno opozarjata Kavčnik in Zupan v svojih obnovitvenih zahtevah in na kar je opozoril v

svojem končnem govoru na razpravi že zagovornik dr. Vladimir Ravnihar⁴⁰² (list. št. 934), o odgovornosti pripadnikov takoimenovane Nagodetove skupine za vsa kazniva dejanja, ki so izvirala iz njenega splošnega cilja, čeprav posamezni obdolženci pri njih niso sodelovali. Sodba se sicer pri tem sklicuje na določbo člena 2 ZKLD, ki pa vsebuje le splošne elemente kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo, v resnici pa je s tem anticipirala določbo člena 27/II Kazenskega zakonika – splošni del (Uradni list FLRJ št. 106/47), ki je veljala do uveljavitve Kazenskega zakonika (Uradni list FLRJ št. 13/51) in po kateri so bili pripadniki zločinskih združb kazensko odgovorni kot udeleženci za vsako storjeno kaznivo dejanje, ki izvira iz zločinskega načrta delovanja take združbe, s katerim so se strinjali in to s svojim delom in nastopom izrazili, ne glede na to, ali so pri storitvi teh kaznivih dejanj neposredno sodelovali ali ne. Toda ta določba v času, ko naj bi bila storjena obravnavana kazniva dejanja, sploh še ni veljala, saj je bila uveljavljena z 12. 2. 1948. Res je sicer, da se je uporabljala tudi za kazniva dejanja, storjena po 6. 4. 1941 (člen 104 Kazenskega zakonika – splošni del), toda le, če o njih še ni bila izrečena pravnomočna sodba. V obravnavanem primeru pa je bila sodba pravnomočna že z dnem izreka, to je dne 12. 8. 1947. Takšne razširjene kazenske odgovornosti članov zločinskih združb pa ni poznal niti Kazenski zakonik iz leta 1929, katerega pravila bi bilo treba sicer uporabiti. Iz povedanega sledi zaključek, da so (z izjemo Nagodeta) vsi drugi obtoženci lahko odgovarjali le za kazniva dejanja, ki so jih storili sami, ne pa tudi za dejanja drugih, kot je bilo to napačno odločeno v obravnavani sodbi.

Iz doslej povedanega sledi, da so bile v obravnavanem postopku, kot to utemeljeno opozarjata zahtevi Kavčnika in Zupana za obnovo kazenskega postopka, zagrešene številne kršitve procesnega in materialnega kazenskega zakona, ki pa bi jih pravzaprav lahko (razen, kolikor gre pri procesnih kršitvah tudi za nova dejstva in dokaze, o čemer je bil že govor) napadel le pristojni javni tožilec z zahtevo za varstvo zakonitosti. Glede na to, da je o zadevi v rednem kazenskem postopku odločalo republiško vrhovno sodišče, bi bilo za odločanje o tej zahtevi, ki bi jo moral vložiti Zvezni javni tožilec, pristojno Zvezno sodišče (člen 417/II in 418/I ZKP). Taka zahteva pa ni bila vložena. Toda, ker so ta razlogovanja Kavčnika in Zupana navedena v zahtevi za obnovo kazenskega postopka, je bilo treba preveriti, ali so tudi sicer podani razlogi zanj po členu 404 ZKP. Pri tem je senat Vrhovnega sodišča RS ugotovil, da so ti razlogi v zahtevah navedeni in sicer po členu 404/I točka 4 ZKP, saj vsebujeta tudi nova dejstva in nove dokaze, ki utegnejo sami za sebe ali v zvezi s prejšnjimi dokazi

⁴⁰² Dr. Vladimir Ravnihar (1871–1954), pravnik, politik in publicist, odprl odvetniško pisarno v Ljubljani že leta 1902, odvetniško službo pa je opravljal vse do smrti. Na »Nagodetovem procesu« je bil zagovornik Borisa Furlana, Svatopluka Zupana in Vida Lajovica. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 44.

povzročiti njuno oprostitev. To se nanaša predvsem na očitek vohunstva ter na očitek povezave z Drčarjem in Centrom 101, o katerih je že zgoraj navedeno, da obstajajo resni dvomi o njihovi utemeljenosti. Podobno velja za nova dejstva in dokaze, ki zadevajo kršitve pravice do obrambe v postopku.

Po obrazloženem je senat Vrhovnega sodišča RS utemeljenima zahtevama Kavčnika in Zupana za obnovo kazenskega postopka zoper njiju ugodil, za preostalih 13 obsojencev pa je to po določbi člena 408/II ZKP storil po uradni dolžnosti, saj vsi razlogi, ki so navedeni v obnovitvenih zahtevah, veljajo tudi zanje (saj gre za kazniva dejanja, ki naj bi bila storjena v sotorilstvu oziroma je kaznivo dejanje, ki naj bi ga storila Elizabeta Hribar z njimi tesno povezano) in odločil, da se zadeva pošlje Temeljnemu sodišču v Ljubljani kot pristojnemu sodišču v novo odločanje na glavni obravnavi (člen 409 ZKP).

Pri ponovnem sojenju se seveda ne bo moglo iti mimo dejstva, da v obravnavanem primeru verjetno tudi kazenski zakon ni bil pravilno uporabljen (člen 365 točka 1 ZKP) in da so podane številne kršitve procesnega zakona (po členu 364/I točka 8 in 11, zlasti pa po členu 364/II ZKP), kar izhaja že iz zahtev Kavčnika in Zupana za obnovo kazenskega postopka in kar je že zgoraj obširno obrazloženo, čeprav formalna zahteva za varstvo zakonitosti ni bila vložena. K temu bi lahko dodali le še, da v luči spoznanj, do katerih se je prišlo v obnovitvenih postopkih, obstaja precejšnja verjetnost, da so se dejstva, ki so izhajala iz zagovorov obtožencev in pismenega dokaznega gradiva, napačno tolmačila v škodo obtožencev, čeprav bi že iz njih samih dosti bolj utemeljeno izhajalo obratno tolmačenje, ki seveda ne bi moglo biti podlaga za obsodilno sodbo. Primeroma naj bodo navedeni:

- 1) Obsojenci so sicer res imeli takšne ali drugačne stike s političnim delom Mihajlovičevega gibanja med vojno, vendar so ves čas vojne odločno nasprotovali povezovanju tega gibanja z okupatorjem in njegovimi sodelavci (Nagode list. št. 166 v preiskavi, list. št. 556 na razpravi, Ljubo Sirc list. št. 87 in 145 v preiskavi, Kavčnik list. št. 76 in 83 v preiskavi, Kumelj list. št. 48 v preiskavi). Tako je Nagode nekako avgusta 1944 odsvetoval Zupanu, naj ne gre k četnikom k Sv. Trem kraljem, češ da nimajo čistih poslov in da se družijo z domobranci in Nemci (Zupan list. št. 36 v preiskavi). Tudi Lajovic, ki je bil od kapitulacije Italije pri četnikih, takoj nato, ko je njihov komandant na Vrhniki navezal stike z belo gardo, nikakor ni hotel biti več poleg in se je zato vrnil v Ljubljano (list. št. 3 njegovega preiskovalnega spisa). O vsem tem sodba nima ničesar.*
- 2) Podobno je bilo s povezavo z Drčarjem in takoimenovanim Centrom 101 po vojni. Ne glede na to, da se je v obnovitvenem postopku pokazal utemeljen dvom, da tega Centra sploh ni bilo oziroma, da obsojenci v resnici niso imeli zveze z njim, pa je treba poudariti, da so bili vsi njihovi stiki le*

politične narave, saj so čim so iz Centra prišla vojaška navodila, za naprej tako sodelovanje odklonili (Nagode list. št. 39 v preiskavi in list. št. 465 na razpravi, Ljubo Sirc list. št. 38 v preiskavi in list. št. 395 na razpravi, Zoran Hribar list. št. 51 v preiskavi in list. št. 79 na razpravi, Hočevarjeva list. št. 24 v preiskavi itd.).

- 3) *Sem bi lahko prišteli še Furlanovo prizadevanje med vojno v prid NOB, za kar je dovolj podlage v splošno znanih dejstvih, iz spisovnih podatkov o njegovem zaslišanju in zaslišanju soobsojenega Snoja, dočim je bilo njegovo delovanje v sodbi kljub temu ocenjeno kot nasprotno interesom NOB.*
- 4) *Stiki obsojenih Ljuba Sirca, Furlana in Zorana Hribarja z angleškim konzulom so v sodbi dosledno tolmačeni kot vohunstvo, čeprav je dejansko šlo, poleg družabnih stikov, le za več ali manj neuspešno iskanje političnih informacij in podpore za opozicijsko delovanje.*
- 5) *Končno pa tudi priprave za opozicijsko dejavnost: priprave za organiziranje mreže zaupnikov, stiki z opozicijskimi politiki drugih jugoslovanskih narodov, priprave za morebitni nastop na volitvah, za izdajanje lastnega časopisa, je bilo v sodbi tolmačeno kot protidržavna dejavnost, čeprav je dosti bolj verjetno, da je šlo zgolj za opozicijsko, zaradi tedanjih utesnjenih razmer, pač nejavno, nikakor pa ne za kriminalno dejavnost.*

*V Ljubljani, dne 31. 1. 1991.*⁴⁰³ Podpisani sta: predsednica senata Francka Strmole Hlastec in zapisnikarica Ivanka Bohar.

Sklep je bil posredovan: Leonu Kavčniku, Rozmanova 5, Ljubljana; dr. Svatu Zupanu, Staničeva 5, Ljubljana; Javnemu tožilstvu Republike Slovenije, poročevalcu in v spis.

Javno tožilstvo je sklep Vrhovnega sodišča RS prejelo 6. 2. 1991, 15. 3. 1991 pa je Enoti Temeljnega javnega tožilstva RS v Ljubljani poslalo ta dopis:

»V kazenski zadevi zoper ing. Kavčnik Leona, dr. Svatopluka Zupana in soobtožene, ki je bila pravnomočno končana s sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 6. 1947, opr. štev. K 1/47, je Vrhovno sodišče Republike Slovenije s sklepom z dne 31. 1. 1991, opr. štev. I Kr 58/90 in I Kr 59/90, dovolilo obnovo kazenskega postopka. S tem sklepom je bilo tudi odločeno, da se kazenska zadeva pošlje Temeljnemu sodišču v Ljubljani v novo odločanje na glavni obravnavi. Glede na ugotovitve Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v obnovitvenem sklepu, predlagam, da kot pristojno javno tožilstvo, obtožnico v navedeni kazenski za-

⁴⁰³ SI AS 1237, t. e. 10, Sklep Vrhovnega sodišča Republike Slovenije o ugoditvi zahtevam Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka, 31. 1. 1991, I Kr 59/90, I Kr 59/90.

devi umaknete še pred razpisom glavne obravnave. Prosimo vas, da nas o vaši odločitvi obvestite.»⁴⁰⁴ Podpisan je javni tožilec RS Anton Drobnič.⁴⁰⁵

Temeljno javno tožilstvo v Ljubljani, Enota v Ljubljani, je Javnemu tožilstvu Republike Slovenije 11. 4. 1991 odgovorilo takole:

»Dne 10. 4. 1991 smo prejeli sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, Enota v Ljubljani s katerim se postopek ustavi in sodbo Vrhovnega sodišča LRS št. K 1/47, z dne 12. 8. 1947 razveljavi. Fotokopijo tega sklepa prilagamo. Original z ostalo dokumentacijo se nahaja v tožilskem spisu Ktr 225/91 TM.»⁴⁰⁶ Podpisan je javni tožilec Tomaž Miklavčič.

Sklep, ki ga je 5. 4. 1991 sprejelo Temeljno sodišče v Ljubljani, Enota v Ljubljani, se glasi:

»SKLEP

Temeljno sodišče v Ljubljani, enota v Ljubljani je v kazenski zadevi zoper obtožene Črtomira Nagodeta, Ljuba Sirca, Leona Kavčnika, Borisa Furlana, Zorana Hribarja, Angelo Vode, Metoda Kumlja, Pavlo Hočevnar, Svatopluka Zupana, Bogdana Stareta, Metoda Pirca, Vida Lajovica, Franja Sirca, Elizabeto Hribar in Franca Snoja, zaradi kaznivih dejanj po čl. 2/I, čl. 3 točka 4, 5, 8, 9, 10, čl. 8/I in čl. 11 ZKLD, po sodbi Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947 opr. št. K 1/47, skladno z določbo 286. člena v zvezi z drugim odstavkom 409. člena ZKP

s k l e n i l o:

Kazenski postopek zoper:

obt. Črtomira Nagodeta, sina Antona in Silve roj. Derč, rojen 6. 4. 1903 v Metliki,

obt. Ljuba Sirca, sina Franca in Zdenke roj. Pirc, rojen 19. 4. 1920 v Kranju,

obt. Leona Kavčnika, sina Ivana in Cecilije roj. Pirnat, rojen 28. 2. 1897 v Ljubljani,

⁴⁰⁴ Vrhovno državno tožilstvo RS, Dopis Javnega tožilstva RS Temeljnemu javnemu tožilstvu v Ljubljani, Enota v Ljubljani, 15. 3. 1991, Ktr 225/88-25/mag. JF/bt.

⁴⁰⁵ **Anton Drobnič** (1928), pravnik, rojen na Hudem vrhu, med drugo svetovno vojno se je pridružil domobrancem, leta 1945 je bil vrnjen s Koroške in izpuščen. V letu 1949 je bil zaradi sodelovanja v »protirežimski« organizaciji obsojen na eno leto družbenokoristnega dela. Leta 1955 je diplomiral, nato pa delal na področju zavarovalniškega prava in kot samostojni odvetnik. V obdobju 1990–1998 je bil generalni državni tožilec. (Osebnosti A–L, str. 218.)

⁴⁰⁶ Vrhovno državno tožilstvo RS, Odgovor Temeljnega javnega tožilstva v Ljubljani, Enota v Ljubljani, Javnemu tožilstvu RS, 11. 4. 1991, Ktr 225/91 TM (Ktr 225/88-26).

*obt. Borisa Furlana, sina Vekoslava in Virginije roj. Šibic,
rojen 10. 11. 1894 v Trstu,*

*obt. Zorana Hribarja, sina Dragotina in Evgenije roj. Šumi,
rojen 1. 3. 1899 v Celju,*

*obt. Angelo Vode, hči Antona in Frančiške roj. Grum,
rojena 5. 1. 1892 v Ljubljani,*

*obt. Metoda Kumelja, sina Ivana in Jožefe roj. Colnarič,
rojen 26. 7. 1900 v Ljubljani,*

*obt. Pavlo Hočevnar, hči Franca in Franje rojene Bartol,
rojena 27. 6. 1889 na Dunaju,*

obt. Svatopluka Zupana, sina Ivana in Sabine roj. Varl, rojen 26. 9. 1919,

*obt. Bogdana Stareta, sina Vendelina in Štefanije rojene Kustrin,
rojen 9. 9. 1907 v Ljubljani,*

*obt. Metoda Pirca, sina Cirila in Marije roj. Sajovic,
rojen 13. 6. 1896 v Kranju,*

*obt. Vida Lajovica, sina Antona in Ane roj. Tuma,
rojen 2. 4. 1917 v Št. Vidu pri Lukovici,*

*obt. Franja Sirca, sina Franca in Magdalene roj. Franchetti,
rojen 27. 11. 1891 v Kranju,*

*obt. Elizabeto Hribar, hči Henrika in Elizabete roj. Oberaigner,⁴⁰⁷
rojena 21. 4. 1913 v Celovcu in*

*obt. Franca Snoja, sina Antona in Marije roj. Drnovšek,
rojen 28. 1. 1902 v Zagorju ob Savi,*

da so: /.../⁴⁰⁸ (Sledi sodba v originalu in ne s popravki kot pri sklepu Vrhovnega sodišča RS. Glede na to, da je prepis naveden že v sklepu vrhovnega sodišča, sodba v izvirniku pa objavljena v knjigi Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim na str. 748–780, je ne bomo še enkrat navajali.)

s e u s t a v i.

Sodba Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947 opr. št. K 1/47 se razveljavi.

⁴⁰⁷ Pravilno: Obereigner.

⁴⁰⁸ Sledi sodba v originalu (in ne v prepisu s popravki kot pri sklepu Vrhovnega sodišča RS). Glede na to, da je prepis sodbe naveden že v okviru sklepa Vrhovnega sodišča RS, sodba v izvirniku pa objavljena v knjigi Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim na str. 748–780, je na tem mestu ne bomo še enkrat navajali.

Stroški kazenskega postopka iz 1. do 5. točke drugega odstavka 95. člena ZKP obremenjujejo proračun.

O b r a z l o ž i t e v :

Obtoženci so bili s sodbo Vrhovnega sodišča LRS opr. št. K 1/47 z dne 12. 8. 1947 spoznani za krive in obsojeni.

Vrhovno sodišče Republike Slovenije je s sklepom I Kr 58/90 in I Kr 59/90 z dne 31. 1. 1991 ugodilo zahtevi obs. Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka in dovolilo zoper vse obsojence obnovo kazenskega postopka, ki je bil zoper vse obsojence pravnomočno končan s obsodilno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12. 8. 1947 opr. št. K 1/47 in zadevo poslalo Temeljnemu sodišču v Ljubljani v novo odločanje na glavni obravnavi.

Pred pričetkom glavne obravnave pa je javni tožilec Temeljnega javnega tožilstva v Ljubljani s pisno vlogo z dne 3. 4. 1991 umaknil obtožnico Javnega tožilstva LRS UZ 71/47 z dne 23. 7. 1947 ter je zato sodišče s sklepom kazenski postopek ustavilo.

Glede na to, da je bil nov postopek ustavljen pred začetkom glavne obravnave, je sodišče s sklepom o ustavitvi razveljavilo prejšnjo sodbo.

Izrek o stroških temelji na določbi prvega odstavka 99. člena ZKP.

PRAVNI POUK:

Zoper sklep je dovoljena pritožba v roku tri dni od vročitve pismenega odpravka sklepa. Pritožba se vloži pri tem sodišču pismeno ali poda ustno na zapisnik v dveh izvodih. Pritožba je pravočasna, če je oddana zadnji dan pritožbenega roka priporočeno na pošto. O pritožbi odloča Višje sodišče v Ljubljani. Ljubljana, dne 5. 4. 1991.»⁴⁰⁹ Podpisana je predsednica senata Maja Tratnik.

Še živeči obsojenci in potomci umrlih so prejeli le sklep Vrhovnega sodišča RS z dne 31. januarja 1991 in sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani z dne 5. 4. 1991. Brez kakršnihkoli dodatnih pojasnil, brez opravičila.⁴¹⁰

Kakšne posebne publicitete razveljavitev sodbe iz leta 1947 ni doživela. V Nedeljskem dnevniku je 14. aprila 1991 izšel članek z naslovom Epilog tako imeno-

⁴⁰⁹ SI AS 1237, t. e. 257, V K 21/91, Sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, Enota v Ljubljani z dne 5. 4. 1991.

⁴¹⁰ Po izjavah potomcev obsojenih, s katerimi sta se avtorici pogovarjali v letu 2015, po izidu knjige Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim.

vanega Nagodetovega procesa. Obsojene so oprostili obtožb.⁴¹¹ Končal se je z besedami: *»Leon Kavčnik se upravičeno sprašuje, kdo mu bo vrnil odvzeto premoženje, bržkone pa se bodo sprožili postopki, ki bodo šli v to smer in ki bodo dolgotrajni in naporni.«* Ni se motil. V Sirčevih spominih iz leta 2010 namreč lahko preberemo: *»Sodbo z Nagodetovega procesa je sodišče RS leta 1991 razglasilo za neveljavno, ker je šlo za montirani proces. Od takrat si Sirc prizadeva za vrnitev z obsodbo zaplenjenega družinskega premoženja. Nekaj je dobil – predvsem domačo hišo v zelo slabem stanju in od uprave delež v Gorenjskem tisku. Nasprotno pa sodišča že skoraj dvajset let zavlačujejo vrnitev tega, kar je ostalo od Sirčeve tekstilne tovarne.«*⁴¹²

⁴¹¹ Nedeljski dnevnik, 14. 4. 1991, str. 20.

⁴¹² Sirc, Dolgo življenje po smrtni obsodbi, str. 604.

Opravilna št. I Kr 58/90
I Kr 59/90

POSVETOVALNI ZAPISNIK

sestavljen dne 31.1.1991 198

pri Vrhovnem sodišču v Ljubljani

enoti v

Zadeva:

zoper obs. Črtomira Nagodeta in soobsojence

zaradi kaznivih dejanj po členu 2/I, členu 3 točka 4, 5, 8, 9, 10 ZKLD in druga

Navzoči:

Predsednik senata: Francka Strmole-Hlastec
Sodnik porotnik: Tomo Grgič
Sodnik porotnik: Milan Kosterca
Zapisnikar: Ivanka Bohar

Izid glasovanja:

S K L E P !

Ob ugoditvi zahtevama obsojenih Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka, glede soobsojenih Črtomira Nagodeta, Ljuba Sirca, Borisa Furlana, Zorana Hribarja, Angelo Vode, Metoda Kumlja, Pavlo Hočevnar, Bogdana Stareta, Metoda Pirca, Vida Lajovica, Franja Sirca, Elizabeto Hribar in Franca Snoja pa po uradni dolžnosti, se dovoli obnova kazenskega postopka, ki je bil zoper navedene obsojence pravnomočno končan z obsodilno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12.8.1947, opr.št. K 1/47-21 in se zadeva pošlje Temeljnemu sodišču v Ljubljani v novo odločanje na glavni obravnavi.

S o g l a s n o !

Obr. SP št. 38 (šl. 179 SP) 2221-IX-1168-82 jm 6432-82 Založila, 0125-241, Slov. - Obr. 9,58

Posvetovalni zapisnik, sestavljen 31. 1. 1991 pri Vrhovnem sodišču v Ljubljani glede zahtev Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana

VRHOVNO SODIŠČE
REPUBLIKE SLOVENIJE
61001 Ljubljana - P. p. 639

Številka: I Kr 58/90
I Kr 59/90
Datum: 6.2.1991

PREDSEDNIKU TEMELJNEGA SODIŠČA V LJUBLJANI

Pošiljam vam sklep Vrhovnega sodišča Republike Slovenije z dne 31.1.1991, opr. št. I Kr 58/90 in I Kr 59/90, s katerim je bila dovoljena obnova kazenskega postopka zoper obs. Črtomira Nagodeta in soobsojence, končanega s pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12.8.1947, opr. št. K 1/47-21, skupaj s spisom K 1/47 v pristojno poslovanje. Obsojencema Leonu Kavčniku in dr. Svatopluku Zupanu je bil obnovitveni sklep že vročen. Od preostalih obsojencev po znanih podatkih živita še Ljubo Sirc in Elizabeta Hribar.

Priloga: spis K 1/47

Delo _____
Prejel _____
Primerjal _____
Odobril 6.2.91 _____

SODNIK
Tomo Gregar

Tomo Gregar

ODLOČBA JE PRAVNOMOČNA

SODIŠČE LJUBLJANI
Enota v Ljubljani

dne 23. 4. 1991

Podpis pristojnega delavca sodišča: _____ Sodnik - predsednik senata: _____

TEMELJNO SODIŠČE V LJUBLJANI
ENOTA V LJUBLJANI

V K 21/91

S K L E P

Temeljno sodišče v Ljubljani, enota v Ljubljani je v kazenski zadevi zoper obtožene Črtomira Nagodeta, Ljuba Sirca, Leona Kavčnika, Borisa Furlana, Zorana Hribarja, Angelo Vode, Metoda Kumlja, Pavlo Hočevnar, Svatopluka Zupana, Bodgana Stareta, Metoda Pirca, Vida Lajovica, Franja Sirca, Elizabeto Hribar in Franca Snoja, zaradi kaznivih dejanja po čl. 2/I, čl. 3 točka 4, 5, 8, 9, 10, čl. 8/I in čl. 11 ZKLD, po sodbi Vrhovnega sodišča LRS z dne 12.8.1947 opr. št. K 1/47, skladno z določbo 286. člena v zvezi s drugim odstavkom 409. člena ZKP

s k l e n i l o :

Kazenski postopek zoper:

obt. Črtomira Nagodeta, sina Antona in Silve roj. Derč, rojen 6.4.1903 v Metliki,

obt. Ljuba Sirca, sina Franca in Zdenke roj. Pirc, rojen 19.4.1920 v Kranju,

obt. Leona Kavčnika, sina Ivana in Cecilije roj. Pirnat, rojen 28.2.1897 v Ljubljani,

obt. Borisa Furlana, sina Vekoslava in Virginije roj. Sibic, rojen 10.11.1894 v Trstu,

obt. Zorana Hribarja, sina Dragotina in Evgenije roj. Šumi, rojen 1.3.1899 v Celju,

obt. Angelo Vode, hči Antona in Frančiške roj. Grum, rojena 5.1.1892 v Ljubljani,

obt. Metoda Kumlja, sina Ivana in Jožefe roj. Colnarič, rojen 26.7.1900 v Ljubljani,

obt. Pavlo Hočevnar, hči Franca in Franje rojene Bartolj, rojena 27.6.1889 na Dunaju,

obt. Svatopluka Zupana, sina Ivana in Sabine roj. Varl, rojen 26.9.1919 v Ljubljani,

Sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, Enota v Ljubljani o ustavitvi kazenskega postopka proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, 5. 4. 1991 (stran 1)

obtoženi Nagode Črtomir, Sirc Ljubo, Kavčnik Leo, Furlan Boris, Hribar Zoran, Vode Angela, Kumelj Metod, Hočevar Pavla, Zupan Svatopluk, Pirc Metod, Stare Bogdan, Lajovic Vid, Sirc Franjo in Snoj Franc pod A. I. do VI. in B. kazniva dejanja po čl. 2 odst. prvi, čl. 3 točka 8,9 in 10 in po čl. 11 ZKLD ter obtoženi Nagode Črtomir, Sirc Ljubo, Pirc Metod, Kavčnik Leo, Hočevar Pavla, Kumelj Metod, Vode Angela, Zupan Svatopluk, Stare Bogdan in Lajovic Vid pod A. VII. tudi kazniva dejanja po čl. 3 tč.4 ZKLD, obt. Kumelj Metod pod B. VII. t.4 kaznivo dejanje zoper pravosodje in pod B. VII. tč. 5 kaznivo dejanje po čl. 3 tč. 5 ZKLD, obt. Hribar Elizabeta ad C. kaznivo dejanje po čl. 8 prvi odstavek ZKLD

s e u s t a v i .

Sodba Vrhovnega sodišča LRS z dne 12.8.1947 opr. št. K 1/47 se razveljavi.

Stroški kazenskega postopka iz 1. do 5. točke drugega odstavka 95. člena ZKP obremenjujejo proračun.

O b r a z l o ž i t e v :

Obtoženci so bili s sodbo Vrhovnega sodišča LRS opr. št. K 1/47 z dne 12.8.1947 spoznani za krive in obsojeni .

Vrhovno sodišče Republike Slovenije je s sklepom I Kr 58/90 in I Kr 59/90 z dne 31.1.1991 ugodilo zahtevi obs. Leona Kavčnika in Svatopluka Zupana za obnovo kazenskega postopka in dovolilo zoper vse obsojence obnovo kazenskega postopka, ki je bil zoper vse obsojence pravnomočno končan s obsodilno sodbo Vrhovnega sodišča LRS z dne 12.8.1947 opr. št. K 1/47 in zadevo poslalo Temeljnemu sodišču v Ljubljani v novo odločanje na glavni obravnavi.

Pred pričetkom glavne obravnave pa je javni tožilec Temeljnega javnega tožilstva v Ljubljani s pisno vlogo z dne 3.4.1991 umaknil obtožnico Javnega tožilstva LRS UZ 71/47 z dne 23.7.1947 ter je zato sodišče s sklepom kazenski postopek ustavilo.

V K 21/91
18

Glede na to, da je bil nov postopek ustavljen pred začetkom glavne obravnave, je sodišče s sklepom o ustavitvi razveljavilo prejšnjo sodbo.

Izrek o stroških temelji na določbi prvega odstavka 99. člena ZKP.

PRAVNI POUK:

Zoper sklep je dovoljena pritožba v roku tri dni od vročitve pismenega odpravlja sklepa. Pritožba se vloži pri tem sodišču pismeno ali poda ustno na zapisnik v dveh izvodih. Pritožba je pravočasna, če je oddana zadnji dan pritožbenega roka priporočeno na pošto. O pritožbi odloča Višje sodišče v Ljubljani.

Ta prepis je soglasen z izvirnikom
Ljubljana, dne 5.4.1991 18

Podpis pristojnega
delavca sodišča.

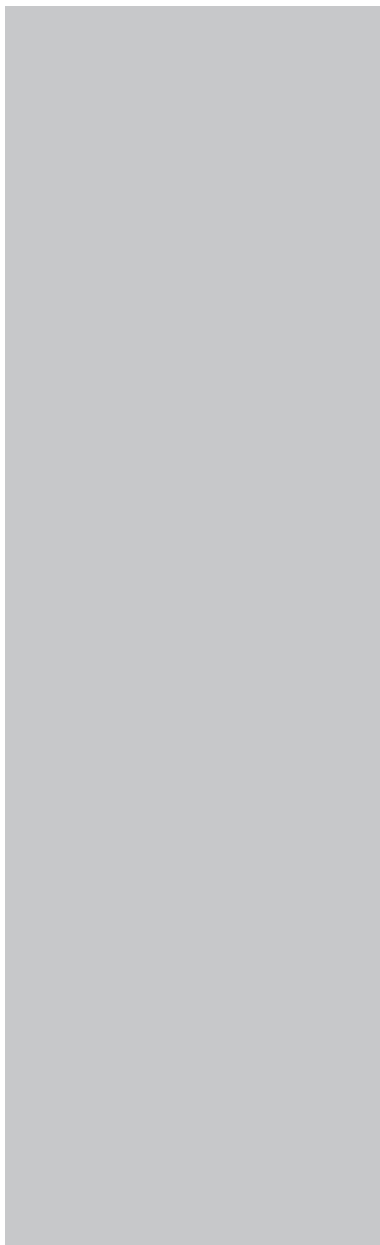
predsednica senata
Maja Tratnik

V K 21/91
19

4.

Kazensko pravo in kazensko sodstvo od leta 1947 do 1991

Slabi zakoni so najhujša vrsta tiranije.

(Edmond Burke,
govor v Bristolu pred volitvami, 6. 9. 1780)

Če je klasično meščansko pravo zaščitilo osebno svobodo tako, da je točno predpisalo, katera na zunaj vidna dejanja kaznuje država kot predstavnik vladajoče družbe, potem je teorija prvih italijanskih pozitivistov povedala med drugim tudi to, da država nima pravice kaznovati, saj svobodne volje in krivde ni. Ima se pa država pravico braniti, in to ne samo proti tistim ljudem, ki so že škodljivi, marveč celo proti tistim, ki bi lahko škodljivi postali. Ali si lahko mislimo bolj totalitaren poseg v najosnovnejše pravice razmišljujočega bitja, kot je ta, ki se v interesu vladajočega razreda brani ne le pred dejanji, marveč celo pred mislimi?

(Katja Vodopivec, Zaščita osebnosti in družbe)

Uvod

V knjigi Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim so bili predstavljeni takratno kazensko, tako materialno kot formalno oziroma procesno pravo, in predpisi, ki so urejali delovanje in organizacijo sodišč, javnih tožilstev ter drugih organov, ki so sodelovali v kazenskem postopku, in predpisi, ki so določali delovanje in naloge odvetnikov na Slovenskem. Vsi ti predpisi so se od konca »Nagodetovega procesa« do njegove razveljavitve 9. aprila 1991 večkrat spremenili. Oglledali si jih bomo glede na ustavna obdobja, ki so zaznamovala to obdobje.

V obdobju procesa sta veljali zvezna ustava iz leta 1946 in slovenska ustava iz leta 1947.

Januarja leta 1953 je bil sprejet *Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve Federativne ljudske republike Jugoslavije in o zveznih organih oblasti*,⁴¹³ ki pa ni v celoti nadomestil ustave iz leta 1946. Za področje sodstva ni bilo novih določb. Vendar je zvezni zakon o sodiščih iz julija 1954 v svojem prvem delu, ki je bil sprejet po postopku, veljavnem za spremembo ustave, pod naslovom Ustavna načela o sodiščih utrdil enotni sistem pravosodja in razveljavil določbe XIII. poglavja zvezne ustave iz leta 1946. Razen vsebinskih sprememb v temeljih družbene in politične ureditve je ustavni zakon uvedel tudi pomembnejše spremembe v organizaciji organov oblasti. Državni socializem naj bi zamenjal samoupravni socializem, državno lastnino proizvodnih sredstev družbena lastnina in ljudsko demokracijo socialistična demokracija. Ustavni zakon je postavil delavsko samoupravljanje v gospodarstvu za temelj družbene ureditve in odprl pot samoupravljanju tudi na področju negospodarstva. Slovenski ustavni zakon⁴¹⁴ se od zveznega ni bistveno razlikoval. Vse te spremembe so bile sicer bolj v parolah in obliki, manj pa dejanske, vsebinske.

Deset let kasneje, leta 1963, je bila *sprejeta Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ)*.⁴¹⁵ S to ustavo je bilo spremenjeno uradno ime države, novost so bila tudi temeljna načela ustave, ki so predstavljala glavne temelje ustavne ureditve in družbenih odnosov. Dobila so mesto pred ustavnimi členi in so bila označena z rimskimi številkami. Uvedena so bila tudi ustavna sodišča, ki jim je bila dodeljena naloga varstva ustavnosti in zakonitosti. Za ustavni sistem, ki je bil uveden leta 1963, je značilno poudarjanje prizadevanj za krepitev položaja skupščin kot najvišjih organov politične oblasti in samoupravljanja. Ustava je določila enotne temelje samoupravljanja na vseh področjih družbenega življenja in odpravila prejšnjo dvotirnost med delavskim samoupravljanjem in družbenim upravljanjem. Temelja družbenoekonomske ureditve sta bila svobodno združeno delo s

⁴¹³ Uradni list FLRJ, št. 3/1953.

⁴¹⁴ Uradni list LRS, št. 3/1953.

⁴¹⁵ Uradni list SFRJ, št. 14/1963.

produkcijskimi sredstvi, ki so družbena lastnina, in samoupravljanje delovnih ljudi v produkciji ter delitvi družbenega proizvoda v delovni organizaciji in družbeni skupnosti. Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije je v VI. poglavje vključila določbe o sodiščih in javnem tožilstvu, in sicer v členih od 132 do 144. Določala je, da se sodna funkcija izvršuje v enotnem sodnem sistemu, ki ga sestavljajo sodišča splošne pristojnosti (občinska, okrožna, republiška vrhovna sodišča in vrhovno sodišče Jugoslavije) ter specializirana sodišča. Ustava je zagotavljala, da so sodišča neodvisna, da sodijo po ustavi in zakonu ter da je obravnavanje pred sodišči javno. Poleg sojenja so imela sodišča tudi nalogo spremljati in preučevati družbene odnose ter pojave in dajati predloge za preprečevanje družbi nevarnih in škodljivih posledic ter za utrjevanje zakonitosti. Pri sojenju naj bi praviloma sodelovali sodniki in sodniki porotniki, ki so jih volile in razreševale skupščine ustreznih družbenopolitičnih skupnosti. Javno tožilstvo je ustava označila za samostojen organ, ki opravlja kazenski pregon ter z ukrepi in pravnimi sredstvi, ki jih določa zakon, nastopa za enotno uporabo zakonov in za varstvo zakonitosti. Svojo funkcijo naj bi izvrševalo na podlagi zakona v skladu s politiko zvezne skupščine. Ta je tudi imenovala in razreševala zveznega javnega tožilca, ki je nato postavljaj republiške tožilce v soglasju z republiškimi izvršnimi sveti, ti pa nižje tožilce. Višji tožilec je imel pravico in dolžnost dajati nižjemu obvezna navodila za delo in prevzeti izvršitev posameznih zadev.

Slovenija je Ustavo Socialistične republike Slovenije, ki se je skoraj v celoti ujemala z zvezno, prav tako sprejela leta 1963.⁴¹⁶ Zvezna in republiška ustava sta bili kasneje dopolnjeni z ustavnimi amandmaji (prva v letih 1967, 1968 in 1971, druga pa v letih 1967, 1969 in 1971).

Ustavni amandma XVI. iz leta 1968 je organizacijo sodišč, razen vrhovnega sodišča Jugoslavije in vojaških sodišč, vsaj v formalnopravnem pogledu prepustil republiškim ustavam oziroma zakonskim ureditvam.

Zadnja *Ustava socialistične federativne republike Jugoslavije* nosi letnico 1974. Njena bistvena značilnost je bila okrepitev načela federalizma. Povečane so bile pristojnosti republik in avtonomnih pokrajin ter njihova enakopravnost pri odločanju v federaciji. Istega leta je dobila novo ustavo tudi Republika Slovenija, v kateri je bila jasneje izražena njena državnost, hkrati pa tudi samoupravni temelj njene ureditve in načelo enotnosti oblasti. Ob vsem tem pa je treba poudariti poseben ustavni položaj Zveze komunistov Jugoslavije, ki je omogočal sprejetje odločitev mimo soglasja republik. Med temeljnimi načeli je bilo namreč še vedno zapisano: »*Zveza komunistov, pobudnik in organizator narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije in zavestni nosilec teženj in interesov delavskega razreda je po zakonitosti zgodovinskega razvoja postala organizirana vodilna idejna in po-*

⁴¹⁶ Uradni list SRS, št. 10/1963.

litična sila delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri graditvi socializma in pri uresničevanju solidarnosti delovnih ljudi ter bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije.

Zveza komunistov je s svojim usmerjevalnim idejnim in političnim delom v pogojih socialistične demokracije in družbenega samoupravljanja glavni pobudnik in nosilec politične dejavnosti za varstvo in za nadaljnji razvoj socialistične revolucije in socialističnih samoupravnih družbenih odnosov, posebno pa za krepitev socialistične družbene in demokratične zavesti in je zato odgovorna.«

Sodstvu in javnemu tožilstvu je bilo namenjeno peto poglavje jugoslovanske (členi 217–236) in šesto poglavje slovenske ustave (členi 272–298). Določeno je bilo, da *»sodno funkcijo v enotnem sistemu oblasti in samoupravljanja delavskega razreda in vseh delovnih ljudi opravljajo redna sodišča kot organi državne oblasti in samoupravna sodišča«* (člena 217 in 272). Rednim sodiščem se je torej pridružila nova vrsta sodišč, ki pa na obravnavo kazenskih zadev niso imela neposrednega vpliva. Tudi ta ustava je zagotavljala neodvisnost sodišč, javnost in zbornost. Določala je, da pri sojenju sodelujejo sodniki in delovni ljudje ter občani kot sodniki, sodniki porotniki ali porotniki. Sodnike in občane, ki so sodelovali pri sojenju, so volile in razreševale skupščine ustreznih družbenopolitičnih skupnosti, in sicer na način, pod pogoji in po postopku, ki naj bi zagotavljali strokovno sposobnost in moralnopolitično primernost za opravljanje sodniške funkcije ter neodvisnost sodnikov pri sojenju. Voljeni so bili za določeno obdobje in so bili lahko vnovič izvoljeni.

Javno tožilstvo je bilo po tej ustavi samostojen državni organ, ki je preganjal storilce kaznivih dejanj in drugih z zakonom določenih dejanj, ki so bila kazniva, uporabljal z zakonom določene ukrepe za varstvo interesov družbene skupnosti ter vlagal pravna sredstva za varstvo ustavnosti in zakonitosti.

Ustava SFRJ iz leta 1974 in nekaj mesecev pozneje sprejeta zakona o zveznem sodišču in zveznem javnem tožilstvu⁴¹⁷ so pomenili konkretizacijo osnovne zamisli o odpravi enotnega pravosodnega sistema v vsej državi. Vrhovno sodišče Jugoslavije ni bilo več v vsem nadrejeno drugim sodiščem, temveč predvsem arbiter v sporih, ki jih ni bilo mogoče drugače reševati. Druga značilnost temeljne zasnove nove ustavne ureditve pa je bila v odpravi monopola državnih sodišč. V obrazložitvi predloga jugoslovanske ustave⁴¹⁸ lahko preberemo, da sodišče *»klasičnega tipa obdrži svoja pooblastila, vendar v mejah, ki omogočajo razvoj samoupravnih sodišč. Načeloma so strnjeni ti okviri na izrekanje kazenskih sankcij, reševanje pre-*

⁴¹⁷ Uradni list SFRJ, št. 21/1974.

⁴¹⁸ Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije z obrazložitvijo. Dopisna delavska univerza, Ljubljana 1974, str. 269–276.

moženjskih in drugih civilnopravnih razmerij ter na kontrolo posamičnih aktov državnih organov in organizacij, s katerimi so bile kršene pravice in koristi pravnih subjektov«. Zatrjevano je tudi, da ostajajo »znana načela, ki jamčijo objektivnost pri sojenju. To so načela neodvisnosti, javnosti, izvolitve, sojenja v poroti in imunitete pri izvrševanju sodne funkcije«. In končno, da »določbe predloga ustave, ki se nanašajo le na redna sodišča v bistvu ne spreminjajo ustreznih določb ustave iz leta 1963«. Določbe predloga ustave o javnem tožilstvu so se razlikovale od besedila zvezne ustave iz leta 1963 v tem, da so določale le funkcijo tega organa, organizacija v republikah pa je bila prepuščena republiškim ustavam. Nekoliko več izvemo iz prispevka Mihe Wohinza z naslovom Sodstvo in javno tožilstvo v osnutku besedila ustave SR Slovenije: »*Sodišča kot državni organi so v osnutku opredeljena v bistvu enako kot v ustavi SR Slovenije iz leta 1963, vendar prevzema osnutek tudi nekatera načela, ki jih je doslej vseboval zvezni zakon, so pa bistvena za delo sodišč. Pri tem moramo opozoriti predvsem na načelo reelekcije sodnikov in sodnikov porotnikov, ki ga ustava SR Slovenije iz leta 1963 ne vsebuje, uveljavljeno pa je bilo z zakonskim določilom. Ko smo to načelo prevzeli v osnutek ustavnega besedila, smo načelo volilnosti sodnikov in sodnikov porotnikov združili z načelom, da noben nosilec javne funkcije ne more biti izvoljen za neomejen čas.*«⁴¹⁹

V osemdesetih in v začetku devetdesetih let (predvsem v obdobju 1989–1991) so sledila številna *ustavna dopolnila*, ki so bistveno spremenila ustavno ureditev in omogočila prehod v samostojno slovensko državo.⁴²⁰

Poglejmo si nekoliko podrobneje predpise, ki so urejali kazensko sodstvo v posameznih ustavnih obdobjih. Pri pregledu ne bomo upoštevali vojaškega sodstva.

Prvo ustavno obdobje po končanem kazenskem procesu proti obdolženemu Črtomirju Nagodetu in soobtoženim

V začetku decembra 1947,⁴²¹ le nekaj mesecev po končanem procesu, je bil sprejet prvi povojni *Kazenski zakon*, ki je začel veljati 12. februarja 1948. To ni bil celoten kazenski zakon, temveč le njegov splošni del. Posebni del so predstavljali posamezni zakoni, ki so bili sprejeti že leta 1945 (aprila je bil sprejet zakon o zatiranju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, maja zakon o zaščiti ljudskega premoženja ter zakon o prepovedi izzivanja nacionalne, rasne in verske mržnje, julija zakon o vrstah kazni in avgusta zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo) ter dva zakona, sprejeta v letu 1948 (zakon o kaznivih dejanjih zoper uradno dolžnost

⁴¹⁹ Miha Wohinz, Sodstvo in javno tožilstvo v osnutku besedila ustave SR Slovenije. V: Teorija in praksa, 1974, št. 5–6, str. 474.

⁴²⁰ Uradni list SRS, št. 32/1989; Uradni list RS, št. 8/1990 in št. 35/1990.

⁴²¹ Kazenski zakon z dne 4. decembra 1947, Uradni list FLRJ, št. 106/1947.

in zakon o vojaških kaznivih dejanjih). Kazenski zakon je bil zelo kratek, imel je le 106 členov. Pravni strokovnjaki tistega obdobja so zagotavljali, da je nova kazenska zakonodaja »plod samostojnega dela« in da so bile pri njeni izdelavi upoštevane splošne pridobitve pravne kulture, izsledki napredne kazenskopravne znanosti in izkušenj iz preteklosti. Niso pa skrivali, da jim je bila najmočnejši vzor sovjetska kazenska zakonodaja. Posebej so poudarjali, da je pojmovanje kazenske odgovornosti povsem drugačno od tistega, ki je značilno za pravo meščanskih držav. Novi zakon je izrecno izključil kazensko odgovornost za dejanja, ki imajo sicer znake v zakonu določenega kaznivega dejanja, a pomenijo za družbo neznatno nevarnost, hkrati pa je vpeljal kazensko odgovornost za dejanje, ki sicer ni izrecno označeno v zakonu, a se po podobnosti znakov z njim ujema in je družbi nevarno. Povsem očitno je, da je ta določba pomenila zanikanje načela zakonitosti. Naslednja posebnost je bila odgovornost za pripravljalna dejanja in ne le za kaznivo dejanje oziroma njegov poskus. Predpogoj kazenske odgovornosti naj bi bilo torej zunanje vedenje storilca oziroma krivca. Storilec je bil kazensko odgovoren le, kadar je storil dejanje z naklepom ali iz malomarnosti. **»Zapeljivec in pomagač«** sta bila odgovorna v mejah svojega naklepa glede na to, koliko sta prispevala k storitvi kaznivega dejanja. Pripadniki organizacij, tolpe, zarot in drugih zločinskih združb so kot udeleženci kazensko odgovarjali za vsako storjeno kaznivo dejanje, ki je bilo obseženo v zločinskem načrtu. Kazenska odgovornost je bila razširjena tudi na pravne osebe. Zakon je, v nasprotju s svojim predhodnikom, predvojnim kazenskim zakonom, poznal samo eno vrsto kaznivih dejanj⁴²² in jim tudi ni dal posebnega imena. Vrednote, ki jih je varoval, je bilo v prejšnjih zakonih mogoče razbrati iz kaznivih dejanj, ki jih je zakon kot taka razglašal, in iz kazni, ki jo je zanje določal, ta zakon pa jih je izrecno naštel v svojem prvem členu. Na prvo mesto je postavil varovanje ljudske države, zgrajene na pridobitvah narodnega osvobodilnega boja, njenega pravnega reda in socialistične graditve. Osebnostne in državljanske pravice so bile navedene na drugem mestu. Izrecno je bil podan tudi namen kaznovanja: **»Zatiranje družbi nevarnega delovanja, odvrčanje storilca od kaznivih dejanj in njih preprečevanje; prevzgoja in poboljšanje storilca; splošni vzgojni vpliv na druge člane družbe, da bi se odvrnili od kaznivih dejanj.«** Zoper storilce je bilo mogoče izreči kar dvanajst različnih kazni: smrtno kazen, odvzem prostosti s prisilnim delom, odvzem prostosti, poboljševalno delo, izgubo državljanstva, zaplembo premoženja, izgubo državljanskih pravic (volilne pravice, pravice do pridobitve ali opravljanja funkcij v družbenih organizacijah in društvih, pravice javnega nastopanja, pravice nositi častne naslove, rede in druga odlikovanja, pravice do državne ali druge javne službe, pravice do pokojnine, roditeljske pravice), izgubo čina, prepoved opravljanja določenega poklica, izgon, denarno kazen in popravilo škode. Sodišče je lahko

⁴²² V prvi Jugoslaviji je kazenski zakon poznal dve vrsti kaznivih dejanj, in sicer težja »**zločinstva**« in lažje »**prestopke**«, njegov predhodnik – avstrijski kazenski zakon – pa celo tri vrste kaznivih dejanj: »**hudodelstva**« (Verbrechen), »**pregreške**« (Vergehen) in »**prestopke**« (Übertretungen).

izreklo le tisto kazen, ki je bila predpisana z zakonom. Kazni izgube državljskih pravic, izgube čina, prepoved opravljanja določenega poklica, denarno kazen in popravo škode pa je lahko vedno izreklo kot stranske kazni. Način izvršitve kazni je predpisoval Zakon o izvršitvi kazni iz leta 1948.⁴²³ Smrtna kazen se je izvršila z ustrelitvijo ali obešenjem, kakor je pač določilo sodišče v sodbi. Obstajali so tudi glasovi proti smrtni kazni, češ da jo je ukinila tudi Sovjetska zveza, vendar je predsednik zakonodajnega odbora Zveznega sveta Moša Pijade⁴²⁴ njeno ohranitev utemeljeval s tem, da pogoji v Jugoslaviji pač niso enaki kot v Sovjetski zvezi.⁴²⁵ Kazen odvzema prostosti s prisilnim delom ni smela biti krajša od šestih mesecev in ne daljša od dvajsetih let. Dosmrtni odvzem prostosti s prisilnim delom je bil le nadomestilo za smrtno kazen. Kazen odvzema prostosti je trajala od sedmih dni do petih let, kazen poboljševalnega dela pa od treh dni do dveh let. Izguba državljanstva je bila trajna, a se je smela izreči le državljanu, ki je živel zunaj države, in je bila zvezana z zaplenbo premoženja, izguba državljskih pravic pa je bila trajna ali začasna. Trajna je bila tudi izguba čina, prepoved opravljanja določenega poklica pa trajna ali začasna. Pri odmeri kazni je moralo sodišče paziti na namen kazni in upoštevati meje kazni, ki so bile predpisane. Obteževalne in olajševalne okoliščine so bile v zakonu izrecno navedene. Mogoča je bila tudi omilitev in celo oprostitev kazni. Zakon je poznal pogojno obsodbo, poleg kazni pa tudi vzgojno-poboljševalne in zdravstveno-varstvene ukrepe. Prvi ukrepi so se uporabljali za mladoletnike, ki niso bili kazensko odgovorni, ali kadar je sodišče spoznalo, da kazen zanje ne bi bila primerna. V splošnem pa so bile določbe glede mladoletnikov zelo stroge. Mladoletnik ni bil kazensko odgovoren do štirinajstega leta. Običajen mladoletnik, star več kot štirinajst let, pa je bil lahko obsojen na vsako vrsto kazni, razen na smrtno kazen in dosmrtni odvzem prostosti s prisilnim delom. Zdravstveno-varstveni ukrepi so bili namenjeni neprištevnim in zmanjšano prištevnim storilcem kaznivih dejanj, ki so bili nevarni za družbo. Zakon je omenil le »*oddajo v umobolnico ali kak drug zavod za zdravljenje*«. V primerjavi s prejšnjim kazenskim zakonom je ta zakon povečal število kazni in zmanjšal število drugih ukrepov. Zakonodajalec je namreč zavzel stališče, da pojem kazni bolj ustreza »*socialno-etičnemu naziranju ljudstva in da je za ljudstvo bolj razumljiv in jasen*«. Splošni del kazenskega zakonika⁴²⁶ je torej uvedel nekatere institucije sovjetskega kazenskega prava, zlasti pa načelo analogije, ki je vsekakor zanikanje načela zakonitosti, in splošno kaznivost pripravljanih dejanj.

⁴²³ Uradni list FLRJ, št. 92/1948.

⁴²⁴ **Moša Pijade** (1890–1957), jugoslovanski politik, novinar in slikar, rojen v Beogradu, študiral slikarstvo v Münchnu in Parizu, potem delal kot slikar in novinar, večinoma v Beogradu. Leta 1920 se je včlanil v KPJ, v letu 1940 pa postal član jugoslovanskega partijskega vodstva. Med 2. svetovno vojno je bil član vrhovnega štaba jugoslovanske partizanske vojske, leta 1943 pa je bil izbran za podpredsednika AVNOJ-a. Kot tesen sodelavec Josipa Broza - Tita je sodeloval pri oblikovanju upravne in pravne ureditve nove države, po vojni pa je bil med drugim podpredsednik in predsednik zvezne skupščine ter član politbiroja CK KPJ. (Antič, Veliki svetovni biografski leksikon, str. 862.)

⁴²⁵ Aleksander Maklecov: Naše novo kazensko pravo in njegove vodilne ideje. Ljubljana 1948, str. 27.

⁴²⁶ Uradni list FLRJ, št. 106/1947. Leta 1948 je pri Uradnem listu SRS že izšel prevod Komentarja tega zakonika, ki ga je uredil Moša Pijade.

Kazniva dejanja niso bila edini kaznivi delikti. Sistem je urejal tudi prekrške. To sicer ni bilo nič posebnega ali novega. Različni pravni sistemi namreč določajo različne kazenske delikte. Tako so na primer v drugi polovici 19. stoletja do konca avstrijskega obdobja in še v prvem desetletju prve Jugoslavije na Slovenskem poznali tri vrste kaznivih dejanj: hudodelstva (»Verbrechen«), pregreške (»Vergehen«) in prestopke (»Übertretungen«). Določal jih je kazenski zakon iz leta 1852, ki je veljal vse do leta 1929. Razdelitev je temeljila na zgodovinskem razvoju. Hudodelstva so bila nekakšni nasledniki prejšnjih »krvosodnih« deliktov, pregreški in prestopki pa težkih policijskih prestopkov, ki so spadali med upravne delikte. Te so obravnavali upravni in ne sodni organi. Kazenski zakon iz leta 1852 je tudi te policijske prestopke dodelil v pristojnost sodišč ter jih razdelil na pregreške in prestopke. Najtežja kazniva dejanja so bila hudodelstva. Pregreški so bili težja kazniva dejanja od prestopkov. Splošnega pravila za ločevanje ene vrste kaznivih dejanj od drugih zakon ni vseboval, temveč je za vsak posamezen delikt določil, ali je pregrešek ali prestopok. Prestopke so obravnavala najnižja, okrajna sodišča, in sicer sodniki posamezniki. V drugi polovici prve Jugoslavije, natančneje od leta 1929, ko je bil za vso državo sprejet enoten kazenski zakon, sta obstajali dve vrsti kaznivih dejanj, in sicer težja »zločinstva« in lažji »prestopki«, ki so nasledili prejšnja hudodelstva in pregreške. Nov kazenski zakon ni vseboval določil o prekrških – najlažji obliki ali vrsti kaznivih ravnanj (prejšnjih prestopkov po avstrijskem kazenskem zakonu). Obveljal je namreč predlog, da se sodstvo glede prekrškov izroči upravnim oblastem oziroma organom, kar je bilo v skladu s prejšnjo srbsko zakonodajo. Nov zakon o prekrških pa ni bil izdelan. Po drugi svetovni vojni so določili samo eno vrsto kaznivih ravnanj, ki niso imela posebnega imena. Lažje kršitve prava so bili prekrški in so šteli za upravne delikte, ki jih niso obravnavala sodišča. Prekrški so pomenili kršitev temeljnih pravil družbene ali državljanske discipline. V letu 1953 je bila uvedena nova vrsta kazenskih deliktov – gospodarski prestopki. Številne kršitve v zvezi z nedopustnim poslovanjem gospodarskih organizacij namreč niso bile več prekrški, temveč gospodarski prestopki, o katerih so odločala sodišča. Sodnike za prekrške so vse do leta 1995 obravnavali kot del izvršilne oblasti.

Vrnimo se torej v leto 1947, ko je prišlo do kodifikacije prava o prekrških s *Temeljnim zakonom o prekrških*,⁴²⁷ ki je začel veljati v drugi polovici januarja 1948. Ta zakon je veljal na območju celotne Jugoslavije in je določil: »*Prekrški so tiste kršitve pravnega reda, določenega s pravnimi predpisi državnih organov Federativne ljudske republike Jugoslavije in ljudskih republik, za katere so zaradi njih neznatne nevarnosti za družbo predpisane upravne kazni*« (1. člen). Razmejil je torej prekrške kot upravne delikte od kaznivih dejanj, tako da jih je opredelil kot lažje kršitve pravnih dobrin. Prekrške so lahko določali zakon, uredba ali kak drug predpis (2. člen); določali so jih namreč različni organi, ki jih je naštel zakon, od zvezne in republiških skupščin do ljudskih odborov. Kazni v tem zakonu so bile:

⁴²⁷ Uradni list FLRJ, št. 107/1947.

opomin, ukor, denarna kazen, odvzem predmetov, s katerimi je bil prekršek storjen, izgon, poboljševalno delo do treh mesecev ter odvzem prostosti do treh mesecev. Z zakonom in uredbo pa so bili lahko predpisani tudi drugi prisilni upravni ukrepi. Upravni kazenski postopek je na prvi stopnji praviloma vodil izvršilni odbor okrajnega ali mestnega (rajonskega) ljudskega odbora, razen če je bila z zakonom ali uredbo zanj določena pristojnost organa za notranje zadeve, organa kontrole ali inšpekcije ali kakega drugega državnega organa. Na drugi stopnji je praviloma odločal republiški minister. Sicer pa so se pristojnosti odločanja razlikovale glede na vrsto prekrška (58. člen). Postopek se je uvedel »*po ovadbi državnega organa, ustanove ali podjetja; uradne osebe, družbene organizacije ali posameznika; po zahtevi javnega tožilca, po predlogu oškodovanca, po prijavi in priznanju samega storilca kakor tudi če državni organ, ki je pristojen za vodenje postopka izve o prekršku neposredno ali kakorkoli drugače*« (94. člen).

Temeljni zakon o prekrških je bil nekoliko spremenjen oktobra naslednje leto,⁴²⁸ nekaj mesecev po prelomu med Titom in Stalinom. Novela je imela le pet členov. K opredelitvi prekrškov je dodala, da so ti tudi dejanja, ki imajo sicer znake kaznivega dejanja, pomenijo pa za družbo neznatno nevarnost, in sicer zaradi njihovega očitno majhnega pomena in ker so škodljive posledice prekrškov neznatne ali pa jih sploh ni, če njihova posledica ni disciplinska odgovornost. Postopek za te prekrške se je uvedel na zahtevo javnega tožilca.

Maja 1949 je bil sprejet še *republiški Zakon o prekrških zoper javni red in mir*,⁴²⁹ ki je določil, da stori takšen prekršek »*kdor s svojim vedenjem ali delavnostjo ruši normalni način življenja državljanov, ovira gibanje in promet na cestah in drugih javnih krajih, vzbuja nemir med državljani, krši javno moralo, ovira pravilno uporabljanje javnih objektov in stanovanjskih poslopij, živi v brezdelju, ovira počitek državljanov ali na drug način krši družbeno disciplino in mir državljanov*« (1. člen). Zagrožene kazni so bile poboljševalno delo in odvzem prostosti do treh mesecev ter denarne kazni (3. člen). V 6. členu pa je bilo določeno, da se za nekatere storjene prekrške lahko storilce za od šest mesecev do dveh let pošlje na družbenokoristno delo zaradi prevzganja, če se lahko utemeljeno pričakuje, da bo storilec »*še naprej delal take prekrške*«. Tako poboljševalno delo kot družbenokoristno delo so obsojenci prestajali v »*delovnih skupinah za poboljševalno delo*« (taboriščih).⁴³⁰ Za izdajo navodil za izvajanje zakona je bil pooblaščen minister za notranje zadeve. Zakon je bil spremenjen leta 1951 z Zakonom o izravnavi posebnih predpisov o prekrških v zakonih Ljudske republike Slovenije z določbami temeljnega zakona o prekrških.⁴³¹ Med pomembnejše spremembe je

⁴²⁸ Zakon o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o prekrških z dne 11. 10. 1948, Uradni list FLRJ, št. 87/1948.

⁴²⁹ Uradni list LRS, št. 16/1949.

⁴³⁰ Milko Mikola: Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951. Ljubljana 2016, str. 15 in 17.

⁴³¹ Uradni list LRS, št. 40/1951.

spadalo oblikovanje novega 3. člena in prenehanje veljavnosti 6. člena. Predvideni vrsti kazni sta bili odslej zapor do tridesetih dni in denarna kazen. Poleg kazni pa se je lahko izrekel tudi varstveni ukrep izгона v kraj prejšnjega prebivališča oziroma rojstni kraj ali varstveni ukrep izгона iz določenega kraja ali območja, in sicer za največ šest mesecev. Mladoletnika je bilo mogoče poslati le v kraj prebivališča njegovih staršev ali skrbnika (novi 4. člen). Še pomembnejši pa je bil novi 5. člen: *»Če preiskovalni organ v kazenskem postopku zaradi kaznivih dejanj ogrožanja državne celote in neodvisnosti, sodelovanja pri sovražnem delovanju proti Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, združevanja zoper ljudstvo in državo ali sovražne propagande ugotovi, da storilčevo ravnanje nima znakov kaznivega dejanja, da pa so za storilca potrebni vzgojni ukrepi, ker se mora preprečiti njegov škodljivi vpliv na druge, pošlje spis senatu za prekrške pri ministrstvu za notranje zadeve, ki zoper tako osebo lahko izreče kot varstveni ukrep, da se pošlje na prebivanje v določenem kraju za čas od 6 mesecev do dveh let.«*

Prvi povojni Zakon o kazenskem postopku, sprejet oktobra 1948 in uveljavljen decembra istega leta, je imel 352 členov.⁴³² Za njegovo predstavitev si bomo izposodili nekaj stavkov iz javnega predavanja, ki ga je imel na Pravni fakulteti v Ljubljani takratni profesor kazenskega prava Avgust Munda: *»Vodilne ideje našega procesnega prava so nastale že v praksi naših sodišč med osvobodilno vojno in po osvoboditvi. Zvezna ustava FLRJ in ustave republik so te ideje uzakonile, zakon o kazenskem postopku pa jih je podrobneje izdelal. Zakon o kazenskem postopku spada med tiste zakone, ki se izdelujejo leta oziroma desetletja /.../ Naš zakon o kazenskem postopku pa je v razmeroma kratki dobi zrasel iz obstoječih razmer. Bil je nujno potreben, da štiti socialistično zakonitost /.../ Zakonodavec pa je črpal snov za izdelavo zakona tudi iz napredne znanosti procesnega prava in iz zakladnice tujega prava. Izmed tujih zakonov je zlasti upošteval zakon o kazenskem postopku ZSSR⁴³³ (1923), francoski kp.⁴³⁴ (1808, 1897), nemški kp. (1877) in avstrijski kp. (1873). Mnogo tehničnih določb je sprejel tudi iz jugoslovanskega kp. iz l. 1929 /.../ Kazenski postopek obsega vrsto opravil, način in metodiko borbe zoper razrednega sovražnika in zoper ostalo kriminaliteto. Razredni značaj posameznih procesnih predpisov sicer na zunaj ni tako izrazito zaznaven kakor razredni značaj kazenskega zakonika. Če pa pogledamo na zakon o kazenskem postopku kot celoto, je njegov razredni značaj očiten /.../ Kazensko materialno pravo dobiva življenje s kazenskim postopkom. Postopek je ono orodje, ki omogoča, da se kazenski zakon lahko uporabi zoper razrednega sovražnika in storilca kaznivih dejanj.«*⁴³⁵

⁴³² Zakon o kazenskem postopku z dne 12. oktobra 1948, Uradni list FLRJ št. 97/1948.

⁴³³ ZSSR – Zveza sovjetskih socialističnih republik (Sojuz sovjetskih socialističnih republik).

⁴³⁴ Kp. je okrajšava za: kazenski postopnik. Enako v nadaljevanju besedila.

⁴³⁵ Avgust Munda: Naš zakon o kazenskem postopku in njegove vodilne ideje. Ljubljana 1950, str. 5–7.

Glavna značilnost novega kazenskega postopnika je bila velika moč javnega tožilca. Ta je bil predvsem upravičen skrbeti za pravilno in hitro vodenje postopka in za enotno uporabo kazenskega zakona, uvesti postopek, voditi preiskovanje, vložiti tožbo in jo zastopati na glavni obravnavi ter podati pritožbe zoper pravnomočne sodne odločbe (35. člen). Kazenski postopek o kaznivih dejanjih, ki se je preganjal po uradni dolžnosti, se je začel s preiskovanjem, ki je obsegalo poizvedbe in preiskavo (106. in 107. člen). Poizvedbe sta izvedla javni tožilec in preiskovalni organ, preiskavo pa javni tožilec, preiskovalec javnega tožilca ali upravičeni preiskovalec uprave državne varnosti, drugi preiskovalni organi pa le s pooblastilom javnega tožilca (109. člen). Preiskovalni organi pa so bili *»preiskovalci javnega tožilstva in organov za notranje zadeve, organi uprave državne varnosti in uradne osebe javnega tožilstva in organov za notranje zadeve, ki jih vodja ustanove odredi za preiskovanje«* (člen 18). Sodišče v preiskovanju ni bilo udeleženo, razen v preiskovanju kaznivih dejanj, ki so se preganjala na zasebno tožbo. Zanimiva je obrazložitev te novosti, ki nam jo je posredoval Avgust Munda v drobni knjižici, v kateri je dopolnil svoja javna predavanja: *»Razni elementi strmoglavljene buržoazije so se upirali novi družbeni in politični ureditvi. Nadaljevali so svoj izkoriščevalni način življenja in postali so kriminalni /.../ Uspešno borbo zoper te elemente ni bilo mogoče izvesti v okviru sodnega ustroja. Treba je bilo ustvariti nov preiskovalni aparat; treba je bilo specializacije in podelitve dela v preiskovalni službi /.../ Preiskovanje kaznivih dejanj zoper temelje državne in družbene ureditve opravlja Uprava državne varnosti; organi notranjih zadev opravljajo preiskovanje kaznivih dejanj občne hudodelstvenosti, kakor tudi večino preiskovalnih opravil o drugih k. d.⁴³⁶ Preiskovalci javnega tožilstva pa preiskujejo hujša k. d., zlasti ona z gospodarskega področja...«⁴³⁷*

Posebnost novega kazenskega postopnika je bila tudi, da ni poznal izraza osumljenec, temveč je za tistega, zoper katerega je bilo uvedeno preiskovanje, uporabil izraz *»obdolženec«*. Dolžnost sodišča, javnega tožilstva in preiskovalnih organov je bila omogočiti obdolžencu materialno obrambo, zlasti da se izreče o dejstvih in dokazilih, ki ga obremenjujejo, in da navede vse okoliščine, ki ga razbremenjujejo. Pravico do formalne obrambe je imel obtoženec le v postopku pred sodiščem. Takrat je smel imeti zagovornika – odvetnika. Obtoženec je moral imeti zagovornika, če je sodilo v prvi stopnji vrhovno sodišče, če je šlo za huda kazniva dejanja ali če je bil mladoleten, gluhi ali hudo bolan in se ni mogel zagovarjati sam. Seveda je dobila vloga zagovornika v novi zakonodaji drugačen pomen. Zagovornik je postal pomočnik sodišča pri iskanju materialne resnice. Na koncu omenimo le še pravna sredstva zoper sodbo. Zakon je določal le eno redno pravno sredstvo – pritožbo, ki so jo lahko podali stranke, zagovornik, zastopnik mladoletnega obtoženca, oškodovanec in njegov zastopnik. Kazenski postopek, ki je bil končan s pravnomočno sodbo, se

⁴³⁶ Kd. je okrajšava za: kazniva dejanja. Enako v nadaljevanju besedila.

⁴³⁷ Prav tam, str. 30.

je lahko obnovil: če je sodba temeljila na ponarejeni listini ali na krivi izpovedbi priče ali izvedenca; če je prišlo do sodbe zaradi kaznivega dejanja javnega tožilca, osebe, ki je vodila preiskovanje, sodnika ali sodnika porotnika; če so se predložile nove dejanske okoliščine ali nova dokazila. Predlog za obnovo postopka je smel podati iz svoje lastne spodbude ali na prošnjo stranke republiški javni tožilec, o njem pa je odločilo vrhovno sodišče. Zoper pravnomočno sodbo je bilo mogoče vložiti tudi zahtevo za varstvo zakonitosti, če je bil v postopku kršen zakon. Postopnik je dopuščal tudi izredno omilitev kazni.

Zakon, ki je več kot očitno temeljil le na sovjetskem modelu,⁴³⁸ je torej temeljito skrenil s poti, ki jo je v dolgih desetletjih razvijala kazenskopravna znanost v celinski Evropi, in ni bil v skladu s takrat splošno sprejetimi pravnimi načeli civiliziranih narodov. Bil je izdelan predvsem za orodje političnega vrha pri dokončnem prevzemu oziroma utrditvi oblasti. Z zakoni o prekrških pa je bila odprta še ena, nova, skoraj neomejena možnost obvladovanja ljudi.

V kazenskih zadevah so sodila okrajna in okrožna sodišča ter republiško in zvezno vrhovno sodišče. Obdolženec je smel imeti zagovornika, ki je moral biti odvetnik, lahko pa ga je nadomeščal odvetniški pripravnik. Delovanje odvetnikov je urejal *Zakon o odvetništvu*, ki je začel veljati decembra 1946⁴³⁹ in sva o njem spregovorili v prvi knjigi. Leta 1947 pa je stopila na prizorišče nova advokatska zbornica, ki se je uradno imenovala Odvetniška zbornica v Ljubljani.⁴⁴⁰ Ustanovni zbor se je začel 26. julija 1947. Avgusta je bil izvoljen tudi izvršilni odbor, kot ga je predvideval zakon. UDV je proti predlogu tedanjega predsednika zbornice postavila svoj lasten predlog seznama kandidatov, ki sta ga uskladila tedanji načelnik II. oddelka UDV (zadolžen za ostanke meščanskih strank) Mitja Ribičič in tedanji pomočnik ministrstva za pravosodje dr. Heli Modic.⁴⁴¹ Ob tem sta se še dogovorila, komu ostane dovoljenje za opravljanje odvetniškega poklica ter koga je treba izključiti iz odvetniške zbornice.⁴⁴² Izvršilni odbor je od delegata Ministrstva za pravosodje LRS prevzel posle, pisarno in premoženje v svojo upravo. »Razvid odvetnikov in odvetniških pripravnikov« je začel voditi na novo. V prvem delovnem poročilu, ki ga je izvršilni odbor podal na prvem rednem zboru Odvetniške zbornice v Ljubljani 27. marca 1949, beremo le, da so bili vpisani v ta razvid vsi odvetniki in pripravniki,

⁴³⁸ Glej tudi Ljubo Bavcon, Ivan Bele, Peter Kobe, Marijan Pavčnik: Kazenskopravno varstvo države in njene družbene ureditve. Politični delikti. Zagreb 1987, str. 175.

⁴³⁹ Uradni list FLRJ, št. 102/1946.

⁴⁴⁰ Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani, 1945–1957.

⁴⁴¹ Dr. Heli Modic (1906–1985), diplomiral in doktoriral iz prava, imel samostojno odvetniško pisarno do 2. svetovne vojne, ki jo je sprva preživel v nemškem ujetništvu, potem pa se je vključil v NOG. Po vojni je bil med drugim podpredsednik Vrhovnega sodišča LRS, minister za pravosodje, podpredsednik Ljudske skupščine LRS, ljubljanski župan, dekan pravno-ekonomske fakultete, ravnatelj Visoke šole za politične vede v Ljubljani, zaslužni profesor ljubljanske univerze. (Dostopno na: dr. Heli Modic 1953, <http://www.ljubljana.si/si/ljubljana/zupani/1911/heli-modic/>, 26. 3. 2017.)

⁴⁴² Lovro Šturm, Omejitve oblasti. Ustavna izhodišča javnega prava (VII. poglavje: O kratenju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v Sloveniji v obdobju 1945–1990), Ljubljana 1998, str. 262.

ki jim je Komisija za presojo pravice za opravljanje odvetništva pri Predsedstvu vlade LRS priznala pravico za izvrševanje odvetništva oziroma za izvrševanje poslov kot odvetniški pripravniki.⁴⁴³

Šele po letu 1949 je odvetniška zbornica znova delovala in imela redne letne zbornice. Zapisniki teh in delovna poročila izvršilnega odbora nam razkrivajo težave, s katerimi se je srečevalo odvetništvo. Število odvetnikov ni dosegalo niti tretjine predvojnega števila. Več okrajev je bilo brez odvetnika. Obstoječi odvetniki so bili preobremenjeni z delom, še posebej zaradi visoke povprečne starosti, novih odvetnikov pa skoraj ni bilo. Socialno zavarovanje odvetnikov ni bilo urejeno, tarife so bile neobičajno nizke, predpisi o obdavčenju odvetnikov nevzdržni, niti ena tretjina odvetnikov z dohodki svoje pisarne ni dosegala eksistenčnega minimuma. Odvetniki so tudi težko dobili poslovne prostore, še težje pa so jih opremili. Le redki so prostovoljno sodelovali pri strokovnih pogovorih in drugih dejavnostih, čeprav si je izvršilni odbor močno prizadeval za to, da bi bili odvetniki tako kot strokovno tudi vesplošno politično dejavni. Več kot očitno je, da so bili odvetniki za komunistično oblast poseben problem in želela jih je obvladati na različne načine. Zaradi pokončne drže nekaterih odvetnikov in zaradi premajhnega števila novih pa je bila prisiljena odstopati od svojih zahtev in popravljati odvetniško zakonodajo.⁴⁴⁴

Prvi popolni kazenski zakon je bil sprejet 2. marca 1951. Skupaj z uvodnim zakonom je začel veljati julija istega leta.⁴⁴⁵ Novi zakon je imel 362 členov, od tega 99 členov splošnega dela. Novost je prinesel že prvi člen, ki je našteval varovane vrednote. Tokrat je bila na prvo mesto postavljena osebnost državljanov ter na drugo država, njena neodvisnost, varnost, družbena ureditev in pravni red. Odpravil je kaznovanje po analogiji in uvedel dosledno spoštovanje načela zakonitosti. Pripravljalna dela niso bila več kazniva. Seveda je to veljalo le načeloma. Izjeme je določal zakonik v posebnem delu. Število kazni se je zmanjšalo na sedem. Ostale so: smrtna kazen, strogi zapor, zapor, omejitev državljanskih pravic, prepoved opravljanja poklica, zablembo premoženja in denarna kazen. Smrtna kazen se je še vedno izvrševala z ustrelitvijo ali obešenjem. Strogi zapor je lahko trajal od šestih mesecev do dvajsetih let, dosmrtni strogi zapor pa je bil nadomestilo za smrtno kazen. Zapor ni smel biti krajši od treh dni in ne daljši od petih let. Uvedeni so bili varnostni ukrepi, med katere so spadali oddaja neprištevnih in zmanjšano prištevnih storilcev v zavod za varstvo in zdravljenje (zavod za duševne bolezni ali kak drug zavod za varstvo in zdravljenje), odvzem predmetov in izgon iz države za tujce, ki jim je bila izrečena kazen. Nekoliko milejše so bile določbe za mladoletne storilce kaznivih dejanj. Mladoletniki, starejši od štirinajst let, so bili razdeljeni na

⁴⁴³ Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani, 1945–1957.

⁴⁴⁴ Več o tem: Peter Čeferin: Odvetniška zbornica Slovenije – odlomki iz zgodovine. Ljubljana 2006, str. 91–113.

⁴⁴⁵ Uvodni zakonik h kazenskemu zakoniku z dne 28. februarja 1951, Uradni list FLRJ, št. 11/1951; Kazenski zakonik z dne 2. marca 1951, Uradni list FLRJ, št. 13/1951.

mlajše in starejše. Prve, stare od štirinajst do šestnajst let, je smelo sodišče kaznovati le, če so storili kaznivo dejanje, za katero je zakon predpisoval hujšo kazen kakor deset let strogega zapor. Drugi, stari šestnajst let in več, so sicer kazensko odgovarjali, vendar se jim je lahko namesto kazni izrekel eden izmed vzgojno-poboljševalnih ukrepov. Kazenski zakon kazni prisilnega in poboljševalnega dela ni več predpisoval. Izrekanja kazni poboljševalnega dela je sodiščem prepovedal izrekati že Uvodni zakon. Za mladoletnike, ki niso bili kazensko odgovorni, so se uporabili vzgojno-poboljševalni ukrepi, za kazensko odgovorne pa je bilo kaznovanje milejše kot za odrasle. Njegov pobudnik Moša Pijade je poudaril nalogo novega kazenskega zakonika, ki naj bi učinkovito zavaroval načelo zakonitosti, pravne varnosti ter spoštovanja človekovih pravic in svoboščin.⁴⁴⁶ Ločiti pa moramo določbe, ki so veljale za klasično kriminaliteto in tiste, ki so obravnavale t. i. politična kazniva dejanja, ki so v središču našega zanimanja. Zakon jih je vseboval v desetem poglavju posebnega dela. Pod naslovom Kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo so bila naštetta ta kazniva dejanja: kontrarevolucionarni napad na državno in družbeno ureditev (100. člen), ogrožanje državne celote in neodvisnosti, izpodkopavanje vojaške in obrambne moči države, uboj predstavnika ljudske oblasti ali družbene organizacije, oboroženi upor, vohunstvo, služba v sovražnikovi vojski med vojno, pomoč sovražniku med vojno, politično in gospodarsko sodelovanje s sovražnikom, sodelovanje pri sovražnem delovanju proti FLRJ, beg z namenom sovražnega delovanja, organiziranje in spravljanje oboroženih skupin, posameznikov in materiala v FLRJ, sklenitev pogodbe v škodo FLRJ, kršitev teritorialne suverenosti, uničenje pomembnih objektov narodnega gospodarstva, sabotaža, nasilje proti predstavniku ljudske oblasti ali družbene organizacije, združevanje zoper ljudstvo in državo, sovražna propaganda (118. člen). Kontrarevolucionarni delikt, oblikovan in poimenovan po sovjetskem kazenskem pravu, je bil pred tem sicer po vsebini določen, izrecno imenovan pa prvič. To kaznivo dejanje pa tudi sovražna propaganda sta bila najpogostejše uporabljana za eliminiranje političnih nasprotnikov. Zgoraj navedene določbe omejujejo pravico do svobodnega in javnega izražanja svojih mnenj in prepričanj, njihova značilnost sta nedoločenost in raztegljivost.

Spremembi kazenske zakonodaje je sledila uskladitev predpisov o prekrških z *Zakonom o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o prekrških*.⁴⁴⁷ V prvi vrsti so bile črtane vse določbe v zvezi s poboljševalnim in družbenokoristnim delom. Dodati pa je treba, da so morali pravnomočno obsojeni kazni prestat v celoti.⁴⁴⁸ S to novelo se je začelo uresničevati načelo, naj se postopek in izrekanje sankcij upravnih deliktov zaupata posebnim državnim organom, ki bi se pri svojem delu naslanjali na materialne in procesualne temelje kazenskega prava. Ustanovljena sta

⁴⁴⁶ Ljubo Bavcon: Izzivi in odzivi. Človekove pravice. Kriminalitetna politika. Kazensko pravo. Mednarodno kazensko pravo. Ljubljana 2006 (odslej Bavcon, Izzivi in odzivi), str. 6.

⁴⁴⁷ Uradni list FLRJ, št. 46/1951 in št. 56/1951.

⁴⁴⁸ Milko Mikola: Delo kot kazen. Celje 2002, str. 8.

bila sodnik za prekrške pri okrajnem ali mestnem (rajonskem) ljudskem odboru na prvi stopnji ter senat za prekrške pri republiškem in zveznem ministrstvu za notranje zadeve na drugi stopnji. Sodniki za prekrške so bili po določbah tega zakona izločeni iz organizacijskega sestava upravnih organov; zanje je bila oblikovana posebna organizacijska enota v upravi okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora.

Oktobra 1951 je bil objavljen nov Zakon o izvršitvi kazni, varnostnih ukrepov in vzgojnih poboljševalnih ukrepov.⁴⁴⁹ Zakon v prvem členu poudarja: *»Proti tistim, ki so obsojeni za storjena kazniva dejanja, se izvršijo samo tiste kazni, varnostni ukrepi in vzgojni poboljševalni ukrepi, ki so predpisani v zakonu in izrečeni v sodni odločbi.«* V drugem členu pa opozarja: *»Namen in način izvršitve kazni oziroma ukrepov ne sme biti, da bi se obsojencu povzročalo telesno trpljenje ali žalilo njegovo človeško dostojanstvo«*. Izvršitev smrtne kazni, kazni strogega zapor in zapor je bila praviloma v pristojnosti organov za notranje zadeve, kazen omejitve državljanских pravic in prepovedi opravljanja poklica v pristojnosti okrajnih in krajevnih ljudskih odborov, kazen zaplembe premoženja in denarna kazen v pristojnosti okrajnega sodišča, za varnostne ukrepe so bili pristojni ustanove ljudskega zdravstva in sodišča ter organi za notranje zadeve, za vzgojno-poboljševalne ukrepe pa ustanove socialne politike, prosvete in notranjih zadev (členi 3–6). Kazen strogega zapor in zapor se je izvrševala v kazenskih poboljševalnih zavodih, ki so bili kazenski poboljševalni domovi, varstveni domovi za obsojene porodnice in zapor (člen 9). Obsojenci so morali delati, če so bili zmožni za delo (člen 46).

Poglejmo, kaj je novembra 1952 britanski veleposlanik Sir Ivo Mallet⁴⁵⁰ iz Beograda poročal zunanjemu ministrstvu v London:

»Imam čast, da Vam poročam, da je v zadnjem času prišlo v Jugoslaviji do velike reforme pravnega sistema. Doslej so bili glavni sadovi teh prizadevanj nov kazenski zakonik (kopija le-tega je bila posredovana Vašemu oddelku 14. decembra 1951), zakon o upravnem sporu, ki ga je ljudska skupščina sprejela 31. marca 1952, in spremljajoči zakon o javnem pravobranilstvu, sprejet istega dne. Ve se, da se pripravljajo tudi nadaljnji zakoni – o kazenskem postopku, o organizaciji sodišč, o odvetnikih ...

Zdaj je še prezgodaj, da bi lahko podali tehtno oceno celotnega namena in značaja teh sprememb, morda pa bi bilo na tej stopnji koristno pregledati oz.

⁴⁴⁹ Uradni list FLRJ, št. 47/1951.

⁴⁵⁰ Sir (William) Ivo Mallet (1900–1988), britanski diplomat, po končanem študiju na univerzi v Oxfordu je leta 1925 stopil v diplomatsko službo in služboval v različnih evropskih mestih. Med 2. svetovno vojno je deloval v Londonu in postal vodja personalnega urada zunanjega ministrstva. Po vojni je bil med drugim generalni konzul v Tangerju (Maroko), udeleževal se je pogovorov o mirovni pogodbi z Avstrijo, v obdobju 1951–1954 je bil veleposlanik v Jugoslaviji in sodeloval v težavnih ter dolgotrajnih pogajanjih o usodi Trsta, v letih 1954–1960 pa veleposlanik v Španiji. Leta 1960 se je umaknil v Švico. (Ivo Mallet /dostopno na: Ivo Mallet – Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Ivo_Mallet/, 27. 3. 2017.)

oceniti vse do sedaj sprejete zakone in tudi vse podatke, ki jih imamo o vsebini tistih zakonov, ki še niso bili objavljeni, da bi lahko predvideli nadaljnji potek razvoja na tem področju.

V splošnem je treba nedavni razvoj na pravnem polju, še posebej to velja za zakon o upravnem sporu, pozdraviti; težje pa je biti naklonjen novemu kazenskemu zakoniku. V pravem marksističnem duhu ta zakon sankcij ne izvaja iz abstraktnih principov pravičnosti, ampak iz interesov revolucije in revolucionarnega razreda. Kot je jasno razvidno iz prvega člena, je namen tega zakona zaščititi socialistični družbeni red Federativne ljudske republike Jugoslavije. Zakon je razdeljen na dva dela. Prvi, splošni del, podaja generalne principe, definira strokovne izraze in pogoje, predpisuje vrste kazni, okoliščine, v katerih je mogoča pomilostitev in rehabilitacija ipd. Drugi, posebni del, sestavlja 262 členov, ki definirajo kršitve zakona in predpisujejo kazni. Ta del vsebuje poglavja o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo, človečnost in mednarodno pravo, življenje in telo, svobodo in pravice državljanov, delovno razmerje, čast in dobro ime, osebno dostojanstvo in moralo, zakonsko zvezo in rodbino, človeško zdravje, narodno gospodarstvo, družbeno in zasebno premoženje, splošno varnost ljudi in premoženja, pravosodje (to poglavje obravnava krive obtožbe, krive prisege ipd.), javni red in pravni promet, uradno dolžnost in oborožene sile.

4. *V primerjavi s starim zakonikom so najpomembnejše spremembe, kot bi morda lahko pričakovali, tiste, ki vplivajo na značaj novega zakonika kot odraz revolucije. To se kaže predvsem v poglavju, ki govori o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo. Prvi člen je poimenovan 'kontrarevolucionarni napad na državno in družbeno ureditev'. Drugi člen določa možnost smrtne kazni za vsakršen poskus odcepitve katere koli izmed jugoslovanskih republik od FLRJ po neustavni poti. Ostali členi obravnavajo zadeve kot so izdaja, sabotaža, združevanje zoper državo, pobeg v tujino, uboj predstavnika ljudske oblasti z namenom izpodkopati ljudsko oblast ali socialistično graditev. Členi so široko zasnovani, predvsem tisti, ki govorijo o sabotaži in ilegalnem združevanju, kazni pa so zelo stroge. Po 109. členu je kaznivo celo vzpostavljanje kontaktov s tujci z namenom izvedbe sovražne dejavnosti proti državi. To poglavje jasno daje UDB⁴⁵¹ popolno zakonsko pokritje za izbiro kakršne koli dejavnosti. Druga poglavja, ki dajejo zakoniku komunističen pečat, so tista, ki obravnavajo kazniva dejanja zoper delovno razmerje (poglavje 14), zoper narodno gospodarstvo (poglavje 19) in zoper družbeno in zasebno premoženje (poglavje 20). Člen 165 določa kot kaznivo dejanje, če se nekdo ne drži predpisov o plačah, delovnem času, letnem dopustu ali prepovedi nadurnega in nočnega dela. Člen 166 določa kot kaznivo dejanje, če se nekdo ne drži predpi-*

⁴⁵¹ UDB – Uprava državne bezbednosti (Uprava državne varnosti – UDV).

sov o socialnem zavarovanju ali če neupravičeno, s hlinjenjem bolezni ali kako drugače, izrabi pravico do socialnega zavarovanja. Zločini zoper narodno gospodarstvo obsegajo izredno široko polje, vključno z nevestnim upravljanjem državnega podjetja ali zadruga, izdelovanjem neuporabnih izdelkov, slabim trgovskim poslovanjem, sklepanjem škodljivih pogodb, resnim zanemarjanjem obdelovanja zemlje in tudi prisiljevanje nekoga k vstopu v zadrugo ali izstopu iz nje. V poglavju o družbeni in zasebni lastnini je vredno omeniti, da člen 255 (o grabežu) v nekaterih okoliščinah predvideva smrtno kazen za krajo ali poneverbo (pred kratkim je bil uporabljen v primeru večje poneverbe v rudniku Bor). Takšni členi odražajo strah komunističnih voditeljev pred gospodarskim partikularizmom (separatističnim prizadevanjem) – pred zlorabo delavskih svetov, strah pred nesocialnimi cilji ('unsocial ends'), strah pred silami, ki stremijo k decentralizaciji. To poglavje vsebuje tudi člen (št. 263), ki določa, da se tisti, ki pridobi nesorazmerno materialno korist za uslugo, ki jo nekemu stori, tako da izrabi slabo materialno stanje, stisko, neizkušenost ali lahkomiselnost svoje žrtve, kaznuje z zaporom do treh let in z globo (denarno kaznijo); če je nekdo izvršil tako dejanje v sklopu svoje profesionalne dejavnosti, si lahko nakoplje do deset let zopora z globo.

5. V splošnem so kazni težke, predvsem tiste za dejanja, ki bi lahko vsebovala ali imela za posledico sovražno dejavnost. Smrtna kazen je predpisana v nič manj kot trinštiridesetih členih zakonika, medtem ko je stari kazenski zakonik iz leta 1929 določal smrtno kazen le za umor kralja, naklepni umor in rop, povezan z umorom.»⁴⁵²

Drugo ustavno obdobje (1953–1963)

Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve z dne 13. januarja 1953 ustave iz leta 1946 na področju sodstva ni spremenil, je pa omogočil utrditev enotnega sistema pravosodja in položaj Vrhovnega sodišča FLRJ v novem zakonu, ki je sledil. Republiški odlok o razglasitvi zakona za izvršitev zakona o temeljih družbene in politične ureditve in o organih oblasti z dne 12. februarja 1953 je določil, da vse zadeve, ki so spadale v pristojnost ministrstva za pravosodje, preidejo na Državni sekretariat za pravosodno upravo LRS. To je bil organ pravosodne uprave, državni organ, ki je skrbel, nadzoroval in omogočal, da se je sodna oblast izvajala. Po republiškem zakonu o upravnih organih je državni sekretariat za pravosodno upravo nadaljeval delo in opravljal upravne zadeve iz republiške pristojnosti na področju pravosodja, spremljal delo odvetništva in opravljal administrativne zadeve s pomilostitvami.

⁴⁵² The National Archives (TNA), FO 371/102252, R 1641/5/52, No. 109, Pismo britanskega veleposlanika v Beogradu Iva Malleta svojemu zunanjemu ministrstvu v London, 27. 11. 1952.

Septembra leta 1953 je bil sprejet nov *Zakonik o kazenskem postopku*,⁴⁵³ ki je začel veljati z letom 1954 in je ob številnih spremembah veljal do julija 1977. Imel je že 484 členov in uvodni zakon s 17 členi. Za razliko od prejšnjega zakona je bila v novem zakonu zmanjšana pristojnost javnega tožilstva in drugih preiskovalnih organov. Zakonik je kazenski postopek delil na dva dela, in sicer na pripravljalni postopek in glavno obravnavo ter sodbo. Prvi del je obsegal določbe o poizvedbah, preiskavi, ukrepih za zagotovitev obdolženčeve navzočnosti in obtožnici. Poizvedbe so se uvedle, če so bili podani razlogi za sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje. Oবাদba se je podala javnemu tožilcu, ki je lahko ovadbo zavrzel, zahteval poizvedbe ali pa predlagal preiskavo. Poizvedbe so opravljali preiskovalni sodnik, sodnik okrajnega sodišča in pooblašeni organi za notranje zadeve, in sicer na zahtevo javnega tožilca. Po končanih poizvedbah je tožilec predlagal uvedbo preiskave ali pa vložil obtožnico oziroma obtožni predlog. Preiskavo je izvedel preiskovalni sodnik, ki je lahko prepustil izvedbo sodniku okrajnega sodišča ali pooblaščenemu preiskovalnemu organu za notranje zadeve. O pritožbi zoper njihove sklepe je odločal senat okrožnega sodišča. Drugi del postopka je obsegal priprave na glavno obravnavo, glavno obravnavo in izrek sodbe. Kazenski postopek se je lahko nadaljeval, podobno kot prej, z rednimi pravnimi sredstvi pritožbe ter z izrednimi pravnimi sredstvi obnove kazenskega postopka, izredno omilitvijo kazni in zahtevo za varstvo zakonitosti. Posebej so bili urejeni postopki za uporabo varnostnih ukrepov, za rehabilitacije, za mednarodno kazenskopravno pomoč, za izročitev obdolžencev in obsojencev, za povrnitev škode neupravičeno obsojenim ter za izdajo tiralice in razglasa.⁴⁵⁴

Prepustimo tokrat oceno zakonika tujim opazovalcem. V začetku marca 1954 je že znani Ivo Mallet, ki je bil še vedno britanski veleposlanik v Beogradu, svojemu zunanjemu ministrstvu poročal takole:

»V svojem poročilu št. 109 z dne 27. novembra 1952 sem poročal o reformi jugoslovanskega sodnega sistema in povedal, da je v pripravi nov zakon o kazenskem procesnem pravu. Nazadnje je začel veljati 1. januarja in predstavlja pomemben napredek na poti do poštenosti in nepristranskosti /.../. Dejansko je izredno podoben jugoslovanskemu zakonu o kazenskem procesnem pravu, ki je bil vpeljan leta 1929 /.../. Vrnitev pravne nepristranskosti na mesto političnih obravnav se kaže skozi celoten zakon. Glavne spremembe spadajo v tri področja: aretacijo, preiskovanje in sojenje /.../.

Glede aretacije je osnovno načelo določeno v drugem odstavku prvega člena: 'Preden je podana obsodba, je osebi, osumljeni kaznivega dejanja, moč odvzeti svobodo in druge pravice le pod pogoji, ki jih določa trenutni zakon.'

⁴⁵³ Uradni list FLRJ, št. 40/1953.

⁴⁵⁴ Žarko Bizjak: Vloga pravosodnih organov v desetletju po drugi svetovni vojni. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, oddelek za zgodovino. Ljubljana 2004, str. 95.

Ti pogoji določajo, da mora biti državni tožilec v roku dveh dni obveščen o razlogih aretacije, v nadaljnjih treh dneh pa mora biti zoper pridržanega podana obtožnica. Nato je lahko pridržan tri mesece, dokler poteka preiskava. Pod določenimi pogoji se lahko obdobje podaljša še za dve enako dolgi obdobji, skupno na absolutno največ devet mesecev. Stari zakon pa je dovoljeval pridrževanje brez časovne omejitve.

Z novim zakonom javni tožilec izgubi pravico do vodenja preiskave primerov, ki so mu dodeljeni. Namesto tega v skladu s predvojno prakso o nameri kazenskega pregona obvesti preiskovalni oddelek sodišča ter prosi, da je primeru dodeljen preiskovalni sodnik. Od tega trenutka dalje in do navzočnosti na sodišču mora pridobivanje dokazov prepustiti preiskovalnemu sodniku, s katerim ostane v stiku, a nad njim nima avtoritete. Ostanek zakona iz leta 1948 se ohranja, saj lahko v določenih primerih preiskovalni sodnik zaupa preiskovanje organom ministrstva za notranje zadeve (kar v praksi pomeni preiskovalnim policistom tajne policije). Z novim zakonom, v nasprotju s starim, pridržana oseba lahko najame odvetnika, ki ga zastopa – ne le na sodišču, ampak tudi med potekom preiskave.

Kar se tiče sodne obravnave, je sprememba sledeča. Z novim zakonom je osebi lahko sojeno za kaznivo dejanje na okrajnem sodišču le, če se kaznivo dejanje, katerega je obtožena, kaznuje z največ dveletno zaporno kaznijo. Z vsemi ostalimi primeri se morajo ubadati okrožna sodišča. To je oddaljitev od sistema 'ljudskih sodišč', pod katerim so bili hudi prestopki razsojeni s pomočjo neizurjenega osebja na lokalnih sodiščih, ki so bila pristojna določiti kakršnokoli kazen, z izjemo smrtne. Pod določenimi pogoji se dovoljuje ponovno sojenje, za kar mora podati zahtevo javni tožilec, obsojenec, ali pa njegov zagovornik. Kdorkoli je bil kaznovan po krivem, mu pripada odškodnina (zadnji klavzuli ne veljata za tiste, ki so bili obsojeni, preden je v veljavo prišel novi zakon).

Potemtakem je moč zaključiti, da novi zakon predstavlja pomemben del oddaljevanja od sovjetskega sistema na področju prava. To je v skladu z ekonomskimi in ustavnimi spremembami, do katerih je že prišlo. Njegov manj strogi učinek se mora v praksi v veliki meri zanašati na dobronamernost oblasti. Najverjetneje lahko rečemo, da bo pravičnosti odslej zadoščeno na bolj pošten način kot v preteklih osmih letih /.../.«⁴⁵⁵

Zakon o sodiščih iz julija 1954⁴⁵⁶ je imel v prvem delu ustavna načela o sodiščih, kjer je bilo določeno, da v državi sodijo redna, gospodarska in vojaška sodišča. Ureditev in pristojnost prvih je urejal ta zakon, gospodarskih in vojaških pa poseben

⁴⁵⁵ TNA, FO 371, 113 201/ 1954, WY 1641/4/54, Pismo britanskega veleposlanika v Beogradu Iva Malleta svojemu zunanjemu ministrstvu v London, 6. 3. 1954.

⁴⁵⁶ Zakon o sodiščih, Uradni list FLRJ, št. 30/1954.

zakon. Ustanavljanje in odpravljanje sodišč je bilo v pristojnosti zvezne zakonodaje. Najvišje sodišče je bilo zvezno vrhovno sodišče, ki je skrbelo za enotno uporabo zakona in v meji zakona presoјalo zakonitost odločb vseh sodišč. Zagotovljena je bila pravica pritožbe na višje sodišče zoper sodbe prvostopenjskih sodišč. Sodišča naj bi bila pri izdajanju odločb neodvisna in obravnave praviloma javne. Sodbe so se izrekale v imenu ljudstva. Sodišča so praviloma sodila v senatu (zbornost sodišč). Pri sojenju so enakopravno sodelovali stalni in občasni sodniki (sodniki porotniki), ki so jih volile in razreševale ljudske skupščine in ljudski odbori.

Za sodnika je smel biti izvoljen državljān, ki je izpolnjeval splošne pogoje za sprejem v državno službo, ki je imel pravno fakulteto in ni bil obsojen zaradi kaznivega dejanja, zaradi katerega bi bil moralno neprimeren za opravljanje sodniške dolžnosti. Za sodnike okrajnih in okrožnih sodišč se je zahteval sodniški ali odvetniški izpit, za sodnika republiškega vrhovnega sodišča še deset let pravne prakse in za sodnike zveznega sodišča dvanajst let prakse. Profesorji prava na fakulteti so bili lahko izvoljeni na vsa sodišča, tudi če niso izpolnjevali naštetih pogojev. Sodniki porotniki so bili izvoljeni za obdobje dveh let, stalni sodniki pa so opravljali sodniško službo, dokler niso bili razrešeni ali dokler jim služba ni prenehala po zakonu. Sodnik je bil razrešen na svojo lastno zahtevo, zaradi izvolitve na višje sodišče pa tudi, če se je ugotovilo, da zaradi strokovne nezmožnosti ali moralne neprimernosti ne more opravljati sodniške dolžnosti. Prav ta določba je postavljala stalnost sodnika pod velik vprašaj, še posebej zato, ker o tem ni odločala stroka. Vendar je bil narejen korak naprej od prejšnjega zakona, kar lahko razberemo tudi iz govora podpredsednika zveznega izvršnega sveta Aleksandra Rankovića pred zakonodajnimi odbori zvezne skupščine pred sprejetjem tega zakona: *»Glede neodvisnosti sodnika pri sprejemanju odločitev, mislim, da lahko danes rečemo, da so v bistvu uresničena naša prizadevanja, da omogočimo sodniku samostojnost pri delu in odstranimo določene vplive drugih organov. Sodnik mora sam razrešiti zadevo na podlagi dejstev, s katerimi razpolaga in na ugotovljeno stanje uporabiti zakon. Kadar ne postopa tako, ni sodnik, temveč izvrševalec tuje odločitve. Da bi ta stališča o pravem socialističnem demokratičnem sodišču postala še jasnejša in splošnejša, zakonski predlog vsebuje niz odredb o položaju sodnikov ali točneje o njihovih pravicah in dolžnostih. Vendar so najvažnejše določbe, ki zadevajo položaj sodnika tiste, ki določajo pogoje in postopek za njegovo razrešitev /.../ Prva dva pogoja ne terjata posebne razlage, a v zvezi z zadnjo točko želim navesti, da ga je treba ocenjevati z ozirom na splošen položaj sodnika, ki je določen s tem zakonskim predlogom. To pomeni, da je treba pri tem tretjem pogoju za razrešitev sodnikov ravnati s posebno obzirnostjo, taktom in političnim občutkom. Če želite sodnika narediti svobodnega in samostojnega pri odločanju, ne sme živeti v strahu, da bo razrešen zaradi vsake napake ali nepravilne presoje. Dojemanje sodnika, ki je iskreno, je treba spoštovati in proti takemu dojemanju, če je slučajno nepravilno, se je treba boriti v zakonskem postopku*

in iskati odločitev višjega sodišča. Proglasiti sodnika za strokovno nezmožnega in moralno neprimernega na temelju nekaj posameznih nepravilnih dojemanj bi pomenilo zavreti razvoj našega sodstva in odvzeti možnost, da sodnik pogumno išče nove rešitve v naši stvarnosti. Na drugi strani pa prizanesljivost ni potrebna, če so taka nepravilna dojetanja pri nekem sodniku karakteristika njegovega vsakodnevnega dela in so v očitnem nasprotju z duhom in smislom naše socialistične zakonodaje /.../.«⁴⁵⁷

Nov *Zakon o javnem tožilstvu* je sledil novembra 1954.⁴⁵⁸ Po tem zakonu je bil javni tožilec že precej bližje ureditvi državnih tožilstev v celinskih evropskih državah in seveda tudi predvojni jugoslovanski ureditvi. Postal je predvsem »državni organ, ki opravlja funkcijo kazenskega pregona«. Funkcija javnega tožilca kot splošnega varuha zakonitosti se je zmanjšala že z Zakonom o upravnih sporih in z ustanovitvijo javnega pravobranilstva v letu 1952.⁴⁵⁹ Zveznega javnega tožilca je od takrat postavljala Zvezni izvršni svet in njegove smernice so bile za tožilstvo obvezne. Z Zakonom o kazenskem postopku⁴⁶⁰ pa je bila, kot je bilo že povedano, zmanjšana vloga tožilstva tudi v preiskovalnem delu kazenskega postopka. Na Slovenskem so delovali zvezno, republiško, okrožna in okrajna javna tožilstva.

Leta 1957 je bil sprejet *Zakon o odvetništvu*,⁴⁶¹ ki je že v prvem členu prinesel pomembno določbo: »*Odvetniki so pri opravljanju odvetništva samostojni.*« Odvetništvo je bilo odslej ponovno namenjeno varovanju interesov stranke pred interesom države.

Kazenski materialni zakon iz leta 1951 je bil temeljito spremenjen leta 1959⁴⁶² in nato še v letu 1962. Novela iz leta 1959 je število kazni še zmanjšala, odpadla je kazen omejitve državljanskih pravic, prepoved opravljanja poklica pa je postala varnostni ukrep. Uveden je bil sodni opomin. Smrtna kazen se je izvrševala le še z ustrelitvijo, strogi zapor je trajal od enega do petnajstih let, dvajset let pa le, kadar je nadomestil smrtno kazen. Med pomembnejše novosti spadajo tudi novi varnostni ukrepi, in sicer obvezno zdravljenje alkoholikov in narkomanov, odvzem voznškega dovoljenja, odvzem premoženjske koristi ter že omenjena prepoved opravljanja poklica. Varnostni ukrep obveznega zdravljenja alkoholikov in narkomanov, prepoved opravljanja poklica in izgon iz države je bilo mogoče izreči le, kadar je sodišče storilca hkrati obsodilo na kazen. Velik korak naprej so pomenile nove določbe glede mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. Otrok se ni smelo

⁴⁵⁷ Govor Aleksandra Rankovića pred Saveznom narodnom skupštinom. V: *Zakon o sudovima* sa objašnjenjima. Službeni list FLRJ, Beograd 1954. Predgovor, str. 9.

⁴⁵⁸ Uradni list FLRJ, št. 51/1954, 15/1957, 52/1961 in 53/1962.

⁴⁵⁹ Uradni list FLRJ, št. 23/1952 ter št. 24/1952.

⁴⁶⁰ Uradni list FLRJ, št. 40/1953.

⁴⁶¹ Uradni list FLRJ, št. 15/1957.

⁴⁶² Zakon o spremembah in dopolnitvah kazenskega zakonika z dne 2. julija 1959. Uradni list FLRJ, št. 30/1959.

kaznovati in zanje se tudi niso smeli uporabiti vzgojni ali varnostni ukrepi. Mlajši mladoletnik zdaj sploh ni mogel biti kaznovan, temveč so se mu lahko izrekli le vzgojni ukrepi. Starejšemu mladoletniku so se smeli izreči vzgojni ukrepi, kaznovan pa je bil lahko le s posebno kaznijo za mladoletnike. Sodišča so imela na razpolago osem vzgojnih ukrepov in mladoletniški zapor. Vzgojni ukrepi so bili ena izmed vrst kazenskih sankcij, vzgoja pa pravzaprav glavni namen mladinskega kazenskega prava.⁴⁶³

V petdesetih letih se je vendarle začela represija počasi zmanjševati in zmanjšalo se je število političnih procesov. Vse več je bilo pogojnih odpustov, pomilostitev in amnestij. To je odražala tudi novela kazenskega zakonika iz leta 1959, ki je bila podobno kot kazenski zakon iz leta 1951 velik korak naprej v smeri vračanja k tistemu kazenskemu pravu, ki se je po dolгих letih razvoja izoblikovalo v začetku dvajsetega stoletja. V središče je stopila ideja o resocializaciji. Kljub temu pa je treba poudariti, da določbe desetega poglavja noveliranega zakona, ki je govorilo o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo, niso bile bistveno spremenjene. Vendar za kontrarevolucionaren delikt ni bila več zagrožena smrtna kazen, kaznivo dejanje sovražne propagande pa je bilo razširjeno z »ideološkim deliktom«.⁴⁶⁴ Primerjava prvega odstavka 118. člena je zato več kot zanimiva. Kazenski zakon iz leta 1951 je kaznivo dejanje sovražne propagande opredelil takole: *»Kdor z namenom, da bi izpodkopal oblast delovnega ljudstva, obrambno moč države ali gospodarski temelj socialistične graditve ali da bi razbil bratstvo in enotnost narodov Federativne ljudske republike Jugoslavije, s sliko, pisano besedo, govorom na shodu ali kako drugače dela propagando proti državni in družbeni ureditvi ali proti političnim, gospodarskim, vojaškim ali drugim pomembnim ukrepom ljudske oblasti, se kaznuje s strogim zaporom.«* Novela je ta prvi odstavek bistveno spremenila in razširila krog morebitnih storilcev: *»Kdor s pisano besedo, govorom ali kako drugače poziva ali ščuva k nasilni ali protiustavni spremembi družbene ali državne ureditve, k strmoglavljenju predstavniških teles ali njihovih izvršilnih organov, k razbijanju bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov ali k odporu proti odločitvam predstavniških teles ali njihovih izvršilnih organov, ki so pomembne za varstvo in razvoj socialističnih družbenih razmerij, varnost ali obrambo države, ali kdor s hudobnim namenom in neresnično prikazuje družbene in politične razmere v državi, se kaznuje s strogim zaporom do dvanajstih let.«* Prav ta zadnji stavek je, kot je zapisal prof. Bavcon, formalna inkriminacija »ideološkega delikta«.

Nekaj besed je treba nameniti še organom za notranje zadeve, ki so sodelovali v prvi fazi kazenskega postopka. Ministrstvo za notranje zadeve LRS je v obdobju

⁴⁶³ Bavcon, Izzivi in odzivi, str. 7.

⁴⁶⁴ Ljubo Bavcon, Ivan Bele, Peter Kobe, Marijan Pavčnik: Kazenskopravno varstvo države in njene družbene ureditve. Politični delikti. Zagreb 1987, str. 185; Bavcon, Izzivi in odzivi, str. 6, 36, 171.

1953–1963 nadaljevalo delo kot Državni sekretariat za notranje zadeve LRS, v njegovem okviru pa je še naprej delovala Uprava državne varnosti.

Tretje ustavno obdobje (1963–1974)

Z Zakonom o izvedbi ustave SRS se je Državni sekretariat za pravosodno upravo LRS leta 1963 preimenoval v Republiški sekretariat za pravosodno upravo SRS.⁴⁶⁵ Do spremembe imena je prišlo že čez dve leti. Zakon o organizaciji republiške uprave SRS⁴⁶⁶ je določil Republiški sekretariat za pravosodje in občo upravo SRS.

V tem obdobju sta bila večkrat spremenjena tako kazenski materialni kot procesni zakon. Druga polovica šestdesetih let je prinesla relativno demokratični Zakon o kazenskem postopku, vendar se je ta smer razvoja ustavila v začetku sedemdesetih let. V to obdobje spada tudi novela Zakona o kazenskem postopku iz leta 1973, ki je odpravila nekaj bistvenih mehanizmov za varstvo človekovih pravic.⁴⁶⁷ Sledilo je še nekaj političnih kazenskih procesov.

Februarja 1965 sta izšla *Temeljni zakon o splošnih sodiščih*⁴⁶⁸ in slovenski *Zakon o sodiščih splošne pristojnosti*.⁴⁶⁹ Po novi zakonodaji so v Sloveniji delovala občinska in okrožna sodišča ter Vrhovno sodišče SRS. Republiško vrhovno sodišče je določalo načelna stališča in dajalo načelna pravna mnenja o vprašanjih, ki so bila pomembna za enotno uporabo republiških zakonov. Na prvi stopnji je odločalo v upravnih sporih, razsojalo o pravnih sredstvih zoper odločbe okrožnih sodišč in izrednih pravnih sredstvih zoper pravnomočne odločbe sodišč, reševalo spore o pristojnosti med sodišči splošne pristojnosti z območja republike, ustanovnemu sodišču je lahko predlagalo uvedbo postopka za presojo ustavnosti in zakonitosti. Naloga najvišjega republiškega sodišča je bila tudi skrb za objavo pomembnejših sodnih odločb.

Vrhovno sodišče Jugoslavije je bilo po določbah zveznega zakona pristojno za izoblikovanje načelnih stališč in načelnih pravnih mnenj o vprašanjih, ki so imela pomen za enotno uporabo zveznih zakonov pri splošnih in posebnih sodiščih. To sodišče je med drugim tudi odločalo o rednih pravnih sredstvih zoper odločbe republiških vrhovnih sodišč, če je tako določal zvezni zakon, o izrednih pravnih sredstvih zoper pravnomočne odločbe sodišč, s katerimi je bil prekršen zvezni zakon, razsojalo je v določenih upravnih sporih in v različnih sporih glede pristojnosti ter predlagalo uvedbo postopka za presojo ustavnosti in zakonitosti ustavnemu sodišču Jugoslavije.

⁴⁶⁵ Uradni list SRS, št. 10/1963.

⁴⁶⁶ Uradni list SRS, št. 14/1965.

⁴⁶⁷ Bavcon, Izzivi in odzivi, str. 7.

⁴⁶⁸ Uradni list SFRJ, št. 7/1965.

⁴⁶⁹ Uradni list SRS, št. 20/1965.

Velika novost temeljnega zakona o splošnih sodiščih je bila določba, da sodne senatse sestavljajo sodniki in sodniki porotniki (12. člen). Beseda stalni je izginila. To izginotje je pojasnil eden od teh členov: **»Sodniki se volijo za osem let in so po preteku tega časa lahko znova voljeni.«** V nadaljevanju pa so ostale določbe o prenehanju sodniške funkcije po samem zakonu ali v primeru, če sodnika razreši predstavniško telo, ki ga je izvolilo (17. člen). Kljub zagotovilom, da sodniki in sodniki porotniki **»ne morejo biti poklicani na odgovornost za mnenje in glas, dana pri izvrševanju sodniške funkcije«** (18. člen), pa je ostajal sodnikov položaj negotov. To je pomembno še zlasti zato, ker je bilo veliko sodnikov članov komunistične partije, ki so bili dolžni upoštevati njene zahteve.

Odvetniški zakon je bil spremenjen in dopolnjen leta 1965⁴⁷⁰ z določbami o nagrajevanju odvetnikov, leta 1970 pa zamenjan s Splošnim zakonom o **odvetništvu** in pravni pomoči,⁴⁷¹ ki mu je leta 1972 sledil prvi slovenski odvetniški zakon.⁴⁷² Kako se je spreminjala ureditev odvetniškega poklica, najbolj jasno in jedrnatoponazorijo besede poslanca Zdenka Roterja⁴⁷³ na seji slovenske skupščine 1. aprila leta 1971: **»S svoje strani naj dodam še to, da bomo v trenutku, ko bomo dokončno sprejeli ta zakon, s tem pokopali, po mojem mnenju, najbrž za vedno neko politično podmeno, ki je dolgo obstajala pri nas v družbenopolitičnem prostoru; namreč podmeno o tem, da je odvetništvo nekakšen rekvizit stare meščanske družbe in ga je zato treba odpraviti iz novega socialističnega sistema /.../ Zakonski osnutek, kakršen je pred nami, dokončno odpravlja to zablodo, kolikor je bila pri nas prisotna in kolikor je še kje prisotna.«**⁴⁷⁴

Nov **Zakon o javnem tožilstvu** iz leta 1965⁴⁷⁵ je opredelil javno tožilstvo kot **»samosvojen organ, ki opravlja kazenski pregon, uporablja z zakonom določene ukrepe in pravna sredstva za enotno uporabo zakona in varstvo zakonitosti in izvršuje druge z zakonom določene pravice in dolžnosti«** (1. člen). Poudaril je tudi, da je **»glavna pravica in glavna dolžnost javnega tožilstva preiganjanje storilcev kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov«** (11. člen).

V letu 1966 se je Državni sekretariat SRS preimenoval v Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Uprava državne varnosti, ki je še naprej ostala v njegovi sestavi, pa v Upravo službe državne varnosti. Oba sta delovala do leta 1991. Vse ustanove za prestajanje kazni so leta 1967 iz pristojnosti sekretariata za notranje zadeve prešle v pristojnost sekretariata za pravosodje.

⁴⁷⁰ Uradni list SFRJ, št. 51/1965.

⁴⁷¹ Uradni list SFRJ, št. 15/1970.

⁴⁷² Uradni list SRS, št. 29/1972.

⁴⁷³ **Dr. Zdenko Roter** (1926), sociolog, rojen v Ljubljani, leta 1963 diplomiral na Visoki šoli za politične vede v Ljubljani, leta 1974 pa doktoriral na Filozofski fakulteti v Sarajevu. Med 2. vojno je sodeloval v NOG, po vojni je bil zaposlen pri republiškem sekretariatu za notranje zadeve, od leta 1963 do 1991 pa na Visoki šoli za politične vede (pozneje FSPN), od leta 1980 kot redni profesor. (Osebnosti, M-Ž, str. 973.)

⁴⁷⁴ Peter Čeferin: Odvetniška zbornica Slovenije – odlomki iz zgodovine. Ljubljana 2006, str. 114.

⁴⁷⁵ Uradni list SFRJ, št. 7/1965.

Četrto in zadnje ustavno obdobje druge Jugoslavije (1974–1991)

Večje spremembe kazenske zakonodaje je sprožila nova *ustava* leta 1974, ki je republikam priznala večjo samostojnost in suverenost. Organ pravosodne uprave je večkrat spremenil svoj delokrog in ime (Republiški sekretariat za pravosodje, organizacijo uprave in proračun SRS do leta 1980, nato Republiški sekretariat za pravosodje, upravo in proračun SRS ter od leta 1982 Republiški sekretariat za pravosodje in upravo SRS).

Kazenska zakonodaja je bila delno v pristojnosti federacije, delno pa v republiški pristojnosti. V zvezni pristojnosti je ostal skoraj ves splošni del kazenskega zakonika in tudi poglavja posebnega dela, ki so vsebovala določbe o varstvu države, o njeni varnosti in ustavni ureditvi, človečnosti in mednarodnem pravu ter oboroženih silah. Konec maja 1977 pa je Slovenija sprejela svoj, čeprav močno nepopoln kazenski zakon. Od sredine 1977 sta torej v Sloveniji veljala *Kazenski zakon Socialistične federativne republike Jugoslavije* ter *Kazenski zakon Socialistične republike Slovenije*. V zveznem zakonu so prejšnja Kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo zamenjala Kazniva dejanja zoper temelje socialistične samoupravnne družbene ureditve in varnosti SFRJ, vsebina pa je ostala po svojem bistvu enaka tisti iz leta 1959, od »kontrarevolucionarnega ogrožanja družbene ureditve« (114. člen) do »sovražne propagande« (133. člen). Republiški zakon je do konca obstoja države doživel še nekaj sprememb (popravo leta 1978 in spremembe v letih 1984 in 1989). Slovenija je bila tudi pobudnica sprememb zveznega kazenskega zakona, ki so bile sprejete julija 1990. Prizadevala si je za uveljavitev načel in pravil, uveljavljenih v državah, ki so štele za demokratične in pravne, za uveljavitev splošnih pravnih načel, ki so jih upoštevali civilizirani narodi. V tem obdobju je bila v Sloveniji odpravljena smrtna kazen.

Kazenski postopek je, kot je bilo že omenjeno, ostal v pristojnosti federacije. Zvezni izvršni svet je kot predlagatelj sprejel sklep, da se v celoti izdela nov kazenski procesni zakon. Sprejet je bil decembra 1976⁴⁷⁶ in je imel 565 členov. Večjih novosti ni prinesel. Spremembe naj bi pripomogle k poenostavitvi, večji učinkovitosti postopka, izboljšanju njegove kakovosti, utrjevanju zakonitosti ter izboljšanju položaja procesnih udeležencev, odpravile pa naj bi določene nejasnosti in dvoumnosti. Temeljna izhodišča kazenskega postopnika so ostala v bistvu taka, kot so bila uveljavljena z novelo zakonika v letu 1967 (dopolnjena z novelama iz let 1970 in 1973). Kazenski postopek na prvi stopnji se je delil na predhodni postopek in glavno obravnavo s sodbo. V prvem delu je bila tokrat le preiskava, ki se je začela zoper določeno osebo, če je obstajal utemeljen sum, da je storila kaznivo dejanje. Opravljena je bila na zahtevo javnega tožilca, ki jo je podal preiskovalnemu sodniku pristojnega sodišča. Če se preiskovalni sodnik z zahtevo ni strinjal, je o tem praviloma odločil

⁴⁷⁶ Zakon o kazenskem postopku z dne 24. decembra 1976. Uradni list SFRJ, št. 4/1977.

senat. Preiskavo je opravljal preiskovalni sodnik, posamezna preiskovalna dejanja pa je lahko prepustil organom za notranje zadeve. Po opravljeni glavni obravnavi, ki je bila praviloma javna, izreku in razglasitvi sodbe se je postopek lahko nadaljeval z rednimi (pritožba zoper sodbo sodišča prve stopnje, pritožba zoper sodbo druge stopnje, pritožba na zvezno sodišče) in izrednimi pravnimi sredstvi (obnova kazenskega postopka, izredna omilitev kazni, zahteva za varstvo zakonitosti, zahteva za izreden preizkus pravnomočne sodbe).

Nikakor pa ne gre prezreti besed profesorja kazenskega procesnega prava na lju-bljanski pravni fakulteti, ki je v uvodu k novemu zakonu zapisal: *»Žal pa je v tem pogledu tudi v novem zakonu izražena še nepotrebna zveza celo z zakonom o kazenskem postopku iz leta 1948. Znana so stališča, ki so bila zastopana zlasti v Sloveniji, da bi bilo treba odpraviti določbo uvodnega zakona k zakoniku o kazenskem postopku iz leta 1953, po kateri se lahko uveljavlja zahteva za povračilo škode neopravičeno obsojenim samo v primerih, če je bila izrečena (pozneje razveljavljena) pravnomočna sodba po 1. januarju 1954 /.../ To velja, čeprav v manjši meri, tudi za določbo istega uvodnega zakona (562. člen), ki zadeva obnovo kazenskega postopka, ki je bil pravnomočno končan pred 1. januarjem 1954.«*⁴⁷⁷ Prav ta prehodna določba se je namreč nanašala tudi na »Nagodetov proces«. Zakonodajalec je torej posebej skrbno ločil prve povojne procese od kasnejših in vloga javnega tožilca je v teh primerih ostala bolj poudarjena.

Kazenski procesni zakon je bil noveliran leta 1985.⁴⁷⁸ Povod za spremembo je bila mednarodna pogodba o medsebojnem izvrševanju sodnih odločb v kazenskih zadevah, ki sta jo februarja 1982 sklenili SFRJ in Republika Avstrija. Organizacija sodišč je bila odtlej v rokah vsake republike in avtonomne pokrajine. Sodni postopki naj bi se praviloma končali v republiki oziroma avtonomni pokrajini. Načela enotnega sodnega sistema torej ni bilo več. Odpravljeno je bilo vrhovno sodišče Jugoslavije kot najvišja sodna instanca. Namesto njega je bilo s posebnim zakonom uvedeno zvezno sodišče; njegovo pristojnost sta urejala ustava in poseben zakon o zveznem sodišču, in sicer v smislu sodne funkcije federacije. Poleg sodne pa je imelo zvezno sodišče še družbeno funkcijo. Spremljalo in preučevalo naj bi družbene pojave in odnose, dajalo predloge za preprečevanje družbi nevarnih in škodljivih pojavov ter utrjevalo zakonitost, družbeno odgovornost in moralo. V organizaciji tega novega sodišča je bila poudarjena enakopravnost jugoslovanskih narodov in narodnosti. Položaj Vrhovnega sodišča SRS se je torej okrepil. Nova republiška ustava je prinesla v sodstvo tudi novost z določbo, po kateri so slovensko vrhovno sodišče in na novo uvedena samoupravna sodišča, ki so dokončno odločala o posameznih zadevah, prek svojih delegatov zavzemala načelna pravna mnenja na skup-

⁴⁷⁷ Peter Kobe: Nekaj značilnosti novega zakona o kazenskem postopku (predgovor). V: Zakon o kazenskem postopku. Ljubljana 1977, str. 14.

⁴⁷⁸ Uradni list SFRJ, št. 14/1985.

ni seji, in sicer o vprašanjih, ki so bila pomembna za enotno uporabo zakonov in drugih predpisov. Leta 1977 je izšel republiški **Zakon o rednih sodiščih**.⁴⁷⁹ Redna sodišča so bila po tem zakonu temeljna sodišča, višja sodišča (Ljubljana, Maribor, Celje, Koper) in Vrhovno sodišče SRS. Najvišje republiško sodišče je bilo pristojno predvsem za sprejemanje načelnih stališč in pravnih mnenj, ki so bila pomembna za enotno uporabo zakonov pri rednih sodiščih, za odločanje o izrednih pravnih sredstvih zoper pravnomočne odločbe, za odločanje na tretji stopnji o pritožbah zoper sodbe, ki so jih izdajala višja sodišča ter njegovi senati na drugi stopnji v primerih, ki jih določa zakon, za odločanje na drugi stopnji o pritožbah zoper odločbe višjih sodišč in pritožbah zoper odločbe svojih senatov, za odločanje o podaljšanju pripora za več kot tri mesece, za odločanje v sporih o pristojnosti med temeljnimi sodišči z območja različnih višjih sodišč in višjimi sodišči ter med rednimi in samoupravnimi sodišči, za odločanje o prenosu krajevne pristojnosti med temeljnimi sodišči z območja različnih višjih sodišč in višjimi sodišči, za odločanje v upravnih in upravno-računskih sporih, razen v primerih, za katere je bilo pristojno zvezno sodišče, za odločanje o zahtevi za varstvo zakonitosti z ustavo zagotovljenih svoboščin in pravic, če so bile take svoboščine ali pravice kršene z dokončnim posamičnim aktom, ni pa bilo zagotovljeno drugačno sodno varstvo, za odločanje o zahtevah za sodno varstvo v postopku za prekrške zoper odločbe republiškega senata za prekrške. Sodnike temeljnih sodišč so volile vse skupščine občin z območja temeljnega sodišča, sodnike višjega sodišča in sodnike republiškega vrhovnega sodišča pa republiška skupščina (60. člen). Izvoljen je bil lahko jugoslovanski državljani, ki je bil diplomirani pravnik in je izpolnjeval splošne pogoje za sklenitev delovnega razmerja ter je bil moralnopolitično primeren (65. člen). Sodniki so bili voljeni za osem let in so bili po poteku tega obdobja lahko ponovno izvoljeni; če pa niso bili vnovič izvoljeni, jim je sodniška funkcija prenehala (61. in 63. člen). Z opravljanjem sodniške funkcije je bil sodnik dolžan prispevati k ohranitvi in krepitvi ustavnosti in zakonitosti ter socialističnega samoupravnega družbenega reda (67. člen). Sodniki so se morali strokovno in družbenopolitično izobraževati (72. člen). Skupščine družbenopolitične skupnosti, ki so sodnike izvolile, so jih tudi razreševale. Moralnopolitična neprimernost za opravljanje sodniške funkcije je bila še vedno eden od razlogov za razrešitev sodnika (74. in 75. člen). Sodniki porotniki so bili izvoljeni za štiri leta, izvoljen pa je bil lahko vsak polnoleten državljani, ki je bil poslovno sposoben in moralnopolitično primeren za sodniško funkcijo.

Večje spremembe v organizaciji javnega tožilstva sta prinesli zvezna in republiška ustava ter na njuni podlagi sprejet zvezni zakon o javnem tožilstvu, predvsem pa prvi republiški **Zakon o javnem tožilstvu leta 1977**.⁴⁸⁰ Odnosi nadrejenosti in podrejenosti so ostali izključno v okviru republike. V Sloveniji so zaradi spremembe v organizaciji sodišč delovali republiški, višji in temeljni javni tožilec. Javno to-

⁴⁷⁹ Uradni list SRS, št. 10/1977.

⁴⁸⁰ Uradni list SRS, št. 10/1977, št. 7/1986, št. 41/1987 in št. 8/1990.

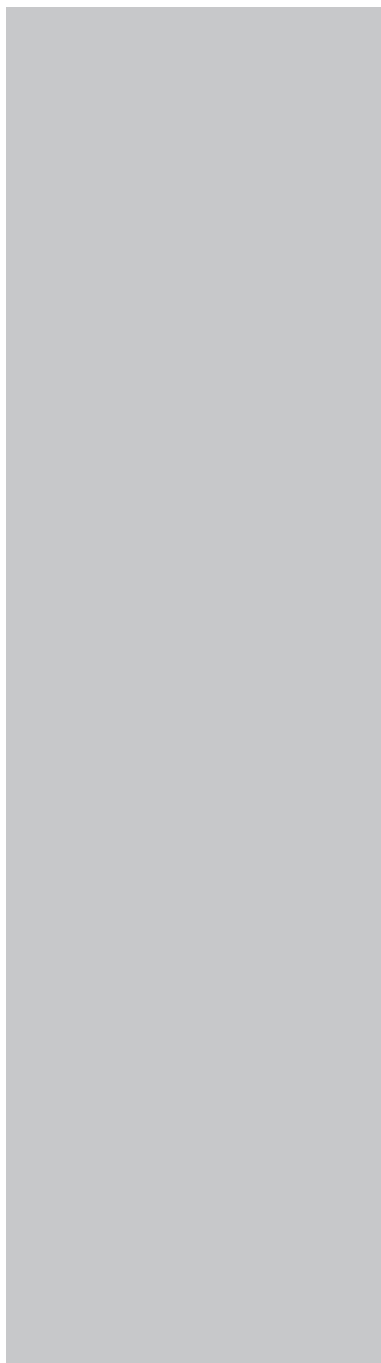
žilstvo je ostalo monokratičen organ, kar pomeni, da ga vodi ena oseba, ki pa ima namestnike. Tudi po novih predpisih je bilo javno tožilstvo predvsem organ kazenskega pregona. Njegove naloge v kazenskem postopku je poleg zakona o tožilstvu konkretiziral še zakon o kazenskem postopku. Tožilec je imel pomembne dolžnosti pri odkrivanju kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov, izsleditvi storilcev in usmerjanju predhodnega postopka. Kasneje je zastopal obtožnico oziroma obtožni predlog in določene predloge v postopku zoper mladoletnike ter končno vlagal redna in izredna pravna sredstva zoper odločbe sodišča.⁴⁸¹ Poslovanje javnega tožilstva še vedno ni bilo povsem javno.

Delovanje odvetnikov je leta 1979 uredil *Zakon o pravni pomoči*, ki je sicer storil nekaj korakov nazaj, vendar ni mogel več bistveno ogroziti slovenskega odvetništva.

Tako končujemo pregled glavnih zakonov, ki so urejali delovanje kazenskega sodstva. V zadnjem poglavju pa si bomo ogledali, kakšne posledice je imela ta zakonodaja v praksi.

⁴⁸¹ Več o tem glej Ivan Justin: Pravosodje v SFR Jugoslaviji: oris organizacije in pristojnosti s poudarkom na samoupravnem sodstvu (zapiski predavanj na Višji pravni šoli v Mariboru). Maribor 1979, str. 185–202.

5. Zadnje poglavje

Solidarnost med obdobji je tako močna, da vezi razumevanja med njimi v resnici potekajo v obe smeri. Nerazumevanje sedanjosti usodno zraste iz nepoznavanja preteklosti. Nič manj pa niso ničevi poskusi razumevanja preteklosti, če nič ne vemo o sedanjosti ...

(Marc Bloch,
Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic)

Nobena država nima dovolj moči, da bi se dlje obdržala brez soglasja ... Bistveno je, so v XVII. stoletju trdili Britanci, da imaš na svoji strani javno »mnenje«. Moč je zmeraj na strani vladajočih in podložniki imajo v svojo podporo zgolj mnenje. Zato se vlada zanaša prav na to mnenje; in to vodilo velja tako za najbolj despotske in vojaške kakor za najbolj svobodomiselne in priljubljene vlade. Da bi pridobili »mnenje«, je bilo treba prepričati širše sloje, da se družbena ureditev ujema z božjo voljo pa tudi da je razumna in pravična. Da so pravila, po katerih je mogoče zagotoviti blaginjo državljanov, in da, kadar so zlorabljena, to pomeni, da jih je nekdo prekršil, ne pa, da je sistem slab.

(Josep Fontana, Evropa pred zrcalom)

Ob koncu se bomo ponovno vrnil v obdobje po končanem »Nagodetovem procesu«. Do konca štiridesetih let se je v Sloveniji zvrstilo še več političnih procesov. V tem obdobju je bilo veliko število ljudi obsojenih zaradi sovražne propagande, sodelovanja s politično in vojaško emigracijo ter tujimi obveščevalnimi službami, zaradi terorizma oziroma organiziranja ali delovanja v nezakonitih oboroženih skupinah. Za nekatere procese bi lahko rekli, da so bili nekakšno nadaljevanje »Nagodetovega procesa«. Tako je bil Anton Turšič⁴⁸² obtožen, da je med vojno sodeloval z okupatorjem, po vojni pa deloval v »Nagodetovi špijonski organizaciji«, kar naj bi dokazovalo tako njegovo lastno priznanje kot tudi zagovor Zorana Hribarja na glavni obravnavi v sklopu »Nagodetovega procesa«. Obsojen je bil na pet let zapore s prisilnim delom. Spomladi leto zatem pa je bila belgijska državljanka Ema de Dobbeleer,⁴⁸³ doma iz Novega mesta, med drugim obtožena tudi vohunstva v korist tuje obveščevalne službe, zaradi česar naj bi se povezala tudi z »Nagodetovo skupino«. Obtožnica je temeljila na delnem priznanju obtoženke ter izjavah Pavle Hočevar in Zorana Hribarja v obdobju »Nagodetovega procesa«. Maja 1948 je bila obsojena na smrtno kazen z ustrelitvijo, a je bila v začetku avgusta pomiloščena, smrtna kazen pa nadomeščena z 20-letnim odvzemom prostosti s prisilnim delom. Tako kot preživeli obsojenci z »Nagodetovega procesa« sta bila tudi Turšič in de Dobbeleerjeva pogojno izpuščena v začetku petdesetih let (1952 in 1951).⁴⁸⁴

V letu 1947 so se začele priprave tudi na procese proti članom komunistične partije, ki so bili novi oblasti večinoma povsem zvesti. Slovenski politični vrh je namreč že pred Titovim razhodom s Stalinom začel iz partije in javnega življenja odstranjevati posameznike, ki se mu niso zdeli dovolj zvesti in zanesljivi. Aprila 1948 je na vojaškem sodišču v Ljubljani potekal kazenski proces proti komunistom, nekdanjim zapornikom iz nemških koncentracijskih taborišč Dachau in Buchenwald. Obtoženi so bili, da so bili agenti gestapa in vojni zločinci, po vojni pa naj bi sodelovali z zahodnimi obveščevalnimi službami in skušali na najrazličnejše načine škodovati novi državi, pripadniki tehnične inteligence, ki jih je bilo med obtoženci posebej

⁴⁸² **Anton Turšič** (1912–?), rojen v Borovnici, pred 2. svetovno vojno orožniški podnarednik, med italijansko okupacijo nekaj časa interniran, novembra 1943 pa je stopil v policijsko službo in bil višji policijski stražmojster pri policijskem zboru v Ljubljani, oddelek zračne zaščite v Trnovem. Po končani vojni je bil v preiskovalnem zaporu do avgusta 1945, potem pa se je vrnil k staršem v Borovnico. V Ljubljani se je srečeval z Zoranom Hribarjem. Poročal naj bi mu o dogajanju v domačem kraju – o razpoloženju ljudi, stanju gospodarstva, delu in premikih vojakov JA ipd. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 240.

⁴⁸³ **Ema de Dobbeleer** (rojena Lakner), doma iz Novega mesta, se je poročila z Belgijcem de Dobbeleerjem in živela v Belgiji. Partizanskemu gibanju in novi povojni oblasti v Jugoslaviji je bila zelo naklonjena, dokler ni leta 1947 obiskala domovine. Razmere, s katerimi se je srečala, so jo močno razočarale. V Sloveniji je spoznala tudi Elizabeto in Zorana Hribarja, Pavlo Hočevar, Angelo Vode in Črtomirja Nagodeta, ki so jo zaprosili, da bi jim v tujini pomagala širiti vesti o kršenju človekovih pravic v Jugoslaviji. V obdobju priprav na »Nagodetov proces« je bila aretirana in obtožena, da je tuja agentka. Več o njej glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 219.

⁴⁸⁴ Žiga Koncilijska: Politično sodstvo. Sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah. Ljubljana 2015, str. 285–287.

Teodor Tominšek

veliko, predvsem z gospodarsko sabotažo. To je bil prvi v seriji »dachauskih procesov«, ki so se v letih 1948–1949 zvrstili pred vojaškim in okrožnim sodiščem v Ljubljani. Na devetih procesih je bilo obsojenih 31 ljudi, 11 na smrt, 20 na dolge zaporne kazni.⁴⁸⁵ Slovensko politično vodstvo je s temi procesi pokazalo še prav posebno prizadevnost pri odkrivanju in obsodbi morebitnih sovražnikov, saj podobnih sodnih dogajanj v drugih republikah ni bilo, beograjski policijski vrh pa naj bi pobudnikom procesov v Ljubljani njihovo izvedbo celo odsvetoval.⁴⁸⁶ Še posebej zvesto posnemanje sovjetskih kaznovalnih metod se je odvijalo prav v obdobju, ko je potekalo najbolj vneto teoretično pojasnjevanje in utemeljevanje ideološkega preloma s Stalinom.

Pravnik Teodor Tominšek,⁴⁸⁷ eden izmed oblikovalcev partizanskega sodstva, ki je tudi po vojni, vse do konca petdesetih let, zasedal vodstvene funkcije v zveznem in

⁴⁸⁵ Dušan Nečak, *Dachauski procesi 1947–1949*. V: *Kronika*, 2009, št. 57, str. 540.

⁴⁸⁶ Peter Vodopivec: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Modrijan, Ljubljana 2006, str. 335; Ladislava Becele Ranković: *Življenje z Leko*. Spomini slovenske partizanke. Grosuplje 2002, str. 201–202.

⁴⁸⁷ **Teodor Tominšek** (1902–1996), pravnik, rojen v Kranju. Po študiju na Pravni fakulteti v Ljubljani in opravljenem sodniškem izpitu leta 1931 je bil pripravnik in pristav pri sodiščih v Ljubljani in Mariboru, okrajni sodnik v Slovenski Bistrici in Ljubljani do leta 1940, nato tajnik Vrhovnega sodišča v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je bil med organizatorji OF na ljubljanskih pravosodnih ustanovah, leta 1942 je bil aretiran in do avgusta 1943 v ljubljanskih zaporih. Septembra 1943 je odšel v partizane, kjer je bil med drugim član sodnega oddelka Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije in sodnik višjega vojaškega sodišča pri štabu NOV in POS (partizanskih odredov Slovenije). Po vojni je bil član jugoslovanske vojne misije v Albaniji, podpredsednik Vrhovnega sodišča FLRJ, pomočnik ministra za pravosodje LRS, predsednik Vrhovnega sodišča LRS, državni sekretar za pravosodno upravo LRS, poslanec Skupščine SRS, podpredsednik Občinskega ljudskega odbora Ljubljana-Šiška in član sveta Pravne fakultete v Ljubljani. Leta 1959 se je iz zdravstvenih razlogov upokojil. Potem je deloval kot stalni zunanji sodelavec Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in se ukvarjal z zbiranjem gradiva o vojaškem sodstvu. Bil je tudi dolgoletni predsednik društva Pravniki in podpredsednik Zveze društev pravnikov Jugoslavije. (Slovenska biografija.)

slovenskem pravosodju, je v spominskem zapisu o »dachauskih procesih« zapisal takole: *»Za razliko od pokola v Kočevju in drugod so dachauski procesi potekali formalno korektno po temeljnih načelih demokratičnega procesnega prava, vsaj kar zadeva postopek samega sodišča. Ozadje procesa pa je bilo skrajno rafinirano pripravljeno in aranžirano, tako da je bilo javnosti popolnoma prikrito in po mojem prepričanju tudi sodniki (verjetno tudi tožilci) za to niso vedeli. Tako sklepam na podlagi dejstva, da je bil proces javen (celo z zelo široko publiciteto), da so imeli obtoženci vso možnost obrambe in svoje branilce, in zlasti dejstva, da so skoraj vsi obtoženci obtožbo in svojo krivdo javno priznali in ni nihče izjavil, da so bili z mučenjem in grožnjami prisiljeni k priznanju itd. Skratka, vse okoliščine so govorile o njihovi krivdi. Tudi jaz, ki sem bil malo pred tem premeščen iz Beograda v Ljubljano, nisem imel niti najmanjšega dvoma o korektnosti tega sojenja, čeprav sem bil najprej pomočnik ministra za pravosodje SRS in nato predsednik Vrhovnega sodišča SRS. Vse je bilo tako spretno in po formalni plati tako korektno aranžirano, da ni bila samo široka javnost, ampak smo bili tudi vsi strokovni kadri prepričani o njihovi krivdi (in skrajno ogorčeni nad obtoženci). To bi lahko trdil tudi o predsedniku vojaškega sodišča polkovniku Jožetu Sagadinu.⁴⁸⁸ Tesno sva sodelovala že od pomladi 1941, ko je bil predstavnik sodniških pripravnikov pri matičnem odboru OF pravosodnih ustanov v Ljubljani (jaz pa predsednik MO⁴⁸⁹), v partizanih moj pomočnik, tj. načelnika oddelka za sodstvo pri glavnem štabu NOV in POS, od 1945 do 1948 pa moj sodelavec pri vrhovnih pravosodnih organih v Beogradu. Bil je odločen in brezkompromisen privrženec in aktivist naše NOB, ravno tako pa tudi neizprosni borec za neodvisnost sodstva, za resnico in pravico. Zato sem prepričan, da je tako sodil tudi v dachauskih procesih. Ko je prišlo na dan, da je bil proces montiran (izredno spretno) in da je (sicer v najboljši veri) temu nasedel, ga je to hudo prizadelo in verjetno je bil to tudi glavni razlog njegove prezgodnje smrti.«⁴⁹⁰*

»Dachauski procesi« so bili sicer slovenska »posebnost«, je pa v letih po sporu z informbirojem po vsej Jugoslaviji potekalo kruto obračunavanje ne le z vsemi resničnimi podporniki Stalina, ampak tudi z vsemi njegovimi morebitnimi privrženci. Še več, »informbirojevski spor« je jugoslovansko politično vodstvo izkoristilo tudi za obračun z vsemi, ki so kakorkoli dvomili o pravilnosti družbenega sistema in si

⁴⁸⁸ Verjetno mišljen **Jože Šegedin** (1911–1973), pravnik, rojen v Novem mestu, leta 1935 je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Po okupaciji Slovenije se je pridružil partizanom. Bil je pomočnik načelnika sodnega oddelka pri Glavnem štabu NOV in POS, predsednik vojaškega sodišča Cankarjeve brigade, vojaški tožilec in od leta 1944 prvi sekretar višjega vojaškega tožilca JLA v Beogradu. Po vojni je bil sodnik Vrhovnega sodišča SRŠ. (Dostopno na: Dolenjski biografski leksikon | Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, <http://www.nm.sik.si/si/eknjiznica/bioleks/?bid=2142>, 27. 3. 2017.)

⁴⁸⁹ Verjetno kratica za »matični odbor«.

⁴⁹⁰ SI AS 2072, Silvo Grgič, t. e. 2., mapa 3, gradivo Teodorja Tominška, Spomini sodnika.

upali izreči kakršnokoli kritično opazko.⁴⁹¹ Največ jih je bilo kaznovanih za prekrške in poslanih na družbenokoristno delo. To je bil najhitrejši in najbolj preprost način kaznovanja velikega števila ljudi. Drugo skupino so sestavljali ljudje, ki so bili v sestavu jugoslovanske vojske z oficirskimi ali podoficirskimi čini, pripadniki UDV in področja notranjih zadev. Tem so sodila vojaška sodišča. Obsojeni so bili zaradi različnih kaznivih dejanj: banditizma, sovražne propagande, nebudnosti, špijonaže, izdaje itd. Tretja skupina pa so bili obsojeni na rednih sodiščih, najpogosteje zaradi izdaje, diverzije, sabotaže, špijoniranja, skrivanja hudodelcev ipd.⁴⁹² Kraj prestajanja kazni je bil odvisen od vrste kazni in spola kaznovane osebe. Kaznovani z administrativno kaznijo so bili večinoma v eni vrsti taborišč, vojaški in civilni obsojenci v drugi vrsti, ženske v tretji. Prve skupine kaznovanih za prekrške so prišle na Goli otok v začetku julija 1949 v delovišče, imenovano Stara Žica (upoštevati je treba, da je imelo eno taborišče lahko več delovišč; Goli otok je imel na primer v obdobju svojega delovanja štiri delovišča). V istem obdobju so bili vojaški obsojenci odpeljani v zapor v Stari Gradiški, kjer so ostali do pomladi 1951. Ženske, kaznovane avgusta 1948, so bile poslane v taborišče Ramski Rit blizu meje z Romunijo, januarja 1950 so bile premeščene v zapor Zabela v Požarevcu, iz katerega so bile spomladi istega leta preseljene v novo odprto taborišče na otoku Sveti Grgur blizu Golega otoka. Moški kaznjenci so bili oktobra 1950 premeščeni v delovišče Velika žica (tudi naziv Žica) na Golem otoku, kjer so ostali vse do pomladi 1954. Prvo moško delovišče na Golem otoku pa je bilo spremenjeno v delavnice. V juliju 1950 je bilo oblikovano specialno delovišče R-101 (Radilište 101) za informbirojevce – visoke partijske funkcionarje in stare ugledne (str. 180) komuniste ter visoke oficirje JA, ki so ga obsojeni poimenovali »Petrova rupa« (poznani tudi kot »Manastir«), ki je delovalo do poletja 1954. Poleti 1951 so ženske selili iz taborišča na Svetem Grgurju v še eno delovišče na Golem otoku, imenovano R-5 (Radilište 5), ki je bilo takrat tretje delovišče na Golem otoku, poleg tistega za administrativne kaznjence moškega spola in Petrove rupe. Kaznjenci iz različnih delovišč niso bili nikoli v medsebojnih stikih. Spomladi 1951 so namesto kaznjencev na Sveti Grgur prišli vojaški obsojenci, tam pa so ostali do jeseni, ko so jih preselili v staro italijansko kasarno na otoku Ugljan pri Zadru. Ženske kaznjence so marca 1952 preselili nazaj v taborišče na Svetem Grgurju, kjer so ostale vse do amnestije ob koncu leta 1956, ko so bile izpuščene na prostost. Obsojeni pred vojaškimi sodišči so bili spomladi 1952 premeščeni v taborišče Bileća v Bosni in Hercegovini (BiH), kjer so ostali vse do pomladi 1954, ko so jih preselili v taborišče Žica na Golem otoku na mesto administrativnih kaznjencev, administrativne kaznjence pa so premestili na Sveti Grgur. Oboji so tam ostali vse do amnestije ob koncu leta 1956.

⁴⁹¹ Peter Vodopivec: *Od Pohlinoe slovnice do samostojne države*. Ljubljana 2006, str. 337–338; Martin Previšić: *Broj kaŕnjenika na Golom otoku i u drugim logorima za ibeoce u vrijeme sukoba sa SSSR-om (1948.-1956.)*. V: *Historijski zbornik*, 2013, št. 1 (odslej Previšić, *Broj kaŕnjenika na Golom otoku*), str. 192.

⁴⁹² Previšić, *Broj kaŕnjenika na Golom otoku*, str. 178–179.

Poleg navedenih taborišč oziroma delovišč je bilo manjše število žensk zaprtih tudi v zaporu v Stolcu v BiH.

Kaznovani in obsojeni informbirojevci so bili internirani izključno v zgoraj omenjenih taboriščih v navedenih časovnih obdobjih. Vsa taborišča, v katerih so bili informbirojevci, so delovala pod direktno upravo zvezne UDV. Taborišča, ki so bila na hitro ustanovljena prav za informbirojevce, so bila: Goli otok s štirimi delovišči, Sveti Grgur, Ugljan in Ramski Rit. Po letu 1956 so ta taborišča uporabljali za druge namene ali pa so jih ukinili: Goli otok je bil po letu 1956 kazensko-popravni dom za mladoletnike, pozneje so bili tam kriminalci in delno tudi politični zaporniki, dokler ni bil predan upravi pravosodja SR Hrvaške; Grgur je leta 1958 ponovno »zaživel« kot taborišče za nacionaliste in za drugi val informbirojevcev, ker so se takrat vnovič pojavile napetosti v odnosih s SZ, v začetku leta 1960 pa je bil dokončno ukinjen. Stara Gradiška, Bileća in Zabela (Požarevac) pa so bili stari predvojni zapori, po letu 1945 kazensko-poboljševalni domovi (KPD), vendar pa so imeli znotraj njih informbirojevci povsem ločen status od preostalih tam zaprtih.

Iz Slovenije je bilo v taborišča in zapore poslanih približno od 700 do 800 ljudi, a je bilo resničnih privrženecv Sovjetske zveze le malo; prevladovali so »stari« komunisti, kritiki in dvomljivci. Fizičnega in psihičnega trpinčenja marsikdo ni preživel, tisti, ki so se vrnili, pa so bili pod policijskim nadzorom, nekateri vse do osemdesetih let prejšnjega stoletja.⁴⁹³

O grozotah, ki so se jim dogajale, niso smeli govoriti. Tako je Teodor Tominšek več desetletij pozneje o Golem otoku zapisal takole: *»Kdo je vedel zanj, za vse njegove strahote? Šele pred nekaj leti je začela bolj kot šušljanje prihajati resnica na dan. Meni je o tem prvi namignil Martin Mencej, ko sem ga srečal po njegovi vrnitvi z Golega otoka. Rekel mi je približno tole: kot star predvojni komunist še razumem, da so nas 'sumljive' zaprli. Nedopustno pa je, da so tako nečloveško in ponižujoče ravnali z nami. Kako? Ni smel povedati. Približno ob istem času sem omenil vdovi dr. Boža Kobeta,⁴⁹⁴ da je verjetno umrl na Golem otoku zaradi bolezni. Z ogorčeno-ironičnim izrazom mi je odgovorila samo: 'mis-*

⁴⁹³ Peter Vodopivec: Od Pohlinoe slovnice do samostojne države. Ljubljana 2006, str. 337–338; Previšić, Broj kažnjénika na Golom otoku, str. 192.

⁴⁹⁴ **Dr. Božidar Kobe** (1913–1951), rojen na Golniku pri Tržiču, pravo je študiral v Ljubljani in Pragi ter leta 1936 promoviral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Potem je delal kot odvetnik in pri Okrožnem sodišču v Ljubljani. Od leta 1939 do 1941 je študiral prometno pravo v Italiji in Franciji. Med vojno se je vključil v OF, KP in partizansko gibanje, kjer je bil zadolžen za sodstvo, nekaj časa pa je bil tudi javni tožilec pri Višjem vojaškem sodišču 9. korpusa. Po vojni je bil pomočnik slovenskega javnega tožilca, potem pomočnik načelnika Oddelka za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti pri Vladi LRS, leta 1947 pa je nastopil službo na Pravni fakulteti v Ljubljani kot docent za prometno pravo. V letu 1949 je bil aretiran, obtožen informbirojevstva in poslan na družbenokoristno delo na Goli otok, kjer je leta 1951 umrl. (Špela Lemut: Dr. Božidar Kobe. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, 2012, str. 24–30. Dostopno na: Zgodovina Slovenije – Sistory, <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:20244>, 30. 3. 2017.)

liš? Sčasoma sem zvedel več od drugih trpinov, iz njihovih pričevanj, literature (Torkar⁴⁹⁵ itd.), najbolj konkretno pa od Ceneta Logarja,⁴⁹⁶ ki je čudežno pres-tal (kljub vsem mučenjem in ponižanjem ni klonil!) vse te grozote.

Ne bom jih našteval, saj so sedaj splošno znane. Omenjam samo najhujšo tor-turo v obliki t. i. prevzgoje. Z bestijalnim mučenjem so obsojence perfidno pri-silili, da so s pobijanjem in sramotenjem sprejemali svoje prejšnje tovariše, so-borce in tovariše ob prihodu na otok. Tega niso počeli niti nacisti niti stalinisti! Še bolj me boli, da so to počenjali pod krinko legalnosti, deloma brez sojenja, deloma pa v obliki posebnih sodišč z vnaprej ukazano obsodbo, torej sodno farso, ki še bolj sramoti našo na zunaj najmodernejšo (demokratično) 'neodvi-sno' pravosodno ureditev. In vse to so ne samo tolerirali, temveč celo inspirirali ali ukazali nekateri naši takrat tako slavljene in spoštovani voditelji. Zanje ni opravičila, tem manj, ker smo vsepovsod napadali stalinizem in hvalili svojo demokratično socialistično pot.»⁴⁹⁷

Ob tem morda ni odveč opozoriti, da je bila Jugoslavija ena od osmih držav,⁴⁹⁸ ki so se ob glasovanju o Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, ki jo je 10. decembra leta 1948 sprejela Generalna skupščina OZN, vzdržale. V razpravi o pripravi doku-menta, ki naj bi se zavzel za dostojanstvo in pravice vseh ljudi, ne glede na rasno in politično pripadnost, je takratni jugoslovanski predstavnik pri Združenih narodih dr. Joža Vilfan⁴⁹⁹ »zagovarjal stališče, da človekove pravice ne morejo biti samo individualne, temveč da morajo biti priznane tudi kot kolektivne. Trdil je, da

⁴⁹⁵ **Igor Torkar**, pravo ime Boris Fakin (1913–2004), kemik in književnik, rojen v Ljubljani, leta 1941 diplomiral iz kemije na Tehnični fakulteti v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je bil odpeljan v ta-borišče Dachau, leta 1949, ko je bil direktor Direkcije za kemično industrijo, je bil na »dachauskem procesu« obsojen na 12 let zapora. V letu 1952 je bil pogojno izpuščen. Od leta 1954 je predaval na Akademiji za likovno umetnost, od leta 1965 kot izredni profesor. (Osebnosti, M–Ž, str. 1191–1192.)

⁴⁹⁶ **Dr. Cene Logar** (1913–1995), filozof, rojen v Horjulu, leta 1936 je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, leta 1937 pa doktoriral. Med 2. svetovno vojno se je vključil v NOG (med drugim je bil načelnik propagandnega oddelka pri slovenskem glavnem štabu in urednik časopisov Ljudska pra-vica ter Slovenski poročevalec). Po vojni je bil zaradi informbiroja več let zaprt na Golem otoku. Po vrnitvi se je upokojil z nazivom redni prof. za filozofijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. (ES, knjiga 6. Ljubljana 1992, str. 310.)

⁴⁹⁷ SI AS 2072, Silvo Grgič, t. e. 2, gradivo Teodorja Tominška, Spomini sodnika.

⁴⁹⁸ Od 58 držav članic OZN je za sprejetje deklaracije glasovalo 48 držav, 2 se glasovanja nista udele-žili (Honduras in Jemen), 8 pa se jih vzdržalo (Belorusija, Češkoslovaška, Jugoslavija, Južna Afrika, Poljska, Savdska Arabija, Sovjetska zveza in Ukrajina). Glej Petra Roter: Organizacija Združenih narodov in varstvo človekovih pravic. V: Teorija in praksa, 2016, št. 3, str. 714.

⁴⁹⁹ **Joža Vilfan** (1908–1987), pravnik, politik in diplomat, rojen v Trstu, sin politika in pravnika Jo-sipa Valfana, pravo študiral v Rimu, na Dunaju in v Ljubljani, leta 1933 je promoviral, potem pa se je strokovno izpopolnjeval v Parizu, kjer se je leta 1934 včlanil v KP. Po vrnitvi je deloval kot odvetnik v Kranju. Maja 1941 so ga Nemci izselili v Srbijo, od koder se je vrnil leta 1942. Marca 1943 ga je vodstvo NOG poslalo na Primorsko, kjer je imel pomembno vlogo v OF in v organih nastajajoče nove oblasti. Po koncu vojne, v letih 1945–1946, je bil zvezni javni tožilec, potem je opravljal številne funkcije na ministrstvu za zunanje zadeve, med drugim kot veleposlanik v Indiji in Burmi, pomočnik zunanjega ministra, podpredsednik Izvršnega sveta SRS itd. Objavil je številne članke o manjšinskih in mejnih vprašanjih, o raznih vprašanjih zunanje in notranje politike itd. (Slovenska biografija.)

*so individualne človekove pravice izum kapitalističnega sveta, medtem ko je dodana vrednost socialističnega sveta med drugim ravno v zagotavljanju kolektivnih človekovih pravic».*⁵⁰⁰

V petdesetih letih se je jugoslovanska kaznovalna zakonodaja ponovno približala tradiciji evropskega celinskega prava in se začela odmikati od sovjetskih vzorov. Prav zato se bomo nekoliko dlje zadržali pri četrtem plenumu CK KPJ, ki je potekal v začetku junija 1951. Predsedoval je vodja države in partije Josip Broz - Tito. Prvi referat, ki ga je podal Aleksander Ranković, je bil posvečen sodstvu. Predsedujoči Tito je v uvodnih besedah posebej poudaril: *»Torej moramo razčistiti z ostanki iz Sovjetske prakse, to je iz prakse VKPb⁵⁰¹ in Informbiroja, ker so se ostanki take prakse pokazali in že pripeljali do določenih posledic – do tega, da se je ljudem onemogočalo svobodno diskutiranje o posameznih vprašanjih, ki jim niso bila jasna /.../. Referat tovariša Rankovića je zelo pomemben za splošni razvoj naše socialistične države, za razvoj naše socialistične zakonodaje in sodstva. Sodstvo je pri nas mlado, ustvarjalo se je v začetku osvobodilne borbe. In razumljivo je, da je v času nečloveških naporov izgradnje socializma v naši državi in borbe proti ostankom kapitalizma nujno prihajalo do različnih nepravilnih razumevanj sodstva. Pogosto se je namreč dogajalo, da je bilo sodstvo razumljeno le kot instrument onemogočanja razrednega sovražnika, zaradi česar se je pogosto napačno uporabljalo tudi proti poštenim državljanom /.../.«*⁵⁰²

Nato je Ranković spregovoril *»o nadaljnji krepitvi pravosodja in zakonitosti«*. Poudaril je, da problem pravosodja ni v iskanju novih načel, temveč v njegovem usklajevanju z gibanjem celotnega družbenega življenja v smeri nadaljnje izgradnje socialistične demokracije. Vzpostaviti je treba tako organizacijo pravosodja, ki bo utrdila in v polnosti omogočila pravice državljanov ter preprečila omejitve, ki niso v skladu z zdajšnjo stopnjo družbenega razvoja, ki bo utrdila zakonitost ter odločno preprečevala pojave kakršnekoli samovolje in nezakonitih postopkov. Taki pojavi naj ne bi bili samo posledica očitnega nepoznavanja zakonov in nerazumevanja vloge pravosodja, ampak tudi odraz zelo nizke politične ravni sodnikov, ki so take sodbe izrekli. Sodišča naj bi se velikokrat zadovoljila s poročili upravnih organov in priznanjem obtoženega ter si niso prizadevala najti materialne resnice. V velikem številu primerov naj bi sodišče sprejelo dejansko stanje, navedeno v obtožnici, ne da bi upoštevalo nasprotno dokaze. Obramba naj bi se podcenjevala, nekatera sodišča pa izrekala kazni, ki v zakonih niso bile predvidene.⁵⁰³ Te napake pa naj ne bi bile

⁵⁰⁰ Boštjan Udovič: Vodili smo bitko za uresničenje našega načrta ...: Prispevek slovenskih stalnih predstavnikov OZN. V: Teorija in praksa, 2016, št. 3, str. 763–764.

⁵⁰¹ VKP(b) – Vsesoyuznaya Kommunističeskaya Partiya (bolshevikov) /Vsevezna komunistična stranka (boljševikov)/.

⁵⁰² Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948–1952, Četrti plenum Centralnog komiteja KPJ 3.–4. 6. 1951. Beograd 1985, str. 507–508 (odslej Četrti plenum CK KPJ).

⁵⁰³ Četrti plenum CK KPJ, povzeto po str. 508–516.

*»le izraz oportunitizma in neiznajdljivosti sodišč, ampak zelo pogosto posledica močnega pritiska lokalnih upravnih organov in partijskih organov, ki kršijo neodvisnost sodišč in spreminjajo sodnike v svoj tehnični aparat.«*⁵⁰⁴ Ranković je tudi ugotavljal, da na obstoječe stanje v sodstvu vplivajo še nepravilni odnosi, ki jih imajo do njega drugi državni in politični organi, zlasti ljudski odbori, tožilstva, sodne uprave in lokalni politični organi. Predvsem ljudski odbori, ki so volili in razreševali sodnike, naj bi vlogo sodišč večkrat nepravilno razumeli. Nadzor nad delom sodišč naj bi zato imeli višji sodni organi.⁵⁰⁵ V nadaljevanju je povedal še: *»Za pravilno oceno stanja našega sodstva se mora vzeti v obzir tudi njegova personalna sestava. V začetku 1951 je bilo na vseh naših sodiščih 1322 stalnih sodnikov. Največje število pravno izobraženih je v Črni gori, v Sloveniji je od 144 sodnikov le 20 brez pravne izobrazbe, v Bosni in Hercegovini pa je od 184 sodnikov 110 takih, ki nimajo pravne izobrazbe /.../. V pogledu zasedbe sodišč z novimi sodniki obstajajo težave. Plače sodnikov so pod povprečjem drugih strokovnjakov, celo od pravnikov, zaposlenih v upravi /.../. Tako stanje je v prvi vrsti posledica premajhne skrbi pristojnih organov Ministrstva za pravosodje. Za okrepitev vloge in pomena pravosodja in zakonitosti bo treba vse te pomanjkljivosti odpraviti /.../. Sodišče mora postati temeljni organ za izvedbo preiskave in okrepiti vlogo okrožnih in vrhovnih sodišč /.../. Nadzor nad delom sodišč je treba prenesti na vrhovna sodišča in le-ta narediti elastičnejša, iniciativnejša in ustvarjalnejša v izvrševanju pravosodja /.../. Po odstranitvi protiljudskih in koruptivnih elementov iz odvetniških vrst je naše odvetništvo maloštevilno, zapostavljeno in ima malo avtoritete. Ena od slabosti odvetništva je, da se nekateri advokati premalo zavzemajo za svoje stranke in to tudi v primeru, če imajo prav, druga slabost pa je, da se posamezni advokati politično solidarizirajo s sovražno držo svojih klientov. Partija in drugi državni organi morajo pomagati advokaturi, da se čim prej otrese teh slabosti in zavzame odgovarjajoče mesto v naši družbeni in državni ureditvi. V tem smislu bi bilo treba spodbujati izpopolnitev odvetniške stroke z mlajšimi kadri, ki so se izobraževali v duhu našega novega prava in zakonitosti, razvijati iniciativnost in politično zavest advokatov, okrepiti same organizacije advokatov in njihovo odgovornost do dela. Vse te ukrepe bi bilo treba podvzeti, da bi okrepili advokaturo in njeno vlogo /.../. V vrsti ukrepov, ki imajo za cilj krepitev pravosodja in zakonitosti se postavlja vprašanje širitve sodne pristojnosti in sodnih garancij glede na nezakonite akte uprave /.../. Proučiti je treba tudi delo in napake organov državne uprave pri uporabi administrativnih kazni. Tudi tu so opažene določene napake, znatno število nezakonitih rešitev, pretirano visoke kazni in zatekanje k prisili.«*⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ Četrty plenum CK KPJ, str. 516.

⁵⁰⁵ Četrty plenum CK KPJ, povzeto po str. 516–525.

⁵⁰⁶ Četrty plenum CK KPJ, str. 529–539.

V razpravi, ki je sledila, se je med številnimi drugimi oglasil tudi Edvard Kardelj. Navajamo le nekaj najpomembnejših poudarkov njegove razprave:⁵⁰⁷ »*Do zdaj smo bili pristaši grobega političnega nasilja, zdaj pa smo napravili pravi preobrat v pravu /.../. Do zdaj smo imeli težišče na javnem tožilcu. Mi smo to mehanično prevzeli od Rusov. To je institucija ki, kolikor vem, ne obstaja nikjer na svetu /.../. Ta organ ni nič drugega kot organ NKVD,*⁵⁰⁸ *v resnici isti organ kot ministrstvo za notranje zadeve. To praktično pomeni, da ima vlada popolno kontrolo nad zakonitostjo, nad uporabo zakona /.../. Že danes lahko težišče /.../ prenesemo na vrhovna sodišča /.../. Tu pa se postavlja vprašanje kadrov /.../. Če na njih prenesemo tako veliko odgovornost, potem morajo biti strokovno in politično močna /.../. Ko govorimo o neodvisnosti sodišč, ne govorimo o neki administrativni neodvisnosti /.../. Sodišče mora delati na osnovi zakonov, a tudi na splošni liniji partijske politike. To je osnovna naloga vrhovnih sodišč /.../. Oni bodo vodili in dajali politične smernice okrožnim in okrajnim sodiščem v večji meri kot do sedaj. S sovražniki se bodo še bolj borili kot do sedaj, istočasno pa bodo tudi pravični. Za tako delo je treba vrhovna sodišča pripraviti. Zato bi morali imeti taka vrhovna sodišča, v katerih bi bili tudi člani CK /.../. Mi bomo kot politični faktor še vedno vplivali na naša sodišča /.../. Bili bi iluzionisti in frazerji, če bi rekli, da želimo povsem neodvisna sodišča, a moramo preprečiti, da bo vsak lokalni organ lahko vplival na njih, kakor se mu bo zahotelo /.../. Mislim, da nam je vsem jasno, da tu ne gre za tisto formalno buržoazno neodvisnost sodstva, ki niti ni obstajala /.../. Če bi govorili o takšni neodvisnosti sodišča, da le-to postane neodvisno od nas, potem bi postalo odvisno od reakcije in drugih sovražnikov /.../«.* Potem je spregovoril še o odvetništvu: »*Kar zadeva advokature mislim, da je tu predvsem stvar kadrov. Najprej moramo razmisliti, kje bomo dobili kadre, a v advokature jih ne smemo spuščati stihijsko /.../. Mislim da ne bi smeli dovoliti advokatskim zbornicam, da sprejemajo vsakogar, temveč bi morali razmisliti o tem, da advokate na nek način izbiramo kot sodnike /.../. Če ne bomo dosegli kvalitete kadrov v advokaturi, jo bomo morali nekega dne razpustiti. Zdaj je celotna dejavnost advokature naperjena proti nam.*«⁵⁰⁹

Ob koncu razprave o pravosodju je Tito dodal še nekaj misli: »*/.../ Zahtevamo kvalitetno izboljšanje sodnikov, ker ta kvaliteta ni bila na visokem nivoju in ni šla v korak z našim razvojem /.../. Neprestan boj z napakami organov oblasti je prav tako važen kot neprestan boj proti razrednemu sovražniku /.../ Mi moramo tiste, ki so naredili kakšno večjo napako, kaznovati. Ampak moramo se zavedati, da mi nosimo odgovornost in da smo tudi mi krivi /.../. Naše sodstvo je torej treba kvalitativno dvigniti in ga usposobiti, tako da bo čim*

⁵⁰⁷ Četrty plenum CK KPJ, str. 567.

⁵⁰⁸ Ljudski komisariat za notranje zadeve je bil sovjetska varnostno-obveščevalna služba od leta 1922.

⁵⁰⁹ Četrty plenum CK KPJ, str. 562–567.

bolj natančno spoznalo linijo naše partije in da bo imelo jasno stališče do vseh vprašanj /.../. Prepričan sem, da bo – če bo brala to resolucijo – vsa reakcija, doma in v tujini, zavpila, da smo to naredili pod pritiskom Američanov itd., da bi se jim prikupili in bi tako nekaj dobili. Vendar pa bomo istočasno rekli, tudi v člankih, da se naši reakciji, tako doma kot v tujini, ni treba preveč veseliti oziroma pričakovati, da bomo morda ublažili svoja stališča v odnosu do tistih, ki delujejo proti socialistični Jugoslaviji in proti našemu socializmu. V tem pogledu moramo biti še bolj budni. Oni so kot kol v kolesu in mi moramo ta kol odstraniti /.../«.⁵¹⁰

Ob koncu drugega dne zasedanja je plenum sprejel predlog resolucije četrtega plenuma CK KPJ o nadaljnji krepitvi pravosodja in zakonitosti, ki so jo na Titov predlog sestavili Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić,⁵¹¹ Miloš Minić,⁵¹² Josip Hrnčević⁵¹³ in Veljko Vlahović.^{514, 515} Prvi del resolucije povzema napake dotedanjenega delovanja jugoslovanskega sodstva na podlagi Rankovićevega referata in razprave, ki mu je sledila, drugi del pa predlaga ukrepe za njihovo odpravo, in sicer: doseči popolno sodelovanje partijskih organizacij, državnih organov in institucij ter družbenih organizacij pri nadaljnji krepitvi ljudskih sodišč in pri utrjevanju socialistične zako-

⁵¹⁰ Četrti plenum CK KPJ, str. 568–572.

⁵¹¹ **Vladimir Bakarić** (1912–1983), hrvaški pravnik in politik, je leta 1937 končal Pravno fakulteto v Zagrebu. Od leta 1933 je bil član KPJ, od leta 1940 član CK KP Hrvaške. Dejavno je sodeloval v NOG, po vojni pa je bil več desetletij vodilni hrvaški politik in bližnji sodelavec Josipa Broza - Tita. Opravljal je številne pomembne funkcije v političnih in oblastnih organih na republiški in zvezni ravni. V začetku sedemdesetih let je v boju med liberalnimi in konservativnimi silami v hrvaški partiji stopil na konservativno stran in sodeloval pri oblikovanju leta 1974 sprejete Ustave SFRJ. (Bakarić Vladimir /dostopno na: Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5351/>, 24. 2. 2017.)

⁵¹² **Miloš Minić** (1914–2003), srbski pravnik in politik, rojen v vasi Preljina pri Čačku, leta 1938 končal Pravno fakulteto v Beogradu, član KPJ od 1936, opravljal pomembne funkcije v partiji in NOG. Po vojni je bil med drugim javni tožilec Srbije in zastopnik vojaškega tožilca JLA (od marca 1945 do 1950), predsednik Planske komisije LR Srbije, član srbske in zvezne vlade, predsednik srbske skupščine, podpredsednik zveznega izvršnega sveta, zvezni sekretar za zunanje zadeve, član Predsedstva CK ZKJ in Sveta federacije. (Miloš Minić (1914–2003) /dostopno na: <http://www.riznicasrpska.net/istorija/index.php?topic=102.0/>, 24. 2. 2017.)

⁵¹³ **Josip Hrnčević** (1901–1994), hrvaški pravnik in politik, rojen v Obrovnici pri Bjelovarju. Študij prava je končal leta 1927 v Zagrebu, potem pa deloval kot sodnik v različnih krajih. V KPJ se je včlanil leta 1933, med 2. svetovno vojno sodeloval v NOG. Po vojni je bil med drugim javni tožilec FLRJ (1946–1951), predsednik Zveznega vrhovnega sodišča (1951–1959), sekretar Zveznega izvršnega sveta za pravosodje (1959–1963), predsednik hrvaškega ustavnega sodišča (1963–1967). (Hrnčević Josip /dostopno na: Hrvatska enciklopedija <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26362/>, 24. 2. 2017.)

⁵¹⁴ **Velimir Veljko Vlahović** (1914–1975), črnogorski politik, rojen v Trmanjah pri Kolašinu, študiral strojništvo v Beogradu, Pragi, Parizu in Moskvi, kjer je diplomiral. Dejavni je bil v SKOJ in KPJ. Leta 1937 se je pridružil mednarodnim brigadam, ki so se bojevale v španski državljanski vojni. Od jeseni 1939 je bival v Moskvi kot jugoslovanski predstavnik v Komunistični mladinski internacionali in Kominterni. Po vrnitvi v Jugoslavijo ob koncu leta 1944 je bil načelnik Uprave za agitacijo in propagando pri CK KPJ. Po koncu vojne je opravljal številne pomembne funkcije v oblastnih in političnih organih, v obdobju 1951–1952 je bil pomočnik ministra za zunanje zadeve. (Veljko Vlahović /dostopno na: Wikipedia, https://sh.wikipedia.org/wiki/Veljko_Vlahovi%C4%87/, 15. 3. 2017.)

⁵¹⁵ Četrti plenum CK KPJ, str. 544.

France Hočever

nitosti na vseh področjih; kadrovsko okrepiti sodišča; izboljšati materialni položaj sodnikov in pogojev dela sodišč; razširiti delokrog okrožnih sodišč, ki naj bi postala prvoinstanjska sodišča za vse pomembnejše primere; prenesti preiskovanje kaznivih dejanj in nadzor zakonitosti določenih aktov organov državne uprave v pristojnost sodišč in osredotočiti delo javnega tožilstva na zastopanje obtožbe v kazenskih zadevah ter zastopanje javnega interesa v sporih in drugih zadevah pred sodišči in organi državne uprave; hitreje nadaljevati izdelavo sodne zakonodaje; nameniti večjo pozornost advokaturi in končno prek partijskih in množičnih organizacij omogočiti pravilno tolmačenje in izvajanje te resolucije.⁵¹⁶

Kmalu po koncu plenuma, 7. junija 1951, je predsednik slovenskega vrhovnega sodišča, dr. Teodor Tominšek, predlagal republiški skupščini razrešitev vseh vrhovnih sodnikov. Že naslednji dan je bil za novega predsednika izvoljen dotedanji javni tožilec dr. France Hočever,⁵¹⁷ vseh osem dotedanjih sodnikov in osem novih.⁵¹⁸

Šele pol leta pozneje, januarja 1952,⁵¹⁹ je o sodstvu in advokaturi razpravljal slovenski partijski vrh na sedmem razširjenem plenarnem zasedanju CK KPS, ki je analiziral politični položaj v Sloveniji. Spregovorila sta novi predsednik vrhovnega sodišča in Edvard Kardelj. Ta je bil zelo neposreden: »/.../ *Ko smo postavili naloge*

⁵¹⁶ Četrty plenum CK KPJ, povzeto po str. 634–637.

⁵¹⁷ **France Hočever** (1913–1992), pravnik in diplomat, rojen v Ljubljani, leta 1937 je promoviral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Leta 1932 se je včlanil v KPJ, med drugo svetovno vojno pa je bil dejaven v OF in v partizanskem gibanju. Leta 1942 so ga internirali Italijani, po kapitulaciji Italije pa je bil eden od organizatorjev prekomorskih brigad. Po vojni je delal v diplomatski službi, bil pa je tudi republiški javni tožilec (1949–1951), predsednik Vrhovnega sodišča LRS (1951–1957) in zvezni javni tožilec (1963–1967), podpredsednik slovenskega izvršnega sveta (1967–1972), predsednik univerzitetnega sveta ljubljanske univerze in član republiških vodstev družbenopolitičnih organizacij. (ES, knjiga 4. Ljubljana 1990, str. 35–36.)

⁵¹⁸ Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 67.

⁵¹⁹ Sedmo razširjeno plenarno zasedanje CK KPS je bilo 26. in 27. januarja 1952.

za naše sodstvo in ko smo mu v vsakem oziru dvignili avtoriteto, smo istočasno smatrali, da ga je treba tudi kadrovsko izpremeniti. Če ga (ne) bomo kadrovsko spremenili in okrepili, potem dajemo avtoriteto in dvigamo vlogo nečemu, kar nam je pravzaprav tuje in kar bi se nam med nogami vrtelo in nas oviralo, da bi šli naprej. Zdi se mi, da smo v tem oziru zamudili in da nam dejansko sodišča že začenjajo delati napoto v naši akciji. V sodstvu imamo sicer veliko poštenih ljudi, ki nas pa ne razumejo in ki ne znajo izvajati nalog tako, kakor jim jih danes postavlja socialistična praksa in potrebe nadaljnjega razvoja revolucije. Toda to ni nobena tolažba za nas, če je situacija taka. Omahljivci so mogoči samo tam, kjer primanjkuje neko jedro. Saj ni treba vreči teh ljudi na cesto, toda jedro moramo ostvariti pri sodstvu. Če bi imeli samo dobre predsednike okrožnih sodišč, pa vsaj še enega dobrega sodnika v okrožnem sodišču in da bi vsak senat bil sestavljen tako, da bi imel neko čvrsto revolucionarno jedro, pa bi tudi omahljivci šli za tem jedrom in bi tudi ti ljudje začeli izpreminjati svoje pojmovanje. Mi smo rekli odprto in jasno, če hočemo več reda, več zakonitosti, več širine in demokracije vnesti v naše socialistično javno življenje, potem je neobhodno potrebno, da bodo kadri po naših sodiščih take vrste kadri, kakor so v UDB. Mislim taki kadri, ki so na enak način krepko povezani z našim revolucionarnim sistemom, kot so naši kadri v UDB. Nesmiselno je pričakovati, da bomo imeli več reda v našem sistemu in več zakonitosti, če bo slab aparat imel kontrolo nad politično močnejšim in bolj zdravim aparatom. S sodišči smo hoteli doseči samo to, da tisto samovoljo, ki lahko nastane zaradi koncentracije oblasti na eni organizaciji ali pa na enem centru, razbijemo s tem, da imamo tudi močna sodišča, toda ta sodišča morajo biti res močna in res naša, ravno tako kot je naša UDB. Zato mislim, da bi bil vsak oportunist na tej liniji izredno nevaren. Nepravilno je seveda tisto, kar so svoj čas delali naši okrajni komiteji, da so pošiljali sodnikom listke in predpisovali, na koliko let naj koga obsodijo, da izvrše konfiskacijo imovine itd., ker je bilo tisto sodišče pravzaprav samo nek organ okrajnega komiteja. To res nima smisla, prav tako pa nima smisla, da gre sodišče s svojimi sodbami popolnoma navskriž s potrebami zdrave revolucionarne zakonitosti. Tovariši bi vedeli gotovo povedati iz svoje prakse, da nam zadnja leta zlasti močno raste kriminal. Tudi to je samo ena stran splošnega gibanja reakcije, ker je tudi kriminal konec koncev političen pojav. Sodbe pa so majhne. Ljudje kradejo milijone in za par milijonov dobijo po tri ali štiri leta zapore. To je nemogoča stvar. Če se hočemo boriti proti takim političnim pojavom, potem moramo doseči, da bo sodišče v službi naše splošne politike. Z eno besedo povedano, zdi se mi, da je treba neprestano čistiti sodišča vseh tistih ljudi, ki ne zadovoljujejo, pri čemer ne mislim predlagati kampanje, da bi že jutri pričeli s komisijskimi preiskavami in postaviti sodišča na glavo, ampak mislim tu na proces neprestanega čiščenja in neprestanega izpopolnjevanja sodišč z novimi ljudmi, ki so krepko povezani z nami, ki razumejo in ki so tudi pripravljeni razumeti našo politiko in naše probleme.

Advokatura! Tudi to je po mojem mnenju zelo resno vprašanje, vendar se mi samo pritožujemo nad advokati. Mi pa tako institucijo rabimo in ne moremo biti brez advokature. Kaj sledi iz tega? Iz tega sledi, da mora advokatura postati naša in je treba pogledati, na kakšen način lahko postane advokatura naša. Ena pot je ta, da se spričo današnjih razmer aktiviziramo v komorah. Druga stvar je, da končno vendarle začnemo planirati tudi advokatske kadre. Saj advokatura ni privatna profesija. Mi se moramo osvoboditi takšnega tolmačenja advokature. Advokatura je prav tako javna služba, kakor sodnik ali pa miličnik ali kak drug organ. Začeti moramo naše ljudi postavljati za advokate. Nikjer ni rečeno, da mora imeti advokat univerzo. Mi lahko advokate postavljamo tudi brez fakultete. Mislim, da je politična ozdravitev advokature neobhodno potrebna. Izberimo nekaj komunistov, ki bodo šli v advokaturo. Faliranih študentov pa imamo tudi dosti, ki bi jih lahko dali v advokaturo, mislim, takih predvojnih študentov /.../«.⁵²⁰

O pravosodju je nekoliko več povedal samo še novi predsednik vrhovnega sodišča France Hočvar. Iz njegovih besed nedvomno lahko razberemo nezadovoljstvo z delom sodnikov, ki so se izobraževali in usposabljali v obdobju prve Jugoslavije. Ugotavljal je, da večinoma sicer niso sovražno razpoloženi do nove oblasti, da pa jih pri njihovem delu zelo ovira nerazumevanje zahtev socialističnega družbenega reda: »/.../ Vendar pa imamo v ogromnem delu opraviti s kadrom, ki nam je tuje vzgojen, ki je poln starega pojmovanja in stare miselnosti in ki ima svoje korenine v preteklosti /.../. Mislim, da tudi dosedanje prizadevanje, ki je šlo za tem, da bi čim več partijskega kadra dobili v sodni aparat vsaj v naši republiki niso rodila zaželenega uspeha, čeprav nočem reči, da bi se ne dalo več doseči, kot se je dejansko doseglo. Postavlja se vprašanje prevzgoje tega kadra, ki je osebno pošten, ki hoče biti lojalen, ki pa je bil vzgojen v nam tujem pojmovanju /.../. Skratka mislim, da je kritika sodišč zelo delikatno področje in da je treba vedno pri kritiziranju sodišč voditi računa o cilju, ki ga kritika zasleduje. Nam gre za kritiko, ampak za kritiko, ki bo sodišču pomagala pri razvoju in pri dosegu za pravilno vlogo v družbi /.../. Nadaljnje vprašanje je vprašanje odvetnikov. Mislim, da je to vprašanje mnogo kočljivejše, ker po osvoboditvi nismo imeli med odvetniki naših ljudi /.../. Šele v zadnjem času je deloma začel pritekati med advokate naš kader, toda zaenkrat je še tako malenkosten, da še ne more spremeniti slike celotne advokature v naši republiki /.../. Priznavam, da je med odvetniki zelo pisana družba, ne moremo pa reči, da lahko vse pomеčemo v en koš, kar se mnogokrat dela. S spretno roko in pravilnim odnosom, bi lahko marsikaterega odvetnika usmerili na pravilno, pozitivno pot, če bi ga znali odlučiti iz grupe nam sovražnih elementov /.../«⁵²¹

⁵²⁰ AS 1800, GO AFŽS, škatla 19, Zapisnik VII. razširjenega plenarnega zasedanja, str. 3–4.

⁵²¹ SI AS 1589, CK ZKS, škatla 1, Zapisnik VII. razširjenega plenarnega zasedanja, str. 25–27.

Iz zgoraj navedenih govorov je več kot jasno, kakšen položaj je imelo sodstvo v novem družbenem redu in kako si je oblast predstavljala njegovo neodvisnost. V Sloveniji je nalogo »prevzgoje« sodnikov prevzelo Ministrstvo za pravosodje LRS. Za ta namen je organiziralo t. i. sektorske konference s predsedniki sodišč, ki so jim prisostvovali tudi javni tožilci, sekretarji partijskih celic na sodiščih, lokalni partijski sekretarji, pripadniki Ozne oziroma UDV. Potekale naj bi še v drugi polovici petdesetih let.⁵²² Sodniki – člani KP oziroma ZK – pa so bili seveda deležni politične vzgoje tudi na partijskih sestankih in konferencah.⁵²³ Ministrstvo za pravosodje je prav tako izdelalo »strokovno« oceno posameznega sodnika, ki je temeljila na podlagi sodnih spisov, mnenja predsednika sodišča in mnenja predsednika nadrejenega sodišča, politične kakovosti sodnikov pa so ugotavljali pristojni okrajni partijski komiteji. Pri ocenjevanju sodnikov je ministrstvo za pravosodje tesno sodelovalo z odsekom za kadre pri CK KPS.⁵²⁴ Zaradi zmanjšane pristojnosti javnih tožilcev po uveljavitvi novega Zakonika o kazenskem postopku v letu 1954 sta bili »pravovernost« in lojalnost sodnikov še bolj nujni.⁵²⁵ Po podatkih za to leto je bila skoraj polovica sodnikov na slovenskih sodiščih (49 %) članov ZKJ, še več komunistov pa je bilo med sodniki porotniki, saj se pri njih ni bilo treba ozirati na strokovne sposobnosti, pa tudi sicer sodniki pravzaprav niso bili neodvisni, saj so morali pravna pravila usklajevati z zahtevami partije in razvojem socialistične družbe.⁵²⁶

Britanski veleposlanik v Beogradu je z zanimanjem spremljal spremembe v jugoslovanskem pravosodju. Oktobra 1954, po sprejetju novega kazenskega zakona v juliju 1954, je o tem poročal zunanjemu ministrstvu v London. Nazorno je predstavil zadrege jugoslovanskega političnega vodstva, s katerimi se je srečevalo po spremembah kazenske zakonodaje. Pismo, ki ga je napisal 23. oktobra 1954 in ga naslovil na »južni oddelek« britanskega zunanjega ministrstva, omogoča tudi vpogled v mišljenje zunanjega opazovalca z »zahoda« in ga objavljamo skoraj v celoti:

»Spomnite se, da je Maršal Tito v svojem govoru v Trebinjah, ki je bil v pisni obliki poslan v pismu 1011/67/54 8. oktobra, okaral določene odvetnike in sodnike, ker niso uspešno delili pravice po socialističnih načelih.

2. Pravniški poklic je bil dodatno na tapeti med prvim Kongresom juristov Jugoslavije, ki je potekal v Beogradu v prvem tednu oktobra. Sledeči izsek Vladimira Simića v 'Borbi' izstopa med maso nejasnih komentarjev na Kongresu in povzame bistvo stališča, ki ga začenjajo zavzemati oblasti: 'Potrebno je, da

⁵²² Lovro Šturm: Omejitev oblasti, Ustavna izhodišča javnega prava. Ljubljana 1998, str. 266.

⁵²³ Lovro Šturm: Omejitev oblasti, Ustavna izhodišča javnega prava. Ljubljana 1998, str. 267.

⁵²⁴ Roman Ferjančič, Lovro Šturm: Brezpravje: slovensko pravosodje po letu 1945. Nova revija, Ljubljana 1998, str. 24–26.

⁵²⁵ Kot je bilo že omenjeno, je leta 1951 predsednika slovenskega vrhovnega sodišča zamenjal dotedanji javni tožilec dr. France Hočevár, predsednika zveznega vrhovnega sodišča pa dotedanji zvezni javni tožilec Josip Hrnčević.

⁵²⁶ Roman Ferjančič, Lovro Šturm: Brezpravje: slovensko pravosodje po letu 1945. Ljubljana 1998, str. 57–63.

odvetniki socialni in politični sistem sprejmejo zavestno. V režimu političnega liberalizma in ekonomskega individualizma je bila vloga zakona in odvetnikov v svojem bistvu odvisna od interpretacije, znanstvenega prakticisma in brezoblične ter pasivne dejavnosti, ki se je povsem podrejala takšnemu socialnemu in političnemu sistemu ter načelu spoštovanja zakona v takšnem sistemu. Ta vloga se v sistemu socialističnega razvoja bistveno spremeni. Postane aktivna, zavestna in z dobršno mero subjektivnih dejavnosti znotraj ustvarjalnega dela za boljše in bolj zadovoljno življenje ljudskih množic. To načelo spoštovanja zakona sploh ne more biti doseženo brez razširjene socialistične demokracije in stalne krepitve političnih in socialnih sistemov. Socialistične demokracije ni moč doseči le s formalnim upoštevanjem zakona, ki je nazadnje le začasnega značaja, temveč s spoštovanjem zakona v socializmu, s katerim je povezana vse večja krepitev socialistične demokracije in povečanje zavesti meščanov v družbi, brez izkoriščanja, brez privilegijev, neenakosti in arbitrarnosti vsakršne samovolje.'

3. Ne zdi se nam, da te direktive in napadi na pravniško stroko izhajajo iz kakršnekoli namerne in zavestne želje po vrnitvi na sovjetski sistem sodstva, ki je v tej državi obstajal pred Zakonom o o upravnem sporu, ki je bil uveljavljen marca 1952 (naš dopis št. 109 iz 27. novembra 1952) in zakonom, ki je bil uveljavljen januarja 1954 ter je reformiral kazenski postopek (naš dopis št. 27 iz 6. marca). Pač pa menimo, da predstavljajo ad hoc poizkus, da bi odpravili nekaj najbolj nerodnih in nepričakovanih posledic bolj liberalne in manj centralizirane strategije, ki jo je uradno potrdila ustava iz leta 1953. Na primer, ko so reformirali kazensko pravo v iskreni veri v napačnost prejšnjega, sovjetskega sistema, so oblasti odkrile, da je nepristranski in nepristransko izvrševan zakon pogosto pripeljal do nelagodja gorečih podpornikov režima na sodiščih. Partizani so denimo izgubljali primere zoper nazadnjake, buržoazijo pa so oproščali kazenskih obtožb. Poleg tega je decentralizacijska politika zakonu močno zvišala pomembnost. Če je pred tem režim s svojimi podporniki dosegal cilje s pomočjo administrativnih dekretov, bodo zdaj največkrat morali uporabljati zakon /.../.

4. Vse to je oblast doletelo kot neprijeten stranski produkt njihovih reform. Še bolj neprijetno je moralo biti za partijske voditelje širom države, ki so bili vaje- ni, da je bilo po njihovo; brez dvoma so se glasno pritoževali Beogradu. Kaj naj bi oblast naredila? Niso mogli razglasiti, da je bila nova politika napaka; da je imela Rusija prav in da se komunizem ter pravičnost nista ujela. Če sta ukinitev vladanja z dekreti in nepristransko uporabljani pravični zakoni povzročala nevzdržne rezultate in če zakoni niso mogli biti spremenjeni, je bila edina možnost spremeniti izvajanje zakonov. Na kratko, z ustrezno indoktrinacijo odvetnikov in sodnikov so hoteli zagotoviti, da bi novi zakoni in nova načela upravljanja nasploh zagotovili enake rezultate kot prej. Prav to, kakor se zdi, je trenuten namen oblasti.

5. Kot smo rekli, tega razvoja ne vidimo kot namernega vračanja k sovjetski praksi, niti ne mislimo, da ima kakršnokoli povezavo z boljšimi odnosi, ki so se vzpostavili med Beogradom in Moskvo. Zdi se nam, kot da je to nadaljnji primer težave, ki si jo je režim nakopal. Težave z iskanjem več svobode brez opuščanja nadzora nad državo, kakršnega je bil vajen, in brez katerega ne more ostati na oblasti.»⁵²⁷

Medtem ko je britanski veleposlanik leta 1952 v pismu svojemu zunanjemu ministru, predstavljenem v poglavju o kazenskem pravu, glede smeri, v katero bo potekala sprememba pravosodja v Jugoslaviji, še puščal odprte vse možnosti, pa je bilo britanskemu diplomatu, ki je služboval v Beogradu jeseni 1954, že povsem jasno, da obdobje, naklonjeno zahodni parlamentarni demokraciji, nikakor še ni nastopilo.

Kljub temu pa so bili storjeni prvi koraki k manj represivni kaznovalni politiki. Leta 1954 je bil ustanovljen tudi Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, kar je bila velika posebnost v socialističnih državah. Njegovi sodelavci so si, v okviru možnosti seveda, prizadevali za uveljavitev načel demokratične pravne države in varstva človekovih pravic, zlasti na področju kazenskega prava in sodstva.⁵²⁸ Možnosti za politične in ideološke zlorabe kaznovalnega prava pa sistemsko nikakor niso bile odpravljene.

Preživeli »politični obsojenci« so se počasi vračali na prostost. Tisti, ki so bili obsojeni na »Nagodetovem procesu«, so bili pogojno izpuščeni pred iztekom celotne kazni (z izjemo Vida Lajovica, ki je bil izpuščen že ob koncu 1948, in Bogdana Stareta, ki je kazen prestal do konca). Tudi obsojeni na »dachauskih procesih« so prišli na prostost predčasno, v letih 1950–1959 (bodisi so bili pomiloščeni bodisi pogojno izpuščeni), nekaterim so bile odpravljene tudi vse pravne posledice obsodbe. Kljub temu pa se niso mogli znebiti madeža »moralne obsodbe, da so bili agenti gestapa, vojni zločinci in špijoni zahodnih obveščevalnih služb«. Še leta po obsodbi so sicer »vlagali pritožbe, pisali prošnje, navajali nove priče in nove dokaze, da bi dosegli obnovo postopka. Toda vse je bilo zaman. Pravosodni organi so zavračali vse vloge z utemeljitvijo, da niso predložili novih dokazov, ki bi omogočili obnovo postopka«⁵²⁹ (izjema je bil le Jože Marčan, katerega sodbo je ljubljansko okrožno sodišče v obnovljenem sodnem postopku 14. 11. 1952 razveljavilo in zavrnilo obtožbo⁵³⁰), čeprav se je dvom o upravičenosti obsodb na »dachau-

⁵²⁷ TNA, Foreign Office (FO) 371/113201, WY 1641/4, Pismo britanskega veleposlanika v Londonu južnemu oddelku FO v London, 23. 10. 1954. Pismo ni podpisano z imenom in priimkom. V letu 1954 sta bila v Beogradu dva britanska veleposlanika, najprej Sir Ivo Mallet, nato pa ga je zamenjal Sir Frank Roberts.

⁵²⁸ Ljubo Bavcon: Petdeset let prizadevanj za spoštovanje človekovega dostojanstva, njegove svobode in pravic. V: Revija za kriminaliteto in kriminologijo, št. 3, Ljubljana 2004, str. 226.

⁵²⁹ Dachauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti). Ljubljana, 1990, str. 503 (odslej Dachauski procesi).

⁵³⁰ Dachauski procesi, str. 41.

skih procesih» pokazal dokaj kmalu. O krivdi obsojenih očitno ni bil prepričan niti organ, ki je izvedel preiskavo – UDV za Slovenijo. Po njenem naročilu je namreč major UDV Anton Debevec⁵³¹ - Zvone v obdobju med majem 1951 in januarjem 1952, ko je bila večina obsojenih še zaprta, izdelal analizo nekaterih primerov⁵³² ter v njej zelo konkretno navedel nepravilnosti v preiskavi in razloge za neutemeljenost obsodb.⁵³³ Verjetno ni bilo zgolj naključje, da je bil Debevec še istega leta obsojen na daljšo zaporno kazen zaradi domnevne zlorabe položaja in da je bil že po dveh letih izpuščen.

Obračunavanje s političnimi nasprotniki pa nikakor ni bilo končano. Nadaljevali so se tudi sodni in upravni postopki proti duhovnikom. Ob koncu petdesetih let je bilo še vedno več deset takšnih primerov na leto, njihovo število se je bistveno zmanjšalo šele v začetku šestdesetih let.⁵³⁴ Novo nevarnost pa so režimu začeli predstavljati razumniki, ki so se začeli združevati okoli posameznih revij. Leta 1958 je notranje ministrstvo v letnem poročilu zapisalo, »*da poglobitna nevarnost režimu ne grozi več 'od ostankov meščanskih strank', temveč zlasti od mlajših intelektualcev iz kroga sodelavcev ukinjenih revij.*«⁵³⁵ Politično vodstvo se je zaradi vse večje kritičnosti inteligenice čutilo čedalje bolj ogroženo in je odločno posegalo v njeno delovanje s cenzuro oziroma ukinjanjem revij in sodnimi postopki. Tako je bil slovenski sociolog, filozof in politik Jože Pučnik leta 1958 aretiran, ker naj bi s prispevki, objavljenimi predvsem v Reviji 57 (ukinjeni v letu 1958), širil sovražno propagando in spodbujal k rušenju ljudske oblasti. Marca 1959 je bil s sodbo Okrožnega sodišča v Ljubljani zaradi kaznivega dejanja »*združevanja zoper ljudstvo in državo*« in »*sovražne propagande*« obsojen na devet let strogega zapor. Sodba je bila potrjena na vrhovnem sodišču, kazen pa mu je bila pozneje z amnestijo zmanjšana za dve leti. Leta 1963 je bil pogojno izpuščen, a je bil izpust že leta 1964 zaradi novega suma kaznivega dejanja sovražne propagande preklican,

⁵³¹ **Anton Debevec** (1923–2002), gospodarstvenik, rojen v Ivanjem selu, leta 1941 končal Trgovsko akademijo v Ljubljani, med drugo svetovno vojno se je vključil v NOG, po koncu vojne pa je bil dodeljen UDV. Ob koncu štiridesetih let je vodil posebno skupino preiskovalcev »dachauskih procesov«, ki jo je UDV zadolžila za proučitev zaslišanj, obtožnic in sodnih postopkov. Po koncu analize v letu 1952 je bil Debevec aretiran in obsojen na 13 let zapor »zaradi zlorabe položaja v zvezi z nedovoljenimi deviznimi transakcijami«. Čez dve leti je bil izpuščen. Do 1962 je bil zaposlen v zunanji trgovini, nato pa je bil direktor Industrije usnja Vrhnika in za uspešno delo prejel tudi Kraigherjevo nagrado. (Osebnosti A–L, str. 184; Dušan Nečak: Dachauski procesi 1947–1949. V: Kronika, 2009, izredna številka, str. 541; V Ivanjem selu pri Cerknici se je rodil gospodarstvenik, Anton Debevec – Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru /dostopno na: <http://www.zgodovinsko-društvo-kovacic.si/node/1951/>, 26. 7. 2016.)

⁵³² Vlasta Kopača, Andreja Bohinca in Hildegarde Hahn.

⁵³³ Glej Dachauski procesi, str. 41 in 221–238.

⁵³⁴ Več o tem glej Tamara Griesser Pečar: Cerkev na zatožni klopi. Ljubljana 2005, str. 103; Mateja Režek: Ureditelj odnosov z rimskokatoliško cerkvijo. V: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2, Ljubljana 2006, str. 1050.

⁵³⁵ Aleš Gabrič, Intelektualci kot opozicija. V: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2. Ljubljana 2006, str. 1025–1026.

tokrat zaradi članka v Perspektivah. Po dveh letih je prišel na prostost, službe v Sloveniji pa ni mogel dobiti, zato se je izselil v tedanjo Zvezno republiko Nemčijo.⁵³⁶

V šestdesetih letih so postali glasnejši in vidnejši tudi tisti, ki so verjeli v nedolžnost »dachauskih« obsojencev. Posebno pozornost je vzbudila zahteva doma in v tujini poznanega profesorja Rudija Supka⁵³⁷ za revizijo postopka proti Ivanu Ranzingerju in Vekoslavu Figarju v začetku leta 1964. Sprožila je neprekinjeno dejavnost za popravilo krivic »dachauskim« obsojencem, ki je trajala še vse do osemdesetih let prejšnjega stoletja.⁵³⁸ Konec februarja 1964 se je Mitja Ribičič, član Izvršnega komiteja CK ZK Slovenije, po naročilu sekretarja CK ZK Slovenije Mihe Marinka⁵³⁹ pogovoril z Rudijem Supkom, ki pa svojega mnenja ni spremenil. Novembra 1965 je Vrhovno sodišče SRS izdalo informacijo o obsodbi Ranzingerja in Figarja. Menilo je, da za obnovo njunega sodnega procesa ni nobenih razlogov niti možnosti. Prizadeti pa niso odnehali.⁵⁴⁰ Verjetno so bile poleg 4. (brionskega) plenuma CK ZKJ, po katerem se je zgodila reorganizacija UDV,⁵⁴¹ tudi vse pogostejše pobude za razveljavitev in odpravo posledic procesov vzrok za to, da je major UDV Rado Škraba, ki je bil tudi eden od zasliševalcev na »dachauskih procesih«, izdelal obsežno in dotlej najcelovitejšo analizo teh procesov, datirano s 24. 2. 1968.⁵⁴²

V začetku aprila 1968, potem ko je bila na republiškem sekretariatu za notranje zadeve opravljena »revizija« arhivskega gradiva s procesov, je tedanji predsednik slo-

⁵³⁶ Rosvita Pesek: Pučnik. Celovec 2013, str. 79–194, predvsem 102, 106, 172–175.

⁵³⁷ **Dr. Rudi Supek** (1913–1993), hrvaški filozof, sociolog in psiholog, rojen v Zagrebu, diplomiral je iz filozofije v Zagrebu, študiral klinično psihologijo v Parizu in leta 1952 doktoriral na Sorboni. Med drugo svetovno vojno se je pridružil francoskemu odporiškem gibanju, zaradi česar so ga Nemci poslali v koncentracijsko taborišče Buchenwald, kjer je spoznal na »dachauskih procesih« obsojena Ivana Ranzingerja in Vekoslava Figarja. Po vojni je bil med drugim profesor na zagrebški filozofski fakulteti, v svetu pa je bil najbolj poznan kot urednik revije Praxis, v kateri je predstavil tudi svoje kritične poglede na stanje v tedanji Jugoslaviji. (In memoriam Rudi Supek /1913–1993/ – Dela FDV /dostopno na: dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr14Flere.PDF/, 29. 8. 2016.)

⁵³⁸ Dachauski procesi, str. 17, 20, 239–242.

⁵³⁹ **Miha Marinko** (1900–1983), politik, rojen v Rovtahn nad Trbovljami, se je že s trinajstimi leti zaposlil v tovarni stekla v Zagorju, pozneje pa je delal kot rudar in kopač. Od leta 1931 do 1933 je v Moskvi obiskoval Komunistično univerzo narodnih manjšin Zahoda, po vrnitvi v domovino pa se je posvetil partijskemu delu. Po okupaciji Slovenije je bil med organizatorji oboroženega odpora. Kot član slovenskega partijskega vodstva je tako med vojno kot po njej opravljal številne pomembne politične in oblastne naloge. (Darinka Drnovšek: Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954, Viri 15. Ljubljana 2000, str. 21–22.)

⁵⁴⁰ Leta 1966 so se na primer nekdanji interniranci iz Buchenwalda in Auschwitza v zvezi s krivico, storjeno Ranzingerju in Figarju, obrnili s prošnjo za pomoč tudi na Josipa Broza - Tita. Za popolno rehabilitacijo Ranzingerja in Figarja so se v obdobju 1966–1967 zavzemali tudi številni drugi nekdanji taboriščniki iz Buchenwalda, med njimi nemški komunist Max Mayr, taboriščno združenje Buchenwald iz Frankfurta v Nemčiji in različne skupine jugoslovanskih internirancev, ki so svoje prošnje naslovili na CK ZKS, Okrožno sodišče v Ljubljani ali na predsednika Tita.

⁵⁴¹ V drugi polovici šestdesetih let, po t. i. Brionskem plenumu CK ZKJ v juliju 1966, odstranitvi do tedaj prvega moža jugoslovanske UDV Aleksandra Rankovića in reorganizaciji UDV (od leta 1967 delovala pod imenom SDV), je bilo videti, da je »tajna politična policija« izgubila do tedaj skorajda vsemogočno vlogo oziroma da se je obdobje »polijske države« končalo. (ES, knjiga 14. Ljubljana 2000, str. 66.)

⁵⁴² Dachauski procesi, str. 42.

venske vlade oziroma Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije Stane Kavčič⁵⁴³ pisal predsedniku slovenskega partijskega vodstva Albertu Jakopiču⁵⁴⁴ in izrazil mnenje, da ne obstajajo utemeljeni razlogi proti reviziji procesov. Izvršni komite CK ZK Slovenije je obravnaval njegovo pismo in 22. aprila imenoval tričlansko delovno skupino (komisijo), ki naj bi pred končno odločitvijo preučila celotno gradivo s procesov in izdelala poročilo.⁵⁴⁵ Sprva so jo sestavljali Lidija Šentjunc,⁵⁴⁶ Janko Rudolf⁵⁴⁷ in Franc Perovšek,⁵⁴⁸ pozneje pa sta bila vključena še Andrej Marinc in Silvo Gorenc.⁵⁴⁹ Skupina je med drugim poudarila, da je partijsko vodstvo dolžno ugotoviti in opredeliti osebno odgovornost za procese, da ta ne bi »*padla na celotno zve-*

⁵⁴³ **Stane Kavčič** (1919–1987), politik, rojen v Ljubljani, pred 2. svetovno vojno zaposlen kot tovarniški delavec, dejaven v sindikalnem gibanju, od leta 1941 član KP, med vojno deloval v organih KP in SKOJ, krajše obdobje pa se je šolal v Sovjetski zvezi. Po vojni je opravljal številne pomembnejše politične funkcije, med drugim je bil član najvišjih slovenskih in jugoslovanskih partijskih organov, podpredsednik Prezidija ljudske skupščine LRS, predsednik slovenskih sindikatov, predsednik ideološke komisije CK ZKS, v letih 1967–1972 predsednik slovenske vlade (Izvršnega sveta SRS). Kot zagovornik liberalne gospodarske usmeritve je moral novembra 1972 odstopiti in se upokojiti. (ES, knjiga 5. Ljubljana 1991, str. 31; Kristina Božič: Stane Kavčič, politik, ki je barko prezgodaj usmeril proti zahodu, Dnevnik, 24. 10. 2009 /dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042309499/>, 29. 8. 2016.)

⁵⁴⁴ **Albert Jakopič** (1914–1996), vojaški poveljnik in politik, narodni heroj, rojen v Ljubljani, študiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, med drugo svetovno vojno je poveljeval različnim partizanskim vojaškim formacijam, po vojni pa je bil med drugim predsednik Glavnega odbora SZDL Slovenije, predsednik Predsedstva CK ZKS in politični komisar republiškega odbora za teritorialno obrambo. (Osebnosti A–L, str. 388.)

⁵⁴⁵ Povzeto po: Dachauski procesi, str. 41–43.

⁵⁴⁶ **Lidija Šentjunc** (1911–2000), političarka, rojena v Hrastniku, leta 1938 diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Kot članica KPJ je bila 1933 pred sodiščem za zaščito države obsojena na dve leti zapora, potem pa je nadaljevala politično delo. Po napadu na Jugoslavijo aprila 1941 so jo Nemci aretirali in izgnali v Srbijo, od koder se je skrivaj vrnila in se vključila v ilegalno odporniško delo v Ljubljani. Leta 1943 je postala med drugim članica slovenskega partijskega vodstva, po koncu vojne pa je opravljala vrsto najpomembnejših funkcij v slovenskih in jugoslovanskih političnih in oblastnih organih. (Vida Deželak Barič: Lidija Šentjunc. V: Pozabljeni polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana 2012, str. 487–491.)

⁵⁴⁷ **Janko Rudolf** (1914–1997), vojaški poveljnik in politik, rojen v Križu, po poklicu kirurgomehanik, med 2. svetovno vojno je odšel v partizane ter bil med drugim politični komisar in komandant divizije. Po vojni je opravljal številne pomembne politične funkcije, bil je tudi predsednik Zveze vojaških in vojnih invalidov Slovenije, predsednik slovenskih sindikatov, predsednik Zveze združenj borcev (ZZB) NOV Slovenije, podpredsednik Skupščine SRS itd. (Osebnosti M–Ž, str. 980.)

⁵⁴⁸ **France Perovšek** (1922–2011), politik, rojen v Šmarju - Sapu, med 2. svetovno vojno se je najprej vključil v terensko delo OF, novembra 1941 pa je odšel v partizane in bil član vodstvenih organov OF in KPS. Po vojni je vodil Poverjeništvo Pokrajinskega Narodnoosvobodilnega odbora za cono B slovenskega Primorja in bil med drugim predsednik Ljudske mladine Slovenije, član CK ZKS in Glavnega odbora SZDL Slovenije ter zvezni in republiški poslanec. V letih 1956–1959 je bil direktor RTV Ljubljana. Leta 1964 se je iz zdravstvenih razlogov upokojil, bil pa je še več let član vodstvenih organov ZZB NOV Slovenije in od leta 1975 član Sveta republike SRS. (Osebnosti A–L, str. 820; France Perovšek: Moja resnica. Ljubljana 1995 /dostopno na: <http://sistory.si/novice/novica/?id=236>, 19. 3. 2017.)

⁵⁴⁹ **Silvo Gorenc** (1929), politik in gospodarstvenik, rojen v Krškem, leta 1967 je končal Visoko šolo za politične vede v Ljubljani. Potem je bil med drugim od leta 1969 republiški sekretar za notranje zadeve, od leta 1972 do 1974 načelnik jugoslovanske SDV, potem pa je deloval v gospodarstvu (direktor Termoelektrarne Brestanica in papirnice Videm iz Krškega) in prejel tudi Kraigherjevo nagrado. (Osebnosti A–L, str. 300.)

zo komunistov, predvsem pa ne na takratni politbiro CK KP Slovenije«. ⁵⁵⁰ Ugotovila je, da so bile »v preiskovalnem postopku uporabljene metode in sredstva v nasprotju s takratnim pravnim sistemom, zato jih je treba politično obsoditi kot nesprejemljive in nezdružljive z načelom socialistične zakonitosti«. Kljub temu pa je menila, »da obnova procesov ali rehabilitacija obsojenih ne bi bila primerna«, saj bi lahko »ustvarila napačno primerjavo teh procesov z znanimi stalinističnimi procesi v vzhodno-evropskih državah« in omogočila različne politične zlorabe in špekulacije »od strani sovražnih sil«. Predlagala pa je »brisanje pravnih posledic obsodb vsem še živečim osebam, ki so bile obravnavane na teh procesih, če obstoje za to pravni ali drugi razlogi«, v tem okviru pa tudi »ureditev materialnih vprašanj obsojenih, kot so pokojnine, stanovanja in eventualna vrnitev oziroma odškodnina za zaplenjeno premoženje.« ⁵⁵¹ Izrazila je tudi svoje mnenje o ravnanju z arhivskim gradivom. Celotna dokumentacija o procesih, razen tiste, ki jo hrani sodišče, naj bi se združila in v enem izvodu deponirala v arhivu Službe državne varnosti pri RSNZ, in sicer »pod posebnim režimom, ki bo zagotovil, da je ne bo mogel nihče koristiti za dobo 50 let od dneva procesov«. Vsi dvojniki naj bi bili uničeni; ohranjeni bi bili lahko le izjemoma, če bi to dovolil predsednik slovenske vlade. Zaradi obsežnosti gradiva bi ga bilo primerno mikrofilmati, večji del izvirnikov uničiti, zadržali pa naj bi le najpomembnejše izvirne dokumente, s čimer bi zagotovili »lažjo in varnejšo hrambo«. Delovna skupina je tudi ugotovila, da obstajajo v arhivih raznih ustanov še drugi dokumenti, katerih vsebina zahteva »poseben režim hrambe«. Zato je predlagala, da bi »iz arhivov naših najpomembnejših institucij (Centralni komite ZKS, Izvršni svet skupščine SRS itd.)« izločili vso takšno dokumentacijo in zanjo predpisali »poseben režim uporabe«. ⁵⁵² Izvršni komite CK ZKS se je v začetku decembra 1968 seznanil s poročilom svoje skupine (komisije).

Problematico »dachauskih procesov« je obravnaval tudi 6. kongres jugoslovanskih komunistov, na katerem so se predstavniki slovenske partije ogradili »'od posplošenih ocen', da sta bila taboriščna komiteja v Dachauu in Buchenwaldu zločinski organizaciji v službi gestapa«. Kaj več pa ni bilo storjenega. ⁵⁵³ Nekdanji taboriščniki niso odnehali in morda so prav njihova prizadevanja pripomogla k temu, da politični vrh na »dachauske procese« ni mogel »pozabiti«. Slovensko partijsko vodstvo je sicer v marcu 1969 še vedno ugotavljalo, da ni upravičenih razlogov za obnovo postopka, a je kljub temu odločilo, »da bo republiški izvršni svet ustanovil 'pravno-politično komisijo', ki naj procese preuči širše kot partijska komisija in tako pripomore k odločitvi glede obnove procesov.« Izrekli

⁵⁵⁰ Nepodpisana »okvirna ocena primernosti dachauskega procesa« z dne 18. 6. 1968. (Dachauski procesi, str. 43.)

⁵⁵¹ Podpisano poročilo skupine z dne 3. 12. 1968 (podpisali so ga vsi njeni člani, razen Perovška, ki je zaradi bolezni sodeloval le pri uvodnih razgovorih). (Dachauski procesi, str. 358–359.)

⁵⁵² Dachauski procesi, str. 359–360.

⁵⁵³ Dachauski procesi, str. 43.

Vladimir Krivic

so se tudi »za hitrejšje reševanje gmotnih in socialnih vprašanj prizadetih v procesih.«⁵⁵⁴

26. 3. 1969 je o »dachauskih procesih« razpravljala slovenski »politični vrh«. Razgovoru, ki je potekal na sedežu CK ZK Slovenije, so prisostvovali: France Popit, predsednik CK ZKS, Lidija Šentjunc, predsednica zgodovinske komisije CK ZKS, Boris Ziherl,⁵⁵⁵ član sveta federacije, Vladimir Krivic,⁵⁵⁶ predsednik Ustavnega sodišča SRS, Miha Marinko, član sveta federacije, Stane Kavčič, predsednik Izvršnega sveta SRS, Albert Jakopič, predsednik komisije CK ZKS za splošni ljudski odpor, Vida Tomšič, članica sveta federacije in predsednica zbora narodov zvezne skupščine, Andrej Marinc, sekretar sekretariata CK ZKS, Sergej Kraigher,⁵⁵⁷ predsednik Skup-

⁵⁵⁴ Dachauski procesi, str. 44.

⁵⁵⁵ **Boris Ziherl** (1910–1976), sociolog in politik, rojen v Trstu, član KPJ od leta 1930, leta 1941 je absolviral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je bil med vodilnimi osebnostmi slovenskega in jugoslovanskega NOG. Od leta 1945 do 1946 je bil predstavnik CK KPS v Moskvi, nato je bil pri Agitpropu CK KPJ in v ideološki komisiji CK KPS, direktor Instituta za družbene vede v Beogradu, minister za znanost in kulturo LRS, potem je predaval občo sociologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani in bil direktor Inštituta za sociologijo pri ljubljanski univerzi, od leta 1964 pa je predaval marksistično filozofijo in sociologijo na FSPN v Ljubljani. (Osebnosti M–Ž, str. 1330.)

⁵⁵⁶ **Vladimir Krivic - Matevž** (1914–1996), politik in pravnik, rojen v Idrijskem Logu, diplomiral leta 1937 na Pravni fakulteti v Ljubljani. Med 2. svetovno vojno je bil med drugim eden od organizatorjev Centralne tehnike KPS, sekretar Okrajnega komiteja KPS za Ljubljano in okolico, sekretar kontrolne komisije CK KPS, sekretar Agitpropa pri izvršnem odboru OF. Po vojni je bil pomočnik ministra za zunanje zadeve FLRJ, javni tožilec LRS (1948–1949), predsednik kontrolne komisije LRS, sekretar Mestnega komiteja KPS Ljubljana, predsednik Vrhovnega sodišča LRS in predsednik ter sodnik Ustavnega sodišča SRS. (Osebnosti A–L, str. 570–571.)

⁵⁵⁷ **Sergej Kraigher** (1914–2001), politik, rojen v Postojni, član KPJ od leta 1934, potem zaprt zaradi komunističnega delovanja, v NOG opravljal različne partijske naloge, po vojni pa je bil med drugim guverner Narodne banke Jugoslavije, predsednik slovenske skupščine, predsednik republiškega predsedstva, član jugoslovanskega predsedstva in v letih 1981–1982 tudi njegov predsednik. (ES, knjiga 5. Ljubljana 1991, str. 359.)

DRŽAVNA TAJNOST

STROGO ZAUPNO

Z A P I S N I K

razgovora na CK ZKS dne 26.marca 1969

/ v zvezi s procesi/

Pisan v 2 /dveh/ izvodih
oba v arhivu (a. tejmapri)

ščine SRS, Viktor Avbelj, član Predsedstva SZDL Slovenije, Janko Rudolf, podpredsednik Skupščine SRS, Mitja Ribičič, član Izvršnega komiteja CK ZKJ, in Silvo Gorenc, politični delavec na CK ZKS (čez nekaj mesecev je postal republiški sekretar za notranje zadeve).⁵⁵⁸ Sestanek je vodil predsednik slovenske partije France Popit. V razpravi so se pokazala različna stališča vodilnih slovenskih politikov do »dachauskih procesov« in do vprašanja rehabilitacije obsojenih oziroma obnove postopka, izoblikovale so se osnove za nadaljnje ravnanje, ki so bile pozneje uporabljene tudi v primeru »Nagodetovega procesa«. Zato bomo najzanimivejše izjave predstavili nekoliko podrobneje.

Stane Kavčič je dejal, da sicer nikoli ni *»dvomil v krivdo ljudi, ki so bili obsojeni v tem procesu«*, da je *»vedno živel v prepričanju, da je krivda dokazana in da o tem ne more biti diskusije, in to kljub raznim glasovom in pismom, ki so sem in tja prihajala /.../«*. Ko pa je v letu 1967 prejel poročilo komisije sekretariata za notranje zadeve,⁵⁵⁹ naj bi se mu *»porodili nekateri dvomi tudi v pogledu krivde nekaterih obtožencev in obsojencev«*.⁵⁶⁰ Opozoril pa je, *»da ta proces ni bil insceniran s politično odločitvijo, ampak je šel svojo normalno sodnijsko pot.«* In nadaljeval: *»Zato bi se mi zdelo normalno, da se tudi revizija tega procesa ne preprečuje s politično odločitvijo, če se za to pokaže potreba. Če je takrat prevzel celotno odgovornost politično-sodni, preiskovalni aparat, zakaj se ne bi sedanji sodni in preiskovalni aparat konfrontiral z vsemi stališči in zahtevami za obnovo postopka. Stvar pa sem predložil izvršnemu komiteju zato, ker bi bilo možno, da odločitev sprejme politični organ.«*⁵⁶¹ Tudi Vlado Krivic se je zavzemal za obnovo postopka v primerih, v katerih bi se to izkazalo za potrebno.⁵⁶² Mitja Ribičič sicer ni nasprotoval posameznim obnovam, je pa odločno nastopil proti iskanju individualne odgovornosti za procese: *»Nevzdržno pa bi bilo, če bi sprejeli sklep političnega vodstva za revizijo postopkov v tem smislu, na kakšen način so bili ti procesi izvedeni in če bi te postopke soočali s sedanjimi pogledi na preiskavo oz. postopek /.../. Niti eden od procesov, celo Nagodetov ne bi zdržal sedanjih meril kazenskega postopka. Stvar bi lahko razložili tako, da vrsta indicij govori za to, da so bili ti ljudje vpleteni v izdajstvo, da pa po sedanjih kriterijih kazenskega postopka krivda ni bila čisto jasno dokazana.«* Poudaril je, da bi morali pri odločitvi glede nadaljnjega ravnanja v prvi vrsti upoštevati politični pomen oziroma politične posledice takšnega dejanja, in sicer tako v notranji kot v zunanji politiki: *»Sklep, da se gre na obnovo procesa, bi nujno*

⁵⁵⁸ Vabljeni so bili še Ivan Maček, član sveta federacije, Franc Leskošek, predsednik RO ZZB NOV Slovenije in Janez Vipotnik, predsednik SZDL Slovenije, a se razgovora niso udeležili.

⁵⁵⁹ Mišljena je bila Komisija za pregled in ureditev arhiva RSNZ, ustanovljena po sklepu 5. seje CK ZKS 30. 9. 1966 in po 4. (brionskem) plenumu CK ZKJ, ki je potekal v začetku julija 1966 in je obravnaval tudi službo državne varnosti.

⁵⁶⁰ SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 2. (Zapisnik je objavljen v: Dachauski procesi, str. 361–378.)

⁵⁶¹ SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 4.

⁵⁶² SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 17.

sporožil verižno reakcijo, razširilo bi se v čas NOB, v čas vosovskih likvidacij,⁵⁶³ partizanskih likvidacij včasih tudi za košček sira, včasih za hujše stvari. Razširilo bi se na likvidacijo volksdeutscherjev,⁵⁶⁴ odprlo bi se vprašanje likvidacij belogardistov, kočevske jame itd. Vsa stvar bi dobila lahko značaj podpore desnim procesom, kontrarevoluciji, zapadnim in drugim obveščevalnim službam. Predvsem se mi zdi pomembno poudariti, da v teh procesih pri nas ne gre za stalinizem /.../.⁵⁶⁵ Sergej Kraigher je izrazil bojazen, »da z obnovo procesov ne bi dosti pridobili v utrjevanju zavesti našega občana glede današnje ustavnosti in zakonitosti«, marveč »da bi prej izpadli politično naivni pri ljudeh, ki politično mislijo, kajti v tem sistemu vendarle gre za kontinuiteto /.../.⁵⁶⁶ Vida Tomšič je sicer priznavala krivdo političnega vrha za procese: »Ne glede na to, koliko je kdo od nas za te stvari vedel in koliko je sodeloval v zvezi s procesom, mislim, da smo vsi sokrivi, saj smo vsi na nek način vedeli, da se to vrši /.../. Obnovi postopkov pa je tudi ona odločno nasprotovala: »Na obnovo procesov ne bi smeli pristati, ker bi to potegnilo za seboj obnovo vseh procesov. To bi pomenilo iti nazaj v oceno pravice revolucije, da likvidira na pr. Ehrlicha,⁵⁶⁷ Natlačena⁵⁶⁸ itd., tudi glede tistih, ki so padli zaradi suma izdajstva, ne pa na podlagi dokazov /.../. Naš interes je odkriti resnico, ki pa je prav gotovo ne bi odkrili z obnovo procesa, ampak bi s tem odprli plaz napadov na revolucijo /.../. Mislim, da bi bilo zgrešeno, če bi te procese danes obsojali. Pripravljena sem nositi politično odgovornost kot sem jo nosila takrat /.../.⁵⁶⁹ Silvo Gorenc pa je posebej poudaril »problem« ohranjenih dokumentov: »Če teh dokumentov ne bi bilo, ne bi vpraševali za nasvet. Tako pa smo se pri urejanju arhivov znašli pred dilemo, ali ta material uničiti, kar bi bilo neodgovorno, zlasti glede na probleme, ki se pojavljajo, ali pa ga normalno arhivirati na podlagi navodil. V tem primeru pa smo bili mnenja, da bi morali te materiale vsaj voditi pod posebnim režimom, da ne bi prišli komurkoli v roke in služili za kakršnokoli obračunavanje. Zato smo se obrnili na predsednika IS⁵⁷⁰ z vprašanjem, kaj s tem gradivom napraviti /.../.⁵⁷¹

⁵⁶³ Likvidacije, ki jih je med 2. svetovno vojno izvedla varnostno-obveščevalna služba (VOS) OF.

⁵⁶⁴ V obdobju nacistične Nemčije naziv za Nemce, ki so živeli zunaj Nemčije.

⁵⁶⁵ SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 7–8.

⁵⁶⁶ SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 10.

⁵⁶⁷ Dr. Lambert Ehrlich (1878–1942), teolog, etnolog in politik, od leta 1922 profesor primerjalnega veroslovja na Teološki fakulteti v Ljubljani, cerkveni zastopnik pri Slovenski dijaški zvezi, Akademski zvezi in Marijanski kongregaciji za akademike ter duhovni vodja akademskega društva Straža. 26. 5. 1942 je bil umorjen na Streliški ulici v Ljubljani. Več o njem glej Jeraj – Melik, Kazenski proces, predvsem str. 675.

⁵⁶⁸ Dr. Marko Natlačén (1886–1942), rojen v Mančah pri Vipavi, pravo študiral na Dunaju, od leta 1919 odvetnik v Ljubljani. Bil je eden od voditeljev SLS, leta 1935 pa je bil imenovan za bana Dravske banovine. Oktobra 1942 ga je likvidirala Varnostno-obveščevalna služba (VOS) OF. Več o njem glej med drugim Jeraj – Melik, Kazenski proces, str. 76.

⁵⁶⁹ SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 18–20.

⁵⁷⁰ IS – Izvršni svet.

⁵⁷¹ SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 5.

7

za ali proti, kot jo redkokje lahko zasledimo. Zelo se strinjam s stališčem komisije IK, da bi obnova procesa pomenila prenesti takratni oster boj zoper sovražnika na drug teren. Ta razmerja je treba imeti pred očmi, čeprav mislim, da v tem sestavu ne bi mogli odločati o tem, ali naj se revizija procesa vrši ali ne, če obstajajo drugi argumenti. Predvsem je treba imeti pred očmi takratno vzdušje in današnje razpoloženje javnosti. Jasno je, da so bili takrat odgovorni kadri in organi skrajno občutljivi do vprašanja, kako se je kdo obnašal med vojno. Celo zaradi oportunitizma so se morali posamezniki zagovarjati pred preiskovalnimi organi. V svoji brezkompromisnosti je Boris Kraigher hotel spraviti pred proces tudi svojega očeta. Zlasti pa so bili sodni in preiskovalni organi pod dojmom, da so bili ~~x~~ lagerski komiteji problematična institucija. Premalo premišljena obrazložitev v sodnem izreku je dobila tolmačenje, da je bil ~~x~~ celoten lagerski komite agentura gestapa.

Ko je Supek forsiral rehabilitacijo Ranzingerja in ~~š~~ Figarja, smo imeli vtis, da to ~~del~~a iz osebnih računov; bila so mnenja, da je bilo Supkovo obnašanje takrat in danes dvolično in sumljivo. Do lani pa nisem vedel, da je bilo obnašanje Ranzingerja v lagerju tako nemogoče, da je pretepal jetnike in da je imel izjemen položaj tudi v tem, da ga je žena obiskovala. Pomemben pa je tudi ta moment, da so v vsej politiki naše KP vedno nosili večjo odgovornost za svoja dejanja ljudje, ki so bili na višjih položajih.

Mitja RIBIČIČ:

Nesmiselno bi bilo sedaj izjavljati, kdo o teh stvareh več ve in kdo je za to bolj ali manj odgovoren. Gre za politično oceno, kaj bi pomenila obnova procesa v političnem pogledu. Nisem proti individualnim kazenskim obnovam; če se dokaže, da je bil proces proti posameznikom neosnovan, naj se izvede popolna rehabilitacija bodisi preko obnove, ali preko drugih sredstev. Nevzdržno pa bi bilo, če bi sprejeli sklep političnega vodstva za revizijo postopkov v tem smislu, na kakšen način so bili ti procesi izvedeni in če bi te postopke soočali s sedanji pogledi na preiskavo oz. postopek. Strinjam se z mnenjem tov. Marinka, da takratnega vzdušja in razmer ni mogoče postaviti v sedanji čas. Niti eden od procesov, celo Nagodetov, ne bi zdržal sedanjih meril kazenskega postopka. Stvar bi lahko razložili tako,

da vrsta indicij govori za to, da so bili ti ljudje vpleteni v izdajstvo, da pa po sedanjih kriterijih kazenskega postopka krivda ni bila čisto jasno dokazana. Čimbolj so se razmere pri nas konsolidirale, tembolj se je stabiliziral tudi pravosodni sistem in tembolj so se zaostrovali tudi odnosi v preiskavi do take mere, da je danes celotno gledanje našega državljana na sodne postopke, na sodišče, advokate itd. povsem drugačno kot takoj po osvoboditvi. To, kar piše na pr. Svetina v "Ukani", naše ljudi ne moti; čeprav so tam opisane tudi popolnoma nevzdržne vosovske metode, jemljejo ljudje stvar tako, da je bila takat pač revolucija, oster boj, kjer so bile tudi nujne napake. - Sklep, da se gre na obnovo procesa, bi nujno sprožil verižno reakcijo, razširilo bi se v čas NOB, v čas vosovskih likvidacij, partizanskih likvidacij včasih tudi za košček sira, včasih za hujše stvari. Razširilo bi se na likvidacijo volksdeutscherjev, odprlo bi se vprašanje likvidacij belogardistov, kočevske jame itd. Vsa stvar bi dobila lahko značaj podpore desnim procesom, kontrarevoluciji, zapadnim in drugim obveščevalnim službam.

Predvsem se mi zdi pomembno poudariti, da v teh procesih pri nas ne gre za stalinizem, katerega osnovna značilnost je obračunavanje znotraj gibanja v imenu vodeče grupe proti drugi grupaciji, ~~xx~~ likvidacija notranje partijskega sovražnika. Bistvo vseh teh procesov pri nas je bilo bolj ali manj uspešno iskanje zvez posameznih ljudi v našem revolucionarnem gibanju s tujo obveščevalno službo - gestapovsko, zapadno ali sovjetsko. Ali je smer teh iskanj dala zadostne rezultate ali ne, je težko reči. Če bi delal v resoru notranjih zadev, ne bi ~~xxx~~ upal trditi, da smo odkrili vse te niti in da nimamo tudi danes ob vseh mogočih prilikah v naši notranje politični situaciji opravka s sovjetsko in zapadno agenturo. Samo pogledjmo, kako se istočasno v vsej Jugoslaviji pojavljajo razne parole, kako se aktivirajo vse mogoče silnice, pojavljajo se eni in isti ljudje, tudi imena, ki so povezana s temi procesi. Ne bi mogel trditi, da smo v Jugoslaviji to situacijo razčistili in da je ta revolucionarna doba za nami. Še manj bi lahko to trdil za mednarodno delavsko gibanje. Prepričan sem, da Rusi držijo v zapadnih KP agenture in da so do teh prišli tudi na podlagi gestapovskih materialov. Čim pa nekoga držijo na podlagi gestapovskih materialov, to pomeni, da ga lahko jutri likvidirajo, onemogočijo, čim bi to objavili. Ti elementi so prav gotovo prisotni. Morda je bila napaka OZNE ali UDV v tem, da

Ob koncu sestanka je bil sprejet sklep, da naj se pri Izvršnem svetu SRS »*formira komisija, skupina pravniško-političnih kadrov*«, vključno s tistimi »*iz notranjega resorja*«, ki naj »*temeljito pregleda gradivo*« in »*oceni posamezne primere*«, da bo mogoče ugotoviti »*resnico glede krivde ali nekrivde posameznikov in glede celotnega delovanja obveščevalnih služb v Sloveniji*«. Nalogo, »*da po predhodni konzultaciji z nekaterimi tovariši glede sestava imenuje to komisijo*«, je prevzel Stane Kavčič.⁵⁷²

Konec maja 1969 je Kavčič sklical prvi sestanek komisije, v katero so bili imenovani: Ivo Janžekovič⁵⁷³ (predsednik) in člani Rihard Knez,⁵⁷⁴ Ivan Ros, Francka Strmol in Savo Šifrer. Predstavil je nalogo, ki jo morajo opraviti, njen značaj in namen: »*Predvsem smatram, da je naloga, ki vam jo poverjamo, zelo delikatna in da bi bilo nujno, da se te delikatnosti od samega začetka zelo dobro zavedate. Znašli smo se pred vprašanjem, kaj storiti v zadevi tako imenovanega dachauskega procesa. Seveda, če se vprašamo, kaj storiti, to ne pomeni, da je v vsakem primeru že potrebno nekaj storiti. Odgovor na to vprašanje se lahko tudi glasi: nič. Skratka, vprašanje je odprto – treba ga je ali zapreti ali nanj odgovoriti. Najbrž je sedanje stanje najslabše. V vašo informacijo bi navedel najprej nekaj kronoloških podatkov. Termin 'dachauski proces' naglašam iz razloga, da ne bi sprožili plazu revizije in pritiska na celotno revolucionarno sodstvo tiste dobe. Da se ne bi razumelo, da se s tem delom prekvalificira revolucionarna vrednost tedanjega sodstva. Ustreljenih je bilo nekaj trgovcev, ki so skrivali moko; da ne bi zdaj njihovi sorodniki prišli, češ zakaj ste jih ustrelili, namesto da bi jih dali sodniku za prekrške in obsodili na tristo dinarjev globe. Potem je Nagodetov proces, ki je popolnoma drug slučaj /.../.*«⁵⁷⁵

V nadaljevanju leta 1969 in v prvih mesecih leta 1970 je javno tožilstvo izdelalo poročilo o nekaterih zahtevkih za obnovo kazenskega postopka, oglašale so se priče, ki so bile pripravljene nastopiti v korist obsojencev, politiki so pripravljali politične iz-

⁵⁷² SI AS 1589/IV, t. e. 2601/1, Zapisnik razgovora, ki je bil 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS, str. 25.

⁵⁷³ Ivo Janžekovič (1921–1990), družbenopolitični delavec, rojen v Prevaljah, strugar. Leta 1943 se je pridružil partizanom in bil med drugim politični komisar Koroškega odreda. Po vojni je opravljal številne partijske in sindikalne funkcije. Med drugim je bil predsednik Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije, član sveta republike in v letih 1969–1970 predsednik komisije Izvršnega sveta SRS za rehabilitacijo žrtev dachauskih procesov. (ES, knjiga 4. Ljubljana 1990, str. 269.)

⁵⁷⁴ Rihard Knez - Stanko (1919–?), rojen v Mariboru, končal šest semestrov Pravne fakultete v Ljubljani, član SKOJ od leta 1938, KPJ pa od aprila 1940. Do jeseni 1941 je bil politično dejaven v partijskih organizacijah na univerzi, potem je bil član partijske celice za severno Ljubljano, nato do julija 1942 vojaški referent rajonskega komiteja Šiška. V letu 1942 so ga ujeli Italijani, ga pred vojaškim sodiščem obsodili na smrt, a je bil po osmih dneh pomiloščen na dosmrtno ječo. Do 15. 1. 1944 je bil zaprt v kaznilnici v Parmi, potem pa je ilegalno delal za partijsko tehniko v Trstu. 17. 1. 1947 je bil izvoljen za sodnika Vrhovnega sodišča LRS. Bil je tudi član sodnega senata na »Nagodetovem procesu«. (SI AS 1487, t. e. 71, Obrazec vprašalne pole za člane komunistične partije; SI AS 1237, t. e. 23, Su 20/4/47/1, Dopis ministrstva za pravosodje pri Vladi LRS Predsedništvu Vrhovnega sodišča LRS, 29. 1. 1947; glej tudi Sirc: Med Hitlerjem in Titom, str. 342.)

⁵⁷⁵ Dachauski procesi, str. 381.

jave, za rehabilitacijo »dachauskih« obsojencev se je zavzemalo Društvo slovenskih pisateljev, v republiški skupščini so bila zastavljena poslanska vprašanja ipd. 30. 3. 1970 je komisija republiškega izvršnega sveta, bolj znana kot »Janžekovičeva komisija«, končala delo in predložila poročilo, ki je nosilo oznako »državna tajnost«. V prvem poglavju z naslovom »*Splošno o vsebini procesa*« je komisija pojasnila, v čem vidi posebnost obravnavanega procesa: »*Poudariti želimo, da dachauskega procesa ni mogoče enačiti s procesi proti komunistom v vzhodnoevropskih deželah ali Sovjetski zvezi, katerih osnova je bila bistveno drugačna, ne glede na to, da obstajajo določeni elementi sličnosti v metodah. Tudi ga ni mogoče enačiti s tistimi procesi pri nas, ki so obravnavali odkrite sovražne skupine ali kolaboracijo z okupatorjem (Nagode-Furlan,⁵⁷⁶ proces proti Bitencu⁵⁷⁷ itd.). V dachauskem procesu gre za edinstven primer, za katerega bi lahko dejali, da so mu botrovale takratne poveljne razmere v Sloveniji ob močni asistenci takrat prisotne stalinistične teorije in prakse /.../. V tem poveljnem obdobju od 1945 do 1947 pride do vrste procesov proti odkritim kolaboracionistom in njihovim pomagačem. Proces Nagode-Furlan, proces proti Bitencu odkriva elemente povezave domače reakcije in bivših sodelavcev nacistov z zahodno obveščevalno službo /.../.⁵⁷⁸ Po natančnem pregledu vseh ohranjenih sodnih spisov obsojenih na »dachauskih procesih« je komisija ugotovila, da nikomur izmed obsojencev krivda ni bila dokazana: »*Še tako glasno sklicevanje na 'revolucionarno sodstvo' takratne dobe ne more biti opravičilo nezakonitih postopkov. Grobe kršitve zakonitosti v preiskovalnem postopku so onemogočile, da bi se ugotovila resnica, kar je imelo za posledico krivične obsodbe tudi po takrat veljavnih predpisih. /.../.⁵⁷⁹ Zato je proces označila »kot veliko tragično zmoto«, ki bi jo bilo treba – kolikor je še mogoče – popraviti: »*Popravljanje v preteklosti storjenih krivic ne pomeni razvrednotenja celotnega obdobja revolucionarnega sodstva med vojno in v prvih poveljnih letih. Če bo zaradi revizije teh primerov treba rešiti še tu in tam katerega, ki je v zvezi s tem, ni nič hudega. Odprava storjenih krivic je po mnenju komisije imperativ naše družbe, ki teži k zdravim in resnično progresivnim ciljem, ne glede na to, kdaj in v kakšnih razmerah je krivični ukrep bil storjen.*«⁵⁸⁰ Poročilo so podpisali vsi člani komisije.⁵⁸¹**

Mesec zatem je to poročilo obravnaval »ožji politični aktiv Slovenije«, ki se je 24. 4. 1970 sestal v vili Podrožnik v Ljubljani. Udeleženci so sklenili, da bosta predsedstvi CK ZKS in RK SZDL Slovenije v zvezi s procesi objavili posebno izjavo o razmerah

⁵⁷⁶ Mišljen je »Nagodetov proces« oziroma dva izmed obsojenih na tem procesu: Črtomir Nagode in Boris Furlan.

⁵⁷⁷ Proces proti Mirku Bitencu in soobtoženim je potekal od 12. do 16. 4. 1948 pred Vrhovnim sodiščem SRS v Ljubljani.

⁵⁷⁸ Dachauski procesi, str. 385.

⁵⁷⁹ Dachauski procesi, str. 502.

⁵⁸⁰ Dachauski procesi, str. 503.

⁵⁸¹ Dachauski procesi, str. 503.

v obdobju procesov in o njihovih pomanjkljivostih, sodstvo pa bo na najbolj preprost način obsodbe razveljavilo.⁵⁸² Razgovora so se udeležili: člana jugoslovanskega komunističnega vodstva Edvard Kardelj in Stane Dolanc, predsednik slovenskih komunistov France Popit, predsednik Skupščine SRS Sergej Kraigher, predsednik Izvršnega sveta Skupščine SRS Stane Kavčič, predsednik SZDL Slovenije Janez Vipotnik, predsednik Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije Tone Kropušek,⁵⁸³ sekretar sekretariata CK ZKS Andrej Marine, predsednica zgodovinske komisije CK ZKS Lidija Šentjurs, predsednik Ustavnega sodišča SRS Vladimir Kri-
vic in predsednik komisije Izvršnega sveta Skupščine SRS za oceno procesov Ivo Janžekovič. V razpravi, ki se je razvila po uvodnih besedah Staneta Kavčiča in Iva Janžekoviča, se je Edvard Kardelj vprašal: *»Kaj je v tem slučaju z vprašanjem odgovornosti vseh družbenih in političnih organov, od centralnega komiteja, sodišča, javnega tožilstva itd.? Nihče ne bo verjel, da so bili procesi samo stvar UDB ali posameznih izslednikov; ves svet ve, da so bili ti procesi dejansko grajeni na politiki centralnega komiteja.«*⁵⁸⁴ Predlagal je, *»da bi morali pristopiti s politično analizo dogodkov, razmer, ki so takrat bile«*, in nadaljeval: *»Vsi že leta in leta vemo, da so bili ti ljudje obsojeni brez zadostnih dokazov. Na vprašanje, zakaj se je mudilo s procesi, bi dejal, da je bil CK in UDB v Beogradu z Rankovićem na čelu takrat proti tem procesom. O tem obstoje dokumenti. Ranković sam je interveniral pri Kraigherju, da se je treba v zvezi s temi procesi bolj pazljivo obračati. Tudi jaz sem opozarjal, da ti procesi niso dobra stvar /.../. Ko govorimo o tem, kako postopati glede teh procesov, mislim, da bi bilo treba za nas narediti politično analizo, zakaj je do teh procesov sploh prišlo. O tem ne bi kazalo razpravljati v javnosti, pač pa bi bila taka analiza potrebna za nas same /.../. Če poskušam naknadno obnoviti sliko, ne vem, koliko bom pogodil, ker o teh procesih takrat res nisem dosti vedel, pa bi opozoril na naslednje: Šlo je za razčiščenje z gestapovsko agenturo in z zapadno agenturo, ki se je začela takoj po vojni. Če bi pogledali nazaj tudi druge procese, je vprašanje, do kakšnih zaključkov bi prišli. Prav toliko lahko verjamem, da je bila Angela Vode angleški agent kot za katerega od teh, ki so bili obsojeni v dachauskem procesu kot gestapovski agenti. Res pa je, da se je Partija takrat borila s političnimi tendencami, ki so bile bodisi na prozapadni liniji ali pa ostanki gestapovščine, ki se je vezala deloma z zahodno obveščevalno službo, deloma pa so to prevzemali Rusi. Tako so bili ti procesi instrument politike KP proti določenim političnim tendencam. In ker smo Slovenci zelo natančni, smo šli v procese. Hrvati in Srbi*

⁵⁸² Dachauski procesi, str. 506.

⁵⁸³ **Tone Kropušek** (1928), politik in gospodarstvenik, rojen v Zibiki. Sprva je bil zaposlen v gozdarstvu in mladinskih organizacijah, po diplomi na Visoki šoli za politične vede v Beogradu leta 1962 v partijskih in sindikalnih organizacijah (v obdobju 1968–1972 je bil predsednik Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije), po letu 1972 pa je deloval v gospodarstvu (direktor Hidromontaže v Mariboru, nato njen predstavnik v Berlinu). (ES, knjiga 6. Ljubljana 1992, str. 40.)

⁵⁸⁴ SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov), str. 3. (Zapisnik je objavljen v: Dachauski procesi, str. 506–529.)

X 1970

STROGO ZAUPNO
DRŽAVNA TAJNOST

Z A P I S N I K

razgovora v vili Podrožnik dne 24.4.1970 ob 20.uri/v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov/Izdelan v 2 /dveh/ izvodih

3

Komisiji sem zastavil še vprašanje, kakšni morebitni odnosi se odpirajo do vseh, ki so vodili proces oz. preiskavo. Odgovor je bil, da so v formalno pravnem pogledu vse te stvari zastarane; v to smer v nobenem primeru ne bi šli in puščali diskusije po tem vprašanju, tudi če ne bi bilo zastarano.

Edvard KARDELJ:

Kaj je v tem slučaju z vprašanjem odgovornosti vseh družbenih in političnih organov, od centralnega komiteja, sodišča, javnega tožilstva itd.? Nihče ne bo verjel, da so bili procesi samo stvar UDB ali posameznih izslednikov; ves svet ve, da so bili ti procesi dejansko grajeni na politiki centralnega komiteja.

Stane KAVČIČ:

Toda, na podlagi dejstev, ki so bila takrat nam vsem posredovana.

Edvard KARDELJ:

S tem medklicem nisem nastopil proti tvojim predlogom; to vprašanje sem postavil zato, ker mislim, da se s tem stvar ne bo končana, ampak bo nastalo drugo vprašanje, t.j. vprašanje odgovornosti.

Stane KAVČIČ:

To vprašanje tudi sedaj obstoja.

Ivo JANŽEKOVIČ:

Že predhodna komisija, ki jo je vodila tovarišica Lidiya Šentjurs, je ugotovila, da gre za individualne primere uzurpacije oblasti, oz. da so posamezniki delali stvari, ki so presegle njihove pravice. Jaz osebno in tovariši, ki smo proučevali vse to gradivo, smo prepričani, da tovarš Kraigher ni poznal vseh podrobnosti. Verjetno je nek koncept obstojal, toda za podrobnosti ni vedel. Za določene stvari je bil velik akter Žan More. Posamezniki so si dovoljevali stvari, ki so daleč prekoračevale normalne okvire tudi po k takratni zakonodaji. Za to ne gre kriviti celotnega vodstva. Res je sicer, da ^{se} vsa svetovna policija posluhuje različnih sredstev da muči, pretepa ljudi itd. Zdi se mi pa, da je bila glede teh stvari takrat prevna zakonodaja pri nas zelo jasna. Če je priha-

Edvard KARDELJ:

Pripombe glede odgovornosti nisem dal zato, da bi apostrofiral individualno odgovornost, pač pa zato, ker nisem prepričan, da je pristop k celotnemu problemu izključno s pravniške strani realen in da je to najlažji način, da vso stvar potisnemo na stran. Sem za to, da se ljudi na nek način rehabilitira in se jih osvobodi obtožb v tem smislu, da ni bilo zadostnih dokazov o krivdi, da pa je takrat bila politična situacija taka, da je omogočila, da je prišlo do procesa tudi ne na bazi dovoljnih dokazov. Zdi se mi, da bi morali pristopiti s politično analizo dogodkov, razmer, ki so takrat bile. Vsi že leta in leta vemo, da so bili ti ljudje obsojeni brez zadostnih dokazov.

Na vprašanje, zakaj se je mudilo s procesi, bi dejal, da je bil CK in UDB v Beogradu z Rankovićem na čelu takrat proti tem procesom. O tem obstoje dokumenti. Ranković sam je interveniral pri Kraigherju, da se je treba v zvezi s temi procesi bolj pazljivo obračati. Tudi jaz sem opozarjal, da ti procesi niso dobra stvar. Sam sem se precej angažiral za Lovra Kuharja in za Krmavnerja. Spominjam se, da ^{mi je} ~~sem~~ za Lovra Kuharja prinesel Ranković dokument, ki je bil - po tem, kar sedaj govori komisija - lahko tudi falsificiran. Bilo je pol stavka iz neke arhive, kot bi bil listek vzet iz koša, po katerem bi se lahko reklo, da je bil Lovro Kuhar gestapovec oz. da je podpisal, da bo delal za gestapo. Stavek pa je bil tako nejasen, da se iz njega ni prav videli, če je res podpisal in če je bil res gestapovec. Takrat sem rekel Rankoviću, da bi bilo nesmiselno iz tega izvajati kakršenkoli proces in da stvar ~~a~~ ni dokazana, čeprav je bil Lovro Kuhar nagnjen k oportunizmu. - Za Krmavnerja je bilo po tistih podatkih takrat precej jasno, da se je ^{kot} ~~je~~ najmanj oportunistično držal. Krmavnerja poznam, da je bil po eni strani zvest v osnovnih stvareh, toda v težkih trenutkih je bil vedno oportunist in je zmeraj podlegel. To je bila njegova stalna življenska nesreča, ker ga je ta oportunizem vedno tolkel. - Vem, da je Ranković tako za Kuharja kot za Krmavnerja interveniral, da ju izključijo iz procesa.

niso delali takih procesov, ampak so na druge načine, brez procesov najbrž likvidirali neprimerno več ljudi in prepričan sem, da veliko takih, za katere ni bilo dokazano to, kar so jim očitali. V glavnem je šlo za politično bitko. Verjetno bi se tudi v Sloveniji procesi odvijali drugače, če ne bi druga polovica akcije padla že v začetek kominforma. Rusi so dejansko angažirali gestapovsko mrežo proti nam /.../. Procesni so bili orodje v tej politiki, očitno je bilo to slabo orodje, toda treba ga je gledati kot politično orodje /.../. Na vprašanje, kaj narediti, bi dejal, da nisem prepričan, da je pot pravne revizije najboljša. Na predlog, ki ga danes prvič slišim, t. j. da bi tožilec zahteval obnovo postopka, ki pa ga ne bi izvedli, ampak bi ga že v začetku ustavili in sodb razveljavili, ne vem, koliko je realen. Najbrž bi se naši pravniki v današnjem pravnem sistemu postavili proti takemu predlogu, ko bi morali reči, da ni dokazov krivde, ne da bi v postopku dokazali, da teh dokazov ni bilo /.../«.⁵⁸⁵ Po številnih razpravah, ki so sledile, je Stane Kavčič pripomnil: »Imam občutek, da bodo sodniki radi po svoji vesti speljali stvar tako, kot mi tu govorimo. Med njimi vlada prepričanje, da je stvar pravno dvomljiva, politično pa taka, kot jo mi ocenjujemo. Prepričan sem, da ne bodo šli na spektakel. – Ko bo dana politična izjava, tožilec zahteva obnovo postopka in predno bi sodišče opravilo izvide, bi šli na abolicijo.«⁵⁸⁶ Pozneje je dodal: »Če gre stvar tako, kot smo rekli, damo tožilstvu oz. sodišču ves material, ne pa poročila komisije, ki ga lahko spravimo pod ključ /.../«.⁵⁸⁷ Prav vsi razpravljavci, tako tisti, ki so zagovarjali obnovo procesov, kot tisti, ki so se zavzemali za politično rešitev, pa so se strinjali, da se je treba v vsakem primeru omejiti zgolj in samo na obsojene v »dachauskih procesih«.

Pozneje se je reševanje vprašanja rehabilitacije obsojenih na »dachauskih procesih« odvijalo na več ravneh. S »sodno rešitvijo« so se ukvarjali pravosodni organi (postopki, ki so privedli do razveljavitve sodb, so potekali v letih 1970–1978), politični organi so pripravljali politično izjavo (pripravljena je bila leta 1979, objavljena pa šele leta 1984), posamezniki in združenja pa so se še naprej zavzemali za čim prejšnjo rešitev problema.⁵⁸⁸

V sedemdesetih letih, v istem obdobju torej, v katerem je potekala revizija »dachauskih procesov«, pa je bilo v Sloveniji sodno preganjanih več samostojno razmišljujočih intelektualcev in drugih, ki so javno kritizirali obstoječi družbenopolitični sistem in njegovo preteklost. Ponovno se je zaostril nadzor nad tiskano besedo, ki je bil že od šestdesetih let v rokah javnega tožilstva. Gimnazijski profesor sociolo-

⁵⁸⁵ SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov), str. 9–13.

⁵⁸⁶ SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov), str. 32.

⁵⁸⁷ SI AS 1589/IV, t. e. 260171, Zapisnik razgovora v vili Podrožnik dne 24. 4. 1970 ob 20. uri (v zvezi buchenwaldskega in drugih procesov), str. 35.

⁵⁸⁸ Več o tem glej Dachauski procesi, str. 45–51.

10

Ko govorimo o tem, kako postopati glede teh procesov, mislim, da bi bilo treba za nas narediti politično analizo, zakaj je do teh procesov sploh prišlo. O tem ne bi kazalo razpravljati v javnosti, pač pa bi bila taka analiza potrebna za nas same. Že zelo zgodaj je bilo jasno, da krivda v teh procesih ni zadostno dokazana, čeprav je bilo vseskozi jasno in sedanje gradivo to ponovno dokazuje /poročilo komisije skuša to sicer drugače interpretirati, sami podatki pa govorijo o tem/, da je šlo tu za ljudi, ki jih ni mogoče moralno politično braniti. Lahko jih braniš pravno, lahko priznaš, da ni dovolj dokazov, da so bili gestapovski agenti in vojni zločinci, ampak iz samega gradiva je jasno, da je moralno politična plat ne sicer vseh, ampak večine teh ljudi zelo problematična.

Če poskušam ~~nakanadno~~ obnoviti sliko, ne vem, koliko bom pogodil, ker o teh procesih takrat res nisem dosti vedel, pa bi opozoril na naslednje: Šlo je za razčiščevanje z gestapovsko agenturo in z zapadno agenturo, ki se je začela takoj po vojni. Če bi pogledali nazaj tudi druge procese, je vprašanje, do kakšnih zaključkov bi prišli. Prav toliko lahko verjamem, da je bila Angela Vode angleški agent kot za katerega od teh, ki so bili obsojeni v dachauskem procesu kot gestapovski agenti. Res pa je, da se je Partija takrat borila s političnimi tendencami, ki so bile bodisi na prozapadni liniji ali pa ostanki gestapovščine, ki se je vezala deloma z zahodno obveščevalno službo, deloma pa so to prevzemali Rusi. Tako so bili ti procesi inštrument politike KP proti določenim političnim tendencam. In ker smo Slovenci zelo natančni, smo šli v procese. Hrvati in Srbi niso delali takih procesov, ampak so na druge načine, brez procesov najbrž likvidirali neprimerne več ljudi in prepričan sem, da veliko takih, za katere ni bilo dokazano to, kar so jim očitali. V glavnem je šlo za politično bitko. Verjetno bi se tudi v Sloveniji procesi odvijali drugače, če ne bi druga polovica akcije padla že v začetek kominforma. Rusi so dejansko angažirali gestapovsko mrežo proti nam.

gije Oto Valter Vilčnik je bil leta 1974 obsojen na devet mesecev zapora, ker naj bi med predavanji in sestanki delovnega kolektiva dajal različne sovražne pripombe ter nepravilno in posmehljivo interpretiral dogodke v državi.⁵⁸⁹ Istega leta je bil, ker je iz Avstrije prinesel dva izvoda knjige V Rogu ležimo pobiti, za kaznivo dejanje »sovražne propagande«⁵⁹⁰ na zaporno kazen enega leta obsojen literat Drago Jančar.⁵⁹¹ Društvo slovenskih pisateljev je potem organiziralo podpisovanje peticije za Jančarjevo izpustitev iz zapora; po treh mesecih je bila njegova prošnja za pomilostitev uslišana. Leta 1976 je bil publicist Viktor Blažič⁵⁹² obsojen za kaznivo dejanje sovražne propagande zaradi eseja Ustvarjanje je svoboda, ki ga je objavil v tržaški reviji Zaliv, in sodelovanja pri knjigi Borisa Pahorja in Alojza Rebule Edvard Kocbek, pričevalc našega časa.⁵⁹³ Izrečena mu je bila dveletna zaporna kazen, kasneje znižana na petnajst mesecev. Pomiloščen je bil ob dnevu republike, novembra 1977.⁵⁹⁴ V letu 1976 je bil aretiran še en sodelavec revije Zaliv, okrožni sodnik Franc Miklavčič,⁵⁹⁵ in sicer zaradi podpore Edvardu Kocbeku v zvezi z javno obravnavo prikritih povojnih pobojev domobrancev, snoval pa naj bi tudi politični program krščanskosocialistične skupine, ki je vključeval ustanovitev slovenske države, de-

⁵⁸⁹ Klemen Košak: Nepravi disidenti, Tudi nekdanji politični zaporniki imajo nižje pokojnine. Mladina 28, 13. 7. 2012 (dostopno na: <http://www.mladina.si/114007/nepravi-disidenti>, 4. 3. 2017).

⁵⁹⁰ Iz Avstrije naj bi prinesel knjigo o poboju slovenskih domobrancev z naslovom V Rogu ležimo pobiti in jo posojal znancem.

⁵⁹¹ **Drago Jančar** (1948), pripovednik, dramatik in publicist, rojen v Mariboru, diplomiral na Višji pravni šoli Univerze v Mariboru, potem je delal kot novinar do leta 1974, ko je bil obsojen zaradi »sovražne propagande«. Ko je bil po treh mesecih izpuščen, je bil poslan na služenje vojaškega roka v Srbijo. Po vrnitvi v Slovenijo je nekaj časa deloval kot svobodni pisatelj, od leta 1978 kot dramaturg pri Viba filmu, od leta 1981 do 2016 pa kot glavni urednik in tajnik Slovenske matice. Med tem je med drugim sodeloval pri ustanovitvi Nove revije in postal eden njenih urednikov in osrednjih sodelavcev, od leta 1987 do 1991 je bil predsednik Slovenskega centra PEN ter si dejavno prizadeval za demokratizacijo Slovenije in njeno osamosvojitve. V letu 1995 je bil izvoljen za izrednega člana SAZU, leta 2001 pa za rednega. Dobil je veliko število domačih in tujih nagrad ter odlikovanj. (Drago Jančar /dostopno na: »SAZU - Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti - sazu.si«, <http://www.sazu.si/clani/drago-jancar/>, 30. 3. 2017.)

⁵⁹² **Viktor Blažič** (1928–2014), publicist, rojen v Smolenji vasi. Po končanem ljubljanskem učiteljskem v letu 1949 je najprej delal na različnih šolah, nato pri Založbi Mladinska knjiga, časopisu Delo ter Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani. Čas (1976–1977), ki ga je prebil v zaporu, je opisal v delu Svinčena leta (1999). Dejavno je sodeloval v procesu osamosvajanja Slovenije; med drugim je bil med ustanovitelji Svetovnega slovenskega kongresa in Slovenskih krščanskih demokratov. (ES, knjiga 16. Ljubljana 2002, str. 16.)

⁵⁹³ Eseg in knjiga sta izšla leta 1975.

⁵⁹⁴ ES, knjiga 16. Ljubljana 2002, str. 16.

⁵⁹⁵ **Franc Miklavčič** (1921–2008), pravnik, krščanski socialist, je med 2. svetovno vojno sodeloval v OF in partizanskem gibanju. Po sprejetju Dolomitske izjave in razpustu krščanskih socialistov se ni hotel včlaniti v partijo, zaradi česar je bil osumljen, da je angleški vohun. Po vojni je bil 30 let sodnik, večinoma pri Okrožnem sodišču v Ljubljani. Sredi sedemdesetih let je bil 19 mesecev zaprt zaradi t. i. sovražne propagande. V politično življenje se je vključil leta 1989, kot podpredsednik in eden od ustanoviteljev krščanskosocialnega gibanja. Iz pozneje nastale politične organizacije Slovenski krščanski demokrati (SKD) je izstopil leta 1994 in v naslednjem letu sodeloval pri ustanovitvi Krščansko-socialne unije – krščanskih socialistov. Bil je tudi njen predsednik in član Helsinškega monitorja. (Umrl je Franc Miklavčič /dostopno na: Prvi interaktivni multimedijski portal, MMC RTV Slovenija, <http://www.rtvlo.si/slovenija/umrl-je-franc-miklavcic/90390/>, 30. 3. 2017.)

mokratično ureditev, liberalizacijo gospodarstva itd. V prostorih sodišča so bili namreč najdeni njegovi dnevniki, v katerih je imel zapisane pogovore s somišljeniki. Za kaznivi dejanji sovražne propagande in ogrožanja državne celote je bil obsojen na pet let in osem mesecev zapor. Pozneje so mu kazen znižali na dve leti in šest mesecev, v zaporu na Dobu pa je prebil 19 mesecev. Izpustili so ga zaradi posredovanja mednarodnih medijev in organizacije Amnesty International.⁵⁹⁶ Leta 1976 je sodišče na štiri leta zaporu obsodilo kmeta Franca Luzarja, ker je v spominih, ki jih je kot tipkopolis dajal v branje, opisoval razmere med in po drugi svetovni vojni. Obsojen je bil za kaznivo dejanje sovražne propagande, ker naj bi »s *hudobnim namenom in neresnično prikazoval družbene in politične razmere*« v državi.⁵⁹⁷

V osemdesetih letih se je vse bolj širila kritična misel, javnost je vse pogostejše spraševala o povojnih pobojih, političnih procesih, Golem otoku ipd. Vse več je bilo zahtev po odpravi smrtni kazni in zaščiti svobode mišljenja, odpravi ideoloških kaznivih dejanj, predvsem kontrarevolucionarnega delikta in sovražne propagande. Kljub temu pa se oblast prepovedim člankov in zaplembam posameznih števil nekaterih revij tudi v Sloveniji še ni odpovedala.⁵⁹⁸

Leta 1987, ko je izšla 57. številka Nove revije, pa javni tožilec ni več sprožil kazenskega postopka in revija tudi ni bila prepovedana.⁵⁹⁹ Takšno ravnanje je še utrdilo mnenje političnih vodstev drugih jugoslovanskih republik, da slovenski partijski vrh delovanje oporečnikov celo podpira. Ker v Jugoslaviji ni bilo več zaupanja v slovensko sodstvo in politiko, je »proces proti četverici« leta 1988 potekal pred vojaškim sodiščem.

Leta 1989 je bila le v Sloveniji z ustavnim dopolnilom odpravljena smrtna kazen. V predgovoru k zborniku Smrtna kazen je Ljubo Bavcon zapisal: »*Sicer pa se bojim, da bomo imeli v jugoslovanskem prostoru še lep čas opraviti s prepričanjem politično odločilnih dejavnikov, da je smrtna kazen integralna in neizogibna sestavina socialistične državne in družbene ureditve, in to je seveda tudi res tako, če je ta ureditev zgrajena na avtoritarnem in totalitarnem konceptu socializma, ki mu je represija v praksi in ideologiji poglavitno sredstvo za vladanje nad ljudmi in za upravljanje države.*«⁶⁰⁰

Kot ilustracijo velikih sprememb v poznih osemdesetih letih si pogledajmo še nekaj stavkov iz uvodnega govora predsednika Sveta za varstvo človekovih pravic in te-

⁵⁹⁶ Zdenko Čepič: Oživljanje politične revolucionarnosti. V: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2. Ljubljana 2006, str. 1123–1124.; Aleš Gabrič: Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987. V: Zgodovinski časopis, 2002, št. 1–2, str. 202.

⁵⁹⁷ Aleš Gabrič: Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987. V: Zgodovinski časopis, 2002, str. 203.

⁵⁹⁸ Aleš Gabrič: Na zahodu vzhodnega sveta. V: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2. Ljubljana 2005, str. 1158.

⁵⁹⁹ Aleš Gabrič: Zaostrenost mednarodnih odnosov. V: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2. Ljubljana 2005, str. 1172.

⁶⁰⁰ Ljubo Bavcon: Predgovor k zborniku Smrtna kazen. Ljubljana 1989, str. 13

meljnih svoboščin Ljuba Bavcona: »Ko sva decembra 1987 s predsednikom Jožetom Smoletom prvič govorila o ustanovitvi foruma za človekove pravice pri SZDL Slovenije in ko me je spomladi leta 1988 povabil naj prevzamem vodstvo takšnega foruma, je bila Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije, v tedaj monopartijskem sistemu edini možen in dopusten izraz objektivno že obstoječe in interesne, nazorske in politične pluralnosti slovenske družbe. V uvodu v poročilo Sveta sem povedal, pa naj vendarle ponovim, da so bile takrat takšne pobude in dejanja na robu dovoljenega celo v Sloveniji, kaj šele v Jugoslaviji. Morda se še spomnite kakšne napade in diskvalifikacije je še v letu 1988 doživljal najprej iniciativni odbor in potem Svet z jugovzhoda naše države, da o grozljivih pismih in takšnih telefonskih klicih niti ne govorim. A treba je povedati, da zamisel o ustanovitvi foruma za človekove pravice pri SZDL tudi v Sloveniji ni bila sprejeta kar brez pomislekov, nezaupanja in dvomov. Povedati in sprejeti načelo, da Svet ne bo odgovarjal temu ali onemu političnemu forumu, da bo odločitve sprejemal samostojno, na podlagi lastnega razmisleka, je bilo takrat še precej heretično, če imate pred očmi miselnost, ki si je predstavljala vse državne, družbene in vsakršne drugačne institucije kot transmisije enega in edinega centra politične moči /.../. Če sem pred letom in pol še samo domneval, da je na Slovenskem vprašanju o človekovih pravicah v načelu priznan status 'osrednjega vprašanja', potem to lahko zdaj trdim in ne le domnevam /.../. Kar simptomatično je, da se je Svet skorajda v pretežni meri ukvarjal z nekdanjo in sedanjo politično, policijsko in kaznovalno represijo. S tem se še enkrat potrjuje stara resnica, da se bistvo in značaj vsake državne ureditve in političnega režima najbolj jasno in neposredno kaže v kaznovalni zakonodaji in še zlasti v represivni praksi. Za Slovenijo lahko trdimo, da so prizadevanja Odbora za človekove pravice in angažma široke javnosti ob sojenju četverici pred vojaškimi sodišči razkrili nevzdržnost na totalitarnem konceptu zgrajene kazenske zakonodaje in represivne prakse /.../. Ugotoviti pa vendarle moram, da je bilo preteklo leto in pol plodovito tako glede sprememb v represivni zakonodaji, ki je v pristojnosti Slovenije, glede zakonodajne iniciative delegatov Slovenije v Skupščini SFRJ, kakor tudi glede sprememb v praksi organov policije, javnega tožilstva, sodišč in organov, pristojnih za izvrševanje kazenskih sankcij.«⁶⁰¹

In še nekaj stavkov javnega tožilca Pavla Carja, vztrajnega nasprotnika obnove »Nagodetovega procesa,« ki je spregovoril o političnih procesih in se nekako opravičeval: »Gre namreč za anahronizem zveznega zakonodajalca, da zakon o kazenskem postopku določa, da lahko le javni tožilec na ravni pokrajine, republike in zveze, zahteva obnovo postopka pred pristojnim sodiščem, če je bil postopek končan pred letom 1954. Na to, rekel bi, v nebo vpijočo izkrivljenost smo pravniki v pravosodju že neštetokrat opozorili in predlagali, naj

⁶⁰¹ SI AS 537, RK SZDL Slovenije, t. e. 1864, Magnetogram 7. seje Republiške konference Socialistične zveze Slovenije 20. 2. 1990, str. 2/2-NV –2/6-NV.

se določba ustrezno spremeni. Tisti, ki trpi nemajhno krivico napačne sodbe, mora imeti zagotovljeno pravico, da sam zahteva obnovo postopka, ne pa da to zanj opravi kot edino možen procesni subjekt, javni tožilec, ki je hkrati njegov nasprotnik. Ta naj glede novih dejstev in novih dokazov zavzema le stališče, če ga seveda ima. Vendar navzlic pravkar omenjeni anomaliji, ki jo mimogrede rečeno, v Sloveniji graja že prav vsak pravnik-vajenec, je tožilstvo SR Slovenije že debelo vrsto let nazaj vselej predlagalo obnovo postopka, če so bila v pobudi predložena nova dejstva in ali novi dokazi /.../».⁶⁰²

Obsojeni na »Nagodetovem procesu« so spomladi 1991 dočakali razveljavitev sodbe iz leta 1947, a nič drugega. Medtem ko so bili obsojeni na »dachauskih procesih« politično rehabilitirani, potem ko se je 10. kongres ZKS aprila 1986 izrekel za dokončno odpravo vseh posledic obsodb v »dachauskih procesih«, pa so obsojenci z »Nagodetovega procesa« prejeli le sklepa sodišč, brez dodatnih pojasnil, brez javnega opravičila.

Ob koncu še nekaj besed iz že večkrat omenjenih spominov Teodorja Tominška, ki segajo tudi v devetdeseta leta: *»V zvezi z demokratizacijo naše družbe in z bojem za samostojno, neodvisno slovensko državo se je začelo tudi intenzivno delo pri novi, ustrezni slovenski ustavi. V tem okviru so bile tudi obsežne razprave o ustavni ureditvi sodstva. Zato je razumljivo, da je Sodniško društvo Slovenije kot temeljno točko svoje redne skupščine 19. maja 1989 v Postojni postavilo problem neodvisnosti sodišč /.../. Govoril sem na kratko o svojih dolgoletnih praktičnih izkušnjah kot predvojni, medvojni in povojni sodnik in na tej podlagi postavil enega nadaljnjih bistvenih pogojev neodvisnosti sodišč popolno depolitizacijo sodstva, zlasti, da sodnik ne bi smel biti član nobene stranke. Moja izvajanja so bila deležna splošnega odobravanja poslušalstva, veliko udeležencev mi je tudi osebno izrazilo svoje soglasje. Kljub temu moj prispevek ni bil omenjen v nobenem mediju, tudi v Sodniškem biltenu ne. Očitno pristojnim ni bil po volji. Kaže, da tudi novemu demokratičnemu režimu ne. Delovni osnutek nove slovenske ustave namreč takega določila nima.«⁶⁰³*

Ta sklepna beseda, ki smo jo prepustili Teodorju Tominšku, nas spomni še na druge v samostojni Sloveniji sprejete ali samo predlagane pravne predpise s področja pravosodja, še posebej kaznovalnega prava. Precej so namreč podobni tistim, ki so povzročili veliko gorja v povojnem obdobju: mandat sodnikov, pristojnost tožilstva, način volitve sodnikov in podobno. Trditev, da je neki družbeni sistem krivičen, zločinski, avtoritar, pove premalo. Ugotoviti je treba, kaj je v določenem sistemu tisto, kar ga opredeljuje kot krivičnega, zločinskega, avtoritarnega in poznati vzroke, ki so mu omogočili, da je prevzel oblast in jo obdržal skozi desetletja.

⁶⁰² SI AS 537, RK SZDL Slovenije, t. e. 1864, Magnetogram 7. seje Republiške konference Socialistične zveze Slovenije 20. 2. 1990, str. 13/1-AB.

⁶⁰³ SI AS 2072, Silvo Grgič, t. e. 2, mapa 3, gradivo Teodorja Tominška, Spomini sodnika.

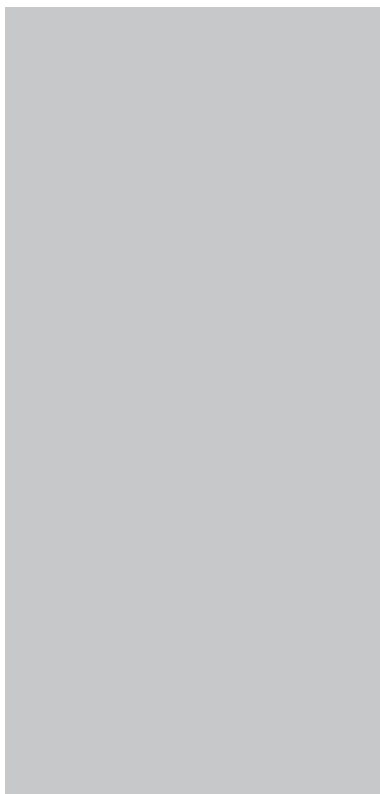
Prilogi

Priloga 1:

Pogovor z Leonom Kavčnikom¹

Priloga 2:

**Uprava Službe državne varnosti,
Enotne programske smernice delovanja
za leto 1989, o Ljubu Sircu²**

¹ Pogovor z Leonom Kavčnikom, Nova revija 1987, VI, št. 65–66, september–oktober, str. 1558–1569.

² SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije, škatla 2296; Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije, Uprava Službe državne varnosti, Enotne programske smernice delovanja USDV RSNZ SRS za leto 1989. Ljubljana, oktober 1988.

Pogovor z Leonom Kavčnikom

Vodopivec: *Tovariš ing. Leon Kavčnik — pred nedavnim ste praznovali svojo devetdesetletnico. Devet desetletij je tudi v zgodovinarjevih očeh dolgo obdobje in spoštovanja vreden del zgodovine. Doživeli ste dve svetovni vojni, tri državno-politične sisteme in zaradi svojih nazorov dvakrat stali pred sodiščem. Prvič, ko ste bili kot »preporodovec« v »veleizdajniškem procesu« leta 1914 obtoženi zarote proti »dvojni monarhiji« in sojeni zaradi svoje pripadnosti zamislil o neodvisni in samostojni jugoslovanski državi, drugič, ko so Vas v »novi Jugoslaviji« leta 1947 obdolžili sodelovanja v t. i. »Nagodetovi skupini« in delovanja proti mladi »ljudski oblasti«. Kako gledate na svoje življenje? Kako naj sploh začnemo pogovor o življenju, ki ponuja tako številne in raznovrstne teme?*

Kavčnik: Verjetno je najbolje, če začnemo kar od začetka. Kot ste že sami omenili, sem se rodil pred devetdesetimi leti, točneje 28. februarja 1897 v Ljubljani. Moj oče je bil sicer kmečki sin, moral bi postati duhoven, vendar je šel na razočaranje staršev študirat na Dunaj pravo in se je nato z delom in inštrukcijami prebil do diplome. Služboval je v različnih krajih: v Ljubljani, na Vrhniki, v Kranju, celo na Dunaju, se poročil s hčerjo ljubljanskega trgovca Pirnata in v tej družini smo se rodili štirje otroci.

Moj prvi spomin sega v drugo leto življenja. Spominjam se, da mi je mati nekega dne rekla: »Danes si pa dve leti star,« pri čemer je vzela iz omare lese nega konja in mi ga dala. Dopoldne sem »vpregel konja«, ki je bil pritrjen na deščici, v majhen voziček, ki sem ga že imel, tako da sem ojnico privezal h konjevi sprednji nogi. Konja sem zdaj lahko povlekel z ojnico, ki je bila privezana spredaj sredi deščice, toda konj je z zadnjim delom vedno uhajal na levo in tega nikakor nisem znal preprečiti. To je bil prvi tehnični problem v mojem življenju, ki ga nisem uspel rešiti.

Na moje narodnostno oblikovanje so nato vplivali različni dogodki: bil sem

star pet let, ko smo prvič potovali na morje — v Kraljevico. Peljali smo se z vlakom: to je bil vlak brez hodnika, sprevodnik se je motovilil po zunanji deski od kupeja do kupeja, se s komolci zasedel ob robu okna in ščipal karte. V Kraljevici sem prvič ujel nekaj hrvaščine. Znanje sem izpopolnjeval v naslednjih letih: zopet v Kraljevici, v Novem Vinodolskem in v Baški na Krku. Bil sem miljenec profesorja Milana Senoe, sina Avgusta Senoe, ki je napravil name velik vtis. Iz Vinodolskega se poleg tega spominjam veselice, ob kateri so udeleženci metali kokarde in razvili trobojnice. Vse to je močno vplivalo name.

V šolo sem hodil v učiteljsko vadnico na Resljevi cesti in po izgradnji gimnazije na Poljanah na Poljane. Gimnazijo na Poljanah sem si zavestno izbral, češ, ne bom hodil med tiste »barabe« na realki, ki so bili znani kot divjaki. Že v osnovni šoli sem prebiral glasilo Ciril-Metodove družbe »Slovenski Branik«, ki nas je seznanjal z borbo proti germanizaciji, ter se navzel narodne zavesti. Ta je dobila dodatno spodbudo v septembrskih dogodkih leta 1908, ko sta v demonstracijah na ljubljanskih ulicah pod streli graških vojakov padla Lunder in Adamič. Adamič je bil dijak Poljanske gimnazije in vsi smo se udeležili njegovega pogreba. Posledica spopada je bila mala revolucija, v kateri so se Ljubljanci revanširali ptujskim nemškutarjem za pretep skupščinarjev Ciril-Metodove družbe. Tedaj so dokončno izginili nemški napisi po Ljubljani, razbite so bile šipe nemških trgovin in Ljubljanci so iz nemške »Kranjske hranilnice« dvigovali prihranke, da bi jih prenesli v »Mestno hranilnico«.

Leto 1908 pa nas je opredelilo tudi v jugoslovanskem pogledu: na eni strani je tudi na Slovenskem odmevala kriza zaradi aneksije Bosne in Hercegovine, na drugi strani je na jugoslovansko razpoloženje med mladimi vplival proces proti 53 Srbom iz Hrvatske, Dalmacije in BiH leta 1909, ki naj bi propagirali misel ve-

likosrbske države in hoteli jugoslovansko ozemlje habsburške monarhije pridružiti Srbiji. Narastli sta slovenska in jugoslovanska zavest, čeprav sprva še brez konkretnjega cilja. Sprta, klerikalno-liberalna politika nas ni mogla pritegniti. Blíže so nam bili narodni radikali in leta 1911 sem se kot petošolec tudi sam vključil v narodno-radikalno organizacijo na poljanski gimnaziji. Pisali smo v list »Svit«, čitali sestavke in pesmi. Med udeleženci teh sestankov so bili Janže Novak, Evgen Lovšin, Janko Kos, Saša Železnikar in drugi. Podobna organizacija je bila tudi na I. državni gimnaziji. Njeni člani so se sestajali na Rimski cesti 9, kjer so januarja leta 1912 prvi »preporodovci« prisegli »na revolver« in sprejeli program in pravila »Organizacije jugoslovanskih srednješolcev«.

Snoj: *Gibanje je torej izšlo iz narodno-radikalnejših dijaških krogov na poljanski in I. državni gimnaziji?*

Kavčnik: Da. Sam sicer nisem bil med njegovimi ustanovitelji in sem se »preporodovcem« priključil šele jeseni 1912. Spominjam se, da smo se jeseni leta 1912 sestali v Mestnem domu in je Franc Fabijančič, glavni pobudnik »gibanja«, javno pozval Sašo Železnikarja, naj opredeli narodno-radikalni program. Železnikar je jecljaje odgovoril nekaj splošnega o boju proti klerikalizmu in o potrebi po drobnem delu, Fabijančič pa ga je zavrnil, da zaman zbiramo stare znamke in stanijol papir, zdaj gre za biti ali ne biti, proti nam stoji pet milijonov nemških bajonotov in proti tem se lahko ubranimo samo z bajoneti Srbije in Rusije. To je vžgalo. Naenkrat smo se zavedeli svoje obupne miselnosti: sprejeli smo revolucionarni jugoslovanski program in se nato šele postopoma zavedeli, da smo po avstrijskih zakonih za svoja dejanja lahko obtoženi veleizdaje. Vseeno se je organizacija naglo širila, z obeh gimnazij na realko in druge ljubljanske šole, kasneje celo izven Ljubljane. »Preporod« je izhajal od 1. novembra 1912 do junija 1913, ko je bila 12. številka zaplenjena in so prepovedali nadaljnje izhajanje lista. Ime »Preporod« pa se je oprijelo tudi društva, ki je nastalo z reorganizacijo narodno-radikal-

nega dijaštva in je sprejelo revolucionarni jugoslovanski program.

Snoj: *Se niste bali policijskih zaupnikov?*

Kavčnik: Seveda smo se. Toda vedeli smo tudi, da so nam posamezniki, kakor nekdanji ljubljanski župan Ivan Hribar, naklonjeni. Hribar je uredništvu »Preporoda« celo poslal prispevek 20 kron. Sestajali smo se v Mestnem domu, kjer je imelo svoj lokal narodno-radikalno ferialno društvo »Prosveta«. Le-to je ime lo stike na Hrvaškem in v Srbiji in posamezniki so v počitnicah potovali na »jug«.

Vodopivec: »Preporodovsko« gibanje je doseglo največji razmah v letih 1913/14, tj. v času od obeh balkanskih vojn do prve svetovne vojne. Kakšne so bile v tem času predstave o možni jugoslovanski državi? Kaj je — recimo Vam osebno — tedaj pomenila jugoslovanska ideja?

Kavčnik: Naš skupni cilj je bila jugoslovanska država. Tudi moj.

Vodopivec: Že, vendar v kakšni obliki? Ste razmišljali o tem, kakšna naj bi bila konkretna ureditev takšne države, kakšni naj bi bili odnosi med njenimi narodi in deli?

Kavčnik: Ne, menim, da o tem nismo razpravljali. Prvo, kar se nam je zdelo potrebno, je bila združitev in nastanek jugoslovanske države. O njeni eventualni obliki in notranji ureditvi nismo razmišljali.

Snoj: *In kakšen naj bi bil položaj Slovencev v tej državi? Ste se pogovarjali o tem, kaj bo s slovenščino?*

Kavčnik: Spomnite se Cankarjevega predavanja »Slovenci in Jugoslovani« v ljubljanskem Mestnem domu aprila 1913. Cankar se je v tem predavanju jasno opredelil: Slovenci, izpostavljeni pomembnemu pritisku, lahko nadalje obstajajo le v zvezi z drugimi jugoslovanskimi narodi. Pri tem je ločil dve vrsti jugoslovanstva: politično, za katero si bil v Avstriji zaprt, in kulturno, za katero te niso zaprli. Sam se je zavzel za politično jugoslovanstvo, za združitev, in na takšnem stališču smo stali tudi »preporodovci«. Vsa ostala vprašanja naj bi se uredila kasneje. Poglejte švicarski primer: Švica je močna država, čeprav jo sestavljajo

trije povsem različni narodi — narodi seveda, ki držijo skupaj. Moje mišljenje je še danes: glavno, da smo poštene. Če bomo poštene in se bomo medsebojno spoštovali, nas bodo imeli radi tudi drugi in se bomo imeli radi med seboj.

Vodopivec: *Če se nekoliko vrnemo v leta 1913 in 1914: Cankarjeva vizija jugoslovanstva je imela torej po Vašem mnenju med dijaki širok odmev?*

Kavčnik: Pri delu dijaštva, tj. pri »preporodovcih«, da. Jeseni leta 1913 smo se ponovno konstituirali, jaz sem bil izvoljen za predsednika organizacije na Poljanah, Danilo Majaron na I. državni gimnaziji, Evgen Lovšin pa centralnega odbora. Lovšin je bil dober govornik, zelo sposoben organizator in delo je dobro teklo. Organizirali smo sestanke, predavanja in se obveščali o dogodkih pri drugih jugoslovanskih narodih, saj smo se naglo zavedeli, da na primer o srbski in hrvaški literaturi ne vemo nič. Na I. državni gimnaziji so se »preporodovski« gibanju pridružili predvsem dijaki B razreda. V A so bili gosposki fantje, med njimi Jože Vidmar in Adolf Robida. Lovšin mi je sicer nekoč omenil, da je govoril z Vidmarjem in ga povabil, naj se nam priključi, toda iz tega ni bilo nič.

Snoj: *Vidmar ni bil nikoli »preporodovec«?*

Kavčnik: Ne, ni bil. Je bilo pač tako, da je vsakdo malo pomišljal, saj je bilo jasno, da nosimo »glavo v torbi«. Vidmar je šele kasneje videl, da drugače ne gre. Med »preporodovci«, s katerimi sem sklenil tesno prijateljstvo, pa bi rad posebej omenil Janžeta Novaka. To je bil morda nekoliko napet fant, vendar pošten do kosti. Njegova zasluga je bila, da je zaživel »preporodovska« organizacija v Gorici.

Vodopivec: *Ena največjih in najbolj množičnih akcij, ki so jih pobudili »preporodovci«, je bila dijaška stavka 18. marca 1914 ob petstoletnici zadnjega ustoličenja koroškega vojvode. Kakšen je bil cilj te manifestacije?*

Kavčnik: Na bližajočo se obletnico petstoletnice zadnjega ustoličenja na Gospo-svetem polju je opozorila že brošura »Klic od Gospe svet«, ki jo je februarja

1914 napisal Adolf Ponikvar in jo je natisnil tiskar Slatnar v Kamniku. Še preden je bila brošura konfiscirana, smo »preporodovci« prodali okoli devetsto izvodov. Policija je poizkušala odkriti avtorja, razpečevalce brošure, vendar ji to ni uspelo. Pri tem pa je Ponikvarjeva brošura pripravila teren za dijaško stavko 18. marca 1914. Za stavko smo se odločili navkljub odločitvi šolskih oblasti, da ne bo uradne proslave obletnice ustoličenja. Pridobili smo tudi klerikalne študente. Ivan Endlicher je na naše, organizatorske stroške celo naročil mašo pri frančiškanih. S tem smo premostili dotedanja nasprotja med dijaštvom in zagotovili stavki množično podporo. Stavka je potekala na vseh srednješolskih zavodih, razen na I. državni gimnaziji, kjer se je prvi dan ponesrečila.

Vodopivec: *Potemtakem je imela dijaška stavka predvsem slovenski nacionalni poudarek in slovensko obeležje.*

Kavčnik: Imela je slovensko obeležje, za nas »preporodovce« pa tudi jugoslovansko. Kot rečeno, smo rešitev slovenskega vprašanja videli v uresničitvi jugoslovanske ideje. Za nas je bila obletnica ustoličenja narodni dogodek, kot za Srbe obletnica Kosovske bitke ali za Hrvate obletnica Frankopanske zarote. Vse te obletnice so bile simboli jugoslovanstva.

Vodopivec: *Razmere so se bistveno spremenile z začetkom vojne.*

Kavčnik: Da. 28. junija 1914, na Vidov dan, so, kot veste, odjeknili streli v Sarajevu, julija se je začela vojna. Vodja klerikalne stranke dr. Šušteršič je priredil po atentatu v Sarajevu veliko zborovanje v unionski dvorani in šel sem tja, saj sem hotel videti in vedeti, kaj se je zgodilo. Šušteršič je govoril vse mogoče, med drugim, da bo kranjski Janez udaril po srbski črepinji, v kateri se kuha megalomanija, retorično se je spraševal, od kod atentatorjem bombe, in kazal na Srbijo. Ko je bilo njegovega govora konec, se je iz zadnjega dela dvorane oglasila cesarska pesem: »Bog ohrani, Bog obvarji nam cesarja, Avstrijo!« To je bil zame hud udarec: jasno je bilo, da so ljudje potegnili na avstrijsko stran.

Po atentatu so začele avstrijske oblasti zapirati tiste »preporodovce«, ki so jih bolj ali manj poznale. To so bili starejši in voditelji »Preporoda«: Endlicher, Jenko, Ponikvar, Lovšin, Zalar. Kar nas je funkcionarjev ostalo na prostosti, smo se še sestajali, zadnjič v stari elektrarni, in soočeni z vojno ugotovili, da je naša stvar zdaj v rokah drugih, da mora vsakdo storiti svojo dolžnost, vsakdo storiti, kar pač more storiti. Lahko rečem, da smo se počutili osamljene: imeli smo občutek, da večina Slovencev atentata ni vzela kot pojav jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, temveč kot zločin. Katehet Alojzij Merhar (pesnik Silvij Sardenko) nas je s prižnice obsodil z besedami: »Po sadovih jih boste spoznali.« V decembru 1914 so oblasti organizirale veleizdajniški proces proti 32 »preporodovcem«: 6 visokošolcem in 26 srednješolcem, vendar sta bila ob dobri obrambi slovenskih odvetnikov na daljše zaporne kazni obsojena samo Ivan Endlicher in Janže Novak. Kot veste, je Endlicher leta 1915 v zaporu umrl. Na tem procesu sem bil med drugim na dva tedna zopora obsojen tudi jaz. Te kazni pa nisem nikoli »odslužil«, ker sem bil tedaj, ko je postala sodba pravnomočna, že v vojski.

Vodopivec: Niso Vas zaprli, ker ste bili v vojski?

Kavčnik: Da. Vpoklican sem bil 15. avgusta 1915. Moj oče je bil spomladi 1914 premeščen k najvišjemu sodišču na Dunaj in vpoklicali so me v dunajski regiment.

Snoj: In Vašemu očetu Vaša politična dejavnost ni škodovala?

Kavčnik: Ne. Ko je bil imenovan na mesto na Dunaju, informacije o meni še »enostavno niso prišle naokoli«. Kasneje so ga sicer gledali po strani, vendar večjih težav ni imel.

V vojski sem najprej naredil oficirsko šolo, nato pa so me poslali k banatskemu regimentu št. 29, saj sem znal hrvatsko. Regiment je bil stacioniran v Komornu, v njem so bili Banatčani vseh narodnosti. Imena so pisali z madžarsko ortografijo — npr. Popovity — Popović. Najprej sem tiste ypsilone izgovarjal, potem pa sem spoznal, da so tisti ty — íc in ne gre

za nikakršne Madžare, temveč za Srbe. Služil sem še na Tirolskem in v severni Italiji, v neki dolini blizu gardskega jezera. Krasna narava, na jug se je videlo do Apeninov, na sever proti Alpam. Fantom sem rekel, kako je lepo, oni pa, da jih srce boli, ko gledajo ta kamen. Ko smo prispeli na postojanko, me je poklical komandant in mi povedal, da so prešli o meni posebno poročilo, da pa bo vse dobro, če se bom dobro držal. Res ni bilo nobenih sankcij proti meni. Nekaj časa sem delal v pisarni, skrbel za provianturo in se naučil osnov računovodstva in knjigovodstva. Leta 1918 sem dobil študijski dopust in se na Dunaju s simulacijo išiasa izognil nadaljnji vojaški službi. Prevrat sem tako dočakal na Dunaju. Tedaj sem bil resnično bolan, zbolel sem za špansko gripo.

Moj oče se je po prevratu odselil v Ljubljano, kjer je postal predsednik sodišča. Stal je torej na čelu povojnega slovenskega sodstva — če pomislim na njegove nazore in njegov način dela in na današnje razmere, menim, da se mora v grobu obračati.

Sam sem še ostal na Dunaju, od tam stopil v zvezo s tovariši »preporodovci« in nekdanjimi člani »ferijalnega saveza« in obnovili smo počitniško zvezo. Najprej se nam je odzvala sarajevska gimnazija, nato beograjska, ljubljanske srednje šole so se javile nekoliko kasneje. Obnovili smo »ferijalni savez«, svoj ustanovni kongres je imel v Sarajevu in jaz sem bil njegov prvi predsednik.

Vodopivec: Doštudirali ste na Dunaju?

Kavčnik: Da. Kemijo.

Vodopivec: Leta 1918 je razpadla stara Avstrija in nastala je Kraljevina SHS, jugoslovanska država, ki ste jo tako nestrpnost pričakovali. Kakšna je bila zdaj v Vaših očeh ta država — recimo v začetku dvajsetih let?

Kavčnik: Vse je bilo zlato. Vse, kar je prihajalo z juga, je imelo plus — je imelo pozitiven predznak.

Vodopivec: Se je kasneje Vaš odnos do Jugoslavije spremenil? Z zaostrenimi nacionalnimi in socialnimi trenji, ob pritisku centralizma in zahtevah po večji avtonomiji na Slovenskem?

Kavčnik: Zame osebno se ni nič spremenilo. Zakaj? Rekel sem že, da smo »preporodovci« zagovarjali ista stališča kakor Cankar v svojem predavanju leta 1913. Politična združitev na eni strani, jezik in kulturo pa obdrži vsak narod svojo. Nastajanje modernega, državnega jugoslovanskega naroda smo si predstavljali kot dolg proces. Saj so tudi Angleži nastali iz različnih etničnih skupin in Francozi in Španci...

Snoj: *Toda to pomeni, da ste pričakovali, da bo v prihodnosti prišlo do narodnega stapljanja, do fuzije...*

Kavčnik: Do fuzije v prihodnosti, da, ampak obenem smo poudarjali, nobene ga pritiska, vse je treba prepustiti naravnemu razvoju.

Vodopivec: *Sami v dvajsetih in tridesetih letih niste bili tesneje povezani s političnimi razmerami in gibanji na Slovenskem?*

Kavčnik: Ne. Več kot petnajst let: od srede dvajsetih let do leta 1941 sem živel in delal na Kordunu. Na razmere na Slovenskem sem gledal kot na konflikt med liberalci in klerikalci. Klerikalci so hoteli imeti politični monopol in so zato uporabljali avtonomistične ideje, liberalci bi ga tudi radi imeli, vendar so zato potrebovali politično oporo. Ker so to našli pri demokratski stranki, so bili centralisti.

Snoj: *Kako ste bili Vi politično opredeljeni?*

Kavčnik: Volil sem demokrate, nisem se pa imel za liberalca v starem smislu.

Vodopivec: *Razmer na Slovenskem torej v dvajsetih in tridesetih letih niste sodoživljali. Vseeno pa ste morali opaziti, da se odnosi v državi kar naprej zaostrejejo, da ustava ne omogoča resnične narodne enakopravnosti. Z diktaturo leta 1929 in ideologijo integralnega jugoslovanstva je vendar prišel centralizem s pravo barvo na dan.*

Kavčnik: Res, atentat v skupščini leta 1929 in diktatura sta pomenila slepo ulico. Toda prvo krivdo za takšen razvoj je po mojem mnenju nosil Radić. Enostravno nisem mogel razumeti, da srbsko-hrvatskega sodelovanja ni več. Strossmayer je bil Jugoslovčan, srbsko-hrvatska koalicija je obstajala vso vojno, prihajalo

je do raznih drugih oblik srbsko-hrvatskega sodelovanja... Ko je Puniša Račić leta 1929 v skupščini streljal na Radića, sem občutil, da se je zgodilo nekaj strašnega. To ni bil samo atentat na parlamentarizem, to je bil atentat na državo. Radića bi morali kaznovati kot veleizdajalca in radikalna stranka bi se morala odločno distancirati od njega.

Vodopivec: *In niste pomislili, da je bil takšen razvoj posledica centralizma in Vidovdanske ustave? Koliko je ta ustava ustrezala Vašim predstavam o jugoslovanski državi?*

Kavčnik: Poslušajte. Ustava je lahko takšna ali drugačna, pomembno je, kakšni so ljudje, ki jo izvajajo. Vidovdanska ustava ni bila idealna, vendar je omogočala normalno politično delo in gospodarsko življenje. Radić in Hrvati bi ob normalnem poteku dogodkov lahko v marsičem uspeli. Tudi Slovenci.

Snoj: *Se je Vaša predstava o jugoslovanstvu z omenjenimi dogodki skalila? Ste kaj spremenili svoj odnos do srbskega naroda?*

Kavčnik: Do naroda nikakor ne. Tudi moj odnos do jugoslovanske ideje se ni spremenil. Vse skupaj pa je bilo seveda razočaranje.

Vodopivec: *Večino časa med obema vojnama ste torej preživeli v Kordunu?*

Kavčnik: Da, tam sem delal v tovarni železa v Topuskem. Tri leta smo stali, govorilo se je: »Proradiće, kad će proraditi, sad nema kapitala.« Vzdrževanje tovarne je požiralo veliko denarja. Rudnike smo morali vzdrževati in pri tem smo proizvedli nekaj rude. Najbolj me je vznemirjalo vprašanje, kam pravzaprav gre denar. Uvedel sem si knjigovodstvo. Ločil sem tri konte: proizvodnjo, zalogo in prodajo in tako sem lahko kadar koli naredil bilanco.

Lastniki so bili že pripravljeni demonstrirati tovarno in ves material razprodati. Pri takšni razprodaji bi vnovčili kakih 500 tisoč takratnih dinarjev. Izračunal sem jim, da lahko dobijo tri milijone, če vložijo 100 tisoč din za popravila, če predelamo surovino na licu mesta in prodamo proizvedeno železo. Lastniki so pristali in mi obljubili dobro nagrado. Akci-

ja je nato uspela in s tisto nagrado in dvema družabnikoma sem vzel tovarno v zakup in začel obratovati. Pokazalo se je, da je mogoče tudi z najbolj izrabljeno aparaturo lukrativno delati, **ako se delati zna**. To je tudi glavni nauk te moje izkušnje za današnji čas.

Začeli smo vlivati kokile za Jesenice, Zenico, Smederevo, izboljšali kvaliteto, dobili še nekajkrat več denarja pri morda 10 % višjih proizvodnih stroških. Ustanovili smo družbo pod mojim imenom, nato še rudarsko družbo in tako smo vozili skoraj do vojne.

Iz nekaj propadajoče tovarne smo torej napravili finančno in proizvodno uspešno podjetje. Slednje so lahko občutili tudi zaposleni delavci iz okolice: ljudje so si opomogli, popravili strehe, dokupili kakšno njivo. Tedaj pa so prišli poklicni agitatorji in jim začeli pripovedovati, da se jim godi krivica. Človeka to ni težko prepričati in imeli smo stavko. To je bilo že leta 1939, Hitler je že rogovilil ob naših mejah, bila je konjunktura in naglo smo se sporazumeli. Kupili smo garnituro oblek: plašč, hlače, srajco, čevlje in tako dalje, naredili seznam in ugotovili, da vse to stane 2000 din. Rekel sem jim: tako, zdaj bomo vsak mesec videli, za koliko se ta komplet podraži in za koliko bomo tudi mi dvignili plačo. Ko je to delovalo par mesecev, so se delavci strinjali, da je to dobro. (Dobesedno so rekli: »Ovo indéks je dobro«.) Tedaj sem prišel na misel, da je mogoče matematično izračunati vsakokratno vrednost dela, naj gre za posamezno podjetje, občino ali celo državo. Te svoje zamisli sem opisal v brošuri, ki sem jo pripravil v začetku vojne.

Vodopivec: Je to publikacija, natisnjena z letnico 1940, v času vojne in v slovenščini?

Kavčnik: Ne, to je bil zametek te publikacije. Publikacija ima naslov »Evolucija k socialni pravičnosti« in je zaradi vojnih razmer antidatirana. Moja zamisel je bila naslednja: treba je izolirati višek vrednosti, določiti kvalitetni faktor posameznega delavca in nato izračunati njegov prispevek k dobičku v celoti. Za tovrstni izračun sem predvidel poseben knjigovodski postopek: to vprašanje

je mogoče rešiti z izračunom na papirju, brez prepira. Vsakdo dobi svoj delež iz viška vrednosti v skladu z vloženim delom, celotni kolektiv pa izvaja pritisk na vodstvo podjetja, da povečuje dobiček. Te zamisli sem nato še razvil in natančneje pojasnil kasneje. Zame je bilo vse od začetka jasno, da ljudje ne morejo zahtevati povišanja plače iz »kakršnegakoli« razloga, temveč le, če gre za povečanje proizvodnje, za povečanje kvalitetnega faktorja.

Snoj: Ste iz teh svojih razmišljanj izvajali kakšen socialni program? Svoje zamisli ste verjetno oblikovali v primerjavi z marksizmom.

Kavčnik: Seveda. Sam nisem bil nikoli za to, da se vse podre. Vse podreti, nato graditi: najprej težko industrijo, zatem lahko industrijo, zatem kmetijstvo, to me je odbijalo. Čital sem Marxa, prišel sem do 80. strani skrajšane verzije Kapitla, videl, kako se norčuje iz francoskega ekonomista, ki meni, da so tudi človeške potrebe sestavni del merila vrednosti. Mislim sem si: naj zdaj berem vseh 3000 strani, ki jih prevevata jeza in sovraštvo. Menda je Marx trdil, da so revolucije lokomotive zgodovine: toda to vendar ni res. Če bi bilo, bi bila južna Amerika na vrhu. Ta je imela permanentno revolucijo in je danes povsem na tleh.

Vodopivec: Ste spoznali Črtomirja Nagodeta, ko ste se leta 1941 vrnili v Ljubljano?

Kavčnik: Nagode je bil moj sorodnik. Jaz sem mu bil neke vrste stric. Vseeno sva se pobliže spoznala šele, ko sem se s Korduna vrnil v Ljubljano. Z Nagodetom sem se v tem smislu prvič srečal, ko sem mu prinesel svoje besedilo o določevanju in opredelitvi vrednosti dela. Prebral ga je v dveh dneh in mi dejal, da kaj tako dobrega že nekaj časa ni čital. Takoj me je razumel.

Snoj: Kaj nama lahko poveste o Črtomirju Nagodetu?

Kavčnik: Nagode je bil dober fant. V Ljubljani je doštudiral gradbeništvo, šel v Pariz in na Sorbonni doktoriral iz geologije. Govoril je francosko, angleško in nemško. O njegovih političnih nazorih sicer nisva mnogo govorila, toda pisal je

v »Misel in delo« in tam se lahko njegovi članki preberejo. Sam sem jih bral, vane pa se nisem poglobil. Menim, da posebnih političnih ambicij ni imel.

Vodopivec: Črtomir Nagode se v zgodovinski omenja kot utemeljitelj skupine, ki je nastopala pod nazivom »Stara pravda«. Je bil to krožek somišljenikov, je bilo to gibanje?

Kavčnik: »Stara pravda« je bilo res ime skupine. Skupine? Koliko nas je bilo? Nagode je enkrat rekel: »Ko bi nas bilo vsaj petnajst!« No, na zatožni klopi nas je leta 1947 res sedlo petnajst, toda nekatere so pritaknili zraven.

Vodopivec: »Stara pravda« se je po 27. aprilu 1941 vključila v Osvobodilno fronto, vendar se je Nagode s komunisti naglo znašel v sporu in zato izstopil iz narodnoosvobodilnega gibanja. V zgodovinski omenja se omenja, da je »oteževal« zbiranje narodnih sil, »blatil Partijo«, uporabljal »ultralevičarska socialna gesla« in prišel v konflikt z OF zaradi svojega pretiranega nacionalnega programa kakor zaradi simpatij do četniškega gibanja Draže Mihailovića. Kaj nama lahko poveste o vsem tem?

Kavčnik: Prvo, kar moram reči: jaz sem prišel v Ljubljano, ko je Nagode s »Staro pravdo« že izstopil iz Osvobodilne fronte. Mislim, da je bil v začetku tudi član uredniškega odbora Slovenskega poročevalca in se je zavzemal za to, da se ne piše preveč grdo o stari Jugoslaviji. Kar se nacionalnih zahtev tiče: takoj v začetku, že leta 1941, je predlagal, da se oblikujejo naše mejne zahteve. Da moramo kot svoje mejne zahteve »postaviti« tudi zahteve po Koroški in Primorski. Je to nacionalizem?

Vodopivec: To najbrže ne. Toda kako daleč so segale te ambicije? Nagode se je menda leta 1941 sestal s Kidričem, o tem sestanku, če je do njega sploh prišlo, se ne ve mnogo, po nekaterih informacijah pa naj bi tedaj Nagode risal slovenske meje daleč na severu, tja do meja prvotne slovanske naselitve. To bržčas res ni bilo posebno realistično.

Kavčnik: Kje pa, v tem smislu Nagode ni razmišljal in tudi drugi ne. Seveda smo govorili in se pogovarjali o marsi-

čem, razmišljali smo o tem, zakaj se pri nas reče Dunaj in ne Beč, spraševali smo se o tem, ali to pomeni, da smo bili že prej tukaj in se Slovenci-Slovani niso šele priselili.

Snoj: Kot Matej Bor s svojo teorijo o Venetih?

Kavčnik: Da, podobno kot Bor, ki je razvozlal tiste tablice. Spraševali smo se o tem: Zakaj nas Nemci imenujejo »vin-diše hunde«, zakaj je knezu Windischgrätzu ime, kakor mu je, in podobno. Razpravljali smo res marsikaj, vendar to ni bilo bistvo Nagodetovega spora z Osvobodilno fronto.

Vodopivec: Kaj pa je bilo potemtakem bistvo spora? Zakaj se je Nagode s »Staro pravdo« umaknil s fronte?

Kavčnik: Zato, ker se niso nikoli držali tistega, kar so sklenili. Svoja stališča je poizkušal opredeliti v cirkularju, ki ga je poslal ustanovnim skupinam Osvobodilne fronte. Te cirkularje sem videl, prečital nam jih je, toda niso jih upoštevali in najbrž tudi niso razpravljali o njihovi vsebini. Zato se je odločil za protest in izstopil. Treba se je zavedati, da vsi ti konflikti leta 1941 niso bili povsem novi: Črtomir Nagode je bil že v leta 1940 ustanovljenem Društvu prijateljev Sovjetske zveze in njegovi pogledi se že tedaj niso povsem skladali s pogledi komunistov.

Vodopivec: Med Nagodetovo skupino in OF v času vojne ni prišlo več do poizkusov zблиžanja? Ste Vi bili član njegove skupine ali ste se ji čutili le pripadni?

Kavčnik: Nič se nisem čutil, jaz sem bil član njegove skupine. Iskali smo stike na različne strani, tudi s komunisti. Sam sem se poizkušal povezati prek inženirja Ludvika Zajca.

Vodopivec: S strani OF niste dobili več ponujene roke?

Kavčnik: Nobene. Sam sem pomagal nekaterim beguncem in skrivačem. Tako sem skrival skojevko Jovanko Radković v stanovanju, ki sem ga imel v Zagrebu, in jo pomagal prethotapiti v Ljubljano. Za posameznike — npr. za kasnejšega podpredsednika hrvaške vlade R. Pribičevića — sem dobil ponarejene izkaznice, pri tem mi je pomagal Evgen Lovšin.

V ostalem se je govorilo, da so komunisti proti Jugoslaviji in da je to kominternska direktiva že vse od začetka.

Osebnost me je poleg tega močno prizadelo, kako so se ob začetku vojne obnašali delavci. V Trbovljah na primer. Tam so imeli, po pripovedovanju ing. Viktorja Kanklja, delavci skrite rdeče zastave, vendar so, ko je prišla nemška vojska, nanje narisali hakenkrojce in jih izobesili, čeprav so videli, da nemški žandarji pe-
ljejo slovenskega župnika in učitelja.

Vodopivec: Vaši pogledi na nacionalno vprašanje so bili podobni kot Nagode-tovi?

Kavčnik: Lahko rečem, da so bili identični. Bilo je seveda res, da sem jaz dolgo živel na Kordunu, da sem imel znanje med Srbi in Hrvati, da sem bil zelo povezan z vsem, kar sem doživel in kar se je dogajalo v Topuskem. Ves čas sem hotel, da Slovenci ostanemo, a ves čas sem hotel tudi Jugoslavijo.

Snoj: Kako ste gledali na medvojnne razmere v Ljubljani? Doživeli ste različne pritiske, kako ste doživljali likvidacije?

Kavčnik: Nasilje smo ocenjevali negativno. Marsikaj smo verjeli, marsičesa ne. Včasih smo verjeli, da je tisti, ki so ga justificirali, resnično kaj storil. Večina pa je bil naš odnos do likvidacij negativni.

Snoj: Ali se Nagode ni bal likvidacije?

Kavčnik: Seveda se je bal. Saj so že imeli pripravljenega nekoga, ki naj bi ga likvidiral. Likvidaciji se je bržčas izognil le tako, da je bil ves čas doma. Vse do leta 1945 ni šel nikamor.

Vodopivec: Ste bili, pripadniki »Stare pravde«, po izstopu iz OF res tudi v Slovenski zavezi?

Kavčnik: To je res. Po izstopu iz OF smo stopili v Slovensko zavezo, ki pa smo jo zapustili takoj, ko smo izvedeli, da ima zveze z Italijani. Nagode je odločno nasprotoval vsakemu sodelovanju z Italijani. Sam sem, na primer, ko me je razganjala ta moja ideja o razrešitvi obračuna dela in vrednosti v proizvodnji, nekoč Nagodetu omenil, da bi jo eventualno predstavil Grazioliju... Nagode je temu odločno nasprotoval. Danes sem mu hva-

ležen: lahko bi bil tako neumen in se res odpravil na komisariat.

Snoj: In bi bili tako rekoč kolaboracionisti.

Kavčnik: Da. Bil bi ožigasan kot kolaboracionist.

Vodopivec: Prišla je osvoboditev in leto 1945. Kako ste doživljali ta preobrat? Ne le vi osebno, temveč celotna »Stara pravda«?

Kavčnik: Znano je, da je Nagode izobesil rdečo zastavo. Rusko rdečo zastavo ali boljševiško, kot se temu reče, ne državne.

Snoj: So bile to simpatije z Rusi, s Sovjeti?

Kavčnik: Najbrž ne, čeprav je bil — kot sem omenil — že leta 1940 pripadnik društva simpatizerjev Sovjetske zveze. Bilo je slovenofilsko, bilo je proboljševiško in bilo je iz »truca«.

Snoj: Toda je bilo v njegovih nazorih kaj komunizma?

Kavčnik: Seveda. Saj ga je v mojih tudi. Naša socialna misel je šla v isto smer kakor današnje oficialne teze: po pravici deliti. Vsakdo naj dobi tolikšen del, kolikor je bil del njegovega vloženega dela, tolikšen del, kakor mu pripada od presežka vrednosti. To se da enostavno izračunati in to je tisto, kar jaz ves čas dopovedujem. O tem še danes pišem pisma, a mi nihče ne odgovarja.

Snoj: Torej pride leto 1945...?

Kavčnik: Po osvoboditvi smo najprej iskali stike s komunisti in fronto. Sam sem Kardelju celo pisal pismo, ne da bi dobil odgovor, seveda, Viktor Avbelj me je pri procesu leta 1947 celo spraševal, kako sem mogel biti tako predrzen in pisati Kardelju. Rekel sem mu, da sem državljani te države in se v demokratičnih državah lahko piše svojemu ministru. Kar se ostalega tiče: bil sem na univerzi zaposlen kot profesor, dela je bilo veliko in nisem mogel misliti na druge stvari.

Vodopivec: Kaj pa Nagode?

Kavčnik: Kaj je ves ta čas, od leta 1945 do procesa leta 1947, počel Nagode, ne vem natančno. Imel je naziv docenta na univerzi, ki pa mu ga niso obnovili. Verjetno je živel doma, kako, ne vem.

Vodopivec: Do procesa je prišlo leta 1947.

Kavčnik: Da. Mene so aretirali 25. maja 1947.

Vodopivec: Kot je mogoče razbrati iz časopisnih poročil (dokumenti o procesu so namreč uradno še nedostopni), so Vas na procesu obtožili delovanja proti ljudski oblasti in zvez z inozemstvom. Ne le Vas osebno, temveč tudi Črtomirja Nagodeta kot voditelja skupine, profesorja Borisa Furlana, predavatelja na pravni fakulteti, Franca Snoja, ministra v prvi, v Ajdovščini razglašeni poveljni slovenski vladi, Angelo Vodetovo, znano slovensko socialistko, ter vse ostale udeležence t. i. »Nagodetovega procesa«. Vseh skupaj, kot ste že povedali, Vas je bilo petnajst. V obtožnici so bili navedeni konkretni podatki o teh zvezah. Kaj lahko rečete o tem?

Kavčnik: Najprej želim govoriti o sebi. Maja so me zaprli, prišel sem na zaslišanje in vprašali so me, če sem kakšen denar poslal v inozemstvo. Rekel sem, da ne. Dokazali so mi, da sem poslal kupone od nekih akcij, ki mi jih je podaril moj pokojni brat in niso bile prav nič vredne. Drugo: ko je prišlo po letu 1945, po vojni, do zaostrovanja z Italijo, so Italijani predlagali plebiscit na Primorskem. Bil sem prepričan, da bi mi v tem primeru plebiscit izgubili, da ljudje ne bi glasovali za komuniste, temveč za meščansko demokracijo, tj. za Italijo. V tem prepričanju sem napisal članek angleški in ameriški javnosti: očital sem jim, da nam zaradi vlade, do katere so nam sami pomagali, hočejo zdaj vzeti našo zemljo. Zapisal sem, da so Italijani do Primorske prišli brez plebiscita in morajo Primorsko brez plebiscita tudi zapustiti. Besedilo sem zataknil za nogavico in sem ga oddal na ameriškem veleposlaništvu v Beogradu, kjer sem urejeval neko patentno zadevo. Besedilo je čez nekaj časa izšlo v newyorškem časopisu.

Snoj: Objavljeno je bilo pod Vašim imenom?

Kavčnik: Ne. Toliko sem bil previden ali skromen, da sem članek oddal tako rekoč ilegalno. Niti s poslanikom nisem govoril. Nikakršnega mandata od niko-

gar nisem imel, da se pogovarjam, nič se nismo zmenili. Omenil sem, da želim, da se to publicira. Milica me je odkrila zato, ker so našli pri meni kopije. Takšno pisanje pa je bilo tedaj velik delikt.

Vodopivec: Toda Vi ste bili sojeni kot skupina. T. i. »Nagodetova skupina«. Ste imeli svoj program, svoj politični načrt?

Kavčnik: Poslušajte: mi smo dobesedno verjeli, da je sicer v omejenih razmerah, a vendar mogoče politično delovati. Po tedanjih zakonih je bilo formalno mogoče osnovati tudi nasprotno stranke: res je, da je bilo treba predložiti sto podpisov, teh nismo imeli in odločili smo se, da bomo izdajali revijo in okoli nje zbrali somišljenike: dopisnike. Poizkusili smo pač, čeprav — še enkrat rečem — to ne velja za vse, ki smo se znašli na sodišču, saj se nekateri med obsojenci sploh nismo poznali.

Snoj: Ste imeli stike s predstavniki meščanske opozicije v ostalih jugoslovanskih središčih? Z Grolom, z Dragoljubom Jovanovićem?

Kavčnik: Iskali in imeli smo stike, to je res. Toda: to je bilo tedaj vsaj formalno povsem legalno, nič protizakonitega.

Snoj: Kako ste sprejeli sojenje? So Vas hudo obsodili?

Kavčnik: Mene niti ne. Imel sem malo protekcije. Prek družinskih in prijateljskih zvez sem dosegel, da so me obsodili na šestnajst let namesto na dvajset.

Snoj: Samo??? In koliko let ste odseleli?

Kavčnik: Šest in pol. To mi je že pred časom prerokoval neki madžioničar. Z roke je namreč ugotovil, da bom sedel pet do osem let. Potem ni bilo ne pet ne osem, temveč natanko šest in pol.

Snoj: Vsi je niso tako »dobro« odnesli. Nagode na primer.

Kavčnik: To je res. Nagodetova zgodba je zelo tragična. Obsodili so ga na smrt. Njegova mati, vdova — Nagode je bil edinec — se je čutila kriva za njegovo smrt. Nagode namreč ni nikomur povedal, kje ima skrite svoje zapiske, samo materi. V času, ko je bil zaprt, je prišel k njegovi materi domnevni Nagodetov sojetnik, ki je trdil, da ga je Nagode pooblastil, naj vzame njegove zapiske. Mati

mu jih je dala. Ti papirji so bili na procesu glavno obtožilno gradivo zoper Nagodeta. Njegov dnevnik, ki so ga na ta način tedaj zaplenili, še danes ni dostopen. Potem, ko so pod vtisom vsega tega bremena Nagodeta obsodili, je njegova mati napravila samomor.

Snoj: *In drugi? So bili vsi drugi »pridejani«?*

Kavčnik: Seveda, pridejani. S profesorjem Furlanom jaz nisem imel nič, še poznal ga nisem. Ali s Snojem — saj ste v sorodu z njim?

Snoj: *Jaz sem njegov nečak.*

Kavčnik: To Vam gotovo ni bilo v posebno pomoč.

Vodopivec: *In sodni postopek? Kakšna je bila preiskava s sodnim postopkom, ki ste ju morali prestatiti?*

Kavčnik: Mučili me niso. Prav prijazni niso bili. Mene je že, ko sem bil deček, pokojni ravnatelj Ivan Šubic označil za zadovoljnega Kranjca. Prenesem veliko, tudi psihično.

Nekaj tednov po procesu mi je pripadnik Ozne predlagal, naj postanem njihov sodelavec, in pri tem omenil, da bodo preprečili poizkuse mojih nekdanjih sodelavcev v Topuskem, da bi intervenirali v mojo korist. Sodelovanje z Ozno sem seveda zavrnil, pozneje, ko sem bil osvobojen, pa sem dobil informacijo, da so moji nekdanji delavci resnično hoteli priti na proces.

Vodopivec: *Toda ali se Vam ni zdelo, da se Vam je zgodila krivica? Niste poskušali dokazati, da se Vam je zgodila krivica?*

Kavčnik: Ne zdelo, vedel sem, da se mi godi krivica. Toda kaj sem mogel storiti? Moja sedanja žena je sedela v prvih vrstah na procesu, rekla mi je, da sem ji bil všeč tak, kot sem bil. Bal se nisem.

Snoj: *Ste se morda bali najhujše kazni?*

Kavčnik: Računal sem s tem.

Snoj: *Kaj pa Nagode? Potem ko je bil obsojen na smrt?*

Kavčnik: Nisem ga več videl. Ločili smo se na hodniku. Kdaj in kako so ga justificirali, ne vem. Tudi o ostalih, Fur-

lanu, Vodetovi, Sircu, vem prav malo. Vodetove na primer prej sploh nisem poznal.

Snoj: *Poznali ste Ljuba Sirca, ki je zdaj profesor gospodarskih ved v Angliji?*

Kavčnik: Ljubo Sirc je bil član »Pravde«. Inteligenten človek, ni bil komunist, njegov oče je bil demokrat in industrijec in je imel tovarno v Kranju. Zelo jezen je bil na sina, ko so ga povežali z njegovim procesom, saj res ni bil nič kriv in so ga pritaknili zraven.

Vodopivec: *Ko ste prišli iz zapora, kaj ste potem počeli? Ste imeli težave, vzemimo z zaposlitvijo?*

Kavčnik: Ne, težav nisem imel. »Dobro« sem se obnesel že v zaporu, bil sem vodja livarne. To je tedaj nekaj pomenilo. Vlival sem sirene, na vrat na nos, tri tisoč komadov. Naredil sem vse, od modelov do vlitkov, marsikatero od siren, ki jih še danes poslušate. Jetniška livarna je imela od tedaj prehodno udarniško zastavico. To je bilo dobro zame.

Vodopivec: *In ko ste prišli ven? Kako je bilo potem z zaposlitvijo?*

Kavčnik: V zaporu so bili očitno zadovoljni z menoj. Kasneje sem zvedel, da so špiclji poročali, kako nisem nikoli psoval, da sem se prvič oglašil s psovko šele tedaj, ko so Italijani mobilizirali ob tržaški krizi. Vedno sem menil: prvo je država, drugo je stranka. In prav v tem pogledu sem klerikalcem najbolj zameril njihovo politiko.

Snoj: *Torej po odhodu iz zapora niste imeli nobenih političnih težav?*

Kavčnik: Posebnih šikan nisem doživel. Je pa seveda res, da nisem bil nikoli »pravi«.

Snoj: *Še pošiljate svoje predloge političnim in gospodarskim forumom v zvezi z izračunom vrednosti in gospodarsko politiko?*

Kavčnik: Še. Pisal sem Mikuliću, pisal sem Smoletu, Kučanu. Vendar je to glas vpijočega v puščavi. Pravijo, da so moji predlogi kapitalistični. Ob tem se vsi načelno strinjamo v isti stvari: človeka je treba nagraditi v skladu z vloženim delom. Mislim, da sem iznašel model, kako se to izračuna.

Snoj: *Imate svoje dopise evidentirane?*

Kavčnik: Na žalost ne, to je moja šibka točka.

Vodopivec: *In kako gledate na zaostritve in napetosti, ki označujejo današnjo Jugoslavijo?*

Kavčnik: Jugoslovanska ideja v smislu »Preporoda« je danes kompromitirana, toda najslabša Jugoslavija je boljša kot nobena. Najslabšo je mogoče popraviti, medtem ko bi se za »novo Jugoslavijo« — Jugoslavijo, kot smo jo pričakovali in želeli »preporodovci« — morala vrniti konstelacija iz leta 1918. Da je tudi takšna Jugoslavija mogoča, kaže moja izkušnja iz Topuskega: z izrazitim medsebojnim razumevanjem in medsebojnim spoštovanjem smo uspeli v Topuskem premostiti mnogokatera dotedanja nasprotja.

Sicer pa mi je znano, da naša ustava narodom daje pravico do odcepitve. Okno je odprto. Preden pa Slovenci skočimo ven, si izračunajmo, koliko ur je preteklo od konca »Provincie di Lubiana« do začetka »Adriatisches Küstenland...«

Vodopivec: *V svojem življenju kaj obžalujete?*

Kavčnik: Zakaj bi? Vedno sem ravnal, kakor se mi je zdelo prav.

*Z Leonom Kavčnikom sta se pogovarjala
Jože Snoj in Peter Vodopivec
(aprila 1987)*

Številka: Z-37/182-88

REPUBLISKI SEKRETARIAT ZA NOTRANJE ZADEVE SR SLOVENIJE
UPRAVA SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI

ENOTNE PROGRAMSKE SMERNICE
DELOVANJA USDV RSNZ SRS
1 9 8 9

LJUBLJANA, OKTOBER 1988

V skladu z določbami 14. člena Zakona in temeljih sistema državne varnosti, smernicami enotne programske usmeritve službe državne varnosti za obdobje 1986 - 1990, smernicami in izhodišči dopolnjenega akcijskega programa službe državne varnosti SR Slovenije na področju zoperstavljanja vodilnim nosilcem sovražnega delovanja v Sloveniji v letu 1989 ter na osnovi stališč, sklepov, ocen in priporočil Predsedstva SFRJ in SRS, Svetov za varstvo ustavne ureditve SFRJ in SRS, Skupščin SFRJ in SRS ter ZSNZ SFRJ določa Uprava službe državne varnosti RSNZ SR Slovenije

ENOTNE PROGRAMSKE SMERNICE

DELOVANJA SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI V SR SLOVENIJI

V LETU 1989

Z enotno programsko delovno usmeritvijo USDV RSNZ SRS zagotavlja na območju SR Slovenije v letu 1989:

- dosledno izvajanje spoštovanje načel ustavnosti in zakonitosti
- enotno izvajanje nalog službe državne varnosti na področju z ustavo določenega reda v SR Sloveniji
- enotno uresničevanje nalog službe državne varnosti, določenih v smernicah in navodilih USDV ZSNS SFRJ
- optimalno koordinirano delovanje vseh enot službe državne varnosti v SR Sloveniji pri reševanju prioriternih operativnih nalog na področju odkrivanja, preprečevanja in onemogočanja aktivnosti notranjega sovražnika, tujih obveščevalnih in drugih institucij ter kontraobveščevalnega ščitena naših občanov, varovanih oseb, določenih delovnih mest, objektov in poslovnih kompleksov
- temelje prilagajanja kadrovske, operativne, dokumentalistične, analitične in informacijske postavitve službe državne varnosti Slovenije pri reševanju prioriternih operativnih nalog v letu 1989
- utrjevanju operativno strokovne inventivnosti delovanja službe državne varnosti pri odkrivanju, prodiranju in razbijanju centrov sovražnega delovanja v Sloveniji, SFRJ, zamejstvu in tujini
- selekciji operativnih nalog na operativno nujne in prioritete ter permanentne naloge

Enotne programske smernice izpostavljajo prioritete naloge službe državne varnosti v letu 1989 ter dograjujejo naloge sprejete s programsko orientacijo SDV SR Slovenije v letih 1986-1990, Programsko delovno usmeritvijo SDV SRS za leto 1988 ter naloge iz dopolnjenega Akcijskega programa sdv srs na področju zoperstavljanja vodilnim nosilcem sovražnega delovanja v Sloveniji. Takšna orientacija, poleg že opredeljenih splošnih nalog, predstavlja osnovo za dodatno in prioritarno konkretizacijo načrtov dela SDV znotraj obstoječih in na novo registriranih zadev SDV v letu 1989

LJUBO SIRČ

- dokumentirati, raziskovati ter preprečevati stike Sirca z notranjimi oporečniškimi strukturami, predvsem pa s slovenskimi mladinskimi mediji in predstavniki slovenskih mirovnikov

I:1, 2

S:

- raziskovati, dokumentirati in spremljati stike Sirca z Demšarjem in drugimi zvezami v Sloveniji v zvezi z akcijo za rehabilitacijo obsojenih v Nagodetovem procesu

I:1, 2

S:

- v primeru prihoda v SFRJ se glede na vodenje postopka pred pristojnim sodiščem pojavljajo različne možnosti (aretacija, zavrnitev, odpoved gostoljublja.....). V vsakem primeru se s Sircem opravi na mejnem prehodu operativno razčiščevalni razgovor v cilju pojasnjevanja posameznih dejstev in izvajanja drugih ukrepov.

I:2,

S:1

- v cilju preprečevanja stikov z notranjimi oporečniškimi strukturami pripraviti javno diskreditacijo sovražnega delovanja Sirca v Sloveniji predvsem v cilju Sirčevega sodelovanja s tujimi službami in emigrantskimi emigracijami.

I:2, 1

S:

- raziskati ozadja stikov Sirca in slovenskim oporečnikov z meščanskimi desničarji v Beogradu

I:1, 2

S:

- operativno pokrivati, dokumentirati in spremljati stike in srečanja slovenskih oporečnikov s Sircem neposredno ali prek eksponentov tujih služb

I:2,

S:1

- raziskati ozadje interesa Sirca za srečanje z Bučarjem in Mastnakom

I:2, 1

S:

- odkrivanje možnih punktov in zvez Sirca v zamejstvu in drugih zahodnoevropskih državah in v domovini

I:2

S:1

- nadaljnje raziskovanje, dokumentiranje in spremljanje Sirčeve zveze s tujimi obveščevalnimi službami, v cilju njegove diskreditacije ali celo zagotovitve pogojev za kazenski pregon

I:2

S:

- raziskanje Sirčeve zveze z Nora Beloff in Stella Alexander ter drugimi eksponenti tujih služb ter posredne zveze z notranjo opozicijo

I:2, 1

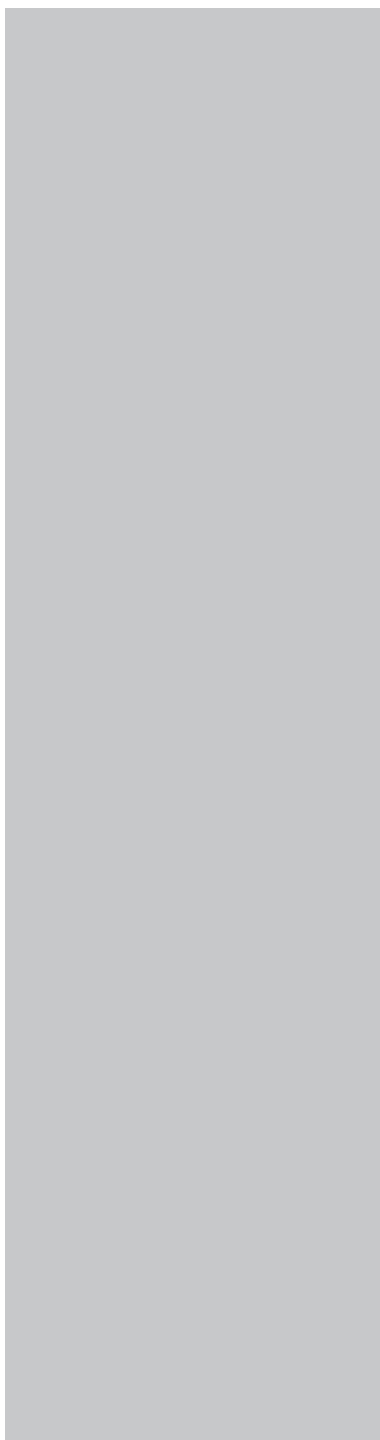
S:

- Raziskati in dokumentirati Sirčevo delovanje v NDA in IS, Liberalni internacionali, predvsem pa identificirati njegove zveze v socialdemokratskih in liberalnih strukturah v Evropi, okoliščine pogostejšega zadrževanja na Dunaju, potovanj v LR Madžarsko (Budimpešta), ipd.

I:2,

S:4

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, 1945–1990

SI AS 1169, Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije, 1960–2001

SI AS 1237, Vrhovno sodišče Republike Slovenije, 1945–1991

SI AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1945–1980, Podfond Dob.

SI AS 1487, Centralni komite Komunistične partije Slovenije, 1941–1945

SI AS 1546, Zbirka biografij vidnejših komunistov in drugih javnih osebnosti, 1937–1990

SI AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990, Članski dokumenti

SI AS 1589/IV, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990, Predsednikova dejavnost

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004, Proces Nagode

SI AS 1944, Predsedstvo Socialistične republike Slovenije, 1974–1992, Svet SRS za varstvo ustavne ureditve

The National Archives

TNA, Foreign Office, Political Correspondence (FO 371)

Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani

Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije

Časopisni viri

Nedeljski dnevnik, 14. 4. 1991.

Tabor, letnik XVI, Ljubljana 1971, št. 8–10.

Večer, 4. 8. 2007.

Objavljeni viri

Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948–1952 (uredili Branko Petranović, Ranko Končar, Radovan Radonjić). Beograd: Izdavački centar Komunist, 1985.

Uradni list FLRJ, 1946.

Uradni list FLRJ, 1947.

Uradni list FLRJ, 1948.

Uradni list LRS, 1949.
Uradni list FLRJ, 1951.
Uradni list LRS, 1951.
Uradni list FLRJ, 1952.
Uradni list FLRJ, 1953.
Uradni list LRS, 1953.
Uradni list FLRJ, 1954.
Uradni list FLRJ, 1957.
Uradni list FLRJ, 1959.
Uradni list FLRJ, 1961.
Uradni list FLRJ, 1962.
Uradni list SFRJ, 1963.
Uradni list SRS, 1963.
Uradni list SFRJ, 1965.
Uradni list SRS, 1965.
Uradni list SFRJ, 1970.
Uradni list SRS, 1972.
Uradni list SFRJ, 1974.
Uradni list SRS, 1975.
Uradni list SFRJ, 1977.
Uradni list SRS, 1977.
Uradni list SRS, 1981.
Uradni list SFRJ, 1985.
Uradni list SRS, 1986.
Uradni list SRS, 1987.
Uradni list SRS, 1990.
Uradni list RS, 1990.
Uradni list RS, 1995.
Uradni list RS, 2006.
Uradni list RS, 2016.

Elektronski viri

Alojz Peterle – Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Alojz_Peterle, 25. 8. 2016.

Bakarič Vladimir – Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5351>, 24. 2. 2017.

Anton Drobnič: *Ob povratku škofa Rožmana /II. del/, revija NSZ*, 1. 9. 2013, <http://nszaveza.github.io/articles/90-ob-povratku-skofa-rozmana-ii-del/>, 25. 8. 2016.

Biografija Milana Kučana, <http://www2.gov.si/up-rs/2002-2007/bp-mk.nsf/ostalo/biografija>, 14. 12. 2016.

Boris Dolničar: *Zaljubljen v življenje*, <http://www.vzajemnost.si/clanek/169086/boris-dolnjar-zaljubljen-v-zivljenje/>, 20. 4. 2017.

Dimitrij Rupel – Wikipedija, prosta enciklopedija, https://sl.wikipedia.org/wiki/Dimitrij_Rupel, 25. 8. 2016.

Dolenjski biografski leksikon – Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, <http://www.nm.sik.si/si/eknjiznica/bioleks/?bid=2142>, 27. 3. 2017.

Dr. Janko Pleterski – *Zveza zgodovinskih društev Slovenije*, <http://zzds.si/o-drustvu/castni-clani/dr-janko-pleterski/>, 24. 3. 2017.

Drago Demšar, *Slovenska pomlad – Osebe*, <http://slovenska-pomlad.si/2?id=22>, 25. 8. 2016.

Drago Jančar – Wiki, spletna enciklopedija slovenskega gledališča, http://sigledal.org/geslo/Drago_Jan%C4%8Dar, 7. 2. 2017.

Drago Jančar – SAZU - Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti - [sazu.si](http://www.sazu.si/clani/drago-jancar/), <http://www.sazu.si/clani/drago-jancar/>, 30. 3. 2017.

Dragoslav Mihailović, Wikipedia, slobodna enciklopedija, https://sh.wikipedia.org/wiki/Dragoslav_Mihailovi%C4%87, 25. 8. 2016.

France Perovšek: *Moja resnica*. Ljubljana 1995, <http://sistory.si/novice/novica/?id=236>, 19. 3. 2017.

Friedjung, Heinrich – Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20654>, 25. 8. 2016.

Hrnčević Josip – Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26362/>, 24. 2. 2017.

Klemen Košak: *Nepravi disidenti, Tudi nekdanji politični zaporniki imajo nižje pokojnine*. *Mladina* 28, 13. 7. 2012, <http://www.mladina.si/114007/nepravi-disidenti/>, 4. 3. 2017.

Kosta Čavoški, Wikipedia, slobodna enciklopedija, https://sh.wikipedia.org/wiki/Kosta_%C4%8Cavo%C5%A1ki, 25. 8. 2016

»Kosta Čavoški«, <http://www.royalfamily.org/crown-cabinet-2/kosta-cavoski-lat/?lang=lat>, 25. 8. 2016.

Kristina Božič: *Stane Kavčič, politik, ki je barko prezgodaj usmeril proti zahodu*. *Dnevnik*, 24. 10. 2009, <https://www.dnevnik.si/1042309499>, 29. 8. 2016.

Miloš Minić (1914–2003), <http://www.riznicasrpska.net/istorija/index.php?topic=102.0/>, 24. 2. 2017.

Miran Potrč – *Wikipedija, prosta enciklopedija*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Miran_Potr%C4%8D, 25. 8. 2016.

Muoja besejda, 11. 10. 2010, Dr. Ljubo Sirc ekonomist in liberalec, ki je preživel smrtno obsodbo, Mwoja besejda: september 2010 http://tinomamic.blogspot.si/2010_09_22_archive.html, 3. 8. 2016.

»Od leta 1990 se je ta dokument uporabljal v vseh raziskavah in preiskavah. Tudi Pučnikova komisija je morala vedeti za ta dokument, saj so sodelovali z zgodovinarjem Ferencem in tudi z drugimi zgodovinarji. Ta dokument ni bil odkrit letos marca, ampak je javnosti znan že najmanj 15 let – Mitja Ribičič«. *Mladina*, 30. 5. 2005, /dostopno na: <http://www.mladina.si/93339/od leta 1990 se je ta dokument uporabljal v vseh raziskavah in preiskavah tudi pučnikova komisija/>, 21. 3. 2017).

Peter Vodopivec | *Zveza zgodovinskih društev Slovenije*, <http://zzds.si/o-drustvu/castni-clani/peter-vodopivec/>, 27. 3. 2017.

Poročilo o delu komisije Državnega zbora RS za nadzor nad obveščevalnimi in varnostnimi službami za leto 2008, 12. 11. 2009. Dostopno na: *Portal DZ - Izbran zakon*, http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/zakonodaja/izbranZakonAkt?uid=C12565E2005ED-694C125767300473520&db=kon_akt&mandat=V&tip=doc, 30. 9. 2016.

Predsedniške volitve 1990–2007 – Prvi interaktivni multimedijški portal, MMC RTV Slovenija, <http://www.rtv slo.si/strani/zgodovina/4348>, 29. 8. 2016.

Puhar Alenka, *Slovenska pomlad – Osebe*, <http://slovenska-pomlad.si/2?id=15>, 30. 3. 2017.

»Ribičič: nisem odgovoren za množične poboje«, *Delo*, 30. 5. 2005, <http://www.delo.si/novice/slovenija/ribicic-nisem-odgovoren-za-mnozicne-poboje.html>, 21. 3. 2017.

Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si>, 27. 3. 2017.

Spomenka Hribar: »Obema stranema, skrajnim na desnici in skrajni levici, vseskozi ustreza, da ni bilo izrečeno tisto, kar bi moralo biti. Da ni bilo izrečeno opravičilo.« *Mladina*, 29. 20. 7. 2012, <http://www.mladina.si/114256/spomenka-hribar-obema-stranema-skrajnim-na-desnici-in-skrajni-levici-vseskozi-ustreza-da/>, 14. 12. 2016

STA: *Umrl Pavle Car*, <https://www.sta.si/430964/umrl-pavle-car>, 25. 8. 2016.

Tina Tomlje – *Wikipedija, prosta enciklopedija*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Tina_Tomlje, 25. 8. 2016.

Tomaž Ertl, <http://www.jesenice.si/o-obcini/obinska-priznanja/castni-obceni/item/10454-tomaz-ertl>, 25. 8. 2016.

Umrl je Franc Miklavčič, 16. 7. 2008, *Prvi interaktivni multimedijški portal, MMC RTV Slovenija*, <http://www.rtv slo.si/slovenija/umrl-je-franc-miklavcic/90390/>, 30. 3. 2017.

Umrl je Franc Popit, *Delo*, 28. 1. 2013, www.delo.si/novice/politika/umrl-je-france-popit-1921-2013.html, 14. 12. 2016.

Umrl je Mitja Ribičič, 28. 11. 2013, *Prvi interaktivni multimedijški portal, MMC RTV Slovenija*, <http://www.rtv slo.si/slovenija/umrl-je-mitja-ribicic/260722>, 26. 9. 2017.

- Umr! je Tomaž Ertl*, <http://www.zurnal24.si/umrl-tomaz-ertel-clanek-172100>, 25. 8. 2016.
- Ustavno sodišče Republike Slovenije, odločba št. U-I-70/12 z dne 21. 3. 2014*, odlocitve.us-rs.si/documents/f5/da/u-i-70-123.pdf, 18. 3. 2017.
- V Ivanjem selu pri Cerknici se je rodil gospodarstvenik Anton Debevec* – Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, <http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/1951/>, 28. 3. 2017.
- Veljko Vlahović* – Wikipedia, https://sh.wikipedia.org/wiki/Veljko_Vlahovi%C4%87/, 15. 3. 2017.
- Vodopivec Peter, Slovenska pomlad – Osebe*, <http://slovenska-pomlad.si/2?id=35>, 27. 3. 2017.
- Vojislav Koštunica* – Wikipedia, *slobodna enciklopedija*, https://sh.wikipedia.org/wiki/Vojislav_Ko%C5%A1tunica, 25. 8. 2016.
- Vreme 1010 - Kultura secanja: Otpori i zabrane – Prilog istoriji: Zvonicici slobode*, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930839>, 26. 9. 2106.
- Zahteve za oceno ustavnosti – varuh človekovih pravic*, <http://www.varuh-rs.si/publikacije-gradiva-izjave/zahteve-za-oceno-ustavnosti/>, 26. 3. 2017.
- Zgodovina Vrhovnega sodišča, Sodstvo Republike Slovenije*, <http://www.sodisce.si/vsrs/predstavitev/2015032513185073/>, 25. 8. 2016.

Literatura

- Adamič, Albina: Leon Kavčnik, nekdanji član Preporodovcev. Preteklost v današnjem času, *Dogovori*, 1986, letnik 13, št. 16.
- Antič, Igor: *Veliki svetovni biografski leksikon. Osebnosti, ki so oblikovale našo civilizacijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Bavcon, Ljubo: *Izzivi in odzivi. Človekove pravice. Kriminalitetna politika. Kazensko pravo. Mednarodno kazensko pravo*. Ljubljana: Uradni list, 2006.
- Bavcon, Ljubo: Petdeset let prizadevanj za spoštovanje človekovega dostojanstva, njegove svobode in pravic. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 2004, LV, št. 3, julij–september, str. 225–230.
- Bavcon, Ljubo: Predgovor. *Smrtna kazen* (zbornik, uredil Jaša L. Zlobec). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989.
- Bavcon, Ljubo – Bele, Ivan – Kobe, Peter – Pavčnik, Marijan: *Kazenskopravno varstvo države in njene družbene ureditve. Politični delikti*. Zagreb: Globus, 1987.
- Becele Ranković, Ladislava: *Življenje z Leko. Spomini slovenske partizanke*. Grosuplje: GrafisTrade, 2002.
- Bizjak, Žarko: *Vloga pravosodnih organov v desetletju po drugi svetovni vojni*. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, oddelek za zgodovino. Ljubljana, 2004.
- Buttolo, Franciška: Pogovor z Angelo Vodetovo. *Nova revija*, 1984, št. 24–25, str. 2788–2791.

Čeferin, Peter: *Odvetniška zbornica Slovenije – odlomki iz zgodovine*. Ljubljana: Bistra, 2006.

Čepič, Zdenko: Oživljanje politične revolucionarnosti. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1922*, 2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Mladinska knjiga, 2005, str. 1117–1125.

Dachauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti). Ljubljana: Komunist, 1990.

Deželak Barič, Vida; Lidija Šentjunc. *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana 2012, str. 487–491.

Divjak, Vilko: *Pokrajinski arhiv Maribor (PAM)/1774*, str. 981. Dostopno na: mail.pokarh-mb.si/fileadmin/.../Redakcija_vodnik-celota_STRANI_0959-1068.pdf, 13. 10. 2016.

Dragović Soso, Jasna: »Spasioci nacije«. *Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma* (iz angleščine prevedla Ljiljana Nikolić). Beograd: Edicija REČ, 2004.

Drnovšek, Darinka: *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*. Viri 15. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2000.

Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 5. Zagreb: Leksikografski zavod FLRJ, 1962.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 3. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 4. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 5. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 6. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 7. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 8. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 10. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 12. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 14. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Epilog tako imenovanega Nagodetovega procesa. Obsojene so oprostili obtožb. *Nedeljski dnevnik*, 14. 4. 1991, str. 20.

Ferjančič, Roman – Šturm, Lovro: *Brezpravje: slovensko pravosodje po letu 1945*. Ljubljana: Nova revija, 1998.

Gabrič, Aleš: Intelektualci kot opozicija. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1922*, 2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Mladinska knjiga, 2005, str. 1024–1026.

Gabrič, Aleš: Na zahodu vzhodnega sveta. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2. Ljubljana 2005, 1158–1165.

Gabrič, Aleš: Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987. *Zgodovinski časopis*, letnik LIV, št. 1–2, 2002, 199–221.

Gabrič, Aleš: Zaostrenost mednacionalnih odnosov. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Mladinska knjiga, 2005, str. 1165–1174.

Griessler Pečar, Tamara: *Cerkev na zatožni klopi*. Ljubljana: Družina, 2005.

Hribar, Tine: Zgodba o Slovencih in Srbih. *Nova revija*, letnik XXVI, št. 299, marec 2007, str. 142–143.

Hudomalj, Andrej: Ministrovanje ministra Franca Snoja. *Arhivi*, XXVII, 2004, št. 1, str. 121–131.

In memoriam Rudi Supek /1913–1993/ – Dela FDV, dostopno na: dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr-14Flere.PDF, 29. 8. 2016.

Jeraj, Mateja: Vida Tomšič. *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana 2012, str. 518–522.

Jeraj, Mateja – Melik, Jelka: *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2015.

Justin, Ivan: *Pravosodje v SFR Jugoslaviji : oris organizacije in pristojnosti s poudarkom na samoupravnem sodstvu (zapiski predavanj na Višji pravni šoli v Mariboru)*. Maribor: Višja pravna šola, 1979.

Kobe, Peter: Nekaj značilnosti novega zakona o kazenskem postopku (predgovor). *Zakon o kazenskem postopku*. Ljubljana: Uradni list SR Slovenije, 1977, str. 14.

Koncilija, Žiga: *Politično sodstvo. Sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.

Lemut, Špela: *Dr. Božidar Kobe. Slovenski intelektualci v času spora z Informbirojem*. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, 2012. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, www.sistory.si/cdn/publikacije/20001-21000/20244/Lemut.pdf, 30. 3. 2017.

Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana 2004.

Maklecov, Aleksander: *Naše novo kazensko pravo in njegove vodilne ideje*. Ljubljana: Proforski zbor Pravne fakultete, 1948.

Mestna občina Ljubljana, Komisija za poimenovanje naselij in ulic: *Osnutek odloka o določitvi imen ulic, potekov in sprememb poteka ulic na območju MOL*, 17. 3. 2010, št. 353–162/2010–1, dostopno na: www.ljubljana.si/file/701434/6.-toka---imena-ulic.pdf, 29. 8. 2016.

Mikola, Milko: *Delo kot kazen*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2002.

Mikola, Milko: *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*. Ljubljana: Nova obzorja in Karantanija, 2016.

Mikuž, Metod: *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*, knjiga 1. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960.

Munda, Avgust: *Naš zakon o kazenskem postopku in njegove vodilne ideje*. Ljubljana: Državna založba, 1950.

Nečak, Dušan: Dachauski procesi 1947–1949. *Kronika*, letnik 57, izredna številka, Ljubljana 2009, str. 533–542.

Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon, od A–L. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.

Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon, od M–Ž. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.

Oven, Marjeta – Vavtar, Maja: *Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas*. Vrhovno sodišče Republike Slovenije: Ljubljana, 2016.

Pesek, Rosvita: *Pučnik*. Celovec: Mohorjeva družba, 2013.

Previšić, Martin: Broj kaŕnjenika na Golom otoku i u drugim logorima za ibeoŕce u vrijeme sukoba sa SSSR-om (1948.-1956.). *Historijski zbornik*, LXVI, 2013, št. 1, str. 173–193.

Primorski slovenski biografski leksikon, snopič 15. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1989.

Puhar, Alenka: *Mira Mihelič – Družinska slika z gospo. Œivljenje in delo Mire Mihelič (1912–1985)*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2012.

Režek, Mateja: Ureditev odnosov z rimskokatoliško cerkvijo. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1922*, 2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Mladinska knjiga, 2005, str. 1049–1052.

Roter, Petra: Organizacija Združenih narodov in varstvo človekovih pravic. *Teorija in praksa*, LIII, 2016, št. 3, str. 712–728.

Rupel, Dimitrij: Slovenski narodni značaj, 25. 9. 2014. Dostopno na: www.nova-levica.si/wp-content/uploads/2014/09/Referat-Rupel.pdf, 12. 2. 2017.

Sirc, Ljubo: *Dolgo Œivljenje po smrtni obsodbi*. Ljubljana: Nova obzorja, 2010.

Sirc, Ljubo: *Med Hitlerjem in Titom*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

Sirc, Ljubo: *Nesmisel in Smisel* (Nonsense and Sense). London: Pika Print, 1968.

Stergar, Janez: Inž. Leon Kavčnik. Eden izmed ustanoviteljev Počitniške zveze. *Tabor*, XVI, 1971, št. 8–10, str. 14–16.

Šturm, Lovro: *Omejitev oblasti*. Ustavna izhodišča javnega prava. Ljubljana: Nova revija, 1998.

Udovič, Boštjan: Vodili smo bitko za uresničenje našega načrta...: Prispevek slovenskih stalnih predstavnikov OZN. *Teorija in praksa*, LIII, 2016, št. 3, str. 761–776.

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije z obrazložitvijo. Ljubljana: Dopsna delavska univerza, 1974.

Vode, Angela: *Skriti spomin* (ur. Puhar, Alenka). Ljubljana: Nova revija, 2004.

Vodopivec, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

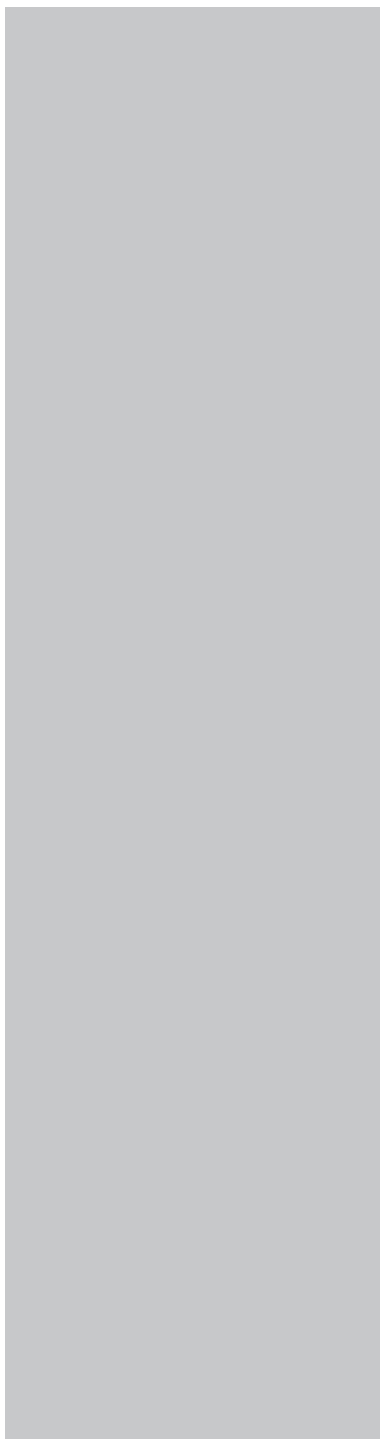
Vodopivec, Peter – Snoj, Jože: Pogovor z Leonom Kavčnikom. *Nova revija*, 1987, št. 65–66, september–oktober, str. 1558–1570.

Wohinz, Miha: Sodstvo in javno tožilstvo v osnutku besedila ustave SR Slovenije. *Teorija in praksa*, X, 1974, št. 5–6, str. 471–475.

Zakon o sudovima sa objašnjenjima. Beograd: Službeni list FLRJ, 1954.

Žontar, Jože: *Kaznovana podjetnost. Kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc.* Ljubljana: Nova revija, 2005.

Seznam reproduciranega gradiva

Fotografije

Boris Furlan (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 577, št. 9607)	14
Pavla Hočevar (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 574, št. 11136)	14
Elizabeta (Liza) Hribar (posredovala Angelika Hribar)	14
Zoran Hribar (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 576, št. 10025)	14
Leon Kavčnik (posredoval Peter Vodopivec)	14
Metod Kumelj (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 575, št. 10618)	14
Vid Lajovic (posredoval Jaroslav Lajovic)	14
Črtomir Nagode (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 585, št. 13938)	15
Metod Pirc (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 573, št. 11900)	15
Franjo Sirc (posredovala Darja Okorn)	15
Ljubo Sirc (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 584, št. 4137)	15
Franc Snoj (SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 570, št. 12752)	15
Bogdan Stare (SI AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij, podfond Dob, t. e. 480, Zaporniški dosje Bogdana Stareta)	15
Angela Vode (SI AS 1549, Zbirka fotografij zgodovinskega arhiva CK ZKS, I./881–29)	
Svatopluk Zupan (posredovala Sabina Zupan Stojanovski)	15
Nagodetov proces: obtoženci pred sodiščem (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Fototeka, FS 3991-9)	18
Nagodetov proces: obtoženci pred sodiščem, (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Fototeka, K 45-28)	21
Ivan Kavčnik (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 21)	73
Francka Strmole Hlastec (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 83)	60
Tomislav Grgič (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 92)	86
Teodor Tominšek (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 67)	175
France Hočevar (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 67)	184
Vladimir Krivic (Marjeta Oven, Maja Vavtar: Vrhovno sodišče na Slovenskem skozi čas. Ljubljana 2016, str. 69)	194

Dokumenti

Sodba Vrhovnega sodišča LRS, 12. 8. 1947, prva stran (SI AS 1237, VS SRS obnove K 21/91, t. e. 257)	22
Posvetovalni zapisnik, sestavljen 31. 1. 1991 pri Vrhovnem sodišču v Ljubljani glede zahteve Leona Kavčnika in Svatopluka Župana (SI AS 1237, VS SRS Kr 1990 1-71, t. e. 10)	137
Dopis Vrhovnega sodišča Republike Slovenije predsedniku Temeljnega sodišča v Ljubljani, 6. 2. 1991 (SI AS 1237, VS SRS Kr 1990 1-71, t. e. 10)	138
Sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, Enota v Ljubljani o ustavitvi kazenskega postopka proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, 5. 4. 1991, stran 1 (SI AS 1237, VS SRS obnove V,K 21/91, t. e. 257)	139
Sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, Enota v Ljubljani o ustavitvi kazenskega postopka proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, 5. 4. 1991, stran 18 (SI AS 1237, VS SRS obnove V,K 21/91, t. e. 257)	140
Sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, Enota v Ljubljani o ustavitvi kazenskega postopka proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, 5. 4. 1991, stran 19 (SI AS 1237, VS SRS obnove V,K 21/91, t. e. 257)	141
Zapisnik razgovora pri CK ZKS 26. 3. 1969, stran 1 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	195
Zapisnik razgovora pri CK ZKS 26. 3. 1969, stran 7 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	198
Zapisnik razgovora pri CK ZKS 26. 3. 1969, stran 8 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	199
Zapisnik razgovora političnega vrha v vili Podrožnik, 24. 4. 1970, stran 1 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	203
Zapisnik razgovora političnega vrha v vili Podrožnik, 24. 4. 1970, stran 3 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	204
Zapisnik razgovora političnega vrha v vili Podrožnik, 24. 4. 1970, stran 9 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	205
Zapisnik razgovora političnega vrha v vili Podrožnik, 24. 4. 1970, stran 10 (SI AS 1589/IV, CK ZKS, Predsednikova dejavnost, t. e. 2601/1)	207

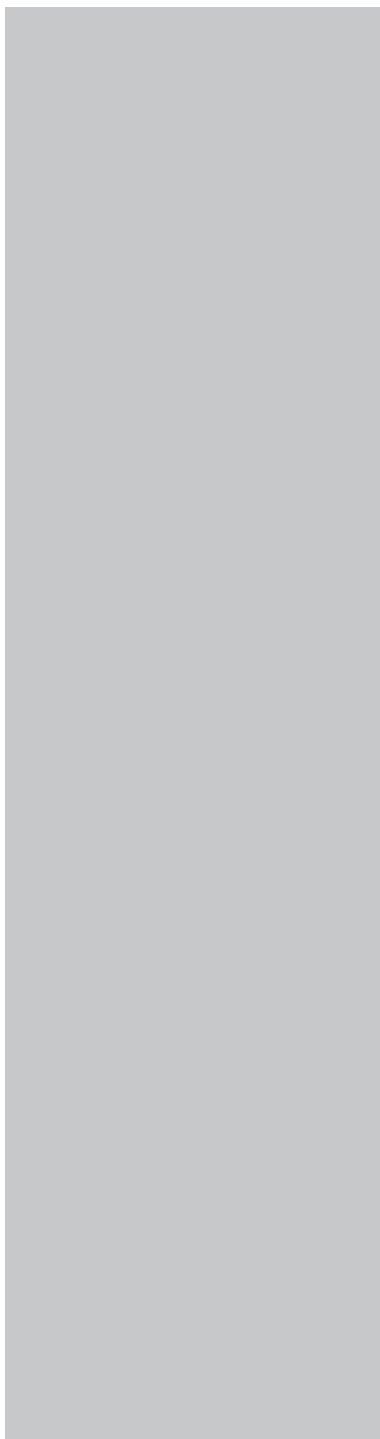
Časopisi

Usodno vprašanje: čigav naj bo sodnik?, Teleks, 8. 9. 1983, str. 25	26
Usodno vprašanje: čigav naj bo sodnik?, Teleks, 8. 9. 1983, str. 26	27
Usodno vprašanje: čigav naj bo sodnik?, Teleks, 8. 9. 1983, str. 27	28
Usodno vprašanje: čigav naj bo sodnik?, Teleks, 8. 9. 1983, str. 28	29

Drugo

Naslovna stran knjige Ljuba Sirca Nesmisel in smisel	35
--	----

Kratice in okrajšave

Kratice

AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije)
CK	Centralni komite
BBC	British Broadcasting Corporation (britanska radijska postaja)
BiH	Bosna in Hercegovina
DAPPS	Državno avtomobilsko in prevozno podjetje
DEMOS	Demokratska opozicija Slovenije
DFJ	Demokratska federativna Jugoslavija
ES	Enciklopedija Slovenije
FDV	Fakulteta za družbene vede
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
FO	Foreign Office (britansko zunanje ministrstvo)
FSPN	Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo
HSS	Hrvatska seljačka stranka (Hrvaška kmečka stranka)
IB	Informbiro (Informacijski biro komunističnih in delavskih partij)
IS	Izvršni svet
JA	Jugoslovanska armada
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
JT	Javni tožilec
KP	Komunistična partija
KPD	Kazensko-poboljševalni dom
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
KPS	Komunistična partija Slovenije
LFJ	Ljudska fronta Jugoslavije
LR	Ljudska republika
LRS	Ljudska republika Slovenija
NOB	Narodnoosvobodilna borba
NOG	Narodnoosvobodilno gibanje
NOV	Narodnoosvobodilna vojska
OZN	Organizacija združenih narodov
Ozna	Odeljenje za zaščito naroda (Oddelek za zaščito naroda)
P	Predsedstvo
POS	Partizanski odredi Slovenije

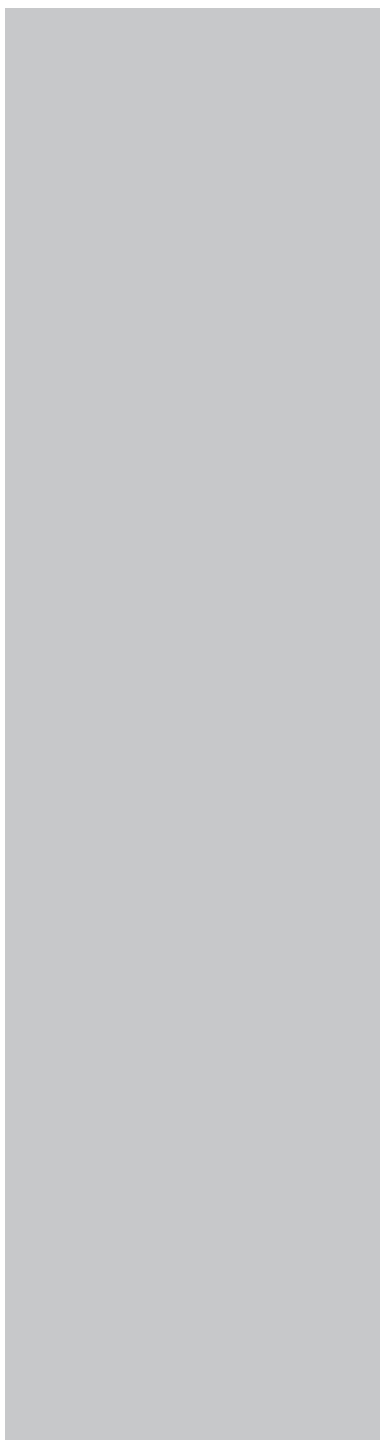
RK	Republiška konferenca
RS	Republika Slovenija
RSNZ	Republiški sekretariat za notranje zadeve
SBL	Slovenski biografski leksikon
SDV	Služba državne varnosti
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SLS	Slovenska ljudska stranka
SP	Sobotna priloga
SR	Socialistična republika
SRS	Socialistična republika Slovenija
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
STA	Slovenska tiskovna agencija
SZ	Sovjetska zveza
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
SZDLS	Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije
TNA	The National Archives
UDB	Uprava državne bezbednosti (Uprava državne varnosti)
UDV	Uprava državne varnosti
UK	Univerzitetna konferenca
UKC	Univerzitetni klinični center
UZ	Uradni zaznamek
VKP(b)	Vsesoyuznaya Kommunisticheskaya Partiya (bolshevikov) /Vsezvezna komunistična stranka (boljševikov)/
VOS	Varnostno-obveščevalna služba
VS	Vrhovno sodišče
ZAGOPP	Zakon o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta
ZDA	Združene države Amerike
ZKJ	Zveza komunistov Jugoslavije
ZKLD	Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo
ZKP	Zakon o kazenskem postopku
ZKS	Zveza komunistov Slovenije
ZOU	Zahteva za oceno ustavnosti
ZSKP	Zakonik o sodnem kazenskem postopanju
ZSMS	Zveza socialistične mladine Slovenije

ZSS	Zveza sindikatov Slovenije
ZSSR	Zveza sovjetskih socialističnih republik (Sojuz sovjetskih socialističeskih re- spublik)
ZVDAGA	Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih
ZZB	Zveza združenj borcev

Okrajšave

Bg., Bgd.	Beograd
dipl.	diplomirani/ -a, -i, -e
g.	gospod
ing.	inženir
l.	leto
list. št.	listovna številka/-e
Lj.	Ljubljana
mag.	magister
npr.	na primer
obd.	obdolženi/-a, -i, -e
obt.	obtoženi/-a, -i, -e
obs.	obsojeni/-a, -i, -e
opr.	opravilna/-e
par.	paragraf
preds.	predsednik
prof.	profesor/-ica
roj.	rojen/-a
stan.	stanujoč/-a
str.	stran
št., štev.	številka/-e
t. e.	tehnična enota/-e
t. j., tj.	to je
tov.	tovariš/-ica
t. i., tkim.	tako imenovani/-a, -i, -e
ul.	ulica
univ.	univerzitetni /-a

Osebno kazalo

- ADAMIČ Albina, glej Podbevšek Adamič Albina
- ALJANČIČ Stanko: 100¹
- ANTIČ Igor: 67, 68, 149, 217
- ANTLOGA Valerija: 62, 64
- AVBELJ Viktor: 89, 196
- BABIČ Jože: 34
- BAČIČ Geza: 48
- BAJC Vida: 55
- BAJIČ Stojan: 106
- BAKARIĆ Vladimir: 183
- BAKIĆ Miloš: 47
- BAKŠE Ingrid: 74
- BARLE Karel: 10
- BARLE Rezika: 10
- BAVCON Ljubo: 74, 154, 156, 164, 165, 189, 209, 210
- BECELE RANKOVIĆ Ladislava: 175
- BEKEŠ Peter: 74
- BELAK Slavko: 50, 55
- BELE Ivan: 154, 164
- BENČINA Boris: 89, 122
- BENČINA Dušan: 89
- BERCIERI Avgust: 100
- BITENC Mirko: 201
- BIZJAK Žarko: 160
- BLAŽIČ Viktor: 208
- BLOCH Marc: 173
- BOHAR Ivanka: 85, 91, 132
- BOHINC Andrej: 190
- BONUTTI Karl: 66
- BORŠTNER Ivan: 70, 82
- BORŠTNIK Božo: 102
- BOŽIČ Kristina: 192
- BROZ Josip Tito: 20, 42, 44, 52, 54, 96, 109, 118, 120, 149, 151, 174, 180, 182, 183, 187, 191
- BUČAR France: 51, 80
- BULLITT William Christian: 110
- BUTTOLO Frančiška: 31
- CAR Pavel (Pavle): 46, 48, 60, 61, 77, 210
- CVETKOVIĆ Dragiša: 107
- ČAVOŠKI Kosta: 30, 49, 52, 58, 70
- ČEBAŠEK TRAVNIK Zdenka: 11
- ČEFERIN Peter: 74, 155, 166
- ČEPIČ Zdenko: 209
- ČOSIĆ Dobrica: 52
- ČRETNIK Nace: 54
- ČUŠIN Silva: 34
- DALBERG-ACTON John (Lord Acton): 7
- DEBEVEC Anton: 190
- DE DOBBELEER Ema: 174
- DEMŠAR Drago: 49, 50, 52, 58, 74, 79
- DEMŠAR Marko: 74
- DEŽELAK BARIČ Vida: 192
- DIVJAK Vilko: 75
- DOBERŠEK Tit: 10
- DOLANC Stane: 54, 202

¹ Številke strani, na katerih so opombe z življenjepisi oseb, so odebeljene.

- DOLENC Metod: 17
 DOLNIČAR Boris: 30
 DRAGOVIĆ SOSO Jasna: 52
 DRČAR Gizela: 94, 105, 109
 DRČAR Ivan: 94, 97, 98, 102, 105, 106, 120–122, 131
 DRČAR MURKO Mojca: 74
 DREVENŠEK Gorazd: 55
 DRNOVŠEK Darinka: 191
 DROBNIČ Anton: 63, 133

 ĐILAS (DJILAS) Milovan: 67

 EICHENBERGER: 99, 106
 ENGEL Feliks: 96, 98, 99
 ENGELMAN Miran: 94, 102, 105
 EHRLICH Lambert: 119, 197
 ERTL Tomaž: 47, 48, 49, 62
 ERŽEN Ivan: 48–50

 FAJFAR Simona: 55
 FERJANČIČ Roman: 187
 FIGAR Vekoslav: 191
 FONTANA Josep: 173
 FRANC JOŽEF I.: 72
 FRIEDJUNG Heinrich: 72
 FRIEDL Jože: 63, 74, 78, 79, 83–85, 90, 91
 FURLAN Aljoša: 34
 FURLAN Boris: 14, 19, 20, 21, 34, 36, 41, 53, 55, 56, 71, 91, 92, 95, 97, 99, 100–104, 108–112, 116–119, 121, 124, 125, 127, 128, 130, 132–134, 136, 201
 FURLAN Vekoslav: 134
 FURLAN Virginija: 134
 FURLAN SEATON Staša: 34

 GABRIČ Aleš: 190, 209
 GASPARI Majda: 76, 77
 GLUŠIČ Andrej (Vojin, Tomše): 97, 103
 GORBAČOV Mihail Sergejevič: 68
 GORENC Silvo: 9, 192, 196, 197
 GORJAN Božidar: 46
 GOSAR Andrej: 100
 GRAZIOLI Emilio: 87
 GRGIČ Silvo: 176, 179, 211
 GRGIČ Tomislav (Tomo): 84, 85, 86, 91
 GRIESSER PEČAR Tamara: 190
 GROL Milan: 42, 88, 100, 117
 GROŠELJ Avgust: 107
 GRÜN Herbert: 39

 HAHN Hildegard: 190
 HAJOS Ferenc: 74
 HART David Bentley: 39
 HAUPTMAN Andrej: 104
 HERRIOT Edouard Marie: 97, 107
 HITLER Adolf: 67, 68, 70, 119
 HLADNIK MILHARČIČ Mirjam: 34
 HOČEVAR Franc: 134
 HOČEVAR France: 74, 184, 186, 187
 HOČEVAR Franja: 134
 HOČEVAR Pavla: 14, 19, 23, 25, 40, 53, 56, 71, 91, 92, 96–98, 100, 102–106, 110–112, 117, 119, 122, 124, 125, 132–134, 174
 HOPTNER Jacob B. (Jack): 100

- HRIBAR Dragotin:** 134
- HRIBAR Elizabeta (Liza):** 14, 19, 33, 40, 53, 56, 72, 74, 91, 92, 110–112, 120, 121, 124, 125, 127, 131, 133, 134, 174
- HRIBAR Evgenija:** 134
- HRIBAR Spomenka:** 51, 58
- HRIBAR Tine:** 52
- HRIBAR Zoran:** 14, 19, 23, 53, 56, 71, 91, 92, 95, 97, 101–103, 106, 110, 111, 120, 121, 124, 125, 132–134, 174
- HRNČEVIĆ Josip:** 183, 187
- HUDOMALJ Andrej:** 34
- IVANIČ Martin:** 58
- JAKOPIČ Albert:** 192, 194
- JAMBREK Peter:** 74
- JANČAR Drago:** 208
- JANČIKOVIĆ Tomo:** 88, 93, 98, 109, 117, 118
- JANŠA Janez:** 70, 71, 82
- JANŽEKOVIČ Ivo:** 200, 201, 202
- JERAJ Mateja:** 31, 37, 42, 50, 67, 71, 72, 87–89, 94, 96–103, 105–108, 110, 113, 116, 118–120, 130, 174, 197
- JEREB Silva:** 74
- JOVANOVIĆ Dragoljub:** 42, 86, 93, 98, 100, 109, 117, 118
- JUDT Tony:** 7
- JURI Franco:** 74
- JUSTIN Ivan:** 170
- KALIN Miran:** 55
- KARADŽIĆ Radovan:** 49
- KARDELJ Edvard:** 65, 67, 120, 121, 122, 182–184, 202
- KATO (CATO) starejši:** 70
- KAVČIČ Stane:** 47, 192, 194, 196, 200, 202, 206
- KAVČIČ Boris:** 50, 79
- KAVČNIK Cecilija:** 85, 133
- KAVČNIK Ivan:** 72, 73, 85, 136
- KAVČNIK Leon:** 8, 10, 14, 19, 20, 23, 24, 31–33, 37, 40, 41, 43, 56, 58, 59, 60, 61–64, 70–74, 78–84, 87, 91, 92, 93, 96, 100, 110, 111, 113–118, 120–122, 124–133, 130–133, 136
- KIDRIČ Boris:** 56, 71, 119
- KNEZ Rihard:** 200
- KOBE Božidar (Božo):** 178
- KOBE Peter:** 74, 123, 154, 164, 168
- KOCBEK Edvard:** 208
- KONCILIJA Žiga:** 10, 174
- KOPAČ Vlasto:** 74, 190
- KOPRIVC Jak:** 30
- KOPRIVICA Danilo:** 107
- KOS Milena:** 25
- KOSTERCA Milan:** 91
- KOŠAK Klemen:** 208
- KOŠTUNICA Vojislav:** 30, 70
- KRAIGHER Boris:** 36, 190, 192, 202
- KRAIGHER Sergej:** 194, 197, 202
- KRAMOLC:** 100
- KRAVANJA Boris:** 87
- KREK Miha:** 97
- KRESE Franc:** 88
- KRIVIC Matevž:** 74

- KRIVIC Vladimir: 194
KRIŽMAN Alojz: 74
KRIŽNAR Ivan: 51
KROPUŠEK Tone: 202
KUČAN Milan: 46, 57, 62, 67, 68, 80, 81
KUCHAR Alojzij (Alojz): 103, 109
KUMELJ Ivan: 134
KUMELJ Jožefa: 134
KUMELJ Metod: 14, 19, 21, 53, 56, 91, 92, 96, 104, 110, 111, 113, 118, 119, 124–128, 131, 133, 134
LAJOVIC Ana: 134
LAJOVIC Anton: 134
LAJOVIC Vid: 14, 19, 21, 53, 56, 91, 92, 96, 102, 107, 110–113, 118, 124, 127–131, 133, 134, 189
LASIĆ Ana: 34
LAVTIŽAR BEBLER Darja: 74
LEMUT Špela: 178
LENIN Vladimir Iljič: 67, 70
LESKOŠEK Franc: 196
LIPOLD Franjo: 105
LIPOLD Ivanka: 105
LOGAR Cene: 179
LOGAR Marjana: 79
LOKAR Jože: 74
LUZAR Franc: 209
MAČEK Ivan: 196
MAČEK Vladko: 107
MAČKOVŠEK Janko: 119
MAKLECOV Aleksander: 149
MALLET Ivo: 157, 159–161, 189
MARČAN Jože: 189
MARINA: 58, 69
MARINC Andrej: 47, 48, 49, 50, 57, 192, 194
MARINKO Miha: 191, 194
MARX Karl: 70, 71
MASTNAK Tomaž: 74
MAYR Max: 191
MELIK Jelka: 31, 37, 42, 50, 67, 71, 72, 87–89, 94, 96–103, 105–108, 110, 113, 116, 118–120, 130, 174, 197
MIHAILOVIĆ Dragoslav: 57, 61
MIHAILOVIĆ Dragoljub (Draža): 18, 50, 52, 96, 98, 99, 107, 118, 131
MIHELIČ Mira: 25
MIKELN Miloš: 74
MIKLAVČIČ Franc: 208
MIKLAVČIČ Tomaž: 133
MIKOLA Milko: 151, 156
MIKUŽ Metod: 87, 116, 118
MINIĆ Miloš: 183
MISELJ Vadim: 96
MISELJ Vladimir: 96
MODIC Heli: 154
MUNDA Avgust: 152, 153
NAGODE Anton: 133
NAGODE Črtomir: 8, 10, 14, 16, 18–21, 23–25, 30–34, 36, 37, 41, 43, 44, 48–53, 55–59, 61–64, 66, 67, 69, 71, 73, 75, 77–81, 83, 84, 86, 87, 89–92, 96–98, 100–102, 104–112, 116–118, 120–122, 124–128, 130–136, 139–141, 144, 147, 168, 174, 189, 196, 200, 201, 210, 211

- NAGODE Silva: 133
NATLAČEN Marko: 197
NEČAK Dušan: 50, 79, 116, 175, 190
NOVAK Karel: 86, 107
- OBEREIGNER Elizabeta: 134
OBEREIGNER Henrik: 134
OBERSNEL Maks: 101
OJNIK Stanko: 74
OMAN Ivan: 74
OREL Andrej, glej Vode Angela
ORWELL George: 110
OVEN Marjeta: 84, 184
- PAHOR Boris: 208
PAKIŽ Silverij: 72, 74
PAVČNIK Marijan: 154, 164
PEROVŠEK France: 192, 193
PETER (kurir): 37, 71, 72, 74, 79, 83, 86, 89, 93, 94, 97, 102, 103, 105, 110, 113, 121, 122
PETERLE Lojze: 80
PETRIČ Ernest: 74
PIJADE Moša: 149, 156
PIRC Ciril: 134
PIRC Marija: 134
PIRC Metod: 15, 19, 20, 23, 41, 53, 56, 91, 92, 96, 99, 101, 107, 110, 112, 120, 124, 127, 128, 133, 134
PIRNAT Janez: 82
PIRNAT Rajko: 82
PLENIČAR Dušan: 54
PLETERSKI Janko: 76, 77
- PODBEVŠEK ADAMIČ Albina: 31
PODGORNIK (kurir): 93, 103, 105
POLAK Bojan: 68
POPIT France: 46, 81, 194, 196, 202
POTRČ Miran: 46, 62
PREKORŠEK Tugomer: 98
PREVIŠIČ Martin: 177, 178
PREZELJ Mitja: 55
PROSENC Miloš: 46, 48, 68, 69
PRPIČ Krista: 94, 99, 107
PUČNIK Jože: 36, 80, 190
PUHAR Alenka: 24, 25, 34
- RADICA Bogdan: 110
RADULIČ: 105
RADULOVICH, glej Radulić
RAKOČEVIČ Milan: 98
RANKOVIČ Aleksandar: 116, 117, 118, 162, 163, 180, 181, 183, 191, 202
RANZINGER Ivan: 191
RAVNIHAR Vladimir: 130
RAVNIK Miha: 46, 48
REBULA Alojz: 208
RESNIK Samo: 55
REŽEK Mateja: 190
RIBIČIČ Mitja: 36, 37, 54, 56, 74, 85, 122, 154, 191, 196
RIBNIKAR Ivan: 65, 67, 69
ROBERTS Frank: 189
ROS Ivan: 200
ROTTER Petra: 179
ROTTER Zdenko: 166

- ROŽMAN Gregorij: 63, 78
 RUDOLF Janko: 192, 196
 RUPEL Dimitrij: 44, 45, 47, 48, 51
 RUPNIK Anton: 25, 30, 31
 RUPNIK Leon: 99, 129
 RUS Jože: 108

 SAGADIN Jože, glej Šegedin Jože
 SCOPES Leonard Arthur: 100
 SENEKOVIČ Sergej: 96, 99
 SIMČIČ Marjan: 89
 SIMIČ Vladimir: 187
 SIMONITI Primož: 74
 SIMOVIČ Dušan: 42, 71
 SIRC Franc: 134
 SIRC Franjo: 15, 19–21, 34, 53, 56, 91, 92, 95, 108, 110, 112, 113, 120, 125, 127–129, 133, 134
 SIRC Ljubo: 15, 19, 20, 23, 25, 30, 32–34, 37, 43–45, 47–54, 56–58, 64–69, 86, 87, 91–93, 96–98, 100, 101, 106–113, 116, 117, 119, 121, 124–127, 129, 131–133, 136, 141, 200
 SIRC Magdalena: 134
 SIRC Nadja: 69
 SIRC Sue: 69
 SIRC Zdenka: 133
 SKVARČA Janez: 94
 SKVARČA Lucija: 94, 105, 108
 SMOLE Jože: 44, 46, 51, 55, 62, 65, 67, 68, 210
 SNOJ Anton: 134
 SNOJ Franc: 15, 19, 21, 34, 53, 56, 91, 92, 94, 95, 101, 108, 110, 112, 113, 117, 119–121, 124, 125, 127, 132–134
 SNOJ Jože: 10, 20, 32
 SNOJ Marija: 134
 SOKOLEC Franjo: 54
 SRUK Vlado: 30
 STALIN Josif Visarionovič: 67, 70, 77, 119, 151, 174–176
 STANOVNIK Janez: 61, 62, 64, 67, 68, 70, 73
 STARE Bogdan: 15, 19, 23, 53, 56, 91, 92, 96, 106, 110–112, 117, 120, 124, 125, 127, 133, 134, 189
 STARE Štefanija: 134
 STARE Vendelin: 134
 STERGAR Janez: 24
 STIBILJ Jože: 55
 STRES Anton: 74
 STRMOLE Francka (glej Strmole Hlastec Francka)
 STRMOLE HLASTEC Francka: 30, 47, 59, 60, 62, 77, 91, 132, 200
 SUPEK Rudi: 52, 191

 ŠEGEDIN Jože: 176
 ŠENTJURC Lidija: 192, 194, 202
 ŠETINC Mile: 74
 ŠETINA Boris: 63
 ŠIFRER Savo: 200
 ŠINIGOJ Dušan: 46, 49
 ŠKRABA Rado: 191
 ŠKRK Bojan: 43
 ŠORLI Peter: 106
 ŠTAJNBAHER Janko: 77, 78
 ŠTURM Lovro: 154, 187

- ŠUBAŠIĆ Ivan: 20, 42, 52, 96, 119, 120
ŠULER Peter: 73
ŠUTEJ Juraj: 42, 100, 117
ŠVENT Bogdan: 88
- TASIĆ David: 70, 82
TITO, glej Broz Josip Tito
TOMINŠEK Teodor: 9, 175, 176, 178, 179, 184, 211
TOMLJE Tina: 46
TOMŠIČ Vida: 120, 194, 197, 219
TORKAR Igor: 179
TRATNIK Maja: 137
TRIFUNOVIĆ Mišo: 118
TURŠIČ Anton: 174
TÜRK Danilo: 74
- UDE Lojze: 87, 113
UDOVIČ Boštjan: 180
URBANC Peter: 54
- VAUHNİK Vladimir: 18, 96, 98
VAVTAR Maja: 84, 184
VILČNIK Oto Valter: 208
VILFAN Joža: 179
VIPOTNIK Janez: 196, 202
VLAHOVIĆ Veljko: 183
VODE Angela: 15, 19, 23, 25, 31, 34, 51, 53, 56, 91, 92, 96, 102–104, 106, 110, 111, 119, 121, 122, 124, 125, 129, 133, 136, 174, 202
VODE Anton: 136
VODE Frančiška: 136
- VODOPIVEC Katja: 143
VODOPIVEC Peter: 10, 20, 32, 50, 58, 79, 175, 177, 178
VOLK Vojko: 74
VRČIN Branko: 108
VREČAR France: 25
VRŠČAJ Zima: 116, 119
- WEISS Maja: 34
WEISS Mile: 75
WINKLER Iztok: 49
WOHINZ Miha: 147
- ZAJC Janez: 77
ZAPEČNIK Silvo: 55
ZAVRL Franci: 70
ZIDAR Andrej, glej Leon Kavčnik
ZIHREL Boris: 194
ZUPAN Ivan: 134
ZUPAN Sabina: 134
ZUPAN Svatopluk (Svato): 15, 19, 23, 33, 53, 56, 78, 79, 83, 84, 87–92, 96, 106, 110, 111, 113–117, 120–122, 124–135
ZUPANČIČ Boštjan M.: 17, 74
- ŽAGAR Primož: 10
ŽAKELJ Viktor: 69
ŽALIK Martin: 89
ŽIBRET Branko: 55
ŽITNIK Edvard: 34
ŽONTAR Jože: 34

O avtoricah

Mateja Jeraj se je rodila 10. novembra 1955 v Ljubljani, kjer je leta 1979 končala filozofsko fakulteto (zgodovina, italijanščina), leta 1995 je dosegla magisterij iz arhivistike, 2003 pa doktorat iz zgodovine. Od leta 1980 je zaposlena v Arhivu Republike Slovenije. Zadolžena je za gradivo nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, kulturnih ustanov in deloma tudi za zasebno arhivsko gradivo. Je članica medarhivske komisije za področje kulture in komisije za presojo notranjih pravil za zajem in hrambo elektronskega gradiva. Njeno raziskovalno delo sega na področje zgodovine 20. stoletja in arhivistike. S prispevki se je udeležila več strokovnih in znanstvenih posvetovanj tako doma kot v tujini. Je avtorica več samostojnih publikacij in številnih strokovnih ter znanstvenih člankov s področja arhivistike, zgodovine političnih organizacij in ženskih gibanj.

Jelka Melik se je rodila 22. aprila 1951 v Ljubljani, končala tam pravno fakulteto leta 1975, dosegla magisterij iz arhivistike leta 1993 in doktorat iz zgodovine 1999. Od leta 1978 do 2016 je bila zaposlena v Arhivu Republike Slovenije ter zadolžena za arhivsko gradivo pravosodja in ustavnega sodstva. Koordinirala je delo medarhivskih delovnih skupin in vodila medarhivsko delovno skupino arhivistov, odgovornih za pravosodje ter sodelovala pri spreminjanju arhivskega prava. Od leta 2004 je predavala na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru arhivistiko in od 2013 arhivsko pravo na katedri za arhivistiko na Alma Mater Europaea, Evropski center Maribor. Njeno raziskovalno delo sega na področje zgodovine, prava in arhivistike. Svoje prispevke je predstavila na mnogih znanstvenih in strokovnih posvetovanjih v Sloveniji in tujini. Napisala je več samostojnih publikacij, članke pa redno objavlja v domačih in tujih arhivskih znanstvenih revijah.

Avtorici sta tudi skupaj objavili več znanstvenih in strokovnih del, med drugim »kazensko zadevo glavnega javnega tožilca pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta zoper zdravnika Franjo Bojc Bidovec in Viktorja Volčjaka« pod naslovom Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko, ki je izšla v zbirki Viri in seveda knjigo o Kazenskem procesu proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim.

Avtorici sta leta 2015 izdali obsežno monografijo o Kazenskem procesu proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, v kateri sta predstavili obtožene in obsojene, razčlenili in orisali politično ozadje, okoliščine in potek procesa, prikazali slovensko predvojno in povojno kazensko zakonodajo ter objavili vire - sodno gradivo: zapisnik glavne obravnave, sodbo in dokazno gradivo tožilstva. Knjigo sta sklenili z objavo obsodbe obtoženih in s strnjenimi opozorili na njihovo življenjsko usodo po prihodu iz zapora, svoje najnovejše delo pa sta posvetili »epilogu« procesa: dolgoletnim prizadevanjem obsojenih, njihovih svojcev, znancev in prijateljev za sodno rehabilitacijo, ki se je - ob dobesedno nerazumljivem odporu slovenskih političnih voditeljev, tožilcev in sodnikov več generacij - končala šele leta 1991 z razveljavitvijo sodbe brez rehabilitacije.

Knjiga temelji na dokumentih, ki, kot avtorici posebej poudarjata, ponovno prepričljivo opozarjajo na »izjemen in nenadomestljiv pomen arhivskega gradiva«. In prav to gradivo je, čeprav so osrednja tema knjige Nagodetov in drugi povojni politični procesi in dolgoletna prizadevanja obsojenih za popravilo storjenih krivic, nadvse povedno ogledalo politične mentalitete in obzorja slovenskih političnih elit ter formalistične, v strokovnem pogledu nesamozavestne in nesamostojne pravne in sodne prakse slovenskih pravnikov, sodišč in tožilstev vse do konca osemdesetih, če ne celo začetka devetdesetih let preteklega stoletja.

Peter Vodopivec

Nujno je razčiščevanje preteklosti, a je obenem priporočljivo, da se ga lotimo neobremenjeno, ne glede na to, ali bodo ugotovitve zgodovino pisja družbi prijale ali pa ne. V tej luči sta avtorici ponovno vzeli v pretres proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim - bil je to leta 1947 eden izmed osrednjih političnih ali »montiranih« procesov v povojni Titovi Jugoslaviji, ki je imel v prvi vrsti namen obračunati z medvojno in povojno nekomunistično svobodomiselno inteligenco, ki si je na nenasilen način prizadevala za vrednote demokracije. Sestavili sta idealno nadaljevanje oziroma zaključek prejšnje zelo obsežne študije, ki je izšla leta 2015. Tokrat, v Epilogu, predstavi zapleteni pravni - a hkrati politični - postopek, ki se je vlekel po obsodbi in je leta 1991 vendarle privedel do razveljavitve procesa proti petnajstim osebam, se pravi, dolgoletna prizadevanja nekaterih obsojencev, pa tudi dela slovenske javnosti, da bi se krivica iz stalinističnih časov naposled odpravila.

Gorazd Bajc

19,90 €

ISBN: 978-961-6638-33-3

9 789616 638333